НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Кваліфікаційна наукова праця

на правах рукопису

МАХМУРОВА-ДИШЛЮК ОЛЕНА ПЕТРІВНА

УДК 342.9.23:351.746

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ О.П. Махмурова-Дишлюк

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Махмурова-Дишлюк О. П. Адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2024.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення важливої, а в деяких аспектах – невідкладної теоретично-прикладної проблеми щодо адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни, яка має загальнонаціональне адміністративно-правове значення.

Сформовано, що адміністративно-правове забезпечення прав людини в умовах російсько-української війни – це діяльність адміністративних і правоохоронних органів із метою створення надійних умов щодо недопущення посягань на життя і здоров'я громадян України, забезпечення інших прав, свобод та інтересів осіб, постраждалих від російської військової агресії, через попередження та відновлення порушених чеснот, постачання й надання необхідних матеріальних засобів, захисту від військової небезпеки за допомогою певних інструментів публічного адміністрування. Доведено, що первинним елементом змісту адміністративно-правового забезпечення прав людини в умовах російсько-української війни є основоположні засади теорії природного права, Конституції України та міжнародних документів стосовно визнання та захисту невід'ємних природних прав і свобод людини й громадянина, насамперед права на життя, здоров'я, гідне життя, які має держави

Україна забезпечувати завжди, і по можливості – в умовах негараздів російсько-української війни.

З'ясовано засади методології аналізу адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах збройного конфлікту в Україні. Доведено, що вона є комплексною філософською на вищому рівні та спеціальними на низовому рівні засадами і способами перетворення джерел дослідження в наукову новизну та інші висновки й узагальнення. Методологію спрямовано на вироблення теорії та практичних рекомендацій щодо захисту всіх некомбатантів, які потрапили в зону ведення бойових дій, зведення до мінімуму втрат серед військових – захисників Вітчизни – та гуманного поводження з комбатантами ворога, що припинили збройний опір. Сформовано наукове розуміння філософсько-правових методів здійснення дослідження проблематики адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни як системи ключових методологічних засад, які складаються з класичної філософії права й сучасної філософії достовірних знань на основі інтерпретаційного дослідницького прагматизму.

Доведено, що права і свободи людини та громадянина в умовах російсько-української війни як об'єкт адміністративно-правового забезпечення – це нематеріальні чинники у формі прав Людини першого покоління – на життя, здоров'я, честь, гідність та інші, та матеріальні – харчування, доступ до житла, одяг, фінанси та інші цінності, що відповідно до наданої компетенції в процесі надання адміністративних послуг і виконавчої діяльності надаються суб'єктами публічної адміністрації особам, які постраждали внаслідок збройної агресії російських терористів. Отримали подальшого розвитку наукові засади права військовослужбовця Збройних сил, інших сил оборони і безпеки України, який загинув у боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність

України, бути навічно вшанованим на центральному, місцевому й регіональному рівнях, а члени його сім'ї впродовж усього життя мають отримували більшу в рази за середні доходи громадян допомогу під безумовні гарантії держави.

Доведено, що норми міжнародного гуманного права як засади є загалом належними. Вони за умови їх виконання забезпечують усім сторонам війни та цивільним особам, які опинилися в її зоні, належний рівень захисту, забезпечення права на життя, здоров'я, честь і гідність. Перше, що залишається світовій спільноті, – це проводити активну роботу, щоб за межами угоди не залишилося жодної суверенної держави. Зокрема визнання ООН незалежності нової держави може здійснюватися виключно після покладення на неї зобов'язання підписати й ратифікувати всі без виключення нормативні правові акти міжнародного гуманітарного права та Римський статут Міжнародного кримінального суду. Зроблено висновок, що Україна ратифікувала й послідовно дотримується всіх вимог міжнародних гуманітарних норм під час здійснення збройного опору російсько-терористичній агресії в умовах російсько-української війни. Отримали подальшого розвитку наукові засади принципу неприпустимості порушення права на життя, здоров'я, честь і гідність комбатантів, які припинили збройний опір, а також будь-яких інших осіб в умовах війни, як засади теорії природного права, міжнародного гуманітарного та національного адміністративного і кримінального права, що є визнанням первинності життя, здоров'я, честі й гідності комбатантів противника, які припинили збройний опір, а також будь-яких інших осіб із боку публічно владних комбатантів – поза полем бою чи коли під їх контролем перебуває мирне населення звільнених територій.

Сформовано, що адміністративно-правовий статус адміністративних органів які забезпечують права і свобод людини і громадянина в умовах

російсько-української війни – це сукупність нормативно визначених адміністративних обов'язків і прав загальних і спеціальних суб'єктів публічної адміністрації та їх юридичної відповідальності. Адміністративні органи, які забезпечують права і свободи людини і громадянина в умовах війни, мають визначені нормативно-правовими актами адміністративні обов'язки, які охоплюють організацію та координацію заходів правового режиму воєнного стану, захист критичної інфраструктури, цивільний захист і забезпечення громадської безпеки. Забезпечуються інші права, свободи та інтереси осіб, постраждалих унаслідок ведення бойових дій та усунення їх наслідків, через відновлення порушених чеснот, постачання та надання необхідних матеріальних засобів, захисту від усіх видів небезпеки на основі основоположних принципів світової спільноти й Конституції та законів України за допомогою певних публічних інструментів.

Удосконалено класифікацію загальних суб'єктів публічної адміністрації, які забезпечують права і свободи людини і громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні. Актуалізовано, що до загальних адміністративних органів, які забезпечують права і свободи людини та громадянина в умовах російсько-української війни, належать система органів виконавчої влади (вищого, центральних і місцевих), місцевого самоврядування та громадських об'єднань, на які законодавством поряд із виконанням інших численних публічних завдань покладено завдання (функції) із захисту прав, свобод та інтересів осіб, які постраждали внаслідок військового конфлікту. До таких суб'єктів публічної адміністрації в умовах сьогодення віднесено Кабінет Міністрів України, Міністерство внутрішніх справ України (Національна поліція, Національна гвардія України, Служба цивільного захисту), Збройні Сили України, Службу безпеки України, місцеві державні адміністрації, територіальні громади, громадські об'єднання.

Удосконалено адміністративно-правий статус Кабінету Міністрів України в аспекті забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах російсько-української війни, який відіграє визначальну, вищу засадничу роль у забезпеченні національної безпеки та оборони країни й захисту громадян, забезпечення основних цінностей демократичного суспільства, що склалися внаслідок російсько-української війни, та складається з публічних управлінських і політичних повноважень, які не обмежуються лише воєнною сферою, а й охоплюють широкий спектр заходів соціального захисту, медичної підтримки та забезпечення основних прав і свобод громадян. Доведено, що адміністративно-правий статус Кабінету Міністрів України в аспекті забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни виявляється через його завдання та повноваження, які передбачають здійснення всіх можливих заходів для всебічної оборони, забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України. Уряд України має відповідальність за здійснення цих заходів в умовах воєнного стану, ураховуючи також важливість захисту прав і свобод кожного громадянина. Його роль полягає не лише у веденні військових дій, а й у забезпеченні соціального захисту, медичної допомоги та підтримки населення, особливо тих, хто постраждав від воєнних подій. Уряд України постає не лише як виконавчий орган, але й як гарант забезпечення конституційних прав і свобод громадян в умовах війни, зберігаючи важливий баланс між виконанням військових обов’язків оборони держави та безпековим захистом громадян, основних цінностей демократичного суспільства.

З’ясовано, що Національна гвардія України у воєнний час здійснює важливі функції та має особливий адміністративно-правовий статус. Вона не лише виконує свої традиційні обов’язки, але й стає ключовим елементом оборони країни. Це включає пряме військове протистояння з агресором,

забезпечення тилової безпеки, захист стратегічно важливих об'єктів, а також охорону громадського порядку в регіонах. Зміни в їх статусі відбуваються відповідно до воєнних реалій, включаючи здійснення і військових, і поліцейських функцій для захисту держави і громадян. У критичний час воєнного стану діяльність Нацгвардії набуває вищого рівня воєнного застосування, що вимагає від неї особливої відповідальності, витримки й героїзму. Отримали подальшого розвитку наукові положення щодо адміністративно-правового статусу Державної прикордонної служби України в умовах воєнного стану, пов'язаного з повномасштабним російським терористичним вторгненням, який суттєво трансформується до умов воєнних стану, активізуючи оборонні операції вздовж кордонів, що включає проведення оперативних прикордонних військових і поліцейських дій, мобільно реагуючи на зміни на фронті й забезпечуючи швидку відповідь на будь-які зовнішні загрози, що забезпечує ефективний захист України у вкрай складних воєнних умовах.

Отримала подальшого наукового розвитку наукова природа спеціальних суб'єктів публічної адміністрації, які забезпечують права і свободи людини і громадянина в умовах російсько-української Україні, як центральних органів виконавчої влади, державних органів з особливим статусом, що безпосередньо, відповідно до приписаної законом компетенції комплексно забезпечують права, свободи та інтереси осіб, які постраждали внаслідок російсько-терористичної агресії. Визначено, що спеціальні суб'єктів публічної адміністрації, які забезпечують права і свободи людини і громадянина в умовах російсько-української війни, – це Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерство у справах ветеранів України, Командувач об'єднаних сил, військово-цивільні, військові адміністрації та розвідувальні органи України.

Удосконалено адміністративно правовий статус Збройних Сили України, які відіграють ключову роль у державній оборонній стратегії, націленій на стримування агресивних військових дії російських військ і відновлення контролю над тимчасово окупованими територіями, через здійснення ефективної оборони, що ґрунтується на якості командування, координації між різними видами військ та підтримці міжнародних партнерів. Під час воєнних дій Міністерство оборони бере на себе роль основного координатора в питаннях оборони, зокрема в підготовці та постачанні військовослужбовців і необхідних матеріально-технічних ресурсів для Збройних Сил України. Основна його місія полягає в забезпеченні армії всім потрібним для ефективного ведення військових операцій та досягнення перемоги. Це означає забезпечення військовослужбовців оснащенням, озброєнням, а також їх соціальних і медичних потреб, щоб вони могли ефективно захищати країну і таким чином забезпечувати права та свободи населення.

Отримали подальшого розвитку наукові положення щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян через реалізацію розпорядчих повноважень адміністративних органів видавати підзаконні нормативно-правові акти, які базуються на Конституції і законах країни, указах Президента та постановах Кабінету Міністрів України. Вони є інструментами публічного адміністрування для конкретизації та деталізації норм адміністративного права високого рівня, адаптуючи їх до специфічних умов і потреб воєнного стану. Це дозволяє невідкладно забезпечувати адміністративні органи чіткими вторинними нормами права, що сприяють відновленню порушених прав громадян і законних інтересів бізнесу. З’ясовано, що видання нормативно-правових актів у рамках публічного адміністрування прав і свобод людини під час російсько-української війни є ключовим елементом адміністративної діяльності адміністративних органів, яка полягає в установленні правил

загального характеру на основі законів та їх виконання через деталізацію у формі затвердження процедур, методичних розробок, інструкцій, що спрямовані на запобігання й відновлення порушених прав і законних інтересів громадян України та юридичних осіб.

Удосконалено юридичну природу адміністративних актів, одночасно як інструментів публічного адміністрування через виконання адміністративними органами владних виконавчих функцій щодо забезпечення захисту прав і свобод громадян в умовах воєнного стану, соціальних, фінансових, безпекових потреб громадян, фізичних осіб, прав військовослужбовців Збройних Сил та інших сил безпеки й оборони України. Доведено, що видання адміністративних актів як інструментів публічного адміністрування забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни – це рішення адміністративних органів індивідуального характеру, які відповідно до покладеної законом компетенції захищають і відновлюють порушені російськими терористами чесноти громадян України та юридичних осіб, або юридично значуща юридична дія адміністративних органів високого рівня та місцевих військових адміністрацій індивідуального обмежувального характеру для приватних осіб, прийнята для вирішення конкретних справ і спрямована на набуття, зміну, припинення їх обов’язків в умовах, небезпечних для життя і здоров’я громадян та державної безпеки в умовах воєнного стану.

Удосконалено наукові положення щодо юридичної природи адміністративно-правового режиму воєнного стану. Доведено, що в узагальненому вигляді він становить собою комплексну систему юридичних норм і процедур, які формують специфічний правовий порядок дій держави, спрямованих на захист національної безпеки, суспільного порядку, прав і свобод громадян в умовах збройного конфлікту або безпосередньої загрози такого конфлікту. Підкреслено, що він не може використовуватися для порушення

фундаментальних прав і свобод людини, включаючи застосування тортур чи іншого жорстокого поводження, не може бути інструментом для захоплення влади чи обмеження прав громадян і юридичних осіб за межами необхідності реагування на воєнну загрозу. Доведено, що адміністративно-правовий режим воєнного стану як комплексний інструмент публічного адміністрування забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян та прав і законних інтересів фізичних осіб в умовах російсько-української війни – це посилена особлива форма імперативно-владного характеру правового регулювання суспільних відносин, що встановлюються для створення належних умов Збройним Силам України, іншим силам безпеки й оборони для відбиття повномасштабного вторгнення та звільнення тимчасово окупованих територій, а також захисту прав, свобод та законних інтересів громадян, які постраждали від російського агресора, через надання адміністративним органам спеціальних та додаткових повноважень і встановлення певних обмежень для приватних осіб.

Доведено, що засоби допомоги застосовуються адміністративними органами України як інструменти публічного адміністрування, які включають забезпечення житлом за програмою єОселя громадян, що постраждали через російську агресію, та військовослужбовців збройних сил й інших сил оборони України, внутрішньо переміщених осіб, освітян та медичних працівників, підтримуючи їх у забезпеченні основних життєвих потреб. Також соціальні програми, реалізовані за сприяння міжнародних організацій та Міністерства соціальної політики України, надають фінансову допомогу внутрішньо переміщеним особам та іншим вразливим категоріям, ураховуючи їх потреби в житлі, харчуванні та інших нагальних питаннях. Заявки на отримання такої допомоги подаються через платформу єДопомога, що забезпечує легкий доступ до необхідних ресурсів. Отримали подальшого розвитку наукові положення

стосовно засобу переконання в діяльності адміністративних органів, які здійснюють мобілізацію ресурсів для забезпечення Збройних Сил України та підтримки населення через обрання правильної стратегії та здатності ефективно звертатися до емоцій і розуму людей, що є ключовим для забезпечення їх підтримки та допомоги в режимі воєнного стану.

Удосконалено наукові положення щодо міжнародних стандартів забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян та прав і законних інтересів фізичних осіб в умовах російсько-української війни в аспектах фундаментальних інструментів притягнення до відповідальності російських окупантів за злочини геноциду, злочини проти людяності, військові злочини та злочини агресії. Здійснення їх міжнародно-правового переслідування з метою забезпечення справедливості та відповідальності, передусім стосовно найвищого рівнях військового та політичного керівництва країни-агресорки росії, КНДР та Ірану, – за такі дії (та злочинне сприяння їм), як убивства військовополонених і цивільних осіб, нелюдське поводження з ними в порушення норм міжнародного гуманітарного права, здійснення невибіркових атак на цивільні об’єкти, блокада доступу до продовольства та медичної допомоги руйнування інфраструктури. Підкреслено, що ситуація вимагає агресивного публічного адміністрування Міністерством закордонних справ України, активної міжнародної реакції, включно з правовими та відновлювальними заходами, а також створення адміністративними органами умов для притягненням осіб, які винні у скоєнні воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду стосовно українського народу, до справедливої юридичної відповідальності.

Удосконалено на основі ізраїльського досвіду етапи системи дієвої та справедливої мобілізації для захисту населення для відбиття військової агресії, коли громадяни мають можливість самостійно мобілізуватися для оборони

свого населеного пункту на першому етапі, а подальше ефективне публічне адміністрування кризової ситуації настає за участі місцевих адміністративних органів та мілітаризованих регіональних військових структур. Це наочно показує важливість стимулювання добровільної мобілізації громадян України та залучення добровольців з іноземних держав в умовах російсько-української війни, а також досягнення таких чинників, як зміцнення української ідентичності та патріотизму через освітні заходи й розвиток україноцентристського інформаційного простору, забезпечення того, що держава й суспільство після призову на військову службу гідно підтримує учасників бойових дій та утверджує програми для публічного кар'єрного зростання військовослужбовців Збройних Сил України, які перебувають на службі, та тих, які звільнені в запас. Акцентовано важливість дієвого публічного адміністрування щодо активізації міжнародного співтовариства для засудження та протидії порушенням міжнародного гуманітарного права російськими терористами – зокрема щодо російських терористичних груп найманців, які діють в Африці, створюючи серйозні загрози для мирних жителів африканських держав.

Доведено, що успішне функціонування публічного адміністрування під час війни передбачає ефективну діяльність спеціалізованих органів цивільного захисту у співпраці з іншими адміністративними та правоохоронними структурами при систематичному моніторингу атак на цивільні об'єкти та своєчасне реагування. Збір доказів порушень міжнародного гуманітарного права є важливою частиною адміністративно-правового забезпечення прав громадян під час війни. Стабілізаційні заходи, такі як перевірка документів та взаємодія з громадськими та експертними організаціями, є ефективними інструментами для забезпечення правосуддя та виявлення недостовірної інформації. Протидія обходу санкцій важлива для забезпечення прав громадян в умовах війни і

включає розроблення інформаційно-аналітичних систем, міжнародне співробітництво й ефективні механізми верифікації. Електронне врядування та цифрова безпека відіграють важливу роль у публічному адмініструванні під час війни, сприяючи транспарентності, швидкій реакції на порушення й залученню громадян до попередження та відновлення прав і свобод громадян.

Актуалізовано, що Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії, створений відповідно до резолюції ООН 1993 року, відіграв важливу роль у притягненні до відповідальності осіб за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид у Балканському регіоні. Трибунал засудив понад 160 осіб, включаючи політичних і військових високопосадовців, за їхню участь у злочинах під час військових конфліктів. Ефективні результати роботи трибуналу наголошують на невідворотності притягнення до відповідальності військово-політичного керівництва держав, винних у порушенні норм міжнародного гуманітарного права. Проте зроблено висновок, що подібний процес проти держави-агресорки росії має обмежену реальність через її постійний статус члена Ради безпеки ООН. Актуалізовано успішний досвід у вирішенні проблеми житлових прав внутрішньо переміщених осіб в Грузії, коли законодавчі та адміністративно-правові заходи, були спрямовані на гарантування забезпечення житлом і соціальної інтеграції, включають тривале проживання, забезпечуючи безпеку та санітарні умов через залучення державних і міжнародних фінансових ресурсів для реконструкції та будівництва житла, а також стимулювання переселення в інші регіони держави, стабілізацію та інтеграцію переміщеного населення.

Удосконалено засади, напрямки, інструменти публічного адміністрування, адміністративні процедури та сформовано певні зміни й доповнення до чинного законодавства щодо підвищення ефективності та своєчасності захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах

російсько-української війни. Обґрунтовано принцип, що завдану шкоду в кінцевому варіанті має відшкодовувати агресор в особі уряду російської федерації або її правонаступника (правонаступників). Обґрунтовано сутність ухвалення додаткового протоколу до Женевських конвенцій як доповнення до міжнародного гуманітарного права щодо заборони повторного враження об'єктів противника на протязі розумного часу після первинного враження з метою виділення часу на операцію порятунку поранених поза лінією бойового зіткнення. Удосконалено засади та інструментарій електронного врядування в аналізованій сфері. Запропоновано зміни й доповнення до чинного законодавства щодо реального визнання, розслідування обставин загибелі та вшанування вбитих воїнів Збройних Сил України, інших сил безпеки і оборони як найвищої цінності для держави Україна. Визначено засади та публічний інструментарій підвищення ефективності адміністративно-правового захисту поранених військовослужбовців Збройних сил, інших сил безпеки й оборони України. Запропоновано напрямки підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення внутрішньо-переміщених осіб. Піднято проблему адміністративно-правового захисту громадян України, які внаслідок російської терористичної агресії виїхали в країни-учасниці ЄС, інші демократичні держави. Запропоновано засади та заходи стимулювання їх повернення в Україну. Підтримано дискусію щодо адміністративно-правового стимулювання залучення добровольців із громадян демократичних держав в Збройні Сили України для захисту західних демократичних цінностей зі зброєю в руках або як інструкторів, адже мужній Український народ самотужки рятує західний світ, європейські цінності та громадян (підданих) демократичних держав від можливої окупації (дестабілізації).

Ключові слова: адміністративний орган, адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правові відносини, військовослужбовець, життя

і здоров’я, захист і оборона, інструмент публічного адміністрування, комбатант, постачання та відновлення, публічне адміністрування, російські окупанти та терористи, способи і засоби, суб’єкт господарювання, філософія права, честь і гідність.

SUMMARY

Makhmurova-Dyshliuk O. P. Administrative and Legal Provision of Rights, Freedoms, and Legitimate Interests of Citizens in the Context of the Russian-Ukrainian War. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Juridical Science in specialty 12.00.07 «Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2024.

The dissertation provides a theoretical generalization and proposes a new solution to an important and, in certain aspects, urgent theoretical and practical problem concerning the administrative and legal provision of rights, freedoms, and legitimate interests of citizens in the context of the Russian-Ukrainian war. This issue holds nationwide significance and, in some respects, global humanitarian and administrative-legal importance.

It has been established that the administrative and legal provision of human rights in the context of the Russian-Ukrainian war involves the activities of administrative and law enforcement bodies aimed at creating reliable conditions to prevent encroachments on the life and health of Ukrainian citizens, ensuring other rights, freedoms, and interests of individuals affected by Russian military aggression, through the prevention and restoration of violated moral values. This includes the provision of essential material resources and protection against military threats through specific public administration tools. It has been proven that the primary element of the content of administrative and legal provision of human rights during the Russian-Ukrainian war is the fundamental principles of natural law theory, the Constitution of Ukraine, and European values regarding the recognition and protection of inalienable natural rights and freedoms of individuals and citizens, primarily the right to life, health,

honor, and dignity, which the state of Ukraine must uphold at all times, including in difficult wartime conditions of the Russian-Ukrainian conflict.

The methodology for analyzing the administrative and legal provision of human rights and freedoms in the context of armed conflicts in Ukraine has been clarified. It has been shown that this methodology is comprehensive, with philosophical foundations at the highest level and specific practical guidelines at the operational levels, transforming research sources into new scientific insights and conclusions. The methodology is aimed at developing theoretical and practical recommendations to protect all non-combatants caught in conflict zones, minimize losses among military defenders of the homeland, and ensure humane treatment of enemy combatants who have ceased resistance. A scientific understanding of the philosophical and legal research methods on the issues of administrative and legal provision of human rights and freedoms during the Russian-Ukrainian war has been formulated as a system of key methodological principles, comprising classical philosophy of law and contemporary philosophy of verified knowledge based on interpretative research pragmatism.

It has been demonstrated that human rights and freedoms in the context of the Russian-Ukrainian war, as objects of administrative and legal provision, encompass both intangible aspects, such as the first-generation human rights (life, health, honor, dignity, etc.), and material aspects, such as access to housing, clothing, finances, and other values, which are provided by public administration entities as part of administrative services and executive activities to individuals affected by Russian terrorist aggression. The scientific foundations for the rights of servicemen of the Armed Forces, as well as other defense and security forces of Ukraine who perished in the fight for independence, sovereignty, and territorial integrity of Ukraine, have further evolved, ensuring that they are eternally honored at central, local, and regional

levels, and that their family members receive financial support, significantly higher than the average citizen's income, guaranteed unconditionally by the state.

It has been demonstrated that the norms of international humanitarian law, as principles, are generally appropriate. When implemented, they ensure adequate protection for all parties involved in warfare and for civilians caught in the war zone, guaranteeing their rights to life, health, honor, and dignity. The priority for the international community is to actively work toward the goal of excluding no sovereign state from treaty obligations. For instance, the recognition of a new state by the United Nations should be contingent upon its obligation to sign and ratify all relevant normative acts of international humanitarian law, including the Rome Statute of the International Criminal Court. It has been concluded that Ukraine has ratified and consistently adheres to all requirements of international humanitarian standards in its armed resistance to Russian terrorist aggression within the context of the Russian-Ukrainian war.

The scientific foundations have further evolved regarding the principle of the inviolability of the rights to life, health, honor, and dignity for combatants who have ceased armed resistance, as well as for any other individuals in times of war. This principle is rooted in the theory of natural law, international humanitarian law, and national administrative and criminal law, recognizing the primacy of the right to life, health, honor, and dignity even for enemy combatants who have ceased armed resistance and other individuals under the control of public authorities, whether outside the battlefield or when under the control of liberated areas.

The administrative and legal status of administrative bodies that ensure the rights and freedoms of individuals and citizens during the Russian-Ukrainian war has been formulated as a set of normative administrative responsibilities and rights for general and specialized public administration entities, along with their legal liability. Administrative bodies responsible for safeguarding the rights and freedoms of

individuals and citizens during wartime have administrative duties defined by regulatory acts, which include organizing and coordinating measures related to the legal regime of martial law, protecting critical infrastructure, civil defense, and ensuring public safety. These measures include restoring disrupted moral values, providing necessary material resources, and protecting from all types of threats based on the fundamental principles of the international community and the Constitution and laws of Ukraine, using specific public instruments.

The classification of public administration entities that protect the rights and freedoms of individuals and citizens in armed conflict situations in Ukraine has been refined. It has been clarified that general administrative bodies responsible for ensuring the rights and freedoms of individuals and citizens during the Russian-Ukrainian war include the system of executive authorities (at the higher, central, and local levels), local self-government, and public associations, which are tasked by legislation with protecting the rights, freedoms, and interests of those affected by military conflict. Current entities of public administration include the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Internal Affairs (National Police, National Guard, Civil Defense Service), the Armed Forces of Ukraine, the Security Service of Ukraine, local state administrations, territorial communities, and public associations.

The administrative and legal status of the Cabinet of Ministers of Ukraine has been enhanced concerning the protection of the rights and freedoms of individuals and citizens during the Russian-Ukrainian war, as it plays a crucial, fundamental role in ensuring national security, defense of the country, and protection of citizens, safeguarding the core values of democratic society established in response to the Russian-Ukrainian war. This status includes both public management and political powers that extend beyond the military sphere to encompass a wide range of measures for social protection, medical support, and ensuring the fundamental rights and freedoms of citizens. It has been proven that the administrative and legal status of the

Cabinet of Ministers in the context of ensuring the rights and freedoms of individuals and citizens during the Russian-Ukrainian war is manifested through its tasks and powers, which include taking all necessary measures for comprehensive defense, ensuring military security, sovereignty, and territorial integrity of Ukraine. The Government of Ukraine is responsible for implementing these measures during martial law, considering the importance of protecting the rights and freedoms of every citizen. Its role is not only to conduct military operations but also to ensure social protection, medical assistance, and support for the population, especially for those affected by military actions. The Government of Ukraine acts not only as an executive body but also as a guarantor of constitutional rights and freedoms of citizens in wartime, maintaining an essential balance between military duties in defense of the state and the security protection of citizens, as well as the fundamental values of democratic society.

It has been established that the National Guard of Ukraine, in wartime, performs critical functions and holds a unique administrative and legal status. It not only fulfills its traditional duties but also becomes a key element in the country's defense. This role includes direct military confrontation with the aggressor, ensuring rear security, protecting strategically important facilities, and maintaining public order in regions. Their status is adjusted according to wartime realities, including both military and police functions to protect the state and its citizens. During critical periods of martial law, the activities of the National Guard reach a higher level of military application, requiring special responsibility, resilience, and heroism.

The scientific principles related to the administrative and legal status of the State Border Guard Service of Ukraine in wartime, associated with the large-scale Russian terrorist invasion, have evolved, adapting to the conditions of martial law by intensifying defensive operations along borders. This includes conducting operational border military and police actions, swiftly responding to changes at the front, and

providing rapid responses to any external threats, ensuring effective defense of Ukraine under extremely challenging wartime conditions.

The scientific understanding of the nature of special public administration entities responsible for safeguarding the rights and freedoms of individuals and citizens in the context of the Russian-Ukrainian war has further advanced. These entities, as central executive bodies and other government agencies with special status, are directly responsible, within the scope of their legally prescribed competencies, for the comprehensive protection of the rights, freedoms, and interests of those affected by Russian terrorist aggression. Identified special public administration entities include the Ministry for Reintegration of Temporarily Occupied Territories of Ukraine, the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine, the Commander of Joint Forces, military-civilian administrations, and intelligence agencies of Ukraine.

The administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine has been enhanced, underscoring their key role in the national defense strategy aimed at deterring aggressive military actions by Russian forces and restoring control over temporarily occupied territories. This is achieved through effective defense based on command quality, coordination among different military branches, and support from international partners. During wartime, the Ministry of Defense acts as the primary coordinator in defense matters, particularly in the preparation and supply of military personnel and necessary material and technical resources for the Armed Forces of Ukraine. Its core mission is to ensure the army has everything needed for effective military operations and to achieve Victory. This involves equipping the military with necessary arms, providing social and medical needs, enabling them to effectively defend the country, and, in turn, ensuring the rights and freedoms of the population.

Scientific principles related to the protection of rights, freedoms, and legitimate interests of citizens through the exercise of regulatory powers by administrative bodies in issuing subordinate normative acts have been further developed. These acts, based

on the Constitution and the laws of the country, presidential decrees, and resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, serve as instruments of public administration to specify and detail high-level administrative law norms, adapting them to the specific conditions and needs of martial law. This enables administrative bodies to promptly provide clear secondary legal norms, facilitating the restoration of violated rights of citizens and legitimate business interests. It has been established that the issuance of normative legal acts within the framework of public administration of human rights and freedoms during the Russian-Ukrainian war is a core element of administrative activity. This activity involves establishing general rules based on laws and implementing them through detailed procedures, methodological developments, and instructions aimed at preventing and restoring the violated rights and legitimate interests of Ukrainian citizens and legal entities.

The legal nature of administrative acts has been improved, simultaneously functioning as instruments of public administration through the exercise of authoritative executive functions by administrative bodies in ensuring the protection of rights and freedoms of citizens during martial law, addressing social, financial, security needs of citizens, individual rights, and rights of service members in the Armed Forces and other security and defense forces of Ukraine. It has been proven that the issuance of administrative acts as instruments of public administration for ensuring the rights and freedoms of individuals and citizens during the Russian-Ukrainian war represents decisions of administrative bodies with an individual character, which, according to the legal competence granted by law, protect and restore the moral values of Ukrainian citizens and legal entities violated by Russian terrorists. These acts, whether as legally significant actions by high-level administrative bodies or restrictive measures by local military administrations for private individuals, are adopted to address specific cases and are aimed at acquiring, modifying, or terminating

their obligations under conditions threatening the life, health, and state security of citizens during martial law.

Scientific principles regarding the legal nature of the administrative-legal regime of martial law have been enhanced. It has been demonstrated that, in general, this regime represents a complex system of legal norms and procedures that establish a specific legal order of state actions aimed at protecting national security, public order, and the rights and freedoms of citizens in conditions of armed conflict or imminent threat of such conflict. It is emphasized that it cannot be used to violate fundamental human rights and freedoms, including the prohibition on torture and other cruel treatment, nor can it serve as a tool for power seizure or limiting the rights of citizens and legal entities beyond the necessity of responding to a military threat. It has been proven that the administrative-legal regime of martial law, as a comprehensive tool of public administration for ensuring the rights, freedoms, and legitimate interests of citizens, as well as the rights and legitimate interests of individuals in the context of the Russian-Ukrainian war, is a strengthened, exceptional form of imperatively authoritative legal regulation of social relations. This regime is established to create appropriate conditions for the Armed Forces of Ukraine and other security and defense forces to repel a full-scale invasion, liberate temporarily occupied territories, and protect the rights and freedoms of citizens who have suffered due to Russian aggression by granting administrative bodies special and additional powers and imposing certain restrictions on private individuals.

It has been proven that assistance measures employed by Ukraine's administrative bodies, as instruments of public administration, include housing provision through the "eOselya" program for citizens affected by Russian aggression, military personnel from other defense forces of Ukraine, internally displaced persons, educators, and healthcare workers, supporting their basic life needs. Additionally, social programs, implemented with the assistance of international organizations and

Ukraine's Ministry of Social Policy, provide financial aid to internally displaced persons and other vulnerable categories, considering their needs for housing, food, and other urgent matters. Applications for such assistance are submitted through the "eDopomoga" platform, ensuring easy access to necessary resources. Scientific principles regarding persuasive methods in the activities of administrative bodies mobilizing resources to support the Armed Forces of Ukraine and public assistance have advanced, focusing on the choice of correct strategies and the ability to effectively appeal to people's emotions and reason, which is crucial for securing their support and assistance in the martial law regime.

The scientific principles regarding international standards for the protection of rights, freedoms, and legitimate interests of citizens and individuals in the context of the Russian-Ukrainian war have been improved, especially in aspects of fundamental tools for holding Russian occupiers accountable for genocide, crimes against humanity, war crimes, and crimes of aggression. Their international legal prosecution is pursued to ensure justice and accountability, primarily concerning the highest levels of military and political leadership of the aggressor states–Russia, North Korea, and Iran. Such actions (and criminal assistance thereof) include the killing of prisoners of war and civilians, inhumane treatment, indiscriminate attacks on civilian objects, food and medical blockade, and infrastructure destruction. It is emphasized that the situation demands proactive public administration by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, active international response, including legal and restorative measures, as well as the creation of conditions by administrative bodies for holding individuals accountable for war crimes, crimes against humanity, and genocide against the Ukrainian people to ensure fair legal responsibility.

Based on Israeli experience, the stages of an effective and fair mobilization system for population protection to counter military aggression have been refined. This system allows citizens to mobilize independently to defend their settlements initially,

while effective public crisis management is later achieved with the involvement of local administrative bodies and militarized regional military structures. This clearly illustrates the importance of encouraging voluntary mobilization among Ukrainian citizens and attracting foreign volunteers during the Russian-Ukrainian war. Additionally, factors like strengthening Ukrainian identity and patriotism through educational activities and developing a Ukraine-centric information space have been achieved. Ensuring that the state and society support combatants post-enlistment and establish public career advancement programs for Ukrainian Armed Forces personnel, both active and reserve, is crucial.

The importance of effective public administration in mobilizing the international community to condemn and counteract violations of international humanitarian law by Russian terrorists, particularly Russian mercenary groups active in Africa, which pose severe threats to civilians in African states, has been highlighted.

It has been proven that successful public administration during wartime requires effective functioning of specialized civil protection bodies in collaboration with other administrative and law enforcement structures, conducting systematic monitoring of attacks on civilian targets and timely response. Collecting evidence of violations of international humanitarian law is a critical component of the administrative-legal protection of citizens' rights during war. Stabilization measures, such as document verification and collaboration with public and expert organizations, are effective tools for ensuring justice and identifying misinformation. Sanctions evasion countermeasures are essential for protecting citizens' rights during war and involve the development of information-analytical systems, international cooperation, and effective verification mechanisms. Electronic governance and digital security play vital roles in public administration during war, enhancing transparency, prompt response to violations, and citizen involvement in safeguarding and restoring citizens' rights and freedoms.

The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, established by a UN resolution in 1993, played a significant role in holding individuals accountable for war crimes, crimes against humanity, and genocide in the Balkan region. The tribunal sentenced over 160 individuals, including political and military officials, for their participation in crimes during armed conflicts. The creation and effective outcomes of the tribunal emphasize the inevitability of holding the military-political leadership of states accountable for violating international humanitarian law norms. However, it is concluded that a similar process against the aggressor state of Russia is limited in feasibility due to its permanent status as a UN Security Council member.

The successful experience in solving housing rights issues for internally displaced persons in Georgia, where legislative and administrative-legal measures aimed at ensuring housing and social integration include long-term accommodation, guaranteeing their security and sanitary conditions, has been highlighted. Through the involvement of state and international financial resources for housing reconstruction and construction, as well as encouraging relocation to developing regions of the country, the stabilization and integration of displaced populations are achieved.

The principles, directions, public administration tools, administrative procedures, and specific changes and additions to current legislation to enhance the efficiency and timeliness of citizens' rights, freedoms, and legitimate interests' protection during the Russian-Ukrainian war have been refined. The principle that, ultimately, the aggressor, represented by the Russian Federation's government or its successor(s), should compensate for inflicted damage has been substantiated. The essence of adopting the fifth (next) protocol to the Geneva Conventions as a supplement to international humanitarian law, prohibiting repeated strikes on enemy targets for a reasonable time after the initial strike to allow time for rescue operations for the wounded beyond the combat line, has been substantiated.

The principles and tools of electronic governance in the analyzed area have been improved. Legislative changes to recognize, investigate the circumstances of death, and honor fallen Ukrainian Armed Forces and other security forces personnel as the highest value for the state of Ukraine have been proposed. The principles and public instruments for improving the administrative-legal protection of wounded service members in Ukraine's Armed Forces and other security and defense forces have been defined. Directions for enhancing administrative-legal support for internally displaced persons have been proposed. The issue of administrative-legal protection of Ukrainian citizens who, due to Russian terrorist aggression, have moved to EU countries and other democratic states has been raised, and principles and measures to encourage their return to Ukraine have been proposed.

Support for the discussion on administratively encouraging volunteers from democratic countries to join the Armed Forces of Ukraine to defend Western democratic values, either with arms or as instructors, as an overdue challenge, wherein the brave Ukrainian people are single-handedly repelling a full-scale invasion and safeguarding the Western world, European values, and citizens of democratic countries from occupation (destabilization), has been expressed.

Keywords: administrative authority, administrative and legal regulation, administrative and legal relations, combatant, defense and protection, dignity and honor, instrument of public administration, life and health, methods and means, philosophy of law, provision and restoration, public administration, russian occupiers and terrorists, subject of economic activity.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

Статті в періодичних наукових фахових виданнях України:

1. Махмурова-Дишлюк О.П. Права і свободи людини та громадянина в умовах збройного конфлікту в Україні як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Правова позиція*. 2020. № 4(29). С. 34-36.

2. ***Makhmurova-Dyshliuk O.,*** Zubov O., Domuschi L. The Legal Aspect of Sanctions Against Russia and the Development of the Space Industry. *Advanced Space Law.* 2022. Vol. 9. P. 39-47.

3. Махмурова-Дишлюк О.П. Адміністративно-правовий статус Міністерства внутрішніх справа в аспекті забезпечення прав свободи людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки.* 2024. № 1. Т. 35(74). С. 89-94.

4. Махмурова-Дишлюк О.П. Видання адміністративних актів як інструментів публічного адміністрування забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни. *Право і суспільство.* 2024. № 1. Т. 2. С. 113-118.

5. Махмурова-Дишлюк О.П. Адміністративно-правовий режим воєнного стану, як комплексний інструмент публічного адміністрування забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян та прав і законних інтересів фізичних осіб в умовах російсько-української війни. *Київський часопис права.* 2024. № 1. С. 185-190.

6. Махмурова-Дишлюк О.П. Адміністративно-правовий статус Міністерства оборони в аспекті забезпечення прав свободи людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний вісник.* 2024. № 1. С. 128-135.

7. Махмурова-Дишлюк О.П. Досвід колишніх республік Югославії адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн та воєнних конфліктів. *Ампаро.* 2024. № 2. С. 49-53.

8. Махмурова-Дишлюк О.П. Засади захисту права на життя, здоров'я, честі і гідності комбатантів в умовах російсько-української війни. *Право та державне управління.* 2024. № 2. С. 274-279.

9. Махмурова-Дишлюк О.П. Класифікація та тенденції міжнародного досвіду забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян та прав і законних інтересів осіб в умовах війн та воєнних конфліктів – на прикладах Сирії та деяких держав Африки. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 321-326.

10. Махмурова-Дишлюк О.П. Римський статут Міжнародного кримінального суду в системі адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 33-37.

11. Махмурова-Дишлюк О.П. Методологічні засади наукового аналізу адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни. *Право і суспільство.* 2024. № 4. С. 481-485.

12. Махмурова-Дишлюк О.П. Досвід Ізраїлю щодо адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн та воєнних конфліктів. *Київський юридичний журнал*. 2024. Вип. 5. С. 113-118.

13. Махмурова-Дишлюк О.П. Досвід Грузії щодо адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн та воєнних конфліктів. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України*. 2024. Вип. 15. С. 42-50.

14. Махмурова-Дишлюк О. П. Цифрова безпека як один із вагомих чинників адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів

громадян в умовах війн та воєнних конфліктів. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 132-136.

15. Махмурова-Дишлюк О.П. Адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України в аспекті забезпечення прав свободи людини і громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2024. № 67. С. 16-20.

16. Махмурова-Дишлюк О.П. Місце і роль Женевських конвенцій у забезпеченні прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Юриспруденція. 2024. № 69. С. 166-169.

17. Махмурова-Дишлюк О.П. Видання нормативно-правових актів як інструментів публічного адміністрування забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного конфлікту в Україні. *Актуальні проблеми держави і права.* 2024. Вип. 101. С.103-109.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

18. Махмурова-Дишлюк О.П. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2020. № 6(34). Vol. 3. С. 128-133 (Республіка Польща).

19. Teremetskyi V., Myronova G., Batryn O., Udrenas G., ***Makhmurova-Dyshliuk O.***, Yatskovyna V. Legal guaranteeing for providing socially significant medical services during martial law and post-war recovery of Ukraine. *Journal of Law and Sustainable Development*. 2023. Vol. 11. Iss. 6. P. 1-15. DOI: https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i6.1231 *(Наукометричнабаза Scopus)*.

20. Teremetskyi V., Novichenko A., ***Makhmurova-Dyshliuk O.***, Bodnar-Petrovska O., Skryl S., Rudenko M. Partnership relations between the National Police and the community in the de-occupied territories of Ukraine. *Archives des Sciences: A*

Multidisciplinary Journal. 2024. Vol. 74. Iss. 5. P. 50-56. DOI: https://doi.org/10.62227/as/74508 (*Наукометричнабаза Scopus*).

21. TeremetskyiV., NovichenkoA., Bodnar-PetrovskaO. ***Makhmurova-DyshliukO.***, Hrihorova H. Police and civil society partnership: peculiarities of implementation in modern conditions. *Edelweiss Applied Science and Technology*. 2024. Vol. 8. No. 4. P. 1379-1386. DOI: 10.55214/25768484.v8i4.1512 (*Наукометрична база Scopus*).

22. Teremetskyi, V.I., Bandurka, S.S., Pidhorodynskyi V.M., ***Makhmurova-Dyshliuk, O.P.***, Marushchak, N.V., Kravchuk, V.M., Holovko, M.B. Lawyer-Judge Relations and Their Impact on the Quality and Efficiency of Justice. *Journal of Lifestyle and SDGs Review.* 2024. Vol. 8. No. 3. P. 137-138. DOI: https://doi.org/10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n01.pe04604 (*Наукометрична база Scopus*).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Махмурова-Дишлюк О.П. Особливості методології аналізу адміністративно-правового забезпечення прав громадянин в умовах збройних конфліктів в Україні. *Актуальні проблеми забезпечення прав і свобод та законних інтересів приватних осіб в Україні*: збірник матеріалів круглого столу. Т. 2. (Київ, 30 берез. 2018 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2018. С. 8-9.

24. Махмурова-Дишлюк О.П. Складові адміністративно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації в умовах збройних конфліктів в Україні. *Адміністративно-правова наука: сучасний стан та перспективи розвитку*: збірник матеріалів конференції (Київ, 28 жовт. 2019 р.). Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2019. С. 5-8.

25. Махмурова-Дишлюк О.П. Адміністративно-правовий статус міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. *Актуальні*

питання адміністративного, морського і космічного права в умовах протидії коронавірусу COVID19: Міжнародна науково-практична он-лайн конференція (Київ, 24 квіт. 2020 р.). Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. С. 9-11.

26. Махмурова-Дишлюк О.П. Деякі особливості прав комбатантів в умовах війни. *Проблеми захисту прав різних верств населення в умовах воєнного стану*: матеріали круглого столу (Київ, 22 трав. 2023 р.). Київ: *«Видавництво Людмила»,* 2023. С. 31-33.

27. Махмурова-Дишлюк О.П. Проблематика адміністративно-правових відносин при забезпеченні прав і свобод громадян в умовах російсько-української війни. *Безпека в інтелектуальному вимірі:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 11 жовтня 2023 р.). Київ: Київський університет інтелектуальної власності та права. Академія адміністративно правових наук. 2023. С. 150-151.

28. Махмурова-Дишлюк О.П. Деякі аспекти адміністративно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації, які забезпечують права і свободи людини і громадянина в умовах російсько-української війни. *Безпека в інтелектуальному вимірі:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 3 листопада 2023 р.). Київ: «Видавництво Людмила», 2023. С. 198-199.

29. Махмурова-Дишлюк О.П. Особливості правового режиму тимчасово окупованих територій України російським агресором. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики:* матеріали круглого столу, присвяченого пам'яті д.ю.н., професора, заслуженого працівника народної освіти України В.К. Матвійчука (Київ, 22 листопада 2023 року). Київ: ДП «Експрес-об'ява», 2023. С. 168-169.

ЗМІСТ

ВСТУП……36
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ……..……52
1.1. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни ……52
1.2. Методологія аналізу адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни……..77
1.3. Права і свободи людини та громадянина в умовах російсько-української війни як об’єкт адміністративно-правового забезпечення ……..93
1.4. Принципи адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни ……..…109
Висновки до розділу 1……...……123
РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС АДМІНІСТРАТИВНИХ ОРГАНІВ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПРАВА, СВОБОДИ ТА ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ГРОМАДЯН В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ…….133
2.1. Поняття та зміст адміністративно-правового статусу адміністративних органів, які забезпечують права, свободи та законні інтереси громадян в умовах російсько-української війни……133
2.2. Адміністративно-правовий статус загальних адміністративних органів, які забезпечують права, свободи та законні інтереси громадян в умовах російсько-української війни ……..150

2.2.1. Адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України в аспекті забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни …….……..174
2.2.2. Адміністративно-правовий статус Міністерства внутрішніх справа в аспекті забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни ……..……..188
2.3. Адміністративно-правовий статус спеціальних суб'єктів публічної адміністрації, які забезпечують права, свободи та законні інтереси громадян в умовах російсько-української війни……203
2.3.1. Адміністративно-правовий статус Міністерства оборони в аспекті забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни ……...…226
Висновки до розділу 2……...……240
РОЗДІЛ 3. ІНСТРУМЕНТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ……...……248
3.1. Видання нормативно-правових актів як інструмент публічного адміністрування забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни ……...……..248
3.2. Видання адміністративних актів як інструмент публічного адміністрування забезпечення прав, свобод людини та законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни……261
3.3. Адміністративно-правовий режим воєнного стану як комплексний інструмент публічного адміністрування забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни……...…….271

3.4. Засоби заохочення, переконання, допомоги та адміністративного примусу, які застосовуються адміністративними органами для забезпечення прав і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни ……..…284
Висновки до розділу 3……...……303
РОЗДІЛ 4. МІЖНАРОДНИЙ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ……...…..310
4.1. Міжнародні гуманітарні стандарти забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни ……....310
4.2. Міжнародний досвід забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах військових конфліктів та війн ……...…..326
4.3. Європейський досвід забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн та збройних конфліктів ……...…….342
4.4. Удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни ……..…356
Висновки до розділу 4……...…379
ВИСНОВКИ……..….399
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……408
ДОДАТКИ……..……470

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Українське суспільство та держава в умовах сьогодення вчергове борються за права громадян і можливість їх забезпечувати в незалежній, соборній, правовій демократичній державі Україна. За межами такого блага не доводиться говорити про можливість збереження, а поготів і про розвиток громадянського суспільства та української нації загалом. Етап російсько-української війни, коли здійснюється повномасштабне вторгнення російського агресора в Україну, є екзистенційною загрозою, що може поставити під сумнів подальше існування Української держави та української нації й одночасно є загрозою для всього західного демократичного світу, адже перемога тоталітаризму через військове знищення однієї з найбільших в Європі демократичних держав – України – невідворотно призведе до зникнення з мапи світу малих держав, які будуть поглинуті імперіалістичною шовіністичною росією. Тим самим демократична світова спільнота не може дозволити завоювання рашистами (як різновидом фашистів) демократичної держави Україна.

Ми наголошуємо, що Україна – демократична держава, адже практично весь цивілізований західний світ як на рівні держав, так і громадянського суспільства допомагає українському народу відстоювати права на власну правову державу, в якій панують європейські цінності. До таких належать права людини, свобода, рівність, повага до людської гідності та верховенство права. Іншими словами, первинними європейськими цінностями є права і свободи людини і громадянина. Саме вони є головною складовою предмета нашого аналізу. В умовах російсько-української війни без їх дотримання та гарантування публічною владою загалом, та адміністративними органами

(виконавчою владою) зокрема, західна спільнота не стала б допомагати Україні в російсько-українській війні.

Отже ефективне забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян адміністративними органами є одночасно підґрунтям, місією та невід'ємним завданням, необхідним для перемоги України в російсько-українській війні в першій чверті XXI століття.

Також актуальність теми дослідження обґрунтовується тим, що неоднозначною є статистика стосовно довіри до публічних інститутів влади в умовах повномасштабного російського вторгнення. Як засвідчують результати загальнодержавного професійного соціологічного дослідження, серед державних і суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (їм довіряють 96% опитаних), добровольчих батальйонів (86%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (85%), волонтерських організацій (85%), Національної гвардії України (80%), Державної прикордонної служби (76%), Міністерства оборони України (67,5%), Служби безпеки України (67%), громадських організацій (61%), Президента України (59%), голови міста (селища, села), в якому живе респондент (54%), Національної поліції України (53%). Також частіше висловлюється довіра, ніж недовіра, до ради міста (селища, села), в якому живе респондент (відповідно 48% і 41%), до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (Омбудсмена) (відповідно 43% і 32%). До медіа України довіра та недовіра висловлюються майже однаково (відповідно 46% і 45%). Більшість респондентів висловлюють недовіру державному апарату (чиновникам) (не довіряють 76%), уряду України (65,5%) [[1]]. Також суперечливими є результати авторського соціологічного

[1]Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, віра в перемогу, ставлення до виборів (березень 2024 р.). Центр Розумков. 2024. https://razumkov.org.ua/novyny/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-vira-v-peremogu-stavlennia-do-vyboriv-berezen-2024r

опитування стосовно адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни (додаток Б до дисертації).

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Певні наукові положення, що стосуються адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, з'ясовували вчені в галузі адміністративного права: І. Бородін – стосовно адміністративно-правових способів захисту прав та свобод людини і громадянина, В. Заросило досліджував адміністративно-правове забезпечення участі працівників органів внутрішніх справ України в міжнародній миротворчій діяльності, С. Магда – забезпечення прав, свобод і реалізації обов'язків громадян в умовах надзвичайних адміністративно-правових режимів, С. Пасіка – адміністративно-правове регулювання соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України, О. Прокудін – адміністративно-правове забезпечення підготовки особового складу підрозділів сил охорони правопорядку до виконання службово-бойових завдань. Також до наукових проблем і засад адміністративно-правового забезпечення зверталися вчені-адміністративісти В. Бойко, В. Галунько, Ю. Гаруст, Є. Гетьман, О. Гулак, О. Джафарова, Ю. Дика, С. Діденко, О. Дніпров, С. Євдокіменко, А. Замрига, Л. Князька, О. Кобзар, О. Костюкевич, А. Кравченко, В. Курило, К. Куркова, Я. Лазур, Л. Луценко-Миськів, С. Магда, А. Манжула, М. Мінійло, Г. Муляр, В. Оксінь, Е. Олефіренко, О. Пабат Н. Ракша, К. Рудой, Р. Сербин, О. Синьов, І. Сіліч, Є. Соболь, Л. Сорока, К. Степанко, В. Стеценко, С. Стороженко, С. Татаренко, Р. Титикало, І. Ульянов, С. Шатрава, А. Школик, Ю. Юринець та ін.

Окремим питанням правового регулювання в умовах війни, збройних конфліктів і надзвичайних станів присвятили свої наукові пошуки вітчизні вчені-правники О. Верголяс, Ю. Климчук, У. Коруц, В. Курись, А. Мерлик,

В. Моркляк, В. Пилепенко, В. Ржевська, Б. Ринажеський, М. Топольницька та ін. Проте зазначені вище вчені безпосередньо й комплексно наукові положення предмета нашого аналізу не досліджували.

Отже, потреба в концептуально новому підході до адміністративно-правового механізму забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян адміністративними органами на засадах демократії і свободи під час дії правового режиму воєнного стану та під час відновлення Української держави є вельми актуальною, своєчасною та такою, що є вимогою часу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження узгоджується з Національною стратегією у сфері прав людини затвердженої наказом Президента України від 24 березня 2021 року № 119, Концепцією Державної цільової соціальної програми забезпечення реалізації права на житло осіб, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, на період до 2025 року, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 р. № 618-р., Концепцією реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 р. № 1057-р. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу теоретико-методологічних і нормативно-правових основ, практичної реалізації адміністративними органами своїх повноважень виробити авторську концепцію адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян під час дії правового режиму воєнного стану та під час відновлення Української держави.

Для реалізації зазначеної мети потрібно виконати такі *завдання:*

– визначити поняття та розкрити зміст адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни;

– сформувати методологію адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни;

– охарактеризувати наявні наукові положення щодо сутності прав і свобод людини та громадянина в умовах російсько-української війни як об'єкта адміністративно-правового забезпечення;

– окреслити та розкрити зміст принципів адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни;

– сформувати поняття та з'ясувати зміст адміністративно-правового статусу адміністративних органів, які забезпечують права, свободи та законні інтереси громадян в умовах російсько-української війни;

– з'ясувати особливості адміністративно-правового статусу загальних адміністративних органів, які забезпечують права, свободи та законні інтереси громадян в умовах російсько-української війни;

– розкрити адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України в аспекті забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни;

– з'ясувати адміністративно-правовий статус Міністерства внутрішніх справ в аспекті забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни;

– розкрити адміністративно-правовий статус спеціальних суб'єктів публічної адміністрації, які забезпечують права, свободи та законні інтереси громадян в умовах російсько-української війни;

– деталізувати адміністративно-правовий статус Міністерства оборони в аспекті забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни;

– розкрити наукові положення щодо видання нормативно-правових актів як інструмента публічного адміністрування забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни;

– схарактеризувати видання адміністративних актів як інструмента публічного адміністрування забезпечення прав, свобод людини та законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни;

– удосконалити наукові положення щодо адміністративно-правового режиму воєнного стану як комплексного інструмента публічного адміністрування забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни;

– розкрити засоби заохочення, переконання, допомоги та адміністративного примусу, які застосовуються адміністративними органами для забезпечення прав і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни;

– актуалізувати міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни;

– виявити та узагальнити міжнародний досвід забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни;

– з’ясувати європейський досвід забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн і збройних конфліктів;

– удосконалити правові та організаційні заходи адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни.

Об'єктом дослідження є публічно-правові відносини, які виникають під час формування та реалізації державної політики щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни.

Предмет дослідження – адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни.

Методи дослідження. Фундаментальною методологічною основою дослідження є методи сучасної філософії достовірних знань та інтерпретаційного дослідницького прагматизму, які дали можливість сформувати наукове розуміння методології, засад та удосконалення положень (підрозділи 1.2, 1.3, 1.4, 4.4).

Методика *системного аналізу* дозволила проаналізувати та визначити множину взаємозв'язків між різними правовими компонентами й іншими соціальними чинниками. Це дало змогу створити комплексну модель системи наукового аналізу, спрямовану на забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян у складних умовах російсько-української війни (підрозділи 1.1, 1.3, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 4.3) Загальнологічний метод *дедукції* забезпечив послідовність наукового аналізу від загального до одиничного (підрозділи 1.1, 1.4, 2.1, 3.1), а *індукції* навпаки – спрямовував науковий пошук від емпіричного матеріалу до узагальнень, висновків та новизни (підрозділи 1.1, 2.2, 2.3, 4.2). Ф*ормально-догматичний* метод було використано в більшості підрозділів дисертації для з'ясування змісту норм адміністративного права (1.1, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2., 2.3, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 4.1, 4.2, 4.3). *Логіко-семантичний* науковий метод було використано в усіх без винятку підрозділах дисертації для критичного аналізу доктринальних положень, сформованих ученими-адміністративістами та суміжних галузей наук (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4). Метод *правового прогнозування* було використано для вироблення напрямків юридичної техніки для закріплення та конкретизації змін

і доповнень до чинного законодавства з метою вдосконалення адміністративно-правового забезпечення (підрозділ 4.4). Метод *порівняльного аналізу* дав змогу здійснити компаративну характеристику ефективного міжнародного та європейського досвіду (підрозділ 4.1, 4.2, 4.3).

Нормативну базу дисертаційного дослідження складають Конституція України та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, закони України «Про правовий режим воєнного стану», «Про адміністративні послуги», «Про адміністративну процедуру», «Про правотворчу діяльність», «Про запобігання корупції», Кодекс України про адміністративні правопорушення України, Кодекс адміністративного судочинства України, «Про державну службу», «Про Збройні Сили України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про Національну поліцію», «Про службу безпеки України», «Про Національну гвардію України», «Про органи місцевого самоврядування», аналогічне законодавство деяких зарубіжних держав, підзаконні нормативно-правові акти адміністративних органів, міжнародні угоди.

Емпіричну основу дослідження склали узагальнена практика рішень адміністративних органів виконавчої влади, вітчизняних судових органів, практика Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України, адміністративні акти Президента та Кабінету Міністрів України, міністерств та інших органів виконавчої влади, публіцистичні, довідкові видання й статистичні матеріали, які стосуються аналізованої проблематики.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим фундаментальним комплексним дослідженням адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни. У результаті проведеного дослідження вирішено

важливу теоретичну та прикладну проблему адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни, яка має загальнонаціональне значення. Зокрема:

уперше:

– доведено, що первинним елементом змісту адміністративно-правового забезпечення прав людини в умовах російсько-української війни є основоположні засади теорії природного права, Конституції України та європейські цінності стосовно визнання невід'ємних природних прав і свобод людини і громадянина найвищими цінностями, насамперед це право на життя, здоров'я, гідне життя, які держава Україна має забезпечувати завжди, зокрема й в умовах російсько-української війни;

– сформовано наукове розуміння філософсько-правових методів здійснення дослідження проблематики адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни як системи ключових методологій, яка складається із класичної філософії та сучасної філософії права стосовно достовірних знань про суспільні відносини в аналізованій сфері на основі теорії позитивізму, в аспектах інтерпретативної та дослідницької філософії прагматизму;

– актуалізовано успішний досвід у вирішенні проблеми житлових прав переміщених осіб в Грузії, коли законодавчі та адміністративно-правові заходи були спрямовані на гарантування забезпечення житлом та соціальної інтеграції тимчасово переміщених осіб, включаючи тривале проживання, забезпечуючи їхню безпеку та санітарні умови через залучення державних і міжнародних фінансових ресурсів для реконструкції й будівництва житла, а також стимулювання переселення в інші регіони, стабілізацію та інтеграцію переміщеного населення;

– комплексно обґрунтовано наукові положення щодо засобу переконання в діяльності адміністративних органів, які здійснюють мобілізацію ресурсів для забезпечення Збройних Сил України та підтримки населення через обрання правильної тактики, стратегії та здатності ефективно звертатися до емоцій та розуму людей, що є ключовим для забезпечення їх підтримки й допомоги в режимі тривалої російсько-української війни;

удосконалено:

– поняття адміністративно-правового статусу адміністративних органів у контексті російсько-української війни, що включає в себе ширший спектр адміністративних обов'язків і прав, спрямованих на забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах ведення бойових дій та ліквідації їх наслідків. Адміністративні органи, які забезпечують права і свободи людини і громадянина в умовах війни, мають визначені нормативно-правовими актами адміністративні обов'язки, які охоплюють організацію та координацію заходів правового режиму воєнного стану, захист критичної інфраструктури, цивільний захист і забезпечення громадської безпеки;

– класифікацію загальних суб'єктів публічної адміністрації, які забезпечують права і свободи людини і громадянина в умовах російсько-української війни. Доведено, що до них належить система органів виконавчої влади (вищих, центральних і місцевих), місцевого самоврядування та громадських об'єднань, на які законодавством поряд із виконанням інших численних публічних завдань покладено завдання щодо захисту прав, свобод та інтересів осіб, які постраждали внаслідок російсько-української війни;

– адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України в аспекті забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах російсько-української війни, який відіграє визначальну (вищу) роль у забезпеченні національної безпеки та оборони країни й захисту громадян, забезпечення

основних цінностей демократичного суспільства, що склалися внаслідок російсько-української війни, та складається з публічно-управлінських і політичних повноважень, що не обмежуються лише воєнною сферою, а й охоплюють широкий спектр заходів соціального захисту, медичної підтримки та забезпечення основних прав і свобод громадян;

– адміністративно-правовий статус Збройних Сил України, що відіграють ключову роль у державній оборонній стратегії, націленій на стримування агресивних військових дії російських військ і відновлення контролю над тимчасово окупованими територіями через здійснення ефективної оборони, що ґрунтується на якості командування, координації між різними видами військ і підтримці міжнародних партнерів;

– юридичну природу адміністративних актів як інструментів публічного адміністрування через виконання адміністративними органами владних виконавчих функцій щодо забезпечення захисту прав і свобод громадян в умовах воєнного стану, соціальних, фінансових, безпекових потреб громадян, фізичних осіб, прав військовослужбовців Збройних Сил, інших сил безпеки й оборони України;

– юридичну природу адміністративно-правового режиму воєнного стану в узагальненому вигляді, що становить собою комплексну систему юридичних норм і процедур, які формують специфічний правовий порядок дій держави, спрямованих на захист національної безпеки, суспільного порядку, прав і свобод громадян в умовах російсько-української війни або безпосередньої загрози такої війни, разом із тим який не може використовуватися для порушення фундаментальних прав і свобод людини, включаючи застосування тортур чи іншого жорстокого поводження, не може бути інструментом для захоплення влади чи обмеження прав громадян і юридичних осіб за межами потреби реагування на воєнну загрозу;

– наукові положення щодо міжнародних стандартів забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян та прав і законних інтересів фізичних осіб в умовах російсько-української війни в аспектах фундаментальних інструментів притягнення до відповідальності російських окупантів за злочини геноциду, злочини проти людяності, військові злочини та злочини агресії, їх міжнародно-правового переслідування з метою забезпечення міжнародної справедливості та відповідальності, зокрема на найвищих рівнях військового та політичного керівництва;

– етапи системи мобілізації та захисту населення в умовах неочікуваної військової агресії на основі аналізу ізраїльського досвіду, коли громадяни мають можливість самостійно мобілізуватися для оборони свого населеного пункту на першому етапі, а подальше ефективне публічне адміністрування кризової ситуації настає за участі місцевих адміністративних органів та військових структур. Важливо стимулювати певні чинники, які допоможуть добровільній мобілізації молоді в умовах російсько-української війни, серед них – зміцнення української ідентичності та патріотизму через освітні заходи й розвиток інформаційного простору, забезпечення того, що держава та суспільство після призову на військову службу гідно підтримує учасників бойових дій, а також створення програм для особистого та публічного кар’єрного зростання військовослужбовців Збройних Сил України, які перебувають на службі, та тих, які звільнені в запас;

отримали подальшого розвитку:

– наукові положення щодо права кожного військовослужбовця Збройних сил, інших сил безпеки й оборони України, який загинув у боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, бути навічно вшанованим на центральному, місцевому та регіональному рівнях, а члени його

сім'ї впродовж усього життя отримували б більшу в рази за середні доходи громадян допомогу від держави;

– наукові засади принципу неприпустимості порушення права на життя, здоров'я, честі й гідності комбатантів, які припинили збройний опір, а також будь-яких інших осіб в умовах російсько-української війни – як засади теорії природного права, міжнародного гуманітарного та національного адміністративного і кримінального права, що є визнанням первинності життя, здоров'я, честі й гідності комбатантів противника, які припинили збройний опір, а також будь-яких інших осіб із боку публічно владних комбатантів – поза полем бою чи коли під їх контролем перебуває мирне населення звільнених територій;

– наукові положення щодо адміністративно-правового статусу Державної прикордонної служби України в умовах воєнного стану, пов'язаного з повномасштабним російським терористичним вторгненням, який суттєво трансформується до умов воєнного стану, активізуючи оборонні операції вздовж кордонів, що включає проведення оперативних прикордонних військових та поліцейських дій, швидко та адекватно реагуючи на зміни на фронті й забезпечуючи швидку відповідь на будь-які зовнішні загрози, що забезпечує ефективний захист України у вкрай складних воєнних умовах;

– наукова природа спеціальних суб'єктів публічної адміністрації, які забезпечують права і свободи людини і громадянина в умовах російсько-української війни в Україні як центральні органи виконавчої влади, державні органи з особливим статусом, що безпосередньо відповідно до приписаної законом компетенції комплексно забезпечують права, свободи та інтереси осіб, які постраждали внаслідок російсько-терористичної агресії;

– наукові положення стосовно забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян через реалізацію розпорядчих повноважень видавати підзаконні нормативно-правові акти, керуючись Конституцією країни, чинним

законодавством, а також указами Президента та постановами Кабінету Міністрів як інструментами публічного адміністрування для конкретизації та деталізації вищих норм адміністративного права, адаптуючи їх до специфічних обставин і потреб воєнного стану в контексті невідкладного забезпечення адміністративних органів конкретними детальними ефективними вторинними нормами адміністративного права, які дозволяють їм невідкладно відновлювати порушені чесноти громадян і законні інтереси бізнесу.

Особистий внесок здобувача. У дисертації представлено наукові досягнення з узагальненням проведених самостійно оригінальних наукових досліджень з отриманими результатами, які забезпечують вирішення важливої теоретичної та прикладної проблеми адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни, що має загальнонаціональне значення. У співавторстві було видано 5 наукових статей: «Legal guaranteeing for providing socially significant medical services during martial law and post-war recovery of Ukraine» (Journal of Law and Sustainable Development.), в якій дисертанткою розкрито наукову проблематику режиму воєнного стану в Україні; «Partnership relations between the National Police and the community in the deoccupied territories of Ukraine» (The Archives des Sciences: A Multidisciplinary Journal), в якій авторкою схарактеризовано особливості партнерських відносин між Національною поліцією та громадою на деокупованих територіях України; «Police and civil society partnership: peculiarities of implementation in modern conditions» (Edelweiss Applied Science and Technology), в якій дисертанткою розкрито окремі аспекти взаємодії поліції та громадянського суспільства в сучасних умовах; «The Legal Aspect of Sanctions Against Russia and the Development of the Space Industry» (Advanced Space Law), де описано проблематику обходу санкцій росією; «Lawyer-Judge Relations and Their Impact on the Quality and Efficiency of Justice», у якій дисертанткою

зроблено узагальнювальні висновки щодо окремих аспектів забезпечення прав і свобод громадян окремими державними інституціями. Ідеї та положення, які належать співавторам, у дисертації не використовувалися. Наукові результати та висновки, які виносилися на захист кандидатської дисертації, повторно на захист не виносяться.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджені та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – результати, які загалом становлять правову теорію адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни є теоретико-правовим фундаментом для подальших досліджень в цій сфері (акт упровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правотворчій сфері* – висновки, пропозиції та рекомендації, наведені в дисертації використано у проектах змін і доповнень до законів України щодо забезпечення внутрішньо переміщених осіб житлом (додаток В до дисертації);

– *правозастосовній діяльності* – використання одержаних результатів підвищило ефективність правової взаємодії щодо виробництва засобів захисту військовослужбовців і цивільних осіб (акт упровадження ТОВ «СаєнсендСпейс»);

– *освітньому процесі* – матеріали дисертації використано під час підготовки підручників, навчальних посібників із дисциплін «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми» (акт упровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *громадській сфері* – положення й висновки дисертації використано в заходах щодо підвищення дієвості залучення суб’єктів громадянського суспільства до відновлення прав, свобод і законних інтересів громадян, які

постраждали від російського агресора (акт упровадження Громадської організації «Академія адміністративно-правових наук»).

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблеми загалом, окремі її аспекти та висновки було оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях (круглих столах): «Актуальні проблеми забезпечення прав і свобод та законних інтересів приватних осіб в Україні» (м. Київ, 30 березня 2018 р.), «Адміністративно-правова наука: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 28 жовтня 2019 р.), «Актуальні питання адміністративного, морського і космічного права в умовах протидії коронавірусу COVID19» (м. Київ, 24 квітня 2020 р.), «Проблеми захисту прав різних верств населення в умовах воєнного стану» (м. Київ, 22 травня 2023 р.), «Безпека в інтелектуальному вимірі» (м. Київ, 11 жовтня 2023 р.), «Безпека в інтелектуальному вимірі» (м. Київ, 3 листопада 2023 р.), «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (м. Київ, 22 листопада 2023 року).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, логічно об’єднаних у п’ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 493 сторінки. Список використаних джерел налічує 439 найменувань і займає 57 сторінок.

.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

1.1. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни

В Україні держава визнає особисті права, здоров'я, гідність і життя кожного громадянина як найвищі цінності. Ця принципова позиція залишається незмінною навіть у складний період, такий як воєнний конфлікт і воєнний стан, уведений у зв'язку з повномасштабними вторгненням російських терористів в Україну. Права та свободи кожної людини є невід'ємними і природними. Держава має обов'язок гарантувати ці права та свободи всім своїм громадянам, включаючи тих, хто проживає на окупованих територіях. Це зобов'язання передбачає використання політико-дипломатичних засобів та військової розвідки для забезпечення безпеки й захисту прав українських громадян навіть у складних геополітичних умовах російсько-української війни.

І хоча в умовах воєнного стану можуть бути введені певні обмеження прав і свобод, проте згідно з Конституцією України існують недоторканні юридичні можливості громадян, які не можуть бути обмежені ніким і ніколи. Це невід'ємне право на життя; рівність перед законом без будь-яких форм дискримінації; право на громадянство та його зміну; право на повагу до гідності, включаючи заборону на катування й нелюдське поводження; право на свободу та особисту недоторканність; право власності і право власників на відшкодування за примусове відчуження майна; право на житло; право на вільні

стосунки у шлюбі; рівність дітей у правах; право на захист судом; право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди; право на інформацію про свої права і обов'язки; засада неретроспективності законів; право на професійну правову допомогу; засада невиконання злочинних наказів; засада недворазового притягнення до відповідальності за одне порушення; презумпція невинності і право на відшкодування за безпідставним засудженням; право на відмову від свідчень, забезпечення захисту та збереження прав індивіда навіть у разі його обвинувачення. Названі вище права є невід'ємними навіть у найскладніших умовах, таких як воєнний стан, і не можуть бути обмежені законодавчими або виконавчими діями [124].

В умовах російсько-української війни, що розпочалась на початку 2014 р., проблема забезпечення прав людини в умовах збройних конфліктів стала однією з найбільш актуальних для держава та українського громадянського суспільства. Вирішення більшості цих викликів здійснюється на основі норм адміністративного права, зовнішнім виразом яких є джерела адміністративного права, які постійно перебувають у стані свого розвитку та вдосконалення.

Помітна активність української влади у вирішенні проблем, пов'язаних із російсько-української війною, є незаперечною. Проте, незважаючи на це, проблеми продовжуються, і головними з них є втрати військових, які продовжують гинути або отримувати поранення, а також потреба у фізичній та психологічній реабілітації осіб, які повернулись з війни. Важливо підкреслити, що ці проблеми безпосередньо впливають на сім'ї військовослужбовців, особливо тих, хто перебуває у зоні бойових дій, а також тих, хто зіткнувся з труднощами адаптації до мирного життя після поранення.

У результаті агресивної війни російських терористичних військ в Україні значна частина громадян України стали внутрішніми переселенцями, в інший спосіб постраждалими від російського військового тероризму через утрати в

сім’ях або через власний досвід участі в небезпечних подіях. Така ситуація ставить перед державною владою України та іншими суб’єктами публічної адміністрації надзвичайно важливе завдання вирішити проблеми, що виникають у зв’язку з наслідками війни, зокрема у сфері медичної та психологічної допомоги, а також соціальної адаптації ветеранів та їхніх сімей.

Для ефективного вирішення цих проблем потрібно координувати зусилля різних галузей державної влади та інших зацікавлених сторін, таких як медичні заклади, соціальні служби, психологічні центри, ветеранські організації та громадські об’єднання. Також важливо розробити та впровадити комплексні програми підтримки для ветеранів та їх родин, які б включали в себе не лише медичну допомогу, а й можливості для професійної реабілітації, освіти та інші види підтримки для їхнього успішного інтегрування в цивільне життя. Закріплення таких заходів у відповідних нормативно-правових актах адміністративного права та їхнє ефективне виконання є важливим кроком у забезпеченні підтримки для тих, хто постраждав від збройного конфлікту, і відображає підтримку та визнання держави їхнього внеску та жертовності в захист країни.

На початку російсько-української війни європейські парламентарі вважали, що росія вела проти України гібридну війну [326]. При цьому деякі вітчизняні вчені вже тоді доводили, що в Україні йде повноцінна Вітчизняна війна з росією, у якій український народ веде справедливу визвольну війну, а російська федерації – несправедливу захватницьку [30]. І хоча за своєю сутністю дійсно присутні всі ознаки війни, однак у силу того, що Україна на відкриту агресію росії не оголосила їй війну, із позиції норм міжнародного права в умовах періоду 2014 – 2022 років можна було говорити про «збройний конфлікт» між Україною та російсько-терористичними військами, які повністю

зорганізуються, озброюються, забезпечуються, навчаються та управляються російською федерацією.

Ознаками гібридної війни є такі: 1) гібридну війну не оголошують, і це дає змогу країні-агресорці маніпулювати міжнародною думкою, а країні, на яку здійснюється агресія, не ожливо адекватно реагувати на загрозу, бо юридичної підстави нібито немає (не оголошено військового стану); 2) гібридна війна планується під стратегією інформаційної війни, за якою здійснюється побудова такої зомбі-реальності, за якою противника оголошують «нелюдом», «фашистом», приреченим на знищення; 3) метою гібридної війни є не стільки завоювання як таке, скільки створення хаосу, безперервного конфлікту, постійне генерування провокацій, умов, непридатних для життя, руйнування інфраструктури; 4) використовуються постановочні воєнні дії, виконувані акторами, призначені для зйомок картинок для показу в зомбі-медіа; 5) сутність гібридної війни – ідентоцид – знищення національно-державної громадянської ідентичності країни-суперника. За словами генерал-майора Ф. ван Каппена, який працював радником із безпеки при ООН і НАТО, держава, яка веде гібридну війну, укладає оборудку з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв`язок із якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава робити не може, тому що будь-яка держава зобов’язана дотримуватися Женевської та Гаазької конвенцій про закони сухопутної війни, домовленостей з іншими країнами [313].

Іншими словами, на новітньому істеричному етапі між Україною і росією від початку 2014 до початку 2022 років відбувалася гібридна війна, агресором у якій був правлячий режим російської федерації, а складовою був збройний конфлікт в окремих районах Донецької та Луганської областей між Україною та російсько-терористичними військами.

На доктринальному рівні під конфліктами розуміють екологічні, енергетичні, демографічні, продовольчі, фінансові та інші складнощі [350]. Під збройними конфліктами розуміють силове протистояння між групами людей, яке відбувається в результаті зіткнення різних інтересів, які не змогли бути улагоджені іншими способами в силу неможливості або небажання [231]

Відповідно до роз'яснення Міністерства оборони України збройний конфлікт має місце щоразу, коли держави вдаються до застосування сили або коли відбувається тривалий збройний конфлікт між урядовими силами й організованими збройними групами або між такими групами всередині однієї держави. На погляд науковців зазначеного Міністерства, саме таке визначення «збройного конфлікту» дав Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії у справі Душко Тадіча вважається на сьогодні хрестоматійним. Відповідно до Женевських конвенцій розрізняють два види збройних конфліктів – міжнародний (включаючи оголошену війну); неміжнародний (внутрішній). Основна відмінність між двома видами конфліктів полягає в тому, що сторонами міжнародного збройного конфлікту завжди є держави. У Воєнній доктрині України, що затверджена Указом Президента України 24 вересня 2015 р., визначено, що збройний конфлікт як збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави відбувається, як правило, за підтримки ззовні [1].

Згідно з підзаконним нормативно-правовим актом Міністерства оборони України, який є затверджений у Міністерстві юстиції України, міжнародний збройний конфлікт – це будь-яке зіткнення між двома або більше державами із застосуванням збройних сил; Неміжнародний (внутрішній) збройний конфлікт (збройний конфлікт неміжнародного характеру) – це тривалі та інтенсивні збройні зіткнення на території держави між урядовими збройними силами й

організованими збройними формуваннями або між організованими збройними формуваннями [99].

До неміжнародного (внутрішнього) збройного конфлікту належать такі ситуації, коли в межах території однієї держави починаються чітко визначені воєнні зіткнення між збройними силами та іншими організованими збройними формуваннями або між організованими збройними формуваннями; організовані збройні формування здійснюють контроль над частиною території держави, який дає їм можливість вести безперервні та узгоджені воєнні дії. До таких збройних конфліктів не належать випадки порушення громадського порядку та ситуації внутрішньої напруженості (наприклад, масові заворушення, терористичні акти, окремі акти насильства тощо) [18].

На думку С. Сірого, у широкому розумінні збройний конфлікт – це вид воєнного конфлікту між державами, який полягає в односторонньому або взаємному прояві агресивних сил через використання озброєння чи бойової техніки тощо. Збройний конфлікт характеризується високим залученням до нього ий уразливістю місцевого населення; застосуванням нерегулярних збройних формувань; широким використанням диверсійних і терористичних методів; складністю морально-психологічної обстановки, в якій діють війська; змушеним відволіканням значних сил і засобів на забезпечення безпеки маршрутів пересування, районів і місць розташування військ (сил); небезпекою трансформації в локальну (міжнародний збройний конфлікт) або громадянську (внутрішній збройний конфлікт) війну [2]. Його доповнює С. Бескоровайний, що розвинув ці ознаки внутрішнього збройного конфлікту – у його умовах можуть створюватися об’єднані (різнорідні) угруповання військ (сил) й органи управління ними. У разі збройного конфлікту метою застосування воєнної сили є досягнення згоди між сторонами конфлікту про відмову від вимог, що порушують конституційний устрій і територіальну цілісність держави [245].

Отже, на наш погляд, у період від 2014 до 2022 року в Україні в окремих районах Донецької та Луганської областей відбувався міжнародний військовий конфлікт – як складова гібридної війни між правлячим режимом російської федерації та західним світом, де Україна перебуває на передньому фронті збройного опору російсько-терористичними військам.

Ситуація кардинально змінилась 24 лютого 2024 року, коли російські війська розпочали повномасштабне вторгнення в Україну. Гібридна агресія, розпочата російською федерацією в Україні, є продовженням її вторгнення на півострів Крим у 2014 році та окупації окремих районів Луганської та Донецької областей. Метою повномасштабної агресії 2022 року було знищення української державності та української національної ідентичності. Російський диктатор відкрито оголосив про спеціальну військову операцію з метою «демілітаризації і денацифікації України». Війна розгорнулася з різними етапами активності: від лютого до квітня 2022 року, від травня до серпня 2022 року та від вересня до грудня 2022 року. Російська агресія порушила не лише міжнародне право, а й численні двосторонні та багатосторонні угоди. Вона складається з різних форм, включаючи ракетні атаки на українські аеродроми та військові об’єкти, а також збройне вторгнення з території Білорусі та окупованого Криму. Планувалося швидке захоплення Києва за допомогою десанту та важкої бронетехніки, що намагалася прорватися через Чорнобильську зону. Паралельно до цього були заплановані атаки на інші міста України [66].

Як наслідок, ситуація з порушенням прав людини на окупованих територіях України залишається надзвичайно складною, і доступ до цих регіонів для національних і міжнародних організацій, що можуть контролювати ситуацію з правами людини, залишається обмеженим. Однак інформація, яка надходить через соцмережі та медіа, є важливим джерелом для розуміння того, що відбувається на цих територіях. Так, організація «Восток SOS» здійснює

моніторинг порушень прав людини на окупованих територіях та публікує щомісячні звіти про виявлені порушення. Звіт за березень 2023 року показує, що кількість порушень не зменшується, і влада-окупант не демонструє жодної позитивної динаміки в поважанні прав людини. Представники російської федерації та її окупаційних адміністрацій продовжують зловживати своєю владою на цих територіях, вчиняючи наругу над гідністю та завдаючи значних страждань цивільному населенню. Так, тільки за березень 2023 року було виявлено 66 випадків порушень прав людини на окупованих територіях України. Найбільше порушень зафіксовано в Луганській (23) та Запорізькій (20) областях. На Херсонщині зафіксовано 18 випадків, в АР Крим – 3 та в Донецькій області – 2. Найбільш поширеними порушеннями є право на власність із загальною кількістю 42 випадки. Найбільше таких випадків зафіксовано на Луганщині, Запоріжжі та Херсонщині. Також у березні 2023 року в місті Маріуполь на Донеччині тривало знищення будинків та мікрорайонів, що є масовим порушенням права власності [220]. Проте порушення права власності є найменшим за небезпекою порушення права людини. У документі ООН, що стосується моніторингу порушень прав людини на тимчасово окупованих територіях України, виявлено грубі порушення міжнародного права, прав людини та міжнародного гуманітарного права російською федерацією. Звіт охоплює період від 1 грудня 2023 року до 29 лютого 2024 року і фіксує зростання кількості масованих ракетних і дронових атак по всій Україні, що призвело до значного збільшення кількості цивільних жертв та руйнування інфраструктури у віддалених районах. За два роки вторгнення російської федерації в Україну були зафіксовані масові порушення міжнародного права з прав людини та міжнародного гуманітарного права, такі як вбивства, тортури, насильницькі переміщення та незаконні ув’язнення. Також відзначено нав’язування російського громадянства українським дітям, що є порушенням міжнародного

права. Узагальнюючи зазначено про потребу реакції міжнародної спільноти та зміцнення підтримки України в боротьбі проти російського терору та агресії. Заклик до засудження злочинів, вимога притягнення винних до відповідальності, а також продовження моніторингу й зусиль у встановленні справедливості для всіх жертв відображають основні вимоги та заклики документа [115].

Отже, порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях України російськими окупантами залишаються надзвичайно серйозними та систематичними. На фоні повномасштабного вторгнення від 24 лютого 2024 року порушення прав людини посилилися, що свідчить про безжальність російської диктатури та загрозу для всього світу. Документ ООН зафіксував грубі порушення міжнародного права, прав людини та міжнародного гуманітарного права, включаючи вбивства, тортури, насильницькі переміщення та незаконні ув'язнення. Невдоволення міжнародної спільноти та заклики до засудження злочинів, покарання винних і зміцнення підтримки України є основними вимогами у цій ситуації. Через моніторинг, розкриття правопорушень і встановлення справедливості для всіх жертв може бути забезпечено крок до зупинення російської агресії та відновлення миру та стабільності в Україні та світі.

Переходячи до аналізу категорійного апарату, слід відзначити, що згідно із словником української мови слово «забезпечувати» повністю пов'язане з дією, зовнішнім виявом якої є низка дієслів, а саме: постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах; надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування; створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [82]. Коли такі дії здійснюють суб'єктами публічної

адміністрації на основі норм адміністративного права, то ми можемо говорити про адміністративно-правове забезпечення такого суспільного явища.

Згідно зі спеціальним законом, що стосується гарантій прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України, важливо розуміти, що поняття «забезпечення» включає в себе не лише захист прав громадян, які проживають на цій території, але й забезпечення їх доступу до необхідних документів, таких як паспорти, які підтверджують їхнє громадянство та особистість, а також інших спеціальних статусів. Відзначаємо, що адміністративна процедура видання таких документів особам, які проживають на тимчасово окупованих територіях, покладається на центральний орган виконавчої влади, що відповідає за реалізацію державної політики у сфері міграції, включаючи заходи з протидії нелегальній міграції та регулювання громадянства. Ця державна установа має вирішувати питання, пов'язані з реєстрацією фізичних осіб, біженців та інших категорій мігрантів згідно з установленими Кабінетом Міністрів України процедурами [271].

Далі в нашому дослідженні проаналізуємо, чиї права, свободи та інтереси постраждали від збройної агресії російських терористів в Україну.

По-перше, це патріоти України, які відкрито виступили проти «руського миру» та його військової агресії [214]. Наведемо приклад, що стався 2014 року і свідчить про трагічні наслідки тоді ще обмеженої агресії росії на сході України. У передмісті Донецька російські терористи зупинили потяг і викрали 17-річного футболіста С. Чубенка із Краматорська. Він, як прихильник єдиної України, спротивився їм і став жертвою цього акту насильства. Його тіло було передано матері лише через три місяці, але без голови. Лише 2016 року мати отримала його голову. Національна поліція встановила винних у вбивстві С. Чубенка та провела розслідування. За результатами цього розслідування було встановлено, що 28 липня 2014 року троє мешканців Донецької області в селі Горбачево-

Михайлівка Пролетарського району Донецька вбили його. Убивці перебувають на тимчасово окупованій території та беруть участь у бойових діях на боці окупантів. Прокуратура отримала дозвіл на проведення спеціального попереднього розслідування з метою заочного засудження злочинців. Слідство довело, що бандити помітили на С. Чубенку стрічку жовто-блакитного кольору і шарф ФК «Карпати». Потім вони його вивезли в селище Горбачево-Міхайлівка, де кілька днів катували і зрештою розстріляли. Правоохоронці встановили імена вбивць, і 2018 року Дзержинський суд Донеччини засудив їх до довічного ув'язнення. Зараз вони переховуються на території росії. Краматорський ФК «Авангард» вирішив увічнити пам'ять Степана Чубенка, вивівши з обігу в команді номер 1, який раніше належав йому. Тепер цей номер назавжди буде пов'язаний із загиблим українським героєм. Рішення про вилучення цього номера було ухвалено керівництвом футбольного клубу ФК «Авангард», яке назавжди увіковічило пам'ять про героя. Крім того встановлено, що С. Чубенко активно виступав за єдність України і допомагав людям під час обстрілів. За такий героїзм йому посмертно було присвоєно звання Героя України, а також нагороджено орденом Мужності. Від липня 2019 року в Краматорську щорічно проводиться шкільний турнір пам'яті С. Чубенка. [371].

По-друге, це громадяни України, які добровільно або за мобілізацією (призивом) взяли в руки зброю і пішли захищати свою українську землю від загарбників [44]. Наприклад, О. Сарабун (Саша Вінницький) із м. Могилева-Подільського на Вінниччині одразу, як тільки почалась анексія Криму, пішов до військкомату. Він як досвідчений воїн міг залишитися інструктором, однак добровільно пішов захищати нашу Батьківщину в складі батальйону «Донбас». 2014 року під час виходу з Іловайська був поранений і втратив ногу. Після виписки зі шпиталю продовжував боронити Україну [24].

Винищувач рашистських літаків Р. Гломба, військовослужбовець строкової служби з Івано-Франківщини, продемонстрував надзвичайну мужність та відвагу, обороняючи Україну від агресії росії. 16 липня 2022 р. він здійснив успішний захопливий постріл із переносного зенітно-ракетного комплексу «Ігла», збивши крилату ракету, а наступного дня відбив атакуючий рашистський літак Су-25. Загалом на його рахунку сім успішних вражень повітряних об'єктів збройних сил росії. Він вражає своєю відвагою та вмінням, що справедливо призвело його до найвищої нагороди Батьківщини – Героя України, нагороди орденом «За мужність» ІІІ ступеня [199].

Також були громадяни й інших держав, які добровільно зі зброєю почали захищати Україну [391]. Наприклад, грузинські добровольці в українській армії мужньо воювали за збереження територіальної цілісності України. Зокрема під час січневих боїв 2015 р. їм вдалося захопити нові позиції недалеко від Стаханова і Первомайська на Луганщині, які були під контролем російських сил та їхніх місцевих найманців. Окремий грузинський підрозділ воював у складі 25-го окремого батальйону «Київська Русь», який у свою чергу входить до складу 54-ї окремої механізованої бригади. Крім власне грузинів, до «Легіону» входять і українські бійці. Були там й інші іноземці, але вони вже від'їхали. Грузинським батальйоном командував М. Мамулашвілі, який одним із перших іноземців офіційно записався в Збройні Сили України. [384] Грузини мужньо воювали й деякі із них геройськи загинули за нашу Батьківщину. Зокрема на початку 2021 року внаслідок обстрілу окупантів загинув старший солдат 128-ї окремої закарпатської гірсько-штурмової бригади Д. Шартава, який був ідеологічно мотивований, вважав себе в боргу перед Україною, і тому приїхав захищати нашу землю [49]

По-третє, це громадяни України, які добровільно пішли звільняти від російсько-терористичних військ українські землі у складі добробатів [67].

Позитивним прикладом відзначення таких осіб є Указ від 30 листопада 2021 р. № 608 Президента України В. Зеленського про присвоєння звання Герой України з врученням ордена «Золота Зірка» Д. Коцюбайлу – добровольцю Добровольчого Українського Корпусу «Правий сектор» – за особисту мужність, виявлену в захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України [295]. Аналізований факт нагородження є наочним взірцем справедливості, адже Д. Коцюбайло, відомий на псевдо Да Вінчі, у свій 21 рік став наймолодшим командиром 1-ї штурмової роти Добровольчого Українського Корпусу «Правий сектор». Він уже восьмий рік перебуває на російсько-українській війні. Російські терористи підгорають від одної лиш згадки його позивного [252].

По-четверте, професійні військовослужбовці Збройних Сил України, Національної гвардії України, Національної поліції України, СБУ, Прикордонних військ України, які добровільно чи в силу службового обов'язку звільняли від російсько-терористичних військ українські села, селища і міста та стримують російських найманців сьогодні на лінії розмежування з ОРДЛО. З метою забезпечення прав та їх інтересів Президент України взяв на себе публічне зобов'язання надати всім ветеранам Антитерористичної операції та Операції Об'єднаних сил житло від держави. Крім того у своєму посланні до Верховної Ради України Президент сказав, що 2022 року фінансування сектору оборони і безпеки перевищить 320 мільярдів гривень, тоді як 2018 року ця сума становила всього 191,7 мільярда [251]. Загалом слід зазначити, що контрактна служба має певні переваги порівняно з мобілізацією. Військовослужбовцям, які підписують контракт, надається одноразова допомога та можливість переїзду до іншого місця служби з підйомними. Крім того контрактники можуть отримати житло або грошову компенсацію на його придбання. Такі військовослужбовці також мають трохи більше соціальних гарантій [29].

По-п’яте, громадяни України, які не захотіли жити під гнітом окупантів і стали внутрішніми переселенцями. Згідно зі спеціальним Законом внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Зазначені обставини вважаються загальновідомими й такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах (повідомленнях) Верховного Комісара Організації Об’єднаних Націй з прав людини, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародного Комітету Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, розміщених на вебсайтах зазначених організацій, або якщо щодо таких обставин уповноваженими державними органами ухвалено відповідні рішення. При цьому Україна має вживати всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні [270].

По-шосте, громадяни України, які не захотіли жити під гнітом окупантів і виїхали за межі України. Наприклад, 2015 року була проведена евакуація громадян України польського походження з тимчасово окупованих територій, які зазнавали системних порушень прав людини з боку проросійських

бойовиків. Ця операція була проведена МЗС Польщі у співпраці з українською владою. Пасажирів евакуювали до визначених пунктів на контрольованих Україною територіях у Волновасі та Сєвєродонецьку, звідки їх доправляли в Польщу. Евакуйовані особи розповідали про страшні події, що відбувалися на окупованих територіях, включаючи напади зі «градів» та пограбування магазинів. Польська влада зустріла українських поляків добре, забезпечивши їх житлом, продуктами харчування та фінансовою допомогою. Більшість із них успішно інтегрувалися в польське суспільство. З метою збереження громадянства України для емігрантів та формального повернення інших осіб Президент України запропонував зміни до законодавства про громадянство України, що передбачають перегляд підстав для втрати громадянства. Наприклад, осіб, які використовують паспорт іноземної держави на території України, та тих, хто пройшов військову службу у державі-агресорі, не буде автоматично позбавлено громадянства України [263]. Громадяни України, які залишили країну через війну з росією, можуть отримати тимчасовий захист у країнах ЄС. Це дає їм право на проживання та інші соціальні пільги на термін до 1 року. Особи, яким надано цей захист, можуть також звернутися за статусом біженця. Їхні права та статус визначаються національним законодавством країни, де вони перебувають. Для отримання цього статусу потрібно звернутися до відповідних органів країни перебування [247].

По-сьоме, громадяни України, які залишились на окупованих територіях і страждають від гніту окупантів. Наочним прикладом захисту прав громадян на окупованих територіях є діяльність Прокуратури України. Так, прокуратура АРК зреагувала на вирок фігурантам так званої алуштинської «справи Хізбут-Тахрір» і нагадала, що в Україні відкрито низку кримінальних справ за фактами незаконного переслідування кримських татар. Адже від 12 до 18 р. у колонії суворого режиму винесли судді Південного окружного військового суду в

Ростові-на-Дону чотирьом кримським татарам за звинуваченнями в «тероризмі». Через призму таких політично вмотивованих справ окупаційна влада намагається нав'язати наратив про те, що кримські татари – це «терористи та екстремісти». У Прокуратурі України констатували, що окупаційні «правоохоронці» діють за відпрацьованою схемою: незаконні обшуки, вилучення релігійної літератури, потім переслідування кримчан за релігійними ознаками, щоб надалі незаконно засудити за начебто причетність до терористичної організації, використовуючи при цьому російське кримінальне законодавство. Усе це робиться задля залякування населення півострова та придушення свободи слова, свободи вираження поглядів і свободи релігії. У Прокуратурі України нагадали, що здійснюють процесуальне керівництво в низці кримінальних проваджень за фактами незаконного переслідування кримських татар на території тимчасово окупованого півострова Крим (чч.1-2 ст. 146, ч. 2 ст. 162 КК України). Наразі Прокуратурою АРК повідомлено про підозру старшому слідчому незаконно створеного слідчого відділу Управління ФСБ росії в Республіці Крим і м. Севастополі. Збираються докази причетності інших працівників окупаційних правоохоронних органів до незаконних переслідувань громадян України в Криму [308].

З доповіді голови Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні Д. Белль (10 квітня 2024року) випливає, що порушення прав людини росією на тимчасово окупованих територіях мають серйозні та довгострокові наслідки для України та її населення. Доповідь, побудована на понад 2300 інтерв'ю з особами, що проживають на окупованих або звільнених територіях, детально описує використання російською федерацією насильницьких і репресивних заходів для контролю над населенням і придушення проявів української культури та ідентичності. Специфічні методи, описані в доповіді, включають позасудові страти, насильницькі зникнення, катування, сексуальне насильство та інші

форми фізичного та психологічного тиску на цивільне населення. Російська окупаційна влада обмежувала свободу слова, переміщення, а також закривала доступ до українських медіа й інформаційних ресурсів, спрямовуючи всі мережі через російські канали. Ці заходи, глибокий вплив на кожен аспект життя мешканців окупованих територій призводять до великих втрат і порушення прав людини, а також підривають розвиток регіонів, що потерпають від окупації [207].

По-восьме, волонтери, які допомагають воїнам та громадянам України, що постраждали від російсько-терористичної агресії. Одним із найбільш значущих результатів Революції Гідності стало збільшення волонтерського руху. Про волонтерський рух в Україні сьогодні із захопленням говорять у багатьох країнах світу, називаючи це явище унікальним. Розквіт волонтерської діяльності у нас припав на час Революції Гідності і початок війни в Донбасі. У надзвичайно складний період саме цей рух об'єднав суспільство, створив дієву структуру громадських організацій, груп людей, готових взяти на себе вирішення найбільш нагальних і болючих проблем держави. Волонтерство як соціокультурне явище нерозривно пов'язане з розвитком цивілізації. В історії людства навряд чи знайдеться суспільство, якому не були б притаманні ідеї добровільної та безкорисливої допомоги. І завжди були люди, для яких самореалізація, самовдосконалення були можливі лише через працю на благо інших. Слід сказати, що впродовж століть релігія, церква спонукала людей до благодійництва і волонтерства, виховувала альтруїстичну свідомість [145].

В умовах сьогодення волонтерський рух в Україні має свій профільний Закон від 19 квітня 2011 р., який визначає, що волонтерська діяльність, зокрема під час російсько-української війни, – це добровільна, соціально спрямована та неприбуткова діяльність, яка забезпечує права громадян через надання безоплатної допомоги. Вона ґрунтується на принципах законності, гуманності,

рівності, добровільності, безоплатності та неприбутковості. Ця діяльність охоплює низку таких напрямків, як: підтримка Збройних Сил України, інших військових формувань і правоохоронних органів; надання допомоги особам, які постраждали від бойових дій, терористичних актів, збройних конфліктів та тимчасової окупації; підтримка української національної та громадянської ідентичності. А також надання допомоги особам у складних життєвих обставинах; догляд за хворими, інвалідами, одинокими людьми та іншими особами, які потребують підтримки, допомога громадянам, постраждалим від надзвичайних ситуацій, соціальних конфліктів, нещасних випадків, кримінальних правопорушень, біженцям та внутрішньо переміщеним особам; проведення заходів з охорони навколишнього середовища та збереження культурної спадщини [265].

По-дев’яте, громадяни України, які є військовополоненими або перебувають у місцях ув’язнення волі на території російської федерації. Значна кількість із них – у Ростові-на-Дону, де міститься Південний окружний військовий суд. Переважно це жителі тимчасово окупованого Криму, яких російська влада в порушення принципів міжнародного права вивезла на свою територію. Відповідно генеральний консул України в російському Ростові-на-Дону Т. Малишевський регулярно відвідує громадян України, які росією безпідставно звинувачуються в тероризмі у складі Алуштинської, Білогородської, 2-ї Бахчисарайської, Красногвардійської груп Хізбут-Тахрір, а також О. Приходька з м. Саки, за проукраїнські погляди якого ФСБ сфабрикувала справу про підготовку теракту. Це перевірка умов їх утримання та стану здоров’я, відгуки про роботу адвокатів, професійна діяльність яких була забезпечена за рахунок державного бюджету України [376]. Після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну кількість таких осіб зросла в рази. Як доводить, І. Капустянська, станом на початок 2024 року понад

8 тисяч українців, цивільних та військових, досі перебувають у російському полоні [106].

По-десяте, сім'ї загиблих і поранених воїнів та інших осіб, постраждалих від російсько-терористичної агресії.Закон України «Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту» поширює свою дію на дітей загиблих (померлих) учасників бойових дій, які отримують освіту в закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12 травня 1994 року № 302 цим особам видаються Посвідчення члена сім'ї загиблого [290]. Законодавством передбачено пільги для дітей загиблих осіб до досягнення ними 16-річного віку. Згідно із Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» члени сім'ї загиблого військовослужбовця мають право на одноразову грошову допомогу. У разі смерті військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста внаслідок поранення, контузії, каліцтва чи інших причин, зазначених у Законі, одноразова грошова допомога призначається членам сім'ї в установленому розмірі. Порядок призначення й виплати цієї допомоги визначений постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2013 року № 975. Згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» непрацездатні члени сімей загиблих або померлих військовослужбовців мають право на пенсію у разі втрати годувальника [287]. Це також стосується батьків, дружини (чоловіка) та інших членів сім'ї військовослужбовців, які загинули чи померли. Ця пенсія призначається незалежно від перебування на утриманні годувальника і розраховується за встановленими критеріями. Для деяких категорій осіб, які мають право на пенсію за Законом України 9 квітня 1992 р. № 2262-XII, передбачена можливість дострокового призначення пенсії за віком [229].

По-одинадцяте, особи зі складу найманців російсько-терористичних військ, які потрапили в полон. Норми міжнародного гуманітарного права чітко визначають статус військовополонених. Так, 4-та стаття Третьої Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року, яка ратифікована Україною, визначає, що військовополоненими вважаються особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій: 1) особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; 2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: a) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; b) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; c) вони носять зброю відкрито; d) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни. Конвенція поширюється на військові конфлікти, навіть якщо стан війни юридично не оголошено, як це наразі відбувається на території України [288]. А норми міжнародного гуманітарного права дозволяють застосування терміна «військовополонений» до військовослужбовців Збройних Сил України та інших силових відомств, задіяних в антитерористичній операції, добровольців та іноземців, які потрапили в полон. У сучасних умовах військового протистояння на сході України актуалізується питання визнання в Україні міжнародного збройного конфлікту, а не внутрішнього збройного конфлікту, як часто зазначають представники країни-агресора російської федерації в міжнародних організаціях, культивують і стереотипізують це питання у світовому медіа-дискурсі. Водночас Україна визнає себе стороною міжнародного збройного конфлікту [21; 51].

Наступне, на що треба звернути увагу читачів, це які права, свободи та інтереси має захищати публічна адміністрація в умовах збройних конфліктів та російсько-української війни. На це питання треба відповідь, що посадові особи та публічні органи адміністративних органів мають забезпечувати усі права, свободи та інтереси, визначені для громадян в Конституції України, які в свою чергу базуються на кращих взірцях теорії природного права. Насамперед це право на життя, здоров'я, честь і гідне життя.

Захист цих чеснот здійснюється не в якійсь безособовій форми, а конкретними посадовими особами та органами адміністративних органів. В активній фазі російсько-української війни захист прав, свобод та інтересів здійснюється практично всіма суб'єктами публічної адміністрації – органами виконавчої влади (вищі, центральні та місцеві), органами місцевого самоврядування – радами усіх рівнів та їх виконавчими комітетами, волонтерами й іншими суб'єктами громадянського суспільства.

Ключову роль у цій сфері виконують керівники та установи спеціального органу публічної адміністрації, що має статус Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (Мінреінтеграції) та є визначальним органом у складі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики з питань тимчасово окупованих територій. Основними завданнями Мінреінтеграції є гарантування формування та втілення державної стратегії у справі тимчасово окупованих територій України та захисту прав людей, які проживають на цих територіях. Головною метою є їх повернення до складу єдиного конституційного простору України, відновлення територіальної цілісності держави в рамках міжнародно визнаних кордонів, а також підтримка внутрішньо переміщених осіб та громадян, що покинули тимчасово окуповані території; забезпечення дотримання міжнародного гуманітарного права на всій території України, координація

гуманітарної допомоги цивільному населенню під час конфлікту, а також відновлення миру та розвитку тимчасово окупованих територій після їх повернення до складу держави. Мінреінтеграції є ключовим інститутом у забезпеченні координації та втіленні комплексних заходів з відновлення та реінтеграції тимчасово окупованих територій, сприяючи зміцненню суверенітету та територіальної цілісності України[59].

2021 року Мінреінтеграції ініціювало створення експертної ради, спрямованої на розроблення державної системи моніторингу та документування порушень прав людини, міжнародного гуманітарного права й інших правопорушень, що відбулися під час збройної агресії російської федерації. Ця рада об'єднала представників державних органів влади та всіх правозахисних організацій, які діють на території України. Метою названої експертної ради Мінреінтеграції є розроблення методології документування, визначення вимог до створення бази даних, яка могла б накопичувати, аналізувати та систематизувати інформацію про порушення прав людини й міжнародне гуманітарне право. Цей програмний продукт слугуватиме інструментом для використання різними державними органами. Члени ради здійснюють регулярні зустрічі з цими органами для обговорення та узгодження вимог та очікувань стосовно бази даних. Крім того метою експертної ради є створення комунікаційної платформи, де кожен учасник міг би ввести свої пропозиції та вимоги, щоб забезпечити ефективну реалізацію проекту. У цей процес також включені наші партнери з правозахисних організацій, які роблять свій внесок у розроблення та вдосконалення бази даних [186].

Україна – правова і демократична держава, в якій посадові особи органів виконавчої влади та місцевого самоврядування можуть діяти виключно у спосіб і порядок, визначені Конституцією та законами України, більша частина із них в аналізованій нами сфері є зовнішнім виразом норм адміністративного права.

Ці джерела адміністративного права зведені в певну ієрархічну систему: нормативно-правові акти високого рівня (закони) та підзаконні нормативно-правові акти (постанови Кабінету Міністрів України, укази Президента України, накази центральних органів виконавчої влади, розпорядження місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування). Наприклад, згідно із Законом України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» держава Україна взяла на себе обов'язок уживати всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні [288].

Як будь-яке дослідження в системі романо-германської правовій сім'ї, наше базується на певних основоположних засадах – принципах. Згідно із теорією адміністративного права принципи адміністративного права – це найбільш загальні та стабільні вимоги, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення права, свобод і законних інтересів приватних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [8]. Відповідно ми вважаємо, що спеціальні принципи адміністративної діяльності є невід'ємною складовою змісту адміністративно-правового забезпечення прав людини в умовах російсько-української війни.

Згідно з Конституцією та законами України адміністративні органи мають можливість користуватися широким спектром інструментів публічного адміністрування, які включають у себе різноманітні форми й засоби. Серед них

– ухвалення нормативно-правових актів, видання адміністративних рішень, укладання адміністративних угод, здійснення різних юридично значущих дій, а також проведення матеріально-технічних операцій. На додаток до вищезазначених форм публічного адміністрування адміністративні органи також користуються різноманітними заходами, які спрямовані на досягнення певних цілей. Серед них можна виокремити методи заохочення й переконання, які сприяють сприйняттю ідеї чи політики, а також методи адміністративного примусу, що включають в себе різні заходи, такі як адміністративно-запобіжні заходи, заходи адміністративного припинення та адміністративні стягнення. Крім того адміністративні органи реалізують контроль та нагляд за виконанням законів і правил, а також використовують електронне врядування для забезпечення ефективності та прозорості управління. Такий широкий спектр інструментів та методів дозволяє забезпечити ефективне функціонування адміністративної системи й забезпечити дотримання законності та правопорядку в суспільстві [7, с. 213-214]. Наприклад, 2019 року Кабінет Міністрів України виділяв 554 млн. грн. на купівлю близько 500 квартир для учасників АТО [105].

Усе вищенаведене в цьому підрозділі дає можливість сформулювати певні узагальнення щодо змісту адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни:

– продовжується повномасштабне вторгнення російських терористів в Україну як найбільш гострий етап російсько-української війни, як складова гібридної війни між правлячим режимом російської федерації та західним світом, де Україна перебуває на передньому гарячому фронті збройного опору російсько-терористичним військам;

– для зручності вироблення теорії та практичних рекомендацій щодо ефективного адміністративно-правового забезпечення прав людини в умовах

російсько-української війни за юридичною природою здійснено класифікацію суб'єктів адміністративного права, які потребують захисту в аналізованій сфері;

– аналізована нами проблема є надзвичайно складною і актуальною. В її вирішенні беруть участь практично всі основні адміністративні органи, які функціонують в Україні;

– актуалізовано спеціальні принципи адміністративної діяльності, які є невід'ємною складовою змісту адміністративно-правового забезпечення прав людини в умовах російсько-української війни;

– адміністративні органи, які здійснюють захист прав людини і громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні, діють на основі реалізації норм адміністративного права, зовнішніми виразом яких є Конституція, Конвенція захисту прав та основоположних свобод Ради Європи, закони України та підзаконні нормативно-правові акти;

– адміністративні органи використовують увесь арсенал інструментів публічного адміністрування в широкому його розумінні теорією адміністративного права.

Отже, адміністративно-правове забезпечення прав людини в умовах російсько-української війни – це діяльність адміністративних органів із метою створення ефективних умов щодо попередження посягань на життя і здоров'я громадян України, забезпечення інших прав, свобод та інтересів осіб, постраждалих внаслідок військової агресії російських терористів, через відновлення порушених чеснот, постачання та надання необхідних матеріальних засобів, захисту від небезпеки на основі основоположних засад Конституції України, європейських цінностей за допомогою певних інструментів публічних адміністрування та адміністративних процедур.

1.2. Методологія аналізу адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни

Будь-яке дослідження має свої методи і свою методологію. Друга категорія є більш загальною і в багатьох випадків поглинає першу. Загалом треба зазначити, що методологія є однією з найбільш складних інститутів науки, одночасно невід'ємною, адже без неї не можна здійснювати дослідження взагалі; у її формуванні пересікаються складні як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. В об'єктивних зосереджується вся сутність науки – її об'єктивність та природність, яка не залежить від волі та наукових поглядів ученого. Суб'єктивність, а вона формується виключно через волю, свідомість, розуміння наукових процесів ученим (ученими), коли при побудові гіпотези вчений підбирає основоположні засади, на яких буде здійснюватися дослідження, та способи його реалізації. Зрозуміло, що методологія дослідження напрямку залежить від меж запропонованого аналізу, іншими словами – предмета дослідження.

Отже, при формуванні методології аналізу завжди пересікаються три основних чинники: об'єктивні закони науки; загальні тенденції методології ведення війни і миру, забезпечення прав людини в умовах війни в Україні; суб'єктивний підхід ученого щодо підбору основоположних засад і способів реалізації висунутої ним гіпотези; предмет аналізованого дослідження.

Не є виключенням із цього правила аналізована нами складна тематика, в якій тісно переплетені філософські правові, військові та гуманітарні засади. Усі вони в сукупності формують специфіку, теоретичну основу та способи перетворення на основі джерел дослідження в нові наукові висновки. У результаті цього доводяться або заперечується висунута гіпотеза, формуються

теоретичні засади та конкретний інструментарій захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах збройних конфліктів. У цій царині в Україні, в умовах реального збройного конфлікту з російсько-терористичними військами, існує низка викликів, які вимагають як філософсько-правового, так і правотворчого та правозастосовного врегулювання.

Згідно з тлумачним словником української мови «методологія» – це вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа; сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [178].

В інших словниках ми можемо знайти більш розширений зміст розуміння цієї загальнонаукової категорії, зокрема методологія – це вчення про науковий метод пізнання і перетворення світу; його філософська, теоретична основа; сукупність методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання; шлях дослідження чи пізнання; сукупність підходів, способів, методів, прийомів і процедур; сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці; учення про метод наукового пізнання світу; учення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа; сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання; сукупність основних дослідницьких положень певної галузі науки; учення про методи пізнання та перетворення дійсності; учення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа [187].

На наш погляд, зазначені наукові підходи до розкриття змісту та сутності загальнонаукової категорії методології є такими, що не несуть у собі антагоністичні суперечності. Вони загалом доповнюють і розширюють одне одного. Відповідно можуть бути використані як базові в нашому дослідженні.

Із позиції професора П. Рабіновича, методологія юридичної науки – це система підходів і методів, способів і засобів наукового дослідження, а також учення (теорія) про їх використання при вивченні державно-правових явищ. До складу методології академік відносить: філософсько-світоглядні підходи (матеріалістичний чи ідеалістичний, діалектичний чи метафізичний, визнання чи заперечення об'єктивних соціальних, зокрема державно-правових, закономірностей та можливості їх пізнання, здобуття істинних знань щодо них); загальнонаукові методи, тобто такі, що використовуються в усіх або в більшості наук; групові методи, тобто такі, що застосовуються лише в певній групі наук. Ним названо групи методів, необхідних для проведення повноцінного, усебічного, завершеного державно-правового дослідження. Кожна з них може знадобитись на якомусь етапі, і тому методологія має бути множинною, плюралістичною. У будь-яких дослідженнях методологія вітчизняного правознавства має базуватися на доведених суспільним досвідом аксіоматичних постулатах наукового пізнання – насамперед таких, як зумовленість обраних методів дослідження його предметом; обов'язковість установлення об'єктивної істини, достовірність якої можна довести й перевірити, спираючись на такий досвід як на її надійний об'єктивний критерій; потреба виявлення соціальної сутності правових і державних явищ [312]

Професор П. Рабінович уважає, що практика найпереконливіше довела й доводить, що ніколи не існувало, не існує й не існуватиме методологія соціального пізнання, абсолютно нейтральна в соціально орієнтованому, соціально змістовому сенсі, тобто методологія, так би мовити, соціальна, дистильована, «очищена» від залежності, від впливу з боку загального світогляду, переконань і настанов дослідника. А такий світогляд є конкретним продуктом певних соціальних і природних умов, обставин життя його носія або

тієї частини суспільства, інтересам якої об’єктивно відповідають, «слугують» результати дослідження [311].

У теорії держави і права методологія описується як система загальних підходів, принципів, методів, способів і засобів пізнання права і держави, реалізованих на основі знань про закономірності їхнього застосування за допомогою сукупності юридичних понять і категорій, а також вчення про теоретичні основи їхнього пізнавального використання. Загальний підхід ще називають філософським, оскільки він переважає [336].

На наш погляд, треба погодитися із П. Рабіновичем, адже методологія дослідження адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах збройних конфліктів базується на досить крайніх за своїми світоглядними засадами положеннями, в яких поєднуються, по-перше, гуманістичні основи сучасного суспільства, що життя і здоров’я є найвищою цінністю, та тваринний інстинкт законного вбивства ворога на полі бою; по-друге, застосування воїнами всіх заходів щодо знищення терористів, при допустимості завдання шкоди, тим більше вбивства чи нанесення каліцтва будь-яким третім особам, які не є комбатантами, хоча можуть підтримувати російського-терористичні угрупування. При цьому воїни Збройних Сил України та інших воєнізованих угрупувань, що беруть участь у веденні бойових дій, зобов’язані (змушені) наражати себе на небезпеку, ризикувати своїм життям і здоров’ям заради збереження життя і здоров’я будь-яких некомбатантів. Особливо це стало актуальним після початку повномасштабного вторгнення російсько-терористичних військ в Україну.

Наприклад, у ході битви за місто Маріуполь, яка тривала 86 днів – від 24 лютого до 20 травня 2022 року, українські військові відстоювали місто від російських загарбників. Під час оборони, яка переважно відбувалася в повному оточенні, військові злочинці знищували об’єкти життєзабезпечення міста. 17

травня 2022 року вищим військовим командуванням було видано наказ зберегти життя бійців – припинити оборону Маріуполя. Процес евакуації важкопоранених та інших захисників міста розпочався, а загалом із міста вийшли близько 2449 осіб. Захисники Маріуполя героїчно відстояли місто, дозволяючи українським силам виграти час для нарощування військового потенціалу та формування резервів. Героїчна оборона Маріуполя відображає величезну мужність і самовідданість українських захисників, які заслужили визнання та подяку в усьому світі [43]. Другий приклад пов'язаний із початком сучасного етапу російсько-української війни. 5 травня 2014 року військовослужбовці Національної гвардії України разом із бійцями спецпідрозділу СБУ «Альфа» і десантниками ЗСУ в районі м. Слов'янська потрапили в засідку. На підмогу бойовим побратимам вирушила тактична група у складі гвардійців загону спецпризначення Західного та Південного територіальних управлінь, «омегівців» і спецназівців київської «посольської» бригади. Інтенсивний бій, особливістю якого стало обмеження в застосуванні військової авіації, тривав кілька годин. Сепаратисти вели шквальний вогонь по українським військовим, зайнявши позиції в житлових будинках, фактично прикривалися як живим щитом мирними жителями, проте зазнали значних утрат [70].

Первинною складовою методології аналізу адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни в Україні є загальнофілософський підхід, який полягає, по-перше, у виявленні природи збройних конфліктів, обґрунтуванні філософських засад обґрунтування знищення (вбивства та поранення) противника, який чинить збройний опір, військового, організаційного, матеріального, юридичного та іншого захисту цивільних осіб та інших некомбатантів незалежно від того, яку сторону конфлікту вони підтримують, забезпечення патентної діяльності;

по-друге – у дотриманні принципів як ідейних концепцій гуманітарних правих ведення бойових дій, військового та цивільного гуманітарного захисту всіх некомбатантів, що опинились у зоні конфлікту; по-третє – гуманному поводженні з комбатантами противника, які припинили збройний опір, відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни.

Як уже було зазначено вище в цьому підрозділі, невід'ємним елементом методології аналізу є суб'єктивний підхід ученого щодо підбору основоположних засад та способів реалізації висунутої ним гіпотези. Звернемось до останньої складової. Гіпотеза – це наукове положення, висновок, що пояснює певні явища дійсності на основі припущення; будь-яке припущення, здогад [45].

Однією з первинних цінностей філософії є її внесок у здатність людини формулювати гіпотези, проводити дослідження та вводити проблеми в керовану форму. Філософське мислення робить акцент на чіткому формулюванні ідей і проблем, відборі відповідних даних і об'єктивних методах оцінки ідей і пропозицій. Він також підкреслює розвиток відчуття нових напрямків, запропонованих гіпотезами та питаннями, з якими стикаємося під час дослідження. Філософи регулярно спираються як на успіхи, так і на невдачі своїх попередників. Людина з філософською підготовкою може легко навчитися робити те саме в будь-якій сфері [393].

Відповідно й ми висловимо свої припущення щодо проблеми адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні.

1. Збройний конфлікт не може бути виправданням для будь-яких осіб, порушувати невід'ємні природні права людини і громадянина, визначені філософією природного права та Конституцією України.

2. Комбатанти всіх сторін конфлікту, які добровільно взяли зброю в руки на основі контракту, призиву до збройних сил, партизанського руху чи руху опору, виконуючи бойові завдання, відбиваючи напад на охоронювані об’єкти (позиції), мають право застосовувати вогнепальну зброю та інші засоби враження противника.

Іншими словами, комбатанти однієї сторони російсько-української війни звільняються від юридичної відповідальності за вбивства, нанесення тілесних ушкоджень комбатів другої сторони війни (військового конфлікту), адже міжнародне гуманітарне право не забороняє застосовувати зброю для усунення бойових сил ворога шляхом знищення, поранення чи завдання важких психологічних травм у бою. Комбатанти будь-якої сторони конфлікту мають право безпосередньо брати участь у військових діях.

3. Комбатанти будь-якої сторони російсько-української війни, які припинили збройний опір, перебувають без зброї та (або) здаються в полон, мають повне право на збереження їхнього життя і здоров’я комбатантами іншої сторони конфлікту та їх гуманітарним місіями. Комбатанти будь-якої сторони, які порушили правила життя і здоров’я, комбатантів, що припинили збройний опір, перебувають без зброї та (або) здаються в полон, несуть повну юридичну відповідальність за порушення цих прав, зокрема національну кримінальну та міжнародну щодо злочинів проти людяності.

4. Будь-яке обмеження прав, свобод та інтересів цивільних осіб на території військового конфлікту не допускається, крім випадків, які прямо продиктовані захистом життя і здоров’я таких осіб від випадкового враження військовими засобами, чи виходячи з безпосередніх умов забезпечення проведення військових збройних заходів.

5. Військові шпиталі та інші заклади охорони здоров’я, в яких перебувають поранені з будь-якої сторони російсько-української війни, мають

продовжувати функціонувати. Більше того, мають забезпечуватися тією стороною конфлікту, яка захопили територію, де розташовані зазначені заклади. Комбатанти будь-якої сторони військового конфлікту мають право на продовження лікування в них згідно із протоколами лікування, установленими національним законодавством сторони, що володіє територією. Це не забороняє стороні конфлікту, яка захопила зазначені території, надавати статус військовополонених комбатантам зі сторони противника, що перебувають на лікуванні, та обмежувати їм свободу пересування. Військовополонений, який перебуває у свідомості та дієздатності, має право відмовитися від лікування взагалі чи окремих його компонентів, якщо вважає, що воно може завдати йому шкоду.

6. Військові поховання будь-якої сторони російсько-української війни й малі архітектурні форми над ними не підлягають знищенню (вандалізму). Якщо такі військові поховання розташовано не на кладовищах, а в громадських місцях, рішення про їх перенесення може бути ухвалено виключно після закінчення військового конфлікту. Ці положення не розповсюджується на питання про увіковічення пам’яті учасників військового конфлікту в інших формах.

7. Сторони конфлікту зобов’язані в найкоротші терміни надати безпечні умови для цивільних осіб залишити територію, що ними контролюється, зокрема не мають права протидіяти цивільному переходу їх на сторону військового супротивника.

8. Уряди будь-яких країни зобов’язаний прийняти біженців, які покидають територію військового конфлікту, та надати їм необхідну гуманітарну допомогу.

9. Суб’єкти владних повноважень, органів центральної та місцевої виконавчої влади та органи місцевого самоврядування зобов’язані забезпечити внутрішніх переселенців засобами для оренди житла, тимчасовою соціальною

допомогою з безробіття, житлом або пільговими кредитами для забезпечення осіб, які вирішили постійно проживати в певній місцевості України.

10. Уповноважений Верховної ради України з прав людини, Міністерство закордонних справ України, вітчизняні громадські організації зобов'язані підтримувати громадян України, які опинилися на тимчасово окупованих територіях і потребують гуманітарної, юридичної та соціальної допомоги.

Отже, виходячи з вищезазначених гіпотез треба зазначити, що філософію дослідження можна визначити також як розвиток припущення дослідження, його знання та природи. Припущення сприймається як попереднє міркування, але воно ґрунтується на знаннях і проникненнях людини, що філософствує, що народжуються як продукт інтелектуальної діяльності. Дослідження випливає із припущень. Це означає, що різні дослідники можуть мати різні припущення про природу істини, знання та його набуття.

Українська «Формула миру», яка була сформована Президентом України В. Зеленським, стала глобальною. Вона включає 10 ключових пунктів, що охоплюють різні аспекти російсько-української війни та її реальних й імовірних наслідків, зокрема: забезпечення радіаційної та ядерної безпеки, належного доступу до харчових ресурсів для всього населення світу, гарантування безпеки енергетичних постачань та інфраструктури для запобігання зміщенню й гуманітарній кризі, звільнення всіх полонених і депортованих та відновлення їхніх прав, виконання Статуту ООН і відновлення територіальної цілісності України, закінчення військової агресії та відведення російських військ із тимчасово окупованих територій, відновлення миру та стабільності. Повернення справедливості, забезпечення правосуддя та відшкодування шкоди за причинені час конфлікту, захист навколишнього середовища від негативного впливу військових дій та відновлення екологічної рівноваги, недопущення ескалації, офіційне закріплення завершення військових дій та встановлення мирного

стану. Універсальність аналізованої «Формули миру» полягає в тому, що вона може стати взірцем для аналогічного забезпечення повної сили міжнародного права в разі інших агресій. Відповідно потрібен спільний план дій, щоб відображати позицію всього людства, який буде затверджений та реалізований на Глобальному саміті миру. Майже 70 держав світу приєдналися до процесів щодо «Формули миру», також підтримують її міжнародні інституції, такі як ООН, Рада Європи та інші [369].

Отже, методологічними засадами української «Формула миру», яку сформував Президент України, є комплексність та універсальність у вирішенні проблем російсько-української війни Вона охоплює 10 ключових пунктів, включаючи радіаційну та ядерну безпеку, доступ до харчових ресурсів, енергетичну безпеку, визволення полонених, відновлення прав громадян та територіальну цілісність України. Ця формула має потенціал стати моделлю для вирішення подібних конфліктів у міжнародному масштабі, відображаючи позицію всього світового співтовариства. Зараз близько 70 країн світу приєдналися до цієї ініціативи, її також підтримують міжнародні організації, такі як ООН та Рада Європи. Важливим аспектом цієї формули є не лише завершення російсько-української війни, а й забезпечення миру, стабільності та відновлення прав людини у післявоєнний період. Це може відкрити шлях для подальшого співробітництва та спільних зусиль у забезпеченні міжнародного миру та безпеки в усьому світі.

У свою чергу опираючись на військові інструменти, В. Залужний уважає, що ключовими аспектами стратегії Перемоги над росією у військовій компанії 2024 року мала бути мобільність у тактиці, використання унікального досвіду ведення бойових дій, шукаючи нові можливості та спроможності для забезпечення переваги та нові технології; розвивати безпілотні системи як основну рушійну силу сучасної війни, що допоможе уникнути позиційної війни.

Україна має адаптувати свою філософію підготовки та ведення війни до обмежених ресурсів і змінюваних умов, ураховуючи способи їх ефективного використання. Пріоритетним завданням є створення системи забезпечення Збройних Сил України високотехнологічними засобами, максимально швидке освоєння нових бойових можливостей, що дозволить скористатися моментом та забезпечить захист від агресії. Загалом Головнокомандувач Збройних Сил України (2021-2024 роки) доводить, що головними засадами перемоги є перебудова бойових дій, відмова від застарілих стереотипів на основі пріоритету розвитку й застосуванню новітніх технологій [256].

«Формула перемоги», за О. Сирським, включає застосування нових технічних рішень, насамперед через використання безпілотних систем і сучасних засобів радіоелектронної боротьби для підвищення ефективності ведення бойових операцій; чітке й детальне планування бойових дій, розроблення стратегій та планів дій з урахуванням потреб фронту у новітній зброї та техніці; ефективну логістику (швидкий та раціональний розподіл та доставка необхідних ресурсів і засобів до бойових частин); кваліфікований особовий склад і підготовку, розвиток та підвищення кваліфікації особового складу органів військового управління для успішної реалізації стратегічних завдань; збалансований підхід до виконання завдань та підготовки (дотримання балансу між виконанням бойових завдань і підтримкою життя та здоров'я військовослужбовців, а також інтенсивним навчанням і підготовкою). Ці елементи дозволять, на думку Головнокомандувача Збройних Сил України О. Сирського, забезпечити перемогу у війні засобом поєднання новітніх технічних рішень із високою професійною підготовкою та ефективним управлінням ресурсами [11].

Отже, за методологією головнокомандувачів Збройних Сил України В. Залужного (2021 – 2024 рр.) та О. Сирського (2024 – по сьогодні),

забезпечення миру можливе насамперед через військову перемогу російського агресора на полі бою, що в свою чергу створить умови для захисту прав, свобод і законних інтересів громадян. Для цього потрібно забезпечити ефективне використання унікального досвіду частин і підрозділів Збройних Сил України щодо ведення бойових дій, використання нових військових можливостей для забезпечення переваги, розвитку безпілотних систем та інших новітніх технологій. Потрібні адаптація філософії ведення війни до сучасних засобів ведення бойових дій, зміна підходу до підготовки та ведення війни відповідно до обмежених ресурсів та змінюваних умов, з урахуванням ефективного використання наявних ресурсів, створення системи забезпечення Збройних Сил України високотехнологічними засобами, швидке освоєння нових бойових можливостей, чітке планування та ефективна логістика, дотримання балансу між виконанням бойових завдань, підтримкою особового складу щодо підготовки їх до успішної реалізації стратегічних завдань. Проте, на наш погляд, між методологію перемоги двох головнокомандувачів існують і деякі відмінні риси. Так, В. Залужний вважає, що потрібно мистецьки ефективно реагувати на дії агресора. О. Сирський, не заперечуючи першого вважає, що для перемоги потрібно випереджувати ворога своєю ініціативою через розроблення й реалізацію стратегій та планів дій з урахуванням потреб фронту.

Для виконання вищенаведених засад методології аналізу адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни мають підбиратися, удосконалюватися (пристосовуватися) й використовуватися загальнофілософські, загальнонаукові, загальновійськові, загальногуманітарні та спеціальноюридичні, спеціальноправоохоронні й адміністративного судочинства та інші методи наукового пізнання.

Основою будь-якої методології є загальнофілософські методи, адже філософія зовсім не схожа на будь-яку іншу галузь. Вона унікальна як за своїми

методами, так і за характером і широтою предмета. Філософія переслідує питання в кожному вимірі людського життя, а її методи застосовуються до проблем у будь-якій галузі навчання чи діяльності. Жодне коротке визначення не виражає багатства та різноманітності філософії. Її можна описати багатьма способами. Це аргументоване прагнення до фундаментальних істин, пошуків розуміння, вивчення принципів поведінки. Вона прагне встановити стандарти доказів, забезпечити раціональні методи вирішення конфліктів і створити методи оцінювання ідей та аргументів. Філософія розвиває здатність бачити світ з погляду інших людей та інших культур; це покращує здатність людини сприймати взаємозв'язки між різними галузями навчання; і це поглиблює відчуття сенсу та різноманітності людського досвіду [413]

У сучасній філософській літературі доводиться, що методи дослідження в філософії – це курс, який складається із двох ключових методологій з домодерної філософії (аргументи та докази) та двох із сучасної філософії (герменевтика та феноменологія). Ці методології розглядаються не як просто технічні інструменти для пошуку істини, а й як носії сенсу, які відстоюють позицію щодо філософської практики та пропонують специфічний світогляд. У той час як домодерні філософські методи наголошували на об'єкті за рахунок суб'єкта, намагаючись шукати істину в собі, сучасні філософські методи намагаються концептуалізувати об'єкт через його проникнення суб'єктом. Мета полягає в тому, щоб змусити студентів замислитися над цим контрастом у методі, щоб вони могли зайняти автономну позицію щодо методів загалом. Цей критичний підхід також заохочує відчути новий підхід, який виходить за межі цього контрасту між модерністськими та класичними схильностями і досягає горизонту, який відновлює рівень автономії суб'єкта [412]

Науково-дослідницька філософія – це система думки дослідника, за якою він отримує нові, достовірні знання про об'єкт дослідження. Іншими словами,

це основа дослідження, яке передбачає вибір стратегії дослідження, постановку проблеми, збір, обробку та аналіз даних. Парадигма наукового дослідження у свою чергу складається з онтології, методології гносеології та методів. Методологічний вибір має бути пов’язаний з філософською позицією дослідника та аналізованим соціологічним феноменом. Як методи можуть використовуватися описовий метод, аналіз академічних джерел, узагальнення та систематизація. Для передання позиції можуть бути використані методи моделювання.

У працях багатьох західних авторів виділяють чотири основні напрямки філософії дослідження: позитивістську філософію дослідження, інтерпретативну дослідницьку філософію, прагматичну дослідницьку філософію та реалістичну дослідницьку філософію.

Позитивістська філософія дослідження доводить, що соціальний світ можна зрозуміти об’єктивно. У цій дослідницькій філософії вчений є об’єктивним аналітиком і на її основі відмежовується від особистих цінностей і працює самостійно [407]. У позитивістській парадигмі дослідження є доведення або спростування гіпотези. Акцентується на науковому методі, статистичному аналізі та узагальненні висновків. Зазвичай існує контрольна та експериментальна групи та метод попереднього/тестового посту. Як відомо, такий підхід придумав французький філософ О. Конт, який уважав, що реальність можна спостерігати [428].

Протилежністю вищезгаданій дослідницькій філософії є інтерпретативна дослідницька філософія, коли дослідник стверджує, що на основі принципів нелегко зрозуміти соціальний світ. Дослідницька філософія інтерпретивізму свідчить, що соціальний світ можна інтерпретувати суб’єктивно. Найбільша увага тут приділяється розумінню способів, через які люди переживають соціальний світ. Дослідницька філософія інтерпретивізму базується на

принципі, який стверджує, що дослідник виконує особливу роль у спостереженні соціального світу. Відповідно до цієї філософії дослідження базується і залежить від інтересів дослідника [315].

Дослідницька філософія прагматика має справу з фактами. Він стверджує, що вибір філософії дослідження здебільшого визначається проблемою дослідження. У цій філософії дослідження важливими вважаються практичні результати. Також прагматизм не належить до жодної філософської системи та реальності. Дослідники мають свободу вибору. Вони «вільні» обирати методи, прийоми та процедури, які найкраще відповідають їхнім потребам та цілям наукових досліджень. Прагматики не бачать світ як абсолютну єдність. Правда полягає в тому, що зараз діє; це не залежить від непідвладного дійсності розуму й дуалізму розуму. Реалістична дослідницька філософія базується на принципах позитивістської та інтерпретаційної дослідницької філософії. Реалістична філософія дослідження базується на припущеннях, необхідних для сприйняття суб'єктивної природи людини [433].

Виходячи з таких позицій розуміння філософсько-правових методів щодо здійснення дослідження проблематики адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни в Україні можна стверджувати таке:

– основою нашого дослідження є загальнофілософські методи, адже філософія є унікальною як за своїми методами, так і за характером і широтою предмета, вона вирішує питання охорони прав та свобод людини і громадянина в кожному вимірі російсько-української війни;

– методи дослідження у філософії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни – це система ключових методологічних засад, яка складається

із класичної філософії (аргументи та докази) та двома з сучасної філософії - герменевтики та феноменології;

– науково-дослідницька філософія адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни в цьому дослідженні – це система поглядів, які базуються на достовірних знаннях про об’єкт, суспільні відносини, які виникають у сфері адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах збройного конфлікту;

– ми поділяємо в нашому дослідженні погляд тих західних авторів, які виділяють такі основні напрямки філософії дослідження: позитивістську філософію дослідження, інтерпретаційну дослідницьку філософію, прагматичну дослідницьку філософію та реалістичну дослідницьку філософію;

– позитивістська філософія дослідження адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни доводить, що соціальну природу військового конфлікту та захисту в ньому прав, свобод та інтересів людини і громадянина можна зрозуміти об’єктивно й описати не тільки за допомогою наукових конструкцій, а також і врегулювати за допомогою законодавства;

– інтерпретаційна дослідницька філософія адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни піднімає вічну проблему місця й ролі дослідника в соціальних процесах, які здійснюються в межах військових конфліктів, призводять до порушення прав, свобод та інтересів приватних осіб. Відповідно ми маємо розуміти, що, досліджуючи ті самі явища збройного конфлікту в Україні, ми дійдемо різних висновків із вченими, які аналізують цю проблематику по той бік лінії розмежування;

– дослідницька філософія прагматизму у сфері адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни має справу з фактами та дає можливість сформулювати практичні узагальнення й результати, які дали можливість вирішення цієї проблеми на практиці.

Що стосується вищенаведених у цьому підрозділі гіпотез, то формуванню висновків щодо їх доведення чи спростування буде присвячено все подальше дослідження, і до них ми повернемося в підрозділі, присвяченому напрямкам удосконалення аналізованої проблематики.

Отже, що методологія аналізу адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни є комплексом філософських на вищому рівні та спеціальних на низовому рівні засад і способів перетворення джерел дослідження в нову наукову новизну та інші висновки й узагальнення, які спрямовані на вироблення теорії та практичних рекомендацій щодо захисту всіх некомбатантів, які потрапили в зону збройного конфлікту, зведення до мінімуму втрат серед військових захисників Вітчизни та гуманного поводження з комбатантами, які припинили збройний опір.

1.3. Права і свободи людини та громадянина в умовах російсько-української війни як об’єкт адміністративно-правового забезпечення

На початку 2014 року Український народ вступив у збройний опір російсько-терористичним військам, які до цього анексували Автономну республіку Крим і розпочали терористичні заходи на українському Донбасі. Від того часу (формально з 13 квітня 2014 р.) держава та громадяни України опинилися в новій політичній, військовій, соціальній, економічній,

психологічній та правовій парадигмі, яку можна схарактеризувати з погляду психології як шок, адже не так багато громадян України до цього вбачали в російській федерації ворога.

Проте, з погляду міжнародного досвіду, усе йшло до цього. Українському суспільству треба було робити висновки з Карабаського військового конфлікту, який розпочався 1988 року і продовжується по сьогодні, сербської військової агресії проти Хорватії (1991 р.), Придністровського військового конфлікту 1992 року, російсько-чеченських війн (1994-1966 та 1999-2009 рр.), російсько-грузинської війни 2008 року. В усіх цих військових конфліктах прямо чи опосередковано бере участь росія, керівництво якої прагне до повернення до політичної утопії – відновлення «руського миру» в територіальних межах часів радянської імперії. Зрозуміло й логічно, що без захоплення України це здійснити не можливо. І тому 2014 року російська влада розпочала військову агресію проти України, опираючись на місцевих сепаратистів. І хоча завдяки збройному опору добробатів, Збройних Сил України, військовослужбовців МВС України, Прикордонних військ російсько-терористичним військам не вдалося досягти вагомих успіхів, частина українських територій опинилась під окупацією, а на лінійні розмежування продовжується «гарячий» військовий конфлікт. Наслідками цього є порушення прав, свобод та інтересів значної частини громадян України, здійснюючи професійний аналіз яких не можна не визначитися з об’єктом такого дослідження [427].

Згідно із тлумачним словником української мови об’єкт – це пізнавана дійсність, що існує поза свідомістю людини і незалежно від неї; явище, предмет, особа, що на них спрямовано певну діяльність, увагу і т. ін., предмет наукового дослідження, спеціальної зацікавленості, компетенції; предмет, що розглядається з метою його використання за призначенням, вивчення;

спеціальна певна одиниця (споруда, підприємство, ділянка місцевості і т. ін.) господарського чи оборонного значення [204].

У цьому різноманітні енциклопедичних знань для нас найбільш слушним є друге твердження, використовуючи яке, ми можемо стверджувати, що об'єктом адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах збройних конфліктів є явища, предмети, суб'єкти адміністративного права, на яких спрямовано адміністративну діяльність компетентних для цього суб'єктів публічної адміністрації.

У теорії адміністративного права об'єкт у більшості випадків розглядається як елемент формального складу адміністративно-правових відносин. Як уважають провідні вчені-адміністративісти, об'єктом адміністративно-правових відносин є те матеріальне або нематеріальне благо, на використання чи охорону якого спрямовано суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників адміністративно-правових відносин. Це блага матеріальні або нематеріальні, а також певні дії, заради яких суб'єкти вступають в адміністративно-правові відносини. Об'єктом адміністративно-правових відносин може бути все, що здатне служити здійсненню публічних інтересів. У цій ролі можуть бути права людини і громадянина, право власності й послуги інших осіб [3].

Права людини та громадянина є одними з найбільш важливих і основоположних аспектів правової системи будь-якої правової демократичної держави, включаючи Україну. Забезпечення цих прав визнається ключовим завданням для будь-якої суспільної системи, зокрема вітчизняних адміністративних органів, оскільки вони становлять основу для гідного і вільного існування кожної людини. Право на життя і здоров'я визнається одним із фундаментальних прав людини і громадянина. Воно має конституційне закріплення в Україні. Згідно з Конституцією України життя, здоров'я, честь і

гідність людини і громадянина вважаються найвищою соціальною цінністю. Це означає, що держава зобов'язана забезпечити всім своїм громадянам право на життя та здоров'я і вживати всіх можливих заходів для їх захисту від різного виду небезпеки. Правове закріплення цих прав відображає загально визнану потребу в захисті індивідуальної безпеки та добробуту кожного громадянина України. Це включає в себе захист від будь-якої форми насильства, забезпечення доступу до медичної допомоги та інших необхідних сервісів для збереження здоров'я. Право на життя і здоров'я також передбачає захист від будь-яких форм дискримінації та недопущення будь-яких дій, які можуть загрожувати цим правам. Тим самим права на життя і здоров'я є невід'ємною частиною правової системи України та відображають загальну принципову позицію, що кожна людина має право на безпеку, гідне життя і доступ до необхідних ресурсів для забезпечення свого здоров'я і благополуччя [123].

Однак умови збройних конфліктів дійсно вносять специфіку в реалізацію прав на життя і здоров'я. У таких ситуаціях, де конфлікт стає не тільки внутрішньою справою держави, але й втручанням зовнішніх сил або має міжнародний характер, міжнародне гуманітарне право встановлює правила, які регулюють поведінку сторін конфлікту з метою мінімізації людських страждань та захисту осіб, які не беруть участі у воєнних діях (цивільних осіб, медичного персоналу, військовополонених тощо). Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907 років є важливими міжнародними документами, які встановлюють стандарти поведінки під час збройних конфліктів. Вони визначають правила ведення війни, обмежуючи застосування певних видів зброї та захищаючи певні категорії осіб від неправомірного використання сили. Однак важливо відзначити, що навіть за наявності таких нормативно-правових актів порушення прав людини і громадянина, включаючи право на життя і здоров'я, часто відбуваються під час військових дій. У надзвичайних випадках, таких як

потреба захисту власних сил або цивільного населення від нападу, військові можуть вживати заходів, які можуть порушувати права на життя і здоров'я, але при цьому мають дотримуватися принципів необхідності та пропорційності. Такі заходи мають бути спрямовані на досягнення конкретної воєнної мети та мінімізацію цивільних жертв. Тим самим в умовах збройних конфліктів важливо зберігати баланс між захистом національної безпеки (воєнної безпеки) та забезпеченням прав і свобод людини і громадянина, включаючи право на життя і здоров'я, згідно з принципами міжнародного гуманітарного права [36].

IV Конвенція про закони і звичаї війни дійсно встановлює правила застосування військового права не лише до регулярних армій, а й до ополчень та добровольчих загонів, які відповідають певним критеріям. Це важливе положення дозволяє регулювати дії всіх сторін конфлікту та забезпечує захист прав і безпеки всіх учасників війни, включаючи цивільне населення. Ополчення та добровольчі загони, які відповідають умовам, установленим у IV Конвенції, розглядаються як суб'єкти міжнародного гуманітарного права. Це означає, що вони так само зобов'язані дотримуватися правил ведення війни, як і регулярні військові формування. Вони не мають права на порушення прав людини, включаючи право на життя і здоров'я, і мають діяти в межах законів та звичаїв війни. Однак важливо враховувати, що в реальності контроль над ополченнями та добровольчими загонами може бути складним, особливо в умовах збройних конфліктів, де ситуація постійно змінюється, і влада може бути поділена між різними фракціями та групами. Це може призводити до порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права, включаючи неправомірне використання сили та порушення принципів необхідності та пропорційності. Тим самим, хоча IV Конвенція встановлює рамки для дій ополчень та добровольчих загонів у збройних конфліктах, важливо також забезпечити ефективний контроль за

їхніми діями та забезпечити дотримання міжнародних норм і стандартів у всіх обставинах [377].

У сучасних умовах, коли продовжується російсько-українська війна, стає актуальним питання визнання цього конфлікту як міжнародного збройного, а не лише внутрішнього, як твердять представники росії в міжнародних організаціях та світових медіа. Україна настоює на тому, що цей конфлікт має міжнародний характер, що підтверджується ухваленими нормативно-правовими актами та постійними заявами вищого керівництва держави. Відзначимо, що ще 2015 року Верховна Рада України ухвалила постанову про звернення до міжнародних організацій та національних парламентів світу щодо визнання російської федерації державою-агресором, а Україну – об'єктом воєнної агресії. Також були ухвалені рішення про визнання окупації частини території України, зокрема Криму, та ухвалення особливих законів для регулювання ситуації на окупованих територіях. Міжнародне гуманітарне право, включаючи Женевські конвенції та їх додаткові протоколи, є важливим інструментом для захисту прав та гідності людей під час воєнних дій. Україна, ратифікувавши ці міжнародні документи, зобов'язалася дотримуватися їхніх норм, що ставить на виконавчу владу обов'язок гарантувати належну імплементацію та дотримання міжнародних зобов'язань. Це включає забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованих територіях і відповідальне ставлення до полонених і цивільних жертв конфлікту. Тим самим визнання конфлікту між Україною та росією як міжнародного збройного конфлікту важливе не лише з правової, а й з політичного та гуманітарного боку. Це дозволяє міжнародній спільноті адекватно реагувати на ситуацію та сприяє захисту прав і гідності людей в умовах війн та воєнних конфліктів [21].

Отже, військовослужбовці Збройних сил, інших сил безпеки й оборони України, які здійснюють відбиття повномасштабного вторгнення російських

терористів в Україну, є комбатантами, що беруть участь у війні. Більше того, комбатантами є партизани та рух українського опору на тимчасово окупованих територіях, якщо вони дотримуються законів і звичаїв війни відповідно до Гаазьких конвенцій про закони та звичаї війни.

Більшість юристів мають чітке уявлення про Женевські конвенції, які були укладені 12 серпня 1949 року. Це чотири окремі міжнародні договори, що включають Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, у складі збройних сил на морі, Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими, та Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни. Їх часто називають «Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 року». Ці конвенції унікальні тим, що всі держави є їхніми учасниками разом зі Статутом ООН. Це підтверджує значущість їх норм і визначає приналежність держави до міжнародного співтовариства. Ігнорування чи порушення цих норм викликає осуд і відносить державу або індивіда до категорії воєнних злочинців, що розглядається разом з агресією, геноцидом та іншими злочинами проти людяності. Міжнародне гуманітарне право не забороняє війну, але намагається обмежити її наслідки та захистити жертв конфлікту. Тому це право може застосовуватися незалежно від сторін конфлікту і не вимагає взаємності [127].

Іншими словами, міжнародне гуманітарне право не забороняє застосовувати зброю з метою виведення комбатантів із ладу через убивства, поранення чи завдання важких психологічних травм у бою. Комбати будь-якої сторони конфлікту мають право безпосередньо брати участь у військових діях. Міжнародне гуманітарне право забороняє застосування військової сили щодо некомбатантів і цивільних осіб.

Отже, в умовах збройних конфліктів життя і здоров'я будь-яких цивільних осіб і некомбатантів є об'єктом адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина. В умовах російсько-української війни ці високі соціальні цінності характеризується тим, що сторони конфлікту не тільки не мають права їх порушувати, але й навпаки – мають їх захищати і забезпечувати всіма доступними засобами.

Також життя, здоров'я і свобода комбатантів, які беруть участь у збройному конфлікті, не є абсолютними. Кожний із них у такому конфлікті без страху кримінального покарання (за умови нескоєння злочинів проти людяності) здійснює бойові дії, зокрема метою яких є знищення живої сили противника. Проте такі дії не є об'єктом адміністративно-правового забезпечення в аналізованій сфері, адже регулюються нормами міжнародного права.

Проблема забезпечення прав і життя військовополонених та інтернованих осіб в особливий період є складною. У грудні 2014 року Кабінет Міністрів України вніс до Верховної Ради України проєкт Закону «Про внесення змін до статті 9 Закону України "Про оборону України"» (реєстр. № 1535). Комітет із питань національної безпеки і оборони Верховної Ради України 14 січня 2015 року розглянув цей проєкт і рекомендував Верховній Раді України взяти його за основу та загалом як Закон. 2 лютого 2015 року Верховна Рада України ухвалила цей Закон (133-VIII). Проте ця ініціатива не визначала органів виконавчої влади, які мали б здійснювати збір, охорону та тримання військовополонених та інтернованих осіб в особливий період, а лише передбачала надання Уряду повноважень встановлювати «порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими та інтернованими особами в особливий період відповідно до міжнародного права». Таким чином, питання збору, охорони та забезпечення тримання військовополонених та інтернованих осіб залишається невирішеним

на державному рівні. На нашу думку, у зв'язку з актуальністю цієї проблеми потрібно ухвалити низку нормативно-правових актів. Крім внесення змін до законодавчих актів, потрібно ухвалити Порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими та інтернованими особами в особливий період через ухвалення відповідної постанови Кабінетом Міністрів України [21].

Отже, право на життя, здоров'я честь і гідність цивільних осіб, некомбатантів, а також вояків противника, які припинили збройний опір, знаходяться без зброї і здалися в полон, є абсолютними й не можуть бути порушені будь-якими публічними чи приватними суб'єктами. Вони є об'єктом захисту гуманітарного права та адміністративно-правової охорони й мають забезпечуватися відповідними суб'єктами публічної адміністрації.

Що стосується майнових об'єктів адміністративно-правового забезпечення в умовах збройних конфліктів, то треба зазначити, що ними є медичні, соціальні, фінансові, житлові, транспортні та інші матеріальні засоби, які надаються суб'єктами публічної адміністрації в процесі здійснення адміністративної діяльності особам, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. Наприклад, 5 серпня 2020 р. своїм розпорядженням Кабінет Міністрів України виділив 5,6 мільйона гривень на придбання 18 квартир і одного будинку для тимчасового проживання 55 внутрішньо переміщених осіб [104].

Розглянемо такі права більш детально залежно від суб'єктивного складу.

По-перше, це права патріотів-вояків, які загинули у збройних конфліктах. Про них вічно має пам'ятати суспільство та вояки молодого покоління. Це здійснюється в різноманітні адміністративно-правові способи, які проводяться в Україні та за кордоном суб'єктами владних повноважень нашої держави вже як обов'язкові. Адже згідно з Указом Президента України від 23 серпня 2019 р. № 621 «Про День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за

незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України» було встановлено такий День пам’яті, що постановлено відзначати щорічно 29 серпня. Було поставлено завдання Кабінету Міністрів України розробити із залученням громадськості, родин загиблих захисників України та затвердити комплексний план заходів із належного вшанування пам’яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. Міністерству закордонних справ України наказано забезпечувати проведення закордонними дипломатичними установами України заходів із вшанування пам’яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, а також участь представників дипломатичного корпусу іноземних держав, акредитованих в Україні, у відповідних офіційних заходах, які проводитимуться в Україні. Обласним, Київській міській державним адміністраціям наказано забезпечувати здійснення заходів із вшанування пам’яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України [267].

Для виконання цього Указу Президента України, наприклад, Баштанська об’єднана територіальна громада Миколаївської області 29 серпня 2019 р. під час проведення виконкому вшанувала пам’ять захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, хвилиною мовчання, делегувавши своїх представників на покладання квітів до пам’ятника Героїв Небесної Сотні та загиблим воїнам [101].

Конкретним прикладом увіковічення пам’яті українського вояка, який загинув, є доля старшого лейтенанта В. Семенова, який у серпні 2014 р. був призваний у ході мобілізації до лав Державної прикордонної служби України. Він брав участь в антитерористичній операції. Обіймав посаду заступника начальника першої прикордонної застави оперативно-бойової прикордонної комендатури 24-го Могилів-Подільського прикордонного загону Південного

регіонального управління Державної прикордонної служби України. У зоні бойових дій виявив себе як мужній та відважний воїн, умілий керівник та вірний товариш. У лютому 2015 р. під час Дебальцевської операції він командував контрольним блокпостом № 12801 «Балу» біля селища Фащівка Перевальського району Луганської області поблизу Дебальцевого, який через вигідне географічне розташування мав стратегічне значення для оборони міста Дебальцеве і з початку 2015 р. зазнавав постійних нападів із боку російських бойовиків із застосуванням танків, важкої артилерії, мінометів. Починаючи від 9 лютого 2015 р. прикордонний наряд на чолі з героєм успішно відбивав численні атаки російських бойовиків. Однак 17 лютого 2015 року був смертельно поранений пострілом із російського танка. Усвідомивши неможливість подальшого утримання рубежу, він віддав підлеглим бойовий наказ відходити на запасні позиції. Того ж дня від отриманих поранень він помер, проте його підлеглі завдяки героїчному вчинку командира змогли повернутися живими. Указом Президента України № 86 від 11 березня 2016 року за виняткову особисту мужність і героїзм, виявлені в захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі старшому лейтенанту В’ячеславу Анатолійовичу Семенову посмертно присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка». Крім того він був нагороджений орденом Богдана Хмельницького ІІІ ступеня за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені в захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі. 22 серпня 2016 р. у Жмеринці на фасаді будівлі Управління Жмеринської дирекції залізничних перевезень (проспект Бориса Олійника № 4), де працював Герой, йому було відкрито меморіальну дошку. 24 серпня 2016 року в місті Могилів-Подільський Вінницької області біля входу до міського парку було відкрито Меморіал пам’яті героїв АТО, серед яких – портрет В. Семенова. 23

травня 2017 р. у Жмеринці на фасаді будівлі середньої загальноосвітньої школи № 6 (вулиця Магістральна № 21/1), де навчався Герой, йому було відкрито меморіальну дошку. 23 серпня 2017 р. ім'я Героя присвоєно Могилів-Подільському прикордонному загону Південного регіонального управління Державної прикордонної служби України [329].

Ми вважаємо, що кожний без винятку вояк, який загинув у боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, має бути вшанований:

1) на рівні усіх без винятку центральних медіа;

2) місцевих медіа в регіоні, з якого він призивався на службу, де навчався та де проживають його близькі родичі;

3) на меморіальних дошках його пам'яті, що мають бути розміщені в усіх місцях його тривалого приживання (навчання);

4) його пам'ять має бути обов'язково увіковічена в назвах вулиці, парку, школи або іншого географічного об'єкта.

По-друге, право загиблих у боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України вояків, щоб члени їх сімей упродовж усього життя отримували соціальну допомогу від держави. І в умовах сьогодення певні грошові виплати та соціальні пільги по праву належать членам родин загиблих героїв. Однак, на наш погляд, така допомога має бути більш відчутною і вагомою. Ми пропонуємо, щоб близькі родичі загиблого (мати, батько, дружина (чоловік), кожна дитина та особи, які були під його опікунством) у рівних частинах отримували збільшену в три рази грошову винагороду воїна на останній посаді, яка має кожний рік індексуватися залежно від рівня прожиткового мінімуму, інфляції, збільшення грошових виплат чинним військовослужбовцям на аналогічній до загиблого останній посаді. При цьому батьки мають отримувати виплати впродовж усього життя, діти до 45-річного

віку, а вдова (вдівець) – пожиттєво або до моменту оформлення шлюбу з іншою особою.

По-третє, право військовослужбовців Збройних сил, інших сил оборони України, які в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України отримали поранення і стали інвалідами першої і другої групи, отримувати подвійну військову пенсію упродовж усього життя, грошову компенсацію на лікування, закупку необхідних медичних засобів та реабілітацію в Україні, а в разі медичної потреби – й за кордоном.

По-четверте, право українських вояків, які у боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України отримали поранення і стали інвалідами третьої групи отримувати півтори військових пенсії, грошову компенсацію на лікування, закупку необхідних медицини засобів та реабілітацію в Україні. При цьому військовослужбовці, які отримала поранення і стали інвалідами, мають отримувати підвищену військову пенсію незалежно від вислуги років, проведених у війську. Значення тут має не строк служби, а героїчні вчинки та рівень втрати здоров’я внаслідок бойового поранення.

Внутрішні переселенці мають право на отримання таких соціальних виплат:

1) одноразова компенсації при прибутті на тимчасове, однак тривале місце свого проживання;

2) компенсація за наймання житла;

3) компенсація за кредитами, взятими для купівлі власного житла – квартири чи під індивідуальне житлове будівництво;

4) адміністративно-правовий захист від осіб, які позиціонуються з певним специфічним менталітетом (донецьким злочинним кланом).

Особи, які в силу певних обставин змушені залишатися на тимчасово окупованих територіях, мають права:

1) на отримання пенсії та інших соціальних виплат згідно із законодавством України;

2) на повернення на підконтрольну територію України з тимчасово окупованої;

3) право молоді, яка закінчила середні навчальні заклади на тимчасово окупованих територіях, на вступ у заклади вищої освіти України;

4) право отримувати всі документи, які позиціонують особу із громадянством України, зокрема біометричний закордонний паспорт.

Права громадян, які залишили місця військових конфліктів та виїхали за кордон:

1) зберігати українське громадянство при вступі у громадянство чи підданство інших держав, за виключенням громадянства країни-агресора росії та інших не дружніх до України держав;

2) користуватися консульською допомогою Української держави за кордоном.

Громадяни України, які ув’язнені російсько-терористичними угрупуваннями чи перебувають у місцях ув’язнення волі російської федерації, мають право:

1) на консульську українську допомогу;

2) на укладення угод із російськими адвокатами за кошти державного бюджету України;

3) на повернення в Україну, обмін на заарештованих в Україні осіб, що причетні до російської туристичних військ, на основі міжнародної домовленостей.

Усі інші громадяни України мають право на гарантування державою таких позицій:

1) щоб російська туристична агресія не була поширена на нові регіони України;

2) щоб Збройні Сили України, інші військові формування мали все необхідне для відбиття збройного нападу російських терористичних військ;

3) щоб громадяни України, які будуть призиватися за мобілізацією, проходили перед відправленням у зону військового конфлікту відповідний вишкіл і раціонально використовувалися військовим командуванням при залученні до розв'язання військових конфліктів;

4) щоб політичне керівництво України використовувало всі наявні дипломатичні засоби для попередження нових військових конфліктів.

Військовослужбовці збройних сил України та інших військових формувань мають права і свободи, що гарантуються Конституцією України, і перебувають під захистом держави. Держава забезпечує їм та їх сім'ям соціальний та правовий захист відповідно до законів і нормативно-правових актів. Під час виконання службових обов'язків вони мають право вживати заходів фізичного впливу та використовувати спеціальні засоби і зброю відповідно до законодавства. Застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї допускається лише у випадках, коли інші засоби виявилися неефективними або через обставини застосування інших заходів стає неможливим. У випадках, коли потрібно застосувати зброю, за винятком раптового нападу або нападу з використанням бойової техніки, транспортних засобів та інших, слід передбачати попередження про намір її застосування, а також постріл угору. Якщо військовослужбовець вирішив застосувати зброю, він має зобов'язання вжити всіх можливих заходів для того, щоб уникнути завдання шкоди стороннім особам. Такі обов'язки мають забезпечити безпеку як для самого військовослужбовця, так і для навколишнього середовища під час виконання ним своїх обов'язків [302].

Військовослужбовці мають право використовувати спеціальні засоби, фізичний вплив та зброю як особисто, так і як частина підрозділу, в різних ситуаціях: для захисту власного здоров'я та життя, а також здоров'я та життя інших військовослужбовців та цивільних осіб від нападу (це може стати необхідним, якщо іншими засобами захисту не вдається забезпечити безпеку в певній ситуації); для затримання особи, яка зловлена при вчиненні серйозного злочину і намагається втекти або чинить збройний опір (також це може стати необхідним у випадку спроби втечі під час утримання під вартою); для затримання озброєної особи, яка становить загрозу застосуванням зброї та інших засобів, що можуть загрожувати життю та здоров'ю військовослужбовців чи інших осіб; для відбиття нападу на об'єкти, які охороняються військовослужбовцями, а також для звільнення цих об'єктів у випадку їх захоплення; у випадку спроби насильного заволодіння зброєю, бойовою та іншою технікою, коли інші засоби та методи не можуть припинити цю спробу. Ці заходи дозволяють забезпечити безпеку та захист військовослужбовців і громадян в умовах ризику та загрози [302].

У період особливих умов, таких як воєнний стан чи бойова обстановка, командир (начальник) має право особисто вживати заходів для затримання військовослужбовця, який скоює кримінальні дії, такі як непокора, опір, погрози начальнику чи самовільне залишення позицій. Ці заходи можуть включати фізичний вплив без шкоди для здоров'я військовослужбовця та використання спеціальних засобів. У разі потреби в бойовій обстановці командир (начальник) може наказати використати зброю, але лише з метою припинення протиправних дій і без наміру завдати смерть військовослужбовцю. Перед застосуванням будь-яких заходів командир (начальник) мусить попередити особу, проти якої вони будуть застосовані, за допомогою голосу або пострілу угору, якщо це можливо [302].

Отже, права і свободи людини та громадянина в умовах російсько-української війни як об’єкт адміністративно-правового забезпечення – це нематеріальні (життя, здоров’я, честь, гідність та ін.) та матеріальні (харчування, житло, одяг, фінанси та ін.) цінності які, відповідно до наданої компетенції в процесі надання адміністративних послуг і виконавчої діяльності надаються суб’єктами публічної адміністрації особам, що постраждали внаслідок збройної агресії з боку російських терористів.

1.4. Принципи адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни

Війна, безсумнівно, є феноменом, який простежується через весь історичний шлях людства і часто підлягає певними правилам. Ці правила базуються на моральних та етичних принципах, які визнаються суспільством і відображають його цінності. Навіть у давньогрецькій культурі, де війна мала важливе значення, існували певні норми поведінки, які забороняли жорстоке поводження з полоненими та мирними мешканцями завойованих міст. Наприклад, убивство полонених воїнів та продаж жінок і дітей у рабство вважалося не тільки жорстокістю, але й порушенням загальноприйнятих норм моралі. Хоча, на жаль, у багатьох випадках саме ці події й відбувалися через відсутність законодавчого покарання або через ігнорування чинних норм воєнного права. Сучасна міжнародна гуманітарна правова система спрямована на захист прав людини та обмеження страждань під час ведення війни. Зокрема, Женевські конвенції та Додаткові протоколи встановлюють правила поведінки стосовно захисту цивільного населення, лікування поранених і захоплених, а також обмеження використання певних видів зброї. Тим самим, хоча історично війна була пов’язана з жорстокістю та порушенням прав людини, проте розвиток

міжнародного права спрямований на створення механізмів контролю й обмеження цих негативних аспектів війни [399].

У період середньовікової роздробленості європейських держав, коли війни відбувалися постійно та часто між родичами, суттєвою стала зміна в засадах ведення військових конфліктів. Настала епоха, коли гуманістичні принципи відіграли значну роль у воєнних справах. Європейські лицарі особливо цінували такі риси, як благородність, великодушність і милосердя. Повага до ворога, його помилування та ставлення до побитих стали символами високого морального статусу. Замість повного підкорення й руйнування військові дії часто здійснювались із метою досягнення політичних цілей, а не абсолютної перемоги над противником. Такий підхід змінив спосіб розуміння війни, зробивши її менш жорстокою та кровопролитною. Навіть у найжорстокіших війнах середньовіччя існувала певна кодифікація моральних та етичних норм, які регулювали поведінку воїнів на полі бою. Цей період відзначився не лише зміною тактичних і стратегічних аспектів військових дій, але й збагаченням культури гуманізму, що вплинуло на подальший розвиток міжнародного гуманітарного права [139].

На початку XX століття гуманітарні засади ведення військових дій, які сформувалися упродовж тисячоліть, отримали своє міжнародне визнання завдяки кодифікації та ухваленню Гаазьких конвенцій та декларацій щодо міжнародного права збройних конфліктів 1899 і 1907 років. Ці документи стали результатом великого напруження серед міжнародного співтовариства та відображенням зростання свідомості щодо потреби регулювання військових дій відповідно до гуманітарних принципів. Гаазькі конвенції та декларації встановили норми щодо захисту поранених і хворих на полі бою, поведінки на морі військових суден, використання боєприпасів та хімічної війни, а також обміну військовополоненими. Ці міжнародні документи були визнані більшістю

європейських держав і відзначилися великою важливістю для подальшого розвитку міжнародного гуманітарного права. Вони встановили основи для подальшого вдосконалення регулювання воєнних конфліктів, а також сприяли зростанню свідомості про важливість захисту прав людини під час ведення війни. Гаазькі конвенції стали важливим кроком у напрямку створення міжнародних стандартів, які б забезпечували захист цивільного населення та мінімізували страждання від воєнних дій [425].

Принципи адміністративного права є провідною категорією адміністративного права всіх континентальних країн Європи романо-германської правової сім'ї, до яких входить і система права України. У принципах права найбільш повно виявляється вся сутність і зміст людиноцентристського вітчизняного адміністративного права, в якому життя, честь і гідність людини виявляються найбільш рельєфно [38].

Згідно зі словником української мови «принцип» – це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.; основний закон якої-небудь точної науки; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [255].

Теорія адміністративного права доводить, що принципи адміністративного права – це найбільш загальні та стабільні вимоги, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення права, свобод і законних інтересів приватних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави. При цьому первинним у галузі адміністративного права визначається значення принципу верховенства права, що полягає в тому, що суб'єкти публічної адміністрації визнають право як найвищу цінність, яка забезпечує

права і свободи приватних осіб та публічний інтерес суспільства. Згідно з цим фіксується, що найвищою цінністю є Людина, її права і свободи, усі ж інші цінності, зокрема держава й закон, є вторинними; законодавство і право не тотожні, нормативний акт, який порушує права і свободи людини, є неправовим і не підлягає виконанню, його виконання є карним; законодавство, що відповідає теорії природного права, підлягає беззаперечному виконанню, а невиконання є караним; принцип верховенства права визначає зміст і спрямованість діяльності держави, зокрема суду та суб'єктів публічної адміністрації [5].

Однак такий підхід не може в повному обсязі характеризувати юридичну природу засад адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні, адже міжнародне гуманітарне права застосовують, коли відбуваються міжнародні збройні конфлікти, в яких беруть участь хоча б дві держави; ситуація, коли вся або частина території країни окупована іноземними силами; збройні конфлікти в межах однієї країни (наприклад, між урядовими військами й однією чи кількома організованими озброєними групами або між різними організованими озброєними групами). Воно застосовується до всіх сторін конфлікту незалежно від того, хто його розпочав [210].

Найбільш важкими для розуміння і для виконання є принципи адміністративного права, які є дотичними до засад міжнародного гуманітарного права збройних конфліктів. Адже воїни, які на «законних» підставах у відкритому бою намагалися вбити один одного, мають обов'язок точно визначити час, коли противник перестав чинити опір, і не тільки не завдавати йому шкоду, а навпаки – надавати медичну допомогу, а після взяття в полон – турбуватися про його природні потреби.

У цій царині в Україні в умовах реальної війни з російсько-терористичними військами існує низка викликів, які вимагають як

правотворчого, так і правозастосовного врегулювання. Результати дослідження, теорія адміністративного права доводять, що принципи адміністративного права – це найбільш загальні та стабільні вимоги, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення права, свобод і законних інтересів приватних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави. При цьому первинним у галузі адміністративного права визначається значення принципу верховенства права, що полягає в тому, що суб'єкти публічної адміністрації визнають право як найвищу цінність, що забезпечує права і свободи приватних осіб та публічний інтерес суспільства. Згідно з цим фіксується, що найвищою цінністю є Людина, її права і свободи, усі ж інші цінності, зокрема держава і закон, є вторинними; законодавство і право не тотожні, нормативний акт, який порушує права і свободи людини, є неправовим і не підлягає виконанню, його виконання є караним; законодавство, що відповідає теорії природного права, підлягає беззаперечному виконанню, а невиконання є караним; принцип верховенства права визначає зміст і спрямованість діяльності держави, зокрема суду та суб'єктів публічної адміністрації [6].

Іншими словами, засади є більш широкою категорією ніж принципи адміністративного права. Однак такий підхід не може в повному обсязі характеризувати юридичну природу засад адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні, адже міжнародне гуманітарне право застосовують, коли в міжнародних збройних конфліктах беруть участь хоча б дві держави; ситуація, коли вся або частина території країни окупована іноземними силами; у збройних конфліктах у межах однієї країни (наприклад, між урядовими військами й однією чи кількома організованими озброєними групами або між різними

організованими озброєними групами) воно застосовується до всіх сторін конфлікту незалежно від того, хто його розпочав [209].

Міжнародне гуманітарне право захищає комбатантів, а також тих, хто не бере участі або припинив брати участь у військових діях, – наприклад, цивільних осіб, медичний і духовний військовий персонал; комбатантів, які поранені, хворі або зазнали корабельної аварії; військовополонених й інтернованих цивільних осіб. Визнаючи наявність особливих потреб у жінок і дітей, їм надається додатковий захист [215].

Як відомо, до джерел міжнародного гуманітарного права належать Женевська конвенція (I) про поліпшення долі поранених та хворих в регулярних арміях; Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, потерпілих корабельну аварію, за складу озброєних сил на морі; Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими; Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни. А також Додатковий протокол I, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів; Додатковий протокол II, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру; Додатковий протокол III про введення додаткової відмітної емблеми у вигляді Червоного Хреста і Червоного Півмісяця [180].

Непересічні гуманітарні засади в умовах збройних конфліктів зосередженні в Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях. Згідно з ними будь-які сторони конфлікту, будь-то рядовий, молодший, старший начальницький склад, мають гуманно ставитися до осіб, які не беруть активної участі у воєнних діях, зокрема до тих осіб зі складу збройних сил, які склали зброю, а також тих, які припинили участь у воєнних діях у зв’язку з хворобою, пораненням, триманням під арештом чи з будь-якої іншої причини, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, релігії чи

вірування, статі, походження або майнового стану чи будь-яких інших аналогічних критеріїв [334].

Мають деякі особливості засади, що розповсюджуються на поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі. Їх стосується таке: обов'язок усіх, зокрема екіпажів противника, підбирати поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії; госпітальні судна, що використовуються національними товариствами Червоного Хреста, не підлягають захопленню; духовний, медичний та госпітальний персонал госпітальних суден та їхні екіпажі є недоторканними; санітарні повітряні судна, які використовуються виключно для евакуації поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, а також для перевезення медичного персоналу та обладнання, не можуть бути об'єктом нападу; жодна сторона конфлікту не звільняється від відповідальності за порушення цих заборон [119].

Також треба відзначити засадничі положення Женевської конвенції про поводження з військовополоненими. Згідно з нею військовополонених звільняють і репатріюють без зволікання після закінчення бойових дій. А витрати на репатріацію військовополонених у всіх випадках справедливо розподіляють між державою, що тримає в полоні, та державою, від якої ці військовополонені залежать. Розподіл здійснюють із дотриманням таких принципів: якщо обидві ці держави мають спільний кордон, то витрати на репатріацію військовополонених, починаючи з кордону держави, що тримає в полоні, бере на себе держава, від якої ці військовополонені залежать; якщо обидві ці держави не мають спільного кордону, то держава, що тримає в полоні, бере на себе витрати на транспортування військовополонених власною територією до кордону або до найближчого до території держави, від якої ці військовополонені залежать, порту посадки. Відповідні сторони домовляються між собою про справедливий розподіл решти витрат, пов'язаних із репатріацією.

Принципи безпосередньої репатріації вимагає, що такій репатріація підлягають усі військовополонені, які отримали в результаті травматизму каліцтво, що призвело до втрату органу, а також поранені військовополонені, стан яких набув хронічного, загрозливого для життя характеру [76].

У Конвенції про захист цивільного населення під час війни визначено основні засадничі положення щодо такого: 1) сторони військового конфлікту мають турбуватися про дітей, які залишені на напризволяще; 2) особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь: 3) право особи залишити територію на початку чи під час конфлікту; 4) визначені права інтернованих осіб, які мають бути сумісними з принципами гуманності й ні за яких обставин не передбачати правил, які спричиняли б інтернованим фізичне напруження, що ставило б під загрозу їхнє здоров'я, чи передбачали фізичне чи моральне знущання [118].

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. визначає, що всі поранені, хворі й особи, які потерпіли корабельну аварію, незалежно від того, до якої сторони вони належать, користуються повагою та захистом. За всіх обставин із ними поводяться гуманно й надають їм у максимально можливій мірі та в найкоротші строки медичну допомогу й догляд, яких вимагає їх стан. Між ними не робиться жодної різниці з яких би то не було міркувань, крім медичних.

Також установлюються засади щодо захисту окремих осіб:

1) інтернованих, затриманих чи яким-небудь іншим чином позбавлених свободи в результаті військового конфлікту;

2) медичних формувань, які в будь-який час користуються повагою й захистом і не можуть бути об'єктом нападу;

3) цивільного населення, яке має ставиться з повагою до поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, навіть якщо вони належать до супротивної сторони, і не допускати щодо них актів насильства;

4) цивільного населення й товариств допомоги, що без загрози засудження й покарання мають право підбирати поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, та доглядати їх навіть на захопленій чи окупованій території. Ніхто не може зазнавати утисків;

5) санітарних літальних апаратів, які користуються повагою й захистом [218].

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, який стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), ухвалений 8 червня 1977 року, встановлює важливі принципи щодо правового захисту осіб, які перебували під владою або були обмежені у своїй свободі у зв'язку з такими конфліктами. Згідно з цим Протоколом після завершення збройного конфлікту такі особи продовжують користуватися захистом до кінця періоду їхнього позбавлення або обмеження волі. Важливо відзначити, що цей захист не має тлумачитися як втручання у суверенітет держави або обов'язок уряду вживати всіх законних засобів для підтримки чи відновлення правопорядку в державі або захисту національної єдності та територіальної цілісності. Цей протокол передбачає, що захист прав осіб під час та після збройних конфліктів є безперечним і не може піддаватися сумніву в контексті національного суверенітету чи внутрішньої політики держави [75].

Римський статут міжнародного кримінального суду є важливим об'єктом нашого дослідження як із теоретичного, так і практичного погляду. Він визначає особливості функціонування та здійснення правосуддя першим постійним міжнародним кримінальним судом, який діє поза межами ООН. Цей статут надає судову юрисдикцію стосовно серйозних злочинів, які викликають

загальний інтерес міжнародної спільноти. Зокрема ця юрисдикція поширюється на геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Статут застосовується однаково до всіх осіб незалежно від їхнього посадового становища. Навіть ті, хто обіймає вищі посади в державі або уряді, члени парламенту чи інші обрані представники не можуть уникнути кримінальної відповідальності за свої дії. Імунітети або особливі процесуальні правила, пов'язані з їхнім посадовим становищем, не можуть перешкоджати здійсненню судом юрисдикції щодо цих осіб. Також військові командири також підлягають кримінальній відповідальності за злочини, вчинені силами, що перебувають під їхнім командуванням. Це важливий принцип, який забезпечує відповідальність військових лідерів за дії під час конфліктів і забезпечує виконання міжнародних стандартів у галузі військового права [414].

Отже, щодо засад забезпечення прав і свобод громадян в умовах російсько-української війни, що визначені міжнародними нормативно-правовими актами, можна зробити такі узагальнення:

1) міжнародне гуманітарне право захищає комбатантів, а також тих, хто не бере участі або припинив брати участь у військових діях (цивільних осіб, медичний і духовний військовий персонал; комбатантів, які поранені, хворі або зазнали корабельної аварії, військовополонених й інтернованих цивільних осіб);

2) до джерел міжнародного гуманітарного права належать Женевські конвенції: Про поліпшення долі поранених та хворих в регулярних арміях, Про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, потерпілих корабельну аварію, за складу озброєних сил на морі, Про поводження з військовополоненими, Про захист цивільного населення під час війни, а також додаткові протоколи, що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів; жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру; уведення додаткової відмітної емблеми у вигляді Червоного Хреста і Червоного Півмісяця;

3) Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях визначила, що будь-які сторони конфлікту без будь-якої дискримінації мають гуманно ставитися до осіб, які не беруть активної участі у воєнних діях;

4) Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, потерпілих у корабельній аварії зі складу озброєних сил на морі, визначила обов'язок усім підбирати поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, абсолютний захист госпітальних інституцій на морі;

5) Конвенція про поводження з військовополоненими гарантує гідне поводження з ними та без зволікань звільнення їх без будь-яких репарацій після закінчення бойових дій;

6) Конвенцією про захист цивільного населення під час війни визначено засадничі положення щодо турботи за дітей, які залишені на напризволяще, захисту жінок від будь-якого зазіхання на їхню честь, право особи залишити територію конфлікту, гуманітарних прав інтернованих осіб;

7) Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р., визначив, що всі поранені, хворі й особи, які потерпіли корабельну аварію, незалежно від того, до якої сторони вони належать, користуються повагою та захистом;

8) Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року визначив, що після закінчення збройного конфлікту всі особи, які були піддані позбавленню або обмеженню волі з причин, пов'язаних із таким конфліктом, а також ті особи, які піддаються позбавленню чи обмеженню волі з тих же причин після конфлікту, користуються захистом до кінця періоду такого позбавлення або обмеження їх волі [71];

9) до міжнародних нормативно-правових актів гуманітарного права відносимо також і Римський статут міжнародного кримінального суду, який визначає особливості існування, функціонування та здійснення правосуддя першим постійним міжнародним кримінальним судом поза межами ООН [317].

Отже, норми міжнародного гуманітарного права є в цілому досконалими та за умов їх дотримання можуть бути ефективними. Вони здатні забезпечити всім сторонам конфліктів і війни, а також цивільному населенню, яке опинилося в зоні бойових дій, певний рівень безпекового та правового захисту, гарантії права на життя, здоров'я, честь та гідність. Світовій спільноті залишається лише впроваджувати активні й цілеспрямовані заходи, щоб жодна суверенна держава не залишилася поза межами договірного простору. Особливо важливо, щоб визнання нових держав з боку ООН відбувалося лише після прийняття ними зобов'язань підписати й ратифікувати всі без винятку міжнародно-правові акти, які регулюють гуманітарну сферу. Так Україна не тільки ратифікувала, але й непохитно дотримується вимог усіх міжнародних гуманітарних норм, одночасно демонструючи стійкий опір російсько-терористичній агресії в умовах українсько-української війни, а також в попередній період — під час АТО та ООС.

Непересічні гуманітарні засади в умовах війн і збройних конфліктів зосереджені в Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях. Згідно з ними будь-які сторони військового конфлікту, будь-то рядовий, молодший, старший начальницький склад, мають гуманно ставитися до осіб, які не беруть активної участі у воєнних діях, зокрема до тих осіб зі складу збройних сил, які склали зброю, а також тих, які припинили участь у воєнних діях у зв'язку з хворобою, пораненням, триманням під арештом чи з будь-якої іншої причини, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, релігії чи

вірування, статі, походження чи майнового стану чи будь-якими іншими аналогічними критеріями [215].

Із цієї засади можна зробити як мінімум два висновки. По-перше, будь-який воїн збройних урядових сил, партизан, ополченець, доброволець та інші особи, який бере участь у російсько-української війни, щодо комбатантів противника, які припинили збройний опір, а також будь-яких інших осіб, які набувають ознак суб'єкта владних повноважень, має адміністративні обов'язки (надати медичну допомогу, забезпечити харчуванням, захистити від негативних чинників погоди) і заборони гуманітарного характеру, і недотримання останніх веде до національної кримінальної відповідальності або до міжнародної кримінальної відповідальності за злочини проти людяності. Це спеціальні суб'єкти владних повноважень в умовах збройних російсько-української війни (публічно-владні комбатанти). По-друге, з цього формується принцип неприпустимості порушення права на життя, здоров'я, честі й гідності комбатантів, які припинили збройний опір, а також будь-яких інших осіб в умовах російсько-української війни. Щоб досягти таких засадничих показників публічної влади, комбатантам забороняється вчинення таких дій: насилля над життям та особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; захоплення заручників; наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе ставлення; засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні. Вони зобов'язані підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу незалежно від того, до якої сторони російсько-української війни такі люди належать [215].

Треба зазначити, що в умовах російсько-української війни комбатант не має постійного публічно-владного статусу. Під час перебування в казармі,

підготовки до бою й безпосередньо під час активної фази ведення бою він є воїном, який із ризиком для свого життя зобов'язаний виконувати бойове завдання, зокрема через знищення (вбивства та поранення) комбатантів противника. Однак у випадку перемоги в бою, поза полем бою, при звільненні від ворога населених пунктів він самостійно чи в складі підрозділу вступає в суспільні відносини з пораненими і такими, що здались (здаються) в полон, комбатантами противника та з мирними особами. У цьому разі воїн-переможець зі зброєю в руках має потенційну практично необмежену владу щодо комбатантів противника, які є пораненими чи здались у полон, та мирним населенням.

Він, на наш погляд, беззаперечно стає безмежно публічно-владним суб'єктом адміністративного та кримінального національного права, а також міжнародного гуманітарного права. В українському війську такі засадничі положення знайшли своє конкретне соціально-гуманітарне закріплення. Так, Міністерство оборони України та Міжнародний Комітет Червоного Хреста рекомендують командному складу Збройних Сил України певний процес ухвалення рішень під час бойових дій. Зокрема до них офіційно доводиться, що відповідальність командування або ієрархічна (командна) відповідальність – це принцип права російсько-української війни. Згідно з ним командири будуть притягнуті до кримінальної відповідальності, якщо вони знали або мали б знати, що підлеглі збираються порушити закон (тобто вчинити воєнний злочин), але нічого не зробили, щоб запобігти цьому; або якщо вони не вживають жодних заходів щодо підлеглих (покарання або доповідь за підпорядкованістю), які вже порушили закон (вчинили воєнний злочин).

Інші начальники, такі як штабний персонал, хоча й не відповідають за здійснення командних функцій, несуть кримінальну відповідальність, якщо знають про воєнні злочини – скоєні або такі, що готуються, – вчинені їхніми

підлеглими, а так само не заважають їм або не доповідають про них своєму керівництву. Підкреслюється, що одним з основних принципів міжнародного права передбачається, що держави не можуть використовувати внутрішнє законодавство, щоб виправдати невиконання своїх міжнародних зобов'язань. Тому цей документ ґрунтується на припущенні, що ті органи влади, які мають законні повноваження змінювати вітчизняні закони, декрети та правила, забезпечили відповідність внутрішнього законодавства міжнародним стандартам [309].

Отже, принцип недопустимості порушення права на життя, здоров'я, честі й гідності комбатантів, які припинили збройний опір, а також будь-яких інших осіб в умовах війни – це засади теорії природного права, міжнародного гуманітарного та національного адміністративного і кримінального права, що є визнанням первинності життя, здоров'я, честі й гідності комбатантів противника, які припинили збройний опір, а також будь-яких інших осіб із боку публічно-владних комбатантів – поза полем бою чи коли під їх контролем перебуває мирне населення звільнених територій.

Висновки до розділу 1

1. Узагальнено, що від початку 2014 року в Україні відбувається російсько-українська війна, яка практично розпочалася від моменту вторгнення російських терористів в АРК й окремі райони Донецької та Луганської областей України. Після 14 лютого 2024 року відбувається вже повномасштабне російське терористичне вторгнення в Україну, що характеризується постійними порушеннями російськими окупантами права на життя та здоров'я військовополонених і цивільних осіб, які опинились на тимчасово окупованих

територіях або потерпають від чи дистанційної зброї. У цій війні Україна перебуває на передньому фронті збройного опору російським терористичним військам як захисник демократичних західних (європейських) цінностей.

2. Для систематизації теорії та рекомендацій стосовно ефективного адміністративно-правового захисту прав людини в умовах російсько-української війни було здійснено класифікацію суб'єктів адміністративного права, які потребують захисту в цій сфері. Виходячи з юридичної природи цього питання, було встановлено, що проблема настільки складна й актуальна, що в її вирішенні беруть участь практично всі суб'єкти публічної адміністрації, які діють в межах України. Така класифікація надає засобів для глибшого розуміння ролі кожного суб'єкта адміністративного права в забезпеченні прав людини під час російсько-української війни. Вона дозволяє виділити основні групи суб'єктів, які прямо чи опосередковано впливають на здійснення правового захисту в умовах війни. Цей аналіз підкреслює потребу координації зусиль усіх суб'єктів публічної адміністрації для ефективного захисту прав людини під час російсько-української війни. Він вказує на те, що кожен орган публічної адміністрації відіграє свою роль у цьому процесі та несе відповідальність за виконання своїх функцій відповідно до міжнародних і національних правових стандартів.

3. Актуалізовано, що спеціальні принципи адміністративної діяльності утворюють невід'ємну частину адміністративно-правового захисту прав людини в умовах російсько-української війни. Суб'єкти публічної адміністрації, які забезпечують захист прав людини та громадянина під час війни, керуються виконанням норм адміністративного права, що виписані в Конституції, законах України та підзаконних нормативно-правових актах. Адміністративні органи використовують повний спектр інструментів публічного адміністрування в широкому розумінні теорії адміністративного права. Адміністративна

діяльність під час війни вимагає особливої уваги до забезпечення прав людини та гарантій їхнього захисту. У цьому контексті спеціальні принципи адміністративної діяльності постають як невід'ємні засади, які забезпечують додержання законності та прав людини в умовах кризових ситуацій. Суб'єкти публічної адміністрації мають обов'язок діяти відповідно до встановлених норм і стандартів, забезпечуючи захист прав і свобод громадян навіть у найважчі періоди війни.

4. Установлено, що для аналізу адміністративно-правового захисту прав, свобод і законних інтересів громадян у контексті російсько-української війни потрібно використовувати загальнофілософські методи, адже філософія права завдяки своїм методам і широкому колу предметів дослідження є неперевершеним інструментом для розуміння питань щодо захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах динамічних змін і нестабільності. Вона дозволяє розглядати ці питання в усій їхній комплексності та різноманітності, охоплюючи всі аспекти війни, включаючи моральні, етичні й соціальні аспекти. Такий підхід дозволяє більш повно розуміти соціальну і правову природу війни та її негативного впливу на правову систему й правозахисні механізми.

5. Актуалізовано методи наукового аналізу в філософії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни, які є важливими засадами, що характеризують складність і глибину цієї проблеми. Вони складаються із системи ключових методологій, що охоплюють класичну та сучасну філософію права. Класична філософія використовується для аналізу аргументів та доказів, що стосуються адміністративно-правового захисту прав людини і громадянина під час війни. Вона дозволяє ретельно розглянути логічні аспекти та вивести обґрунтування для застосування відповідних заходів. Сучасна філософія права надає два додаткові методи – герменевтику та феноменологію. Герменевтика дозволила

розкрити сутність і значення правових норм у контексті суспільних відносин, які виникають у специфічних умовах найвищої суспільної небезпеки в умовах російсько-української війни. Це допомагає розширити розуміння інтерпретації права та інших нормативно-правових актів у військовому середовищі. Феноменологія надала можливість аналізувати досвід людей в умовах війни, допомагаючи зрозуміти їхні почуття, переживання та сприйняття правових норм і їх правового захисту. Такий комплексний підхід до дослідження філософії адміністративно-правового забезпечення прав і свобод в умовах війни надав можливість не лише аналізувати ситуацію з різних точок зору, але й виробити оптимальні шляхи для зміцнення та захисту прав людини і громадянина під час російсько-української війни.

6. Науково-дослідницька філософія адміністративно-правового захисту прав і свобод людини і громадянина в контексті російсько-української війни становить собою систему наших уявлень, що ґрунтуються на об’єктивних знаннях про суспільні відносини, які виникають у сфері адміністративно-правового захисту прав та свобод людини і громадянина під час російсько-української війни. Цей сектор філософії не лише вивчає різноманітні аспекти адміністративно-правового регулювання у воєнний період, але й аналізує їх вплив на суспільство, індивідів та правову систему загалом. Він базується на наукових принципах і методах, що дозволяють систематизувати та аналізувати знання з цієї сфери, розглядаючи різні чинники, які впливають на ефективність та реалізацію правового захисту в умовах війни. Такий підхід допомагає розробляти стратегії та рекомендації для підвищення рівня захисту прав людини та громадянина під час російсько-української війни.

7. Позитивістський підхід до адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина під час російсько-української війни підкреслює, що війна має свою соціальну природу, яку можна об’єктивно

розглянути та узагальнити за допомогою законодавства. Це означає, що через призму наукових підходів і методів можна зрозуміти не лише сутність війни, але й її вплив на права, свободи та інтереси людини та громадянина. Наголошується на тому, що ці питання можна розглядати з точки зору законодавства. Одним із ключових аспектів цього підходу є можливість урегулювання ситуації через ухвалення відповідних нормативно-правових актів. Це означає, що через установлення правових механізмів та норм права уряд забезпечує захист прав і свобод людей під час російсько-української війни. Додатково позитивістський підхід допоміг розвинути систему моніторингу й оцінювання дотримання прав людини під час війни, що допомогло в уникненні порушень та забезпеченні ефективного захисту громадян і юридичних осіб. Такий підхід може бути корисним для формування стратегії, спрямованої на зміцнення адміністративно-правового захисту в умовах російсько-української війни, доводить, що соціальну природу війни та адміністративно-правового захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина можна зрозуміти об’єктивно й описати не тільки за допомогою наукових конструкцій, а також і врегулювати за допомогою адміністративного законодавства.

8. Філософія інтерпретації права в контексті адміністративно-правового захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни дозволила вирішити питання про роль дослідника в суспільних процесах, що відбуваються під час війни, та її вплив на права та свободи особи. Ураховуючи цю проблему, зроблено висновок, що внесок науковців, які аналізували дотичну проблематику і доходили різних висновків, залежно від їх положення в суспільстві та можливостей їх наукового аналізу став підґрунтям для подальших наукових пошуків і відповідних узагальнень.

9. Філософія прагматизму права, яка застосовується в контексті адміністративно-правового захисту прав і свобод людини і громадянина під час

російсько-української війни, базується на аналізі конкретних фактів і подій. Такий підхід дозволив сформулювати практичні висновки й результати, які стали основою для розроблення подальших засад щодо вирішення проблем в аналізованій сфері. Ураховуючи комплексність цієї проблематики, прагматична філософія вдається до ідентифікації ключових аспектів і принципів, які сприяють реальному покращенню в забезпеченні прав та свобод людей в умовах війни.

10. Методологічні засади української «Формули миру» та «Плану перемоги», сформульованих Президентом України В. Зеленським, позитивно вражають своєю комплексністю та універсальністю. Охоплюючи широкий спектр проблем, пов’язаних із російсько-українською війною, Формула включає десять ключових пунктів, що охоплюють радіаційну та ядерну безпеку, доступ до харчових ресурсів, визволення полонених, відновлення прав громадян і територіальної цілісності України. Ця Формула, виявляючи підтримку близько сімдесяти країн та міжнародних організацій, може стати моделлю для вирішення аналогічних війн та військових конфліктів у міжнародному масштабі. Важливим аспектом є не лише завершення війни, але й забезпечення миру, стабільності та відновлення прав людини в післявоєнний період. Це буде сприяти подальшому співробітництву та спільним зусиллям для забезпечення міжнародного миру й безпеки.

11. Головнокомандувачі Збройних Сил України В. Залужний (2021 – 2024 рр.) та О. Сирський (від 2024 року – до сьогодні) спрямовують свою методологію на досягнення миру через військову перемогу над російським агресором. Це вимагає ефективного використання досвіду та використання новітніх технологій у веденні бойових дій, а також швидкого освоєння нових можливостей. Обидва головнокомандувачі підкреслюють важливість реагування на дії агресора, проте мають відмінності в підходах до досягнення

перемоги. В. Залужний налаштований на ефективну реакцію на дії противника, тоді як О. Сирський уважає, що ключ до перемоги полягає у випередженні ворога за допомогою розроблення стратегій та планів дій з урахуванням потреб фронту.

12. Актуалізовано, що права на життя, здоров'я, честь і гідність цивільних осіб, а також вояків противника, які вже не беруть участі у збройних діях та відмовилися від опору, не можуть бути порушені будь-якими суб'єктами незалежно від їхнього статусу – будь то публічні чи приватні особи. Ці особи є об'єктом захисту в рамках міжнародного гуманітарного та адміністративного права й мають бути забезпечені відповідними адміністративними органами. Ці права є важливою складовою принципів гуманітарного права, які визнаються міжнародним співтовариством і мають високий ступінь захисту на міжнародному рівні.

13. Удосконалено соціальне розуміння та адміністративно-правове гарантування прав героїв, які загинули в російсько-українській війні, на публічне увіковічення пам'яті про них на рівні всіх без винятку медіа (центральних, регіональних і місцевих). В адміністративно-правових одиницях, з яких вони призивались на службу, де навчалися та проживали (проживають близькі родичі), мають бути розміщені меморіальні дошки їх пам'яті. Пам'ять кожного загиблого має обов'язково бути увіковічена хоча б в одній із назв вулиці, парку, школи або іншого географічного об'єкта чи публічного закладу. Для цього має бути створено відповідний державний реєстр. Право загиблих у боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України має бути забезпечено також тим, що члени їх сімей упродовж всього життя мають отримувати допомогу від держави в розмірі, що в рази перевищує середній рівень доходів громадян.

14. Визначено право вояків, які брали участь у боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, отримали поранення та стали інвалідами першої і другої групи, отримувати відповідно потрійну та подвійну військову пенсію упродовж всього життя, грошову компенсацію на лікування, закупку необхідних медицини засобів та реабілітацію в Україні, а в разі медичної потреби – й за кордоном. Визначено право осіб, які брали участь у боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, отримали поранення і стали інвалідами третьої групи, отримувати півтори військової пенсії, грошову компенсацію на лікування, закупку необхідних медицини засобів та реабілітацію в Україні. При цьому військовослужбовці, які отримали поранення і стали інвалідами, мають отримувати підвищену військову пенсію незалежно від вислуги років, проведених у війську. Значення тут має не строк служби, а героїчні вчинки (якими зокрема є вже сам факт безпосередньої участі в бойових діях) і рівень втрати здоров'я внаслідок бойового поранення. Доведено, що з метою недопущення порушень прав поранених військовослужбовців вони мають безстроково отримувати повне грошове забезпечення, яке отримували до поранення до моменту призначення військової пенсії з інвалідності. Запропоновано увести в Міністерстві оборони та Міністерстві у справах ветеранів України патронажних працівників, які мають супроводжувати забезпечення прав і законних інтересів кожного пораненого військовослужбовця.

15. Обґрунтовано, що внутрішні переселенці мають право на отримання таких соціальних виплат, як одноразова компенсація при прибутті на тимчасове, однак тривале місце проживання; компенсація за наймання житла; компенсація за кредитами, взятими для купівлі власного житла (квартири) чи під індивідуальне житлове будівництво.

16. Визначено, що особи, які в силу певних обставин змушені залишатися на тимчасово окупованих територіях, мають права: 1) на отримання пенсії та інших соціальних виплат згідно із законодавством України; 2) на вільний виїзд у контрольовану територію України; 3) право молоді, яка закінчила середні навчальні заклади на тимчасово окупованих територіях, на вступ у заклади вищої освіти на підконтрольній території; 4) право отримувати офіційні документи, які позиціонують особу із громадянством України, зокрема біометричний закордонний паспорт.

17. Запропоновано надати право громадянам, які залишили місця військових дій та виїхали за кордон, зберігати українське громадянство при вступі в громадянство (підданство) інших держав, за виключенням громадянства країни-агресора росії та інших не дружніх до України держав; користуватися консульською допомогою Української держави за кордоном.

18. Доведено, що громадяни України, які ув'язнені російсько-терористичними угрупуваннями чи перебувають у місцях ув'язнення волі в російській федерації, мають право на консульську допомогу в державах, які не розірвали дипломатичних відносин із росією; на укладення договорів із російськими адвокатами за кошти державного бюджету України; на повернення в Україну через обмін на заарештованих в Україні осіб, що причетні до російських терористичних військ, на основі міжнародної домовленостей. Підкреслено потребу підняття ефективності публічного адміністрування, виваженої співпраці з Міжнародним рухом Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

19. Визначено, що всі інші громадяни України мають право на те, щоб держава їм гарантувала, щоб російська терористична агресія не була поширена на інші регіони України; Збройні Сили України, інші військові формування мали все необхідне для відбиття збройного нападу російських терористичних військ;

щоб громадяни України, які будуть призиватися за контрактом та мобілізацією, проходили перед відправленням у зону ведення військовий дій належний вишкіл. Стратегія та тактика використання військового людського ресурсу для військового та політичного керівництва має будуватися за пріоритетом збереження життя і здоров'я військовослужбовців Збройних сил, інших сил оборони України.

20. Виявлено й узагальнено юридичну природу принципу недопустимості порушення права на життя, здоров'я, честі й гідності осіб, які опинилися в епіцентрі російсько-української війни. Сутністю цього є недопустимість порушення права на життя, здоров'я та інших невід'ємних природних прав комбатантів, які припинили збройний опір, а також будь-яких інших осіб в умовах російсько-української війни.

РОЗДІЛ 2
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС АДМІНІСТРАТИВНИХ ОРГАНІВ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПРАВА, СВОБОДИ ТА ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ГРОМАДЯН В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2.1. Поняття та зміст адміністративно-правового статусу адміністративних органів, які забезпечують права, свободи та законні інтереси громадян в умовах російсько-української війни

Теорія адміністративного права в контексті адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративних органів ґрунтується на фундаментальних засадах, які підкреслюють невід'ємну роль цих суб'єктів у функціонуванні держави. Без них будь-яка держава перестає існувати. Хоча громадянське суспільство може впливати на публічне адміністрування, зменшуючи його обсяг у господарюванні та перекладаючи деякі функції на приватний сектор та сім'ї, але повне відмовлення від публічного адміністрування адміністративними органами є неможливим. Адже адміністративні органи несуть на собі важливі завдання й обов'язки забезпечення різноманітних потреб держави та суспільства, що є невід'ємною частиною ефективного функціонування держави і суспільства загалом [310].

По-іншому трансформуючи вищезазначені теоретичні положення до предметної сфери нашого наукового дослідження, слід підкреслити, що публічне адміністрування у сфері адміністративно-правового забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української здійснюється конкретними центральними, регіональними, місцевими й

локальними адміністративними органами та їх посадовими (службовими) особами. Адже практично всі громадяни та юридичні особи, що потрапили в зону небезпеки, створену російськими терористами (окупантами), можуть бути надійно захищені насамперед засобами не приватного, а публічного права через відновлення їх прав, свобод і законних інтересів. Це зробити можуть найбільш ефективно адміністративні органи, які виконують головну публічну функцію в зонах, наближених до лінії зіткнення (ведення) дій та інших регіонах України, що вражаються російськими терористами, а саме попереджають, мінімізують і здійснюють безпосередню допомогу особам, які не в змозі забезпечити свої невідкладні природні потреби за рахунок приватної ініціативи.

Наприклад, Золочівська селищна військова адміністрація Богодухівського району Харківської області організовує заходи з евакуації населення як пріоритетний захід із забезпечення безпеки громадян. Основним акцентом діяльності адміністрації є надання евакуації як важливої соціальної послуги. Військова адміністрація забезпечує координацію евакуаційних заходів разом з іншими адміністративними та правоохоронними органами, пропонуючи підтримку та захист громадянам, які опинилися під загрозою внаслідок терористичних дій російської армії. Вона також організовує евакуацію до безпечних регіонів та надає тимчасове житло і необхідні ресурси для комфортного перебування в евакуаційних центрах, зокрема в регіонах-побратимах, таких як Львівщина [97].

Кожен адміністративний орган має свою визначну характеристику. Для юридичної особи, такої як відокремлена філія, це ідентифікується за її назвою, реквізитами, ідентифікаційним податковим кодом, місцем реєстрації та фактичним місцем розташування. Для фізичної особи це включає в себе публічну посаду, прізвище, ім’я, по батькові та податковий код. Кожен суб’єкт публічної адміністрації має свої адміністративні обов’язки, які він призначений

виконувати. У правовій демократичній державі створення нового суб'єкта публічної адміністрації не відбувається лише для того, щоб він існував; він створюється лише в разі, якщо чинна система не може забезпечити захист прав, свобод та інтересів громадян або публічний інтерес суспільства. Сутність адміністративно-правового статусу адміністративного органу полягає в їхній зобов'язаній ролі як слуг народу, який найняв їх на роботу, надавши владні повноваження та встановивши ефективну систему контролю, щоб уникнути навіть потенційних зловживань владою на користь корпоративних інтересів, родичів, свояків чи інших осіб, а також уникнути інтересів у скоєнні корупційних діянь [46].

Саме в зоні ведення російсько-української війни публічно-владна та особливо публічно-сервісна функція суб'єктів публічної адміністрації стають найбільш витребуваними та виявляються найбільш рельєфно. При цьому треба розуміти, що за формою зовнішнього вираження та внутрішньої структури адміністративні органи мають певну структуру та характеризуються конкретно прописаними в законодавстві адміністративними обов'язками та правами, адже без цього вони апріорі не зможуть виконувати свої виконавчі функції. Оскільки здійснювати виконавчу та розпорядчу діяльність і надавати публічно-сервісні адміністративні послуги можуть тільки легітимні суб'єкти права, які в свою чергу можуть діяти тільки в порядок і спосіб, передбачені Конституцією та законами України.

Усе це загалом характеризується науковою категорією адміністративного права «адміністративно-правовий статус», що на сьогодні переживає процес динамічної трансформації. Ще більше актуальним аналіз зазначеної теорії постає в аспектах того, що від початку 2014 р. Український народ вступив у збройний опір російсько-терористичним військам, які до цього анексували Автономну республіку Крим і розпочали терористичні заходи на українському

Донбасі [402]. З того часу держава та громадяни Україна опинилися в новій політичній, військовій, гуманітарній, економічній, психологічній та правовій ситуації, що постійно змінюється. Наслідки застарілої та неефективної структури й компетенції суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють захист порушених прав, свобод та інтересів людини і громадян в умовах російсько-української війни, не давали на початку російсько-терористичної агресії здійснювати ефективний захист чеснот громадян. Сьогодні це здійснюється значно краще, однак залишаються в цій сфері суспільні виклики, які потребують подальшого правотворчого та правозастосовного адміністративно-правового врегулювання.

Згідно із тлумачним словником української мови «статус» – це певний стан чого-небудь [344, с. 671], це: 1) обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває, існує; ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами; 2) сукупність ознак, рис, що характеризують предмет, явище в певний момент відповідно до певних вимог щодо якості, ступеня готовності і т. ін. [343, с. 644].

У законодавстві категорія адміністративно-правового статусу не має свого формального офіційного оформлення. Логічним є те, що в науковій літературі існують певні тенденції щодо розкриття поняття та змісту цієї категорії. На думку Н. Армаш, адміністративно-правовий статус посади керівника органу виконавчої влади – це поняття, зміст якого завжди виражається в сукупності нормативно визначених прав та обов'язків, характеризується специфічним обов'язком нести відповідальність у зв'язку з виконанням своїх повноважень і становищем посади керівника в системі управління. Учена вважає, що елементами змісту адміністративно-правового статусу посади керівника органу виконавчої влади є становище посади керівника в системі управління; компетенція (сукупність юридично встановлених прав та обов'язків) органу виконавчої влади або його керівника, реалізація яких забезпечує виконання їх

основних функцій); обов'язок нести юридичну відповідальність за результатами виконанням своїх повноважень [14].

Наприклад, начальник обласної військової адміністрації здійснює керівництво її діяльністю, відповідає за виконання покладених на обласну державну адміністрацію завдань і здійснення нею своїх повноважень. Він представляє обласну державну адміністрацію у відносинах з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, політичними партіями, громадськими та релігійними організаціями, підприємствами, установами, організаціями, громадянами та іншими особами як в Україні, так і за її межами; постійно інформує населення про стан виконання повноважень, покладених на обласну державну адміністрацію, організовує роботу обласної державної адміністрації; визначає її структуру, утворює, реорганізовує й ліквідовує структурні підрозділи та апарат; уносить на розгляд Кабінету Міністрів України кандидатури на посади голів районних державних адміністрацій; є розпорядником коштів обласної державної адміністрації у межах затвердженого бюджету, щорічно звітує перед обласною радою щодо виконання делегованих повноважень; забезпечує виконання державної політики в області, включаючи соціально-економічний розвиток, інвестиційну діяльність та утримання інфраструктури, забезпечує взаємодію з органами прокуратури та правоохоронними органами для дотримання законності й правопорядку, боротьби із злочинністю та корупцією [370].

О. Сікорський визначає, що адміністративно-правовий статус Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб – це складна юридично-теоретична конструкція, яка включає в себе такі складові елементи: мету утворення органу та визначення сфери його відання; принципи і територіальні масштаби діяльності; внутрішню структуру органу; порядок та спосіб його утворення, реорганізації та ліквідації; завдання і функції; обсяг та

характер державно-владних повноважень; форми і методи діяльності; порядок вирішення в органі підвідомчих питань; джерела фінансування органу; наявність або відсутність прав юридичної особи; право та обов'язок користуватися державними символами; відповідальність [335]. Його доповнює М. Алексійчук, який підкреслює, що адміністративно-правовий статус начальника міськрайоргану – це комплекс його прав й обов'язків в адміністративно-правових відносинах. На його думку, такі відносини виникають при взаємодії з іншими суб'єктами адміністративного права – органами державної влади й місцевого самоврядування, державними й недержавними організаціями, підприємствами, установами, громадськими об'єднаннями, посадовцями всіх цих органів й організацій [12].

Найбільш повно і спеціалізовано аналізує проблематику щодо юридичної природи адміністративно-правового статусу публічної адміністрації І. Глобенко, який доводить, що основою змісту адміністративно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації є їх адміністративні обов'язки й адміністративні права. Усі інші елементи юридичного статусу є додатковими, однак залежно від становища суб'єктів публічної адміністрації – нефакультативними, адже залежно від правового становища і завдань, які ставить перед ним суспільство, до адміністративно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації можуть бути віднесені підстави і порядок виникнення правосуб'єктності суб'єктів публічної адміністрації, функції, завдання, підстави і порядок притягнення їх до юридичної відповідальності. Наведений перелік не є вичерпним. Адміністративні права суб'єктів владних повноважень формуються виключно в потрібному мінімальному обсязі, потрібному для виконання покладених на них адміністративних обов'язків. Тут має діяти таке правило: адміністративні права надаються виключно тоді, коли без них суб'єкти владних повноважень не зможуть захищати права, свободи громадян чи

публічний інтерес держави. Жодні доводи, що від надання певних адміністративних прав буде користь, не мають братися до уваги. Виходячи із зобов'язального статусу суб'єктів публічної адміністрації, адміністративні обв'язки є основою для формування всіх інших елементів статусу, адже коли виникають нові важливі для значної кількості громадян суспільні відносини, вони мають бути врегульовані нормами адміністративного права. Коли таке врегулювання не може бути здійснено без публічного попередника – суб'єкта владних повноважень, ухвалюється рішення врегулювати ці важливі суспільні відносини нормами адміністративного права. Вчений переконливо доводить, що адміністративні обов'язки суб'єктів публічної адміністрації в Україні формуються із зобов'язального статусу суб'єктів публічної адміністрації, коли виникають нові важливі для значної кількості громадян суспільні відносини, або якщо вони несуть суспільну небезпеку пов'язану з життям і здоров'ям людини, і якщо таке врегулювання не може бути здійснено без суб'єкта владних повноважень [310].

Отже, у контексті російсько-української війни адміністративно-правовий статус адміністративних органів набуває важливого значення в забезпеченні прав та свобод людини і громадянина. Цей статус охоплює широкий спектр обов'язків, які адміністративні органи мають виконувати в умовах воєнного стану. Зокрема, вони зобов'язані забезпечувати безпеку громадян, надавати допомогу та захист тим, хто опинився у складних ситуаціях через війну, а також встановлювати порядок та законність у зоні, прилеглій до лінії бойового зіткнення. Адміністративні обов'язки цих органів можуть включати низку заходів, таких як організація евакуації мирного населення, надання медичної допомоги, забезпечення доступу до життєво важливих ресурсів, контроль за дотриманням прав людини та гуманітарних принципів у зоні війни та інші. Важливо, щоб адміністративні органи діяли згідно зі встановленими законами

та міжнародними нормами прав людини, забезпечуючи повагу до основних прав та свобод усіх громадян, незалежно від їхньої національності, статі або інших характеристик. Тільки через ефективне виконання своїх адміністративних обов'язків адміністративні органи можуть сприяти забезпеченню публічної безпеки та дотриманню прав людини та громадянина в умовах російсько-української війни.

Під час другого етапу операції звільнення території сходу України від російських терористичних осередків (1 липня – 24 серпня 2014 р.) сили АТО були мобілізовані для відновлення прав і свобод громадян на тимчасово окупованих територіях. Понад 24,5 тис. військовослужбовців Збройних Сил України забезпечували ізоляцію кризового району та активно протистояли терористам і диверсантам. Було забезпечено 125 блокпостів та створено 13 опорних пунктів для забезпечення безпеки та оборони. Щоб досягти остаточного звільнення, план передбачав закінчити відновлення контролю над державним кордоном, оточити основні угруповання терористів та здійснити їх роззброєння та знищення. Наприклад, у Слов'янську, розташованому в Донецькій області, російське терористичне угруповання зазнало поразки. За період з 1 по 4 липня 2014 року була проведена операція зі звільнення Миколаївки та захоплення основних маршрутів постачання бойовиків. Це спричинило звільнення Слов'янська, Краматорська, Артемівська та територій Слов'янського, Артемівського та Мар'їнського районів Донецької області до 7 липня 2014 року. Це лише частина успішних дій, які відзначилися значними втратами в особовому складі, озброєнні та військовій техніці російських окупаційних сил [20].

Що стосується адміністративних прав учасників бойових дій, то вони є досить широкими. Наприклад, вони мають право на отримання такого правового статусу. Громадяни, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну

цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції, визнаються учасниками бойових дій (пункт 19 частини 1 статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»). Порядок надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, визначений постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 413 [211].

Слушно І. Глобенко визначає основні юридичні аспекти адміністративно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації. Ці аспекти включають умови виникнення правосуб'єктності, функції та компетенцію, а також відповідальність перед законом, включаючи трудову, адміністративну та кримінальну. Також уповноважені органи можуть встановлювати додаткові елементи статусу залежно від функцій та завдань суб'єкта. Порівняно з приватними суб'єктами, які мають широкі суб'єктивні права, суб'єкти публічної адміністрації обмежені у своїх адміністративних правах, оскільки їх діяльність регулюється відповідно до закону, який передбачає обмеження дій до того, що прямо дозволено [310].

У цьому різноманітті думок ми вважаємо, що найбільш слушною для визначення адміністративно-правового статусу аналізованої нами сфери є думка Н. Армаш, яка доводить, що адміністративно-правовий статус спеціальних суб'єктів публічного адміністрації – це поняття, зміст якого завжди виражається в сукупності нормативно визначених прав та обов'язків, характеризується специфічним обов'язком нести відповідальність у зв'язку з виконанням своїх повноважень. Однак маємо зазначити, що найбільш повно аналізовану нами

проблематику було розкрито О. Сікорським, і окремі елементи змісту адміністративно-правового статусу будуть використані нами в дослідженні.

При цьому маємо розуміти, що суб'єкти публічної адміністрації здійснюють в умовах війни свій адміністративно-правовий статус, як правило, у рамках особливого (надзвичайного) адміністративно-правового режиму, який установлюється з метою забезпечення національної безпеки, виконання міжнародних зобов'язань про нерозповсюдження зброї, забезпечення захисту відомостей про види озброєнь і військової техніки, що становлять державну таємницю, забезпечення безпечних умов для роботи й проживання громадян; захисту навколишнього середовища [292].

В. Бібик доводить, що положення про особливий режим містить: а) установлення заборонної зони (територія об'єкта) і контрольованої зони (територія закритого утворення без території об'єкта); б) обмеження на в'їзд та (або) проживання громадян на території закритого утворення; в) обмеження на польоти літальних апаратів над територією закритого утворення; г) обмеження на ведення господарської і підприємницької діяльності, володіння, користування і розпорядження землею, природними ресурсами, нерухомим майном, що випливає з обмеження на в'їзд та (або) проживання [19].

Згідно зі спеціальним Законом України від 18 січня 2018 р. № 2268-VII визначається особливий правовий статус тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим та місті Севастополі. Стратегічне керівництво силами та засобами Збройних Сил України, інших мілітаристських утворень здійснює Генеральний штаб Збройних Сил України. Керівництво силами та засобами Збройних Сил України й мілітаристських утворень здійснює Командувач об'єднаних сил, який призначається Президентом України за поданням начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України. Командувач об'єднаних

сил реалізує свої повноваження через Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України [286].

Операція Об'єднаних сил відрізнялась від антитерористичної операції тим, що це військова операція зі стабілізації ситуації на Донбасі та його соціального відродження. Ця військова операція була спрямована проти окупації російськими військами територій Донбасу. Усе керування військовими підрозділами перейшло від СБУ до Генерального штабу, який очолює ЗСУ. Усі рішення в зоні проведення ООС на Донбасі ухвалює командувач Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ. Зона проведення ООС, на якій буде запроваджений особливий порядок, – це територія Донецької та Луганської областей до адміністративних кордонів із Харківською, Дніпропетровською та Запорізькою областями, а також Азовським морем. На всій території Донецької та Луганської областей запроваджують особливий порядок пропуску, розділений на три зони: «зелена», де доступ громадян не обмежений, «жовта» – перебування дозволене за наявності документів (у цій зоні проводиться огляд речей та транспорту), «червона» – перебування осіб тимчасово обмежене або заборонене. Межі цих районів визначатиме командувач Об'єднаних сил. З початком дії ООС права військовослужбовців у зоні її проведення суттєво розширені. Так, бійці ЗСУ мають право застосовувати в разі крайньої необхідності зброю та спецзасоби до осіб, які вчинили правопорушення, затримувати й доправляти осіб до органів Національної поліції, перевіряти у громадян документи, що посвідчують особу, а в разі відсутності документів – затримувати їх для встановлення особи. Також військові можуть здійснювати особистий огляд громадян, огляд речей та автомобілів. А ще – входити до приватних осель чи на територію підприємств, установ та організацій, а в разі потреби – використовувати зі службовою метою авто, що належать громадянам (за їхньою згодою), підприємствам, установам та

організаціям (крім транспорту дипломатів і консулів чи міжнародних організацій) [91].

Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України через відповідні органи військового управління здійснював планування, організацію та контроль виконання заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації в Донецькій та Луганській областях, спрямування, координацію і контроль за діяльністю військово-цивільних чи військових адміністрацій у Донецькій та Луганській областях із питань національної безпеки й оборони. Військовослужбовці, працівники правоохоронних органів та інші особи, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, на час проведення таких заходів підпорядковуються [286].

Згідно з іншим спеціальним Законом від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII для виконання повноважень місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування в районі відсічі збройної агресії російської федерації, зокрема в районі проведення антитерористичної операції, утворювалися військово-цивільні адміністрації. Це були тимчасові державні органи в селах, селищах, містах, районах та областях, що діють у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України або у складі Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України і призначені для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки й нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії актам збройної агресії, диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі відсічі збройної агресії російської федерації, зокрема проведення антитерористичної операції [262].

Наприклад, Мар'їнська міська військово-цивільна адміністрація Покровського району Донецької області забезпечує на території територіальної громади виконання Конституції України і законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади; законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян, права кожного громадянина на доступ до публічної інформації; виконання державних, а також розробку і реалізацію місцевих програм соціально-економічного розвитку, інших місцевих програм розвитку Мар'їнської міської територіальної громади; складання та виконання бюджету Мар'їнської міської територіальної громади; реалізацію делегованих органами державної виконавчої влади повноважень відповідно до чинного законодавства України [305]. Міська військово-цивільна адміністрація діяла на засадах відповідальності перед територіальною громадою і державою, юридичними та фізичними особами за свою діяльність, верховенства права, законності, гласності, колегіальності, поєднання місцевих і державних інтересів, правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених законами України та іншими нормативними актами, взаємодії з підрозділами Збройних Сил України, Служби безпеки України, правоохоронних органів, державних і місцевих органів виконавчої влади, Донецькою обласною державною адміністрацією, обласною військово-цивільною адміністрацією, керівниками підприємств, організацій, установ незалежно від форм власності, громадськими організаціями та політичними партіями [236].

Тим самим Мар'їнська міська військово-цивільна адміністрація Покровського району Донецької області, яка була створена згідно з Указом Президента України від 19 лютого 2021 року № 61, була тимчасовим державним органом, що відповідає за виконання функцій Мар'їнської міської територіальної громади. Її обов'язки включають забезпечення дотримання

конституційних норм, законів, актів влади, прав та свобод громадян, розвиток місцевих програм та бюджету. Адміністративні органи діють на принципах відповідальності перед громадою та державою, додержання законності та прозорості, співпраці з іншими владними органами й цивільним суспільством.

Однак у силу непереборних зовнішніх для України обставин – початку від 24 лютого 2022 року повномасштабного російського вторгнення – військово-цивільні адміністрації припинили своє існування. Вони були замінені на найбільш ефективні для повномасштабної війни адміністративні тимчасові надзвичайні органи виконавчої влади – військові адміністрації

Існують певні особливості адміністративно-правового статусу військових адміністрацій, які забезпечують захист прав і свобод громадян на територіях, де оголошено воєнний стан. Ці адміністрації формуються для забезпечення виконання Конституції та законів України, організації правового режиму воєнного стану, захисту критичної інфраструктури, а також прав і свобод громадян. Рішення про їх утворення ухвалює Президент України за рекомендацією обласних державних адміністрацій або військового командування. Вони можуть бути утворені на рівні населених пунктів або районів залежно від потреб та обставин. Члени військових адміністрацій здійснюють свої функції відповідно до законодавства та під наглядом відповідних владних органів, забезпечуючи стабільність і безпеку населення. Фінансування їх діяльності здійснюється з місцевих бюджетів або Державного бюджету України. Військові адміністрації підпорядковані відповідним владним органам та діють за своєю структурою і штатним розписом [291].

Так, Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 68 було ухвалено рішення про утворення військових адміністрацій в різних областях України відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Згідно з цим Указом було створено обласні військові адміністрації в Вінницькій,

Волинській та інших областях військові адміністрацію. Також Указом було передбачено утворення районних військових адміністрацій на базі існуючих районних державних адміністрацій. Генеральний штаб Збройних Сил України та відповідні державні органи отримали завдання забезпечити відповідно до законодавства введення в дію цих військових адміністрацій та інформувати про результати виконання цього Указу [303]. Наприклад, 2022 року Херсонська міська військова адміністрація здійснила важливий крок у вирішенні соціальних проблем мешканців смт Антонівка, які перебувають під постійним обстрілом російських окупантів. Голова міської військової адміністрації Г. Лугова взяла на себе ініціативу та організувала доставку пенсій до цього населеного пункту. Ця дія вирішила актуальну соціальну проблему й показала взаємодопомогу між різними регіонами України у часи протистояння російським загарбникам. Такі ініціативи відображають силу спільного напруженого зусилля для захисту й допомоги мирному населенню в умовах терористичних дій російського агресора [374].

Отже, підкреслюємо, що в умовах російсько-української війни адміністративно-правове забезпечення права і свобод людини і громадянина вимагає спеціалізованих підходів. Завдяки спеціальним військово-цивільним і військовим адміністраціям можна ефективно забезпечувати охорону прав і свобод населення, зокрема в зоні ведення бойових дій. Вони виконують важливі функції з публічного адміністрування та забезпечення безпеки, сприяючи стабілізації ситуації та відновленню нормального життя в районах, які постраждали від воєнних подій. Такі спеціалізовані адміністрації допомагають підтримувати правовий порядок, здійснюючи не лише загальні адміністративні функції, але й враховуючи особливості російсько-української війни умов та потреби місцевого населення.

Усе вищевикладене дає можливість оформити такі узагальнення щодо змісту та поняття адміністративно правового статусу адміністративних органів, які забезпечують права та свободи людини і громадянина в умовах російсько-української війни в Україні:

– публічне адміністрування у сфері адміністративно-правового забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни здійснюється центральними, регіональними, місцевими та локальними адміністративними органами, їх публічними органами, установами та їх посадовими (службовими) особами;

– у зоні ведення бойових адміністративні дій щодо публічного адміністрування, а особливо публічно-рятувальна так публічно-сервісна функції адміністративних органів виявляється найбільш наочно;

– основними елементами адміністративно-правового статусу адміністративних органів при забезпеченні прав та свобод людини і громадянина в ході російсько-української війни є їх адміністративні обов’язки та права, на основі яких формуються їх адміністративна компетенція та повноваження;

– у зоні воєнних дій військовослужбовці мають право застосовувати в разі крайньої потреби зброю та спецзасоби до осіб, які вчинили правопорушення, затримувати й доправляти осіб до органів Національної поліції, перевіряти у громадян документи, що посвідчують особу, а в разі відсутності документів – затримувати їх для встановлення особи, здійснювати особистий огляд громадян, огляд речей та автомобілів, входити до приватних осель чи на територію підприємств, установ та організацій;

– місцеві військово-цивільні адміністрації, які утворювались адміністративним актом Президента України як тимчасові органи виконавчої влади робили провідний внесок у забезпечення прав, свобод і законних інтересів

людини і громадянина на територіях, що перебувають у безпосередній близькості до тимчасово окупованих території донецької та Луганської обл., в яких органи місцевого самоврядування функціонувати не можуть чи їх функціонування є недоцільним із позицій забезпечення національної безпеки;

– принципи та процедури створення й функціонування військових адміністрацій в умовах воєнного стану, спрямованих на захист прав та свобод громадян і забезпечення стабільності та безпеки населення. Утворення (уведення в дію) таких адміністрацій відбувається згідно із законодавством та рішеннями Президента України на підставі рекомендацій відповідних органів виконавчої влади. Фінансування їх діяльності здійснюється з місцевих бюджетів або Державного бюджету України. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 68 було створено обласні та районні військові адміністрації в різних областях України з метою ефективного забезпечення оборони та безпеки населення.

Отже, адміністративно-правовий статус адміністративних органів, які забезпечують права і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни – це система нормативно визначених адміністративних обов’язків і прав (на основі яких формується їх компетенції та повноваження) загальних і спеціальних адміністративних органів та їх юридичної відповідальності з метою створення надійних умов щодо недопущення посягань на життя і здоров’я громадян України, забезпечення інших прав, свобод та інтересів осіб, постраждалих унаслідок російсько-української війни через відновлення порушених чеснот, постачання та надання необхідних матеріальних засобів, захисту від усіх видів небезпеки на основі основоположних принципів світової спільноти й Конституції України за допомогою всієї палітри індивідуальних і комплексних інструментів публічного адміністрування.

2.2. Адміністративно-правовий статус загальних адміністративних органів, які забезпечують права, свободи та законні інтереси громадян в умовах російсько-української війни

Згідно з Конституцією України життя, здоров'я, честь і гідність людини і громадянина визнаються найвищою цінністю в країні. Це означає, що захист прав і свобод громадян є однією з ключових функцій держави, і адміністративно-правова система має бути орієнтована на забезпечення цих цінностей. Людиноцентристська ідеологія адміністративного права, яка була започаткована академіком В. Авер'яновим, має на меті максимально забезпечити права, свободи та інтереси приватних осіб. Ця ідеологія передбачає, що адміністративна діяльність має бути спрямована на захист прав громадян і розвиток суспільства. Вона має забезпечити, щоб адміністративні органи виконували свої функції в інтересах громадян, а не в інтересах власних корпоративних чи бюрократичних потреб. Права, свободи та обов'язки громадян України прописані в розділі II Конституції України, що визначає основи правового статусу особи. Цей розділ установлює гарантії захисту особистих прав і свобод кожного громадянина перед державою, а також визначає їхні обов'язки [121].

У контексті російсько-української війни важливо, щоб адміністративно-правова система була спрямована на захист інтересів та безпеки громадян, а також на забезпечення їхніх прав і свобод. Це поряд із відстоюванням територіальної цілісністю України є найважливішим завданням держави в часи війни і в період миру.

Наведені вище конституційні норми та теоретичні положення не тільки прямо, але й найбільш рельєфно відображаються в діяльності адміністративних органів щодо захисту прав, свобод та інтересів осіб, які постраждали внаслідок

терористичних діянь російських окупантів. Адже це найбільш незахищені верстви населення, які внаслідок російсько-терористичної агресії втратили своє майно, постійне помешкання проживання, були змушені в більшості випадків приїхати на нові, не обжиті ними адміністративно-територіальні одиниці, а найголовніше – багато з них втратили своїх близьких родичів унаслідок примусового залишення їх на окупованих територіях, так і загиблих. Такі громадяни потребують посиленого публічного захисту практично всіма існуючими в Україні адміністративними органами.

Згідно з теорією адміністративного права суб'єкти публічної адміністрації можуть бути класифіковані за різними критеріями відповідно до законодавчої конструкції, встановленої Кодексом адміністративного судочинства. Вони включають органи державної влади, які можуть бути як централізованими, так і децентралізованими, та їхні підрозділи без статусу юридичної особи. Ці органи здійснюють контроль і управління на різних рівнях публічного адміністрування. Органи місцевого самоврядування, які відповідають за вирішення питань на місцевому рівні та представляють інтереси громадян у межах своєї територіальної громади. Посадові (службові) особи органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, які виконують функції управління та реалізують державну політику на практиці. Інші публічні суб'єкти, які діють на основі закону, здійснюють адміністративні функції, такі як регулювання, нагляд чи надання послуг. Деякі недержавні (приватні) суб'єкти, які надають адміністративні послуги та здійснюють виконавчу діяльність на підставі норм адміністративного права, які прямо визначені у законах. Ці суб'єкти можуть мати значний вплив на життя громадян через свою діяльність у сфері надання послуг та виконавчих процедур [46] .

На наш погляд, за критерієм спеціалізації всіх адміністративних органів, які забезпечують права і свободи людини і громадянина в умовах російсько-

української війни та збройних конфліктів, можна розділити на загальні та спеціальні. Загальні здійснюють широке коло адміністративних повноважень щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів приватних осіб у нашій державі. Зокрема одним із завдань, що стоїть перед ними, є правовий захист осіб, які постраждали внаслідок російської агресії. Ці адміністративні органи класично поділяються на органи вищої, центральної, регіональної, місцевої та локальної компетенцій [355].

Кабінет Міністрів України є найвищим органом у системі виконавчої влади країни. Він відповідає за забезпечення прав громадян в умовах російсько-української війни та виконує свої функції безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації. У роботі цього органу важлива роль полягає у спрямуванні, координації та контролі за діяльністю інших виконавчих органів. Основні завдання Кабінету Міністрів України включають забезпечення державного суверенітету й економічної самостійності України, виконання внутрішньої та зовнішньої політики, а також здійснення заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Також Кабінет Міністрів України створює сприятливі умови для вільного і всебічного розвитку особистості, дотримуючись при цьому Конституції й законодавства України, а також актів Президента України [275].

Адміністративно-правовий статус Кабінет Міністрів України визначається через низку характеристик, включаючи створення, організацію і припинення діяльності, завдання і функції, компетенцію і повноваження, форми і методи управлінської діяльності, а також контроль та правові акти. Він визначається нормами адміністративного права, які встановлюють завдання, функції, обов’язки та права цього органу вищої виконавчої влади. Статус Прем’єр-міністра України є особливим, оскільки він є ключовою фігурою в

політичному та державному управлінні. Він включає в себе сукупність публічно-владних повноважень у сфері управління та організаційно-розпорядчій діяльності виконавчої влади, а також відповідні функціональні обов'язки. Прем'єр-міністр України несе насамперед політичну відповідальність і настає в разі невиконання законодавчо визначених повноважень та завдань, що покладені на нього [275].

Наприклад, Уряд України реалізує низку заходів для захисту громадян, які постраждали від російської агресії, зокрема внутрішньо переміщених осіб, й одним із таких заходів є виділення додаткових 21 мільйона гривень із резервного фонду державного бюджету для компенсацій за спожиті комунальні послуги під час безоплатного розміщення внутрішньо переміщених осіб у державних, комунальних і приватних закладах. Це рішення було ухвалено на засіданні Кабінету Міністрів України, зокрема ці кошти будуть спрямовані на покриття витрат за червень 2024 року. Розподіл таких компенсацій виглядає таким чином: понад 3,9 мільйона гривень виділено Міністерству внутрішніх справ, Міністерству аграрної політики та продовольства, Міністерству енергетики, Міністерству освіти і науки, Міністерству охорони здоров'я, Міністерству культури та інформаційної політики, Міністерству соціальної політики для виплат компенсацій закладам державної форми власності, що належать до сфери їхнього управління. Понад 16,3 мільйона гривень буде направлено комунальним закладам, державним закладам освіти, які фінансуються з місцевих бюджетів, і закладам спільної власності територіальних громад областей і районів, що перебувають під управлінням обласних та районних рад. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України є відповідальним за розподіл цих коштів між обласними бюджетами та подальше надання дотацій з державного бюджету місцевим бюджетам Також понад 662 тисячі гривень буде

виділено обласним військовим адміністраціям для виплат компенсацій приватним закладам, за винятком приватних закладів освіти [366].

У сфері публічного адміністрування в умовах російсько-української війни Кабінет Міністрів України виконує різноманітні функції, які є нормативно визначеними напрямками та видами діяльності виконавчо-розпорядчого характеру. Ці функції включають: а) організацію створення та реорганізації органів управління, формування структури апарату управління, управлінських підрозділів і встановлення взаємозв'язків між ними; б) визначення мети, напрямків, завдань і засобів реалізації соціальних, економічних, політичних, культурних програм; в) вироблення довгострокових стратегічних завдань із передбачуваними наслідками; г) координацію діяльності органів управління, їх посадових осіб, керівників інших управлінських структур, органів державної влади та місцевого самоврядування; д) установлення конкретних правил поведінки й діяльності в конкретних сферах публічного адміністрування; є) розроблення конкретних процедур управління, таких як сертифікація, ліцензування, оподаткування, реєстрація тощо; ж) забезпечення механізмів контролю, координації, формулювання завдань управлінської діяльності та організація роботи з кадрами апарату, включаючи підготовку, підбір і розстановку, ротацію кадрів, їх перепідготовку, підвищення кваліфікації, заохочення та накладення стягнень. Також Кабінет Міністрів України здійснює контрольну функцію у сфері державного управління, яка включає різноманітні види контролю, такі як внутрішній, інформаційний, юридичний та політичний контроль. Він також здійснює урядовий контроль, який може бути попереднім, поточним чи підсумковим, та який охоплює всі аспекти соціально-економічної системи суспільства. Це дає змогу забезпечувати ефективність і відповідність діяльності всіх органів публічного адміністрування в умовах війни [208].

Для аналізу ролі Кабінету Міністрів України у сфері оборони розглянемо концепцію В. Зьолки, який розглядає його повноваження як сукупність прав і обов'язків, закріплених у Конституції та законах України, що необхідні для ефективного вирішення завдань щодо забезпечення оборони держави. Учений здійснює класифікація повноважень Кабінету Міністрів України у сфері оборони за різними критеріями. За функціональним призначенням органів виконавчої влади, Кабінет Міністрів України виконує виконавчі, розпорядчі та контрольні повноваження в галузі оборони, за часом дії, повноваження можуть бути постійними або тимчасовими (винятковими) залежно від потреб і умов. За юридичною силою, може включати повноваження, закріплені у Конституції та законах України, які мають вищу юридичну силу, а також ті, що визначені в підзаконних нормативно-правових актах. За спрямованістю, такі повноваження можуть бути спрямовані на різні аспекти галузі оборони. Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері оборони можна умовно розділити на три основні сфери, де військово-політична включає розроблення стратегічних військових доктрин, визначення загальнонаціональної безпекової політики, участь у формуванні військової політики країни, військово-адміністративна сфера охоплює організацію військового управління, координацію діяльності військових структур, управління військовою інфраструктурою, безпосередньо воєнна сфера включає в себе надання ресурсів, забезпечення військових операцій, планування оборонних заходів, а також мобілізаційні та мобілізаційно-економічні заходи [95].

До прикладу, Кабінет Міністрів України відіграє головну забезпечувальну роль у будівництві оборонних укріплень для Збройних Сил України, забезпечуючи координацію між центральними та місцевими органами влади, військовими структурами та приватними підрядниками. Завдяки урядовій підтримці виділяються необхідні фінансові ресурси, що спрямовані на зведення

фортифікаційних споруд для посилення обороноздатності країни, а також здійснюється належний контроль за якістю та термінами виконання робіт, що гарантує ефективне використання ресурсів і відповідність робіт поставленим завданням у рамках оборонної стратегії України [332].

Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері оборони набувають особливого значення в умовах повномасштабного російського терористичного вторгнення в Україну. Військово-адміністративні повноваження Кабінету Міністрів України дозволяють йому здійснювати керівництво та координацію заходів щодо забезпечення обороноздатності країни. Кабінет Міністрів України, як вищий орган виконавчої влади має повноваження забезпечувати не лише поточні потреби оборони, але й контролювати виконання законів у сфері оборони. В умовах загрози з боку росії це означає вжиття ефективних заходів для захисту прав громадян України та територіальної цілісності країни. Повноваження Кабінету Міністрів України включають у себе формування й реформування оборонних органів, затвердження нормативно-правових актів, що регулюють їх функціонування, а також контроль за їхньою діяльністю. Також Кабінет Міністрів забезпечує участь у процедурі призначення та звільнення керівників оборонних органів з метою забезпечення ефективного функціонування системи оборони в умовах військової загрози. Загальна мета повноважень Кабінету Міністрів полягає в забезпеченні безпеки та обороноздатності України в умовах російської агресії, а також у здійсненні відповідальності за цільове використання ресурсів та ефективне виконання оборонних завдань [94].

Отже, умови російсько-української війни покладають на Кабінет Міністрів України значну відповідальність щодо адміністративно-правового забезпечення прав громадян та обороноздатності країни. Він відповідає за керівництво, координацію та контроль за діяльністю інших виконавчих органів

в зазначених сферах. Його функції охоплюють розроблення стратегічних військових доктрин, організацію військового управління та участь у формуванні військової політики. Кабінет Міністрів забезпечує не лише поточні потреби оборони, але й контролює виконання законів у цій сфері й ефективно вживає заходів для захисту прав громадян та територіальної цілісності країни. Він також відповідає за формування та реформування оборонних органів, затвердження нормативно-правових актів та контроль за їхньою діяльністю, що спрямована на забезпечення безпеки та обороноздатності України.

Міністерство внутрішніх справ України, в яке також входять Національна поліція, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України та Служба цивільного захисту, є одним із головних центральних органів виконавчої влади, відповідальним за широкий спектр завдань забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави. Його функції включають формування державної політики у сферах боротьби зі злочинністю, забезпечення громадської безпеки й порядку, а також надання поліцейських послуг. Крім цього воно відповідає за захист державного кордону та суверенних прав України в її виключній економічній зоні, цивільний захист, ліквідацію надзвичайних ситуацій, рятувальну справу, пожежну та техногенну безпеку, а також міграційні питання, включаючи протидію нелегальній міграції та реєстрацію громадянства та біженців. Тим самим Міністерство внутрішніх справ України відіграє головну роль у забезпеченні безпеки та захисту прав громадян у різних аспектах суспільного життя, в умовах як мирного, так і воєнного стану [335].

У теорії поліцейського права доводиться, що Міністерство внутрішніх справ України як центральний орган виконавчої влади має такі основні характеристики та призначення: є головним органом у системі центральних виконавчих органів, що реалізує державну політику у сфері боротьби з

правопорушеннями, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки; має сталу назву, специфічну мету й завдання; виконує функції правоохоронного органу, а отже, підпорядковані йому органи також є правоохоронними; його працівники мають право застосовувати примусові заходи, зокрема зброю, під час виконання службових завдань. Діяльність Міністерства внутрішніх справ України має управлінський та ресурсний характер, оскільки воно здійснює керівництво, прогнозування, координацію та контроль діяльності органів внутрішніх справ; установлені суворі вимоги до персоналу, особливий порядок прийому на службу та проходження служби, а також режим дотримання службової та державної таємниці [60]. Наприклад, процедура відбору і призначення поліцейського є складна, багатоетапна, однак повністю прозора. Вона є комплексним процесом, що складається з кількох етапів, кожен з яких має свої визначені вимоги та цілі. Це подання заявки на участь у конкурсі, коли кандидати подають анкету та необхідні документи. Далі кандидатів оцінюють через тестування щодо рівня логічного й аналітичного мислення, а також їх професійних знань. Проводиться медичний огляд для встановлення придатності кандидатів за станом фізичного та психічного здоров’я. Здійснюється перевірка рівня фізичної підготовки. Проводиться аналіз психологічного портрету кандидата та інтерв’ю. У процесі усної співбесіди з поліцейською комісією кандидатів оцінюють щодо їхньої відповідності вимогам до посади. Проводиться перевірка відомостей про кандидатів у процесі спеціальної перевірки на наявність обмежень, пов’язаних з ухваленням на службу до поліції. Після завершення всіх етапів конкурсу формується рейтинг кандидатів, які успішно пройшли всі етапи. Найкращі кандидати за рейтингом приймаються на службу до поліції та направляються на первинну професійну підготовку. Зазначена процедура має чітко визначені терміни та критерії, а її етапи автоматизовані для забезпечення прозорості та ефективності. Кандидати

можуть відстежувати свій прогрес через електронний кабінет та отримувати інформацію щодо подальших кроків через електронну пошту [244].

З урахуванням погляду І. Дзюби, який обґрунтував три основні напрямки діяльності Міністерства внутрішніх справ, визначимо особливості забезпечення ним прав громадян України на етапі повномасштабного російського вторгнення російсько-української війни. Основні напрямки діяльності полягають у забезпеченні боротьби з правопорушеннями та розкритті тяжких злочинів із міжрегіональним або міжнародним характером, що скоюються російськими терористами; організації охорони громадського порядку та забезпеченні громадської безпеки в умовах загрози з боку ворожої держави; наданні адміністративних послуг фізичним та юридичним особам, включаючи ліцензування діяльності та видання дозволів, які стосуються сфери діяльності, за яку відповідає МВС України; забезпечення необхідних ресурсів, включаючи кадрові, інформаційні, правові, фінансові, технічні й інші аспекти, необхідні для виконання завдань у сфері забезпечення правопорядку та безпеки громадян; аналіз ситуації, прогнозування можливих загроз і планування заходів для їх запобігання; організація, координація та контроль за діяльністю підпорядкованих органів, спрямованих на забезпечення безпеки громадян та правопорядку в країні. Ці напрямки діяльності спрямовані на забезпечення ефективного функціонування правоохоронного органу в умовах військової загрози та відновлення порядку після актів агресії. Раціональне використання ресурсів та ефективне управління допомагають забезпечити безпеку та захист прав громадян в умовах російсько-української війни [60].

Отже, Міністерство внутрішніх справ України є ключовим центральним органом виконавчої влади, який має широкий спектр повноважень щодо забезпечення прав і свобод громадян в умовах російсько-української війни. До складу МВС України входять Національна поліція, Національна гвардія

України, Державна прикордонна служба України та Служба цивільного захисту, що дають можливість реалізувати різноманітні заходи із забезпечення безпеки та порядку в країні. Основні напрямки діяльності МВС України охоплюють боротьбу з правопорушеннями та розкриття тяжких злочинів, забезпечення громадського порядку та безпеки, а також надання адміністративних послуг. В умовах повномасштабного російського терористичного вторгнення російських терористів в Україну МВС України виконує стратегічне керівництво та координацію діяльності адміністративних та правоохоронних органів, а також реагує на надзвичайні ситуації й забезпечує цивільний захист. Процедура відбору та призначення поліцейських в МВС України є складною та багатоетапною, проте є повністю прозорою та зрозумілою. Цей підхід дозволяє забезпечити високий рівень професійної підготовки та компетентності поліцейських, що є важливим у контексті забезпечення безпеки та захисту прав громадян. Тим самим Тим самим Міністерство внутрішніх справ України відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки та захисті прав громадян в умовах війни, здійснюючи різноманітні заходи у сфері правоохоронної діяльності та цивільного захисту.

Військова організація держави України, за думкою В. Сокуренка, охоплює в собі різні компоненти, такі як органи публічної адміністрації, органи військового управління та інші військові формування. Їх спільна діяльність спрямована на готовність до військового захисту та забезпечення обороноздатності країни. Ця система також включає систему нормативно-правових актів, які визначають функції, права, обов’язки та взаємозв’язки її складових частин. Структурно-адміністративно-правовий статус органів публічного адміністрування у сфері оборони – це система правових норм, які визначають їхні повноваження, обов’язки й відповідальність перед законом, яка передбачена як національним, так і міжнародним законодавством. Вона

складається з кількох блоків. Цільовий блок включає принципи, мету, завдання та функції публічної адміністрації в сфері оборони. Цей блок визначає загальні цілі та спрямованість діяльності цих органів. Структурно-організаційний блок регулює порядок створення, легалізації, реорганізації та ліквідації громадських органів управління в оборонній сфері. Він також включає норми щодо їхньої підпорядкованості, структури та штатного розпису, а також можливості створення окремих підрозділів і забезпечення їхньої діяльності. Компетенційний блок – це сукупність владних повноважень та компетенції, які мають громадські органи управління в сфері оборони. Він визначає, які конкретні функції та повноваження вони здійснюють у межах своєї компетенції. У контексті відбиття повномасштабного російського вторгнення ці аспекти набувають особливого значення, оскільки адміністративні органи у сфері оборони відіграють ключову роль у координації та забезпеченні ефективності заходів із військової оборони країни. Їхня правова база та організаційна структура визначають їхню здатність до швидкої та адекватної реакції на загрози безпеці та захисту національних інтересів [339].

Збройні Сили України є фундаментальним військовим утворенням, відповідальним за захист територіальної цілісності, суверенітету та недоторканності країни, як це передбачено філософською логікою європейської держави Україна та її Конституцією. Їхні завдання включають не лише стримування будь-якої форми збройної агресії проти України, а й активну у протидії та нейтралізації таких загроз. Збройні Сили України здійснюють заходи, спрямовані на відбиття російського терористичного вторгнення, а також забезпечують захист повітряного та підводного простору, що перебуває в межах територіального моря України. Національні військові формування можуть бути задіяні у здійсненні заходів правового режиму воєнного та надзвичайного стану, а також у заходах, спрямованих на забезпечення національної безпеки та

оборони. Головною є їхня роль у відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації. У рамках своїх повноважень Збройні Сили України беруть активну участь у здійсненні різноманітних операцій, включаючи організацію та підтримку дій руху опору, проведення військових інформаційно-психологічних операцій та боротьбу з тероризмом і піратством. Тим самим вони виконують функції забезпечення захисту життя та здоров'я громадян, а також права власності усіх форм власності, зміцнення охорони державного кордону та забезпечення евакуації цивільних осіб в разі потреби. Тим самим Збройні Сили України постають не лише як головна сила забезпечення воєнної безпеки країни, а й як головний чинник у відбитті будь-яких агресивних дій з боку зовнішніх загроз, насамперед повномасштабного російського вторгнення. З цією метою вони виконують різноманітні військові завдання з високою ефективністю та професіоналізмом, забезпечуючи безпеку й захист інтересів України в умовах складної сучасної воєнно-політичної ситуації [274].

На думку В. Муженка, Збройні Сили України мають вражаючий досвід та надзвичайні приклади виконання складних бойових завдань. Військова сила сучасної України пройшла значний шлях вперед і стала ефективним інструментом захисту військових інтересів держави. Ці досягнення не лише викликають пишні слова політиків, а й отримують підтримку українського народу, що змушує ворогів брати їх до уваги. Збройні Сили України зазнали істотних змін як у сенсі бойової майстерності, так і щодо оснащення озброєнням та військовою технікою. Також існує система підготовки військового резерву, що набуває особливого значення в умовах потенційної загрози повномасштабного російського вторгнення. Ця система передбачає підготовку до військової служби в резерві як тих, хто готовий укласти контракт на цю послугу, так і тих, хто вже перебуває у резерві. Зазвичай це військовослужбовці, звільнені після мобілізації та наразі включені до списку військових комісаріатів

у військовий резерв. Також нагальним завданням є підготовка територіального резерву, який відіграє критичну роль у забезпеченні безпеки та обороноздатності країни. Ураховуючи потенційні загрози російського вторгнення, підготовка цього резерву стає стратегічно важливою для забезпечення національної безпеки [195].

Засади підготовки військового резерву Міністерством оборони України базуються на створенні дієвої та гнучкої структури, яка здатна забезпечити захист національних інтересів країни у мирний час та в особливий період. Важливою складовою підготовки є система планомірної підготовки резервістів, яка спрямована на підтримання їх професійних навичок і військової готовності. Відповідно до нової постанови Кабінету Міністрів України № 741 від 18 червня 2024 року військовий резерв людських ресурсів поділяється на кілька основних категорій – оперативний резерв, мобілізаційний людський резерв та громадський резерв. Мобілізаційний людський резерв включає громадян, які призначені для підготовки в навчальних центрах або військових частинах для подальшого доукомплектування особовим складом органів військового управління та військових підрозділів. Ця категорія резервістів відіграє ключову роль у забезпеченні безперервної підготовки й мобілізаційної готовності Збройних Сил України. Громадський резерв формується з добровольців та громадян, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки й оборони держави. До заходів підготовки резерву належать спеціальні тренування, навчальні збори, тактичні навчання та інші форми військової підготовки, що дозволяють резервістам набути необхідних військово-облікових спеціальностей, підтримувати бойову готовність та ефективно виконувати завдання в разі мобілізації [144].

Отже, у контексті відбиття повномасштабного російського вторгнення важливо врахувати значення Збройних Сил України як головного чинника та

одночасно інструменту в обороні та забезпеченні воєнної безпеки країни. Вони виконують свою основу функцію збройної оборони Україні від зовнішнього ворога, захисту територіальної цілісності та суверенітету держави. Адміністративно-правовий статус адміністративних органів у сфері оборони визначає їхню здатність до координації та відповідної реакції на загрози безпеки. Також підготовка військового та територіального резерву стає стратегічно важливою для забезпечення національної безпеки в умовах потенційної загрози російського вторгнення. Загалом Збройні Сили України продемонстрували свою готовність та ефективність у забезпеченні обороноздатності країни та захисті її національних інтересів.

Служба безпеки України є невід'ємною складовою системи захисту національних інтересів та безпеки країни. Відповідно до чітко визначених норм законодавства їй покладається важлива місія забезпечення захисту державного суверенітету, конституційного устрою та територіальної цілісності України. Також вона здійснює заходи із захисту економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу країни, а також законних інтересів держави та прав громадян від потенційно небезпечної діяльності іноземних розвідувальних служб й інших загроз. Основна мета Служби безпеки України полягає в запобіганні, виявленні та припиненні будь-яких спроб здійснення розвідувально-підривної діяльності з боку іноземних суб'єктів, окремих організацій або груп, що можуть загрожувати національним інтересам та безпеці України. Також важливим аспектом її діяльності є забезпечення охорони державних таємниць, що є невід'ємною складовою національної безпеки. У реалізації своїх завдань Служба безпеки України також активно займається попередженням, виявленням, припиненням і розкриттям злочинів, спрямованих на порушення миру та безпеки людства, тероризму, корупції, організованої злочинної діяльності у сфері управління й економіки, а також інших

протиправних дій, що становлять серйозну загрозу життєво важливим інтересам України. Завдяки цим заходам Служба безпеки забезпечує стабільність і безпеку в країні, сприяючи її розвитку та процвітанню [300].

В умовах відбиття повномасштабного російського вторгнення в Україну завдання Служби безпеки України набувають надзвичайної ваги та актуальності. Головною метою СБУ в такий період є захист національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності країни від зовнішньої загрози. Основні завдання та функції Служби безпеки в цей період включають у себе не лише забезпечення безпеки людей, громадян, суспільства та держави від зовнішніх загроз, але й активну протидію агресору, запобігання дестабілізації суспільства, розв'язання інформаційної війни та контррозвідувальну діяльність. Зокрема, до завдань Служби безпеки можна віднести розкриття та припинення спроб впливу на внутрішні справи країни з боку іноземних агентів, контроль над рухом інформації та захисту від дезінформації, а також виявлення та припинення діяльності спеціальних служб противника на території України. У контексті взаємодії органів Служби безпеки України з громадськістю, місцевим самоврядуванням та іншими державними органами варто зазначити, що важливим аспектом є створення ефективного механізму взаємодії та обміну інформацією між цими структурами з метою спільного реагування на загрози та виконання заходів безпеки. Адміністративно-правові відносини, що виникають під час діяльності Служби безпеки, мають особливу важливість і специфіку в період російсько-української війни. Вони забезпечуються правовими нормами та пов'язані з реалізацією завдань, функцій і владних повноважень, які покладено на Службу безпеки у сфері національної безпеки. Такі відносини можуть виникати під час різних видів діяльності, таких як правотворча, правозастосовна, правоохоронна, контрольно-наглядова та установча. Усі ці аспекти спрямовані на забезпечення ефективного функціонування Служби

безпеки в умовах російсько-української війни та відстоювання національних інтересів і безпеки країни [28].

До прикладу, 2020 року Служба безпеки України успішно реалізувала свої завдання в районі проведення операції Об'єднаних сил. У ході спецоперацій правоохоронці вилучили значну кількість зброї та вибухових речовин зі сховищ бойовиків. Було вилучено понад 137 кілограмів тротилу, пластиду і артилерійського пороху, більш ніж 40 одиниць вогнепальної зброї та майже 100 тисяч боєприпасів. Також під час спецоперацій було затримано учасників трьох міжрегіональних організованих угруповань, які займалися нелегальним збутом засобів ураження. За результатами слідства, 13-ти фігурантам було повідомлено про підозру у вчиненні злочину, а двох із них було засуджено до різних термінів ув'язнення. Також на Луганщині співробітниками СБУ були розкриті три схрони зі зброєю та боєприпасами, закладеними диверсійною групою незаконних збройних формувань. Зі сховищ було вилучено різноманітну зброю та боєприпаси, серед яких були тротил, запали, гранати, автомати, пістолети та велика кількість набоїв. До затримання диверсантів слідство встановило їх причетність до мінування мостів і ділянок залізничних та автошляхів. На Донеччині також було вилучено значний арсенал зброї та вибухових речовин зі схрону, обладнаного у приватному будинку мешканця Бахмута, який брав активну участь у бойових діях проти сил антитерористичної операції. Зокрема, зі сховища було вилучено протитанкову міну, ручний протитанковий гранатомет, підствольні гранати та іншу вибухову зброю. В усіх цих випадках Служба безпеки України виявила високий професіоналізм та ефективність у боротьбі з тероризмом та нелегальним обігом зброї, що забезпечує безпеку громадян і держави [359].

Сьогодні роль Служби безпеки України у відбитті повномасштабного російського терористичного вторгнення надзвичайно значуща. Вона забезпечує

надійний захист країни та активно сприяє наближенню перемоги. Контррозвідники, бійці, слідчі, кіберфахівці, оперативники та аналітики – усі ці співробітники СБУ об'єднують свої зусилля з метою забезпечення безпеки та захисту України. Разом із колегами із Сил безпеки та оборони вони ведуть активну боротьбу з окупантами на передовій, ліквідують загарбників і воєнних злочинців і проводять унікальні спецоперації, що суттєво змінюють хід війни. Підтвердженням цього є підриви важливих об'єктів в окупованому Криму та інших регіонах росії, а також знищення російської бронетехніки на суму понад 1 мільярд доларів. Контррозвідники СБУ активно ведуть розвідку на найгарячіших точках фронту й забезпечують ефективний вогневий вплив на ворога. Вони використовують безпілотні літальні апарати та розробки у сфері безпілотників, що дозволяє наносити точні удари по системам ППО та військовим об'єктам в окупованому Криму. Також спеціалісти СБУ розробили унікальні морські дрони, які ефективно змінили розташування сил на Чорному морі та завдали значних втрат російському Чорноморському флоту. Недавні спецоперації СБУ на російських нафтопереробних заводах, а також викриття 47 агентурних мереж РФ є ще одним підтвердженням високої ефективності роботи служби. Усі ці заходи свідчать про важливий внесок Служби безпеки України у забезпечення національної безпеки та незалежності країни. Незважаючи на складні умови, СБУ продовжує боротьбу з окупантами та зосереджена на досягненні головної мети – вигнати окупантів з української землі [212].

Отже, Служба безпеки України відіграє вагому роль у забезпеченні прав громадян та провідну у здійсненні національної безпеки в умовах повномасштабного російського терористичного вторгнення. Насамперед як служба, що здійснює контррозвідувальну діяльність, вона є невід'ємною складовою системи захисту національних інтересів та безпеки країни. Головна мета СБУ – запобігати, виявляти та припиняти будь-які спроби розвідувально-

підривної діяльності з боку іноземних суб'єктів, що загрожують національним інтересам і безпеці України. Її завдання включають захист державного суверенітету, конституційного устрою та територіальної цілісності, а також контррозвідувальну діяльність, боротьбу з тероризмом, нелегальним обігом зброї та іншими загрозами. У контексті відбиття російського терористичного вторгнення СБУ виконує рішучу роль у забезпеченні безпеки громадян та держави. Вона активно протистоїть агресору, запобігає дестабілізації суспільства, розв'язанню інформаційної війни та іншим загрозам. Співробітники СБУ об'єднують зусилля з іншими силами безпеки та оборони, ведуть боротьбу з окупантами на передовій, ліквідують загарбників та воєнних злочинців, проводять спецоперації та розвідку. Інноваційні технології, такі як безпілотні літальні апарати та морські дрони, дозволяють СБУ наносити точні удари по ворожим об'єктам і максимально ефективно діяти на фронті. Також виявлення агентурних мереж і спецоперації на російських об'єктах свідчать про високий професіоналізм та ефективність роботи служби. Усі ці заходи свідчать про важливий внесок Служби безпеки України у забезпечення національної безпеки та незалежності країни. Незважаючи на складні умови, СБУ продовжує боротьбу з окупантами та залишається зосередженою на досягненні головної мети – вигнати окупантів з української землі.

Місцева державна адміністрація здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою. Вона в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці забезпечує виконання Конституції, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня; законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян; підготовку та схвалення прогнозів відповідних бюджетів, підготовку та виконання відповідних бюджетів; взаємодію з органами

місцевого самоврядування [116; 9]. Територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр [278].

На доктринальному рівні визначено, що місцеві державні адміністрації здійснюють управління досить значною кількістю різноманітних сфер суспільного життя. Саме місцеві державні адміністрації відіграють важливу роль у системі місцевих органів виконавчої влади, і від того, яким буде правовий статус цього виду державних органів, багато в чому залежатиме ефективність державного управління на місцевому рівні. Місцева державна адміністрація є місцевим органом виконавчої влади і входить до системи органів виконавчої влади. Вона в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою. Можна розглянути тут низку питань, пов'язаних із розмежуванням компетенцій між обласною та районною державними адміністраціями, обґрунтувати потребу ліквідації районних державних адміністрацій. Так, місцеві органи виконавчої влади утворюють окрему систему, яка потребує особливого правового регулювання з урахуванням того факту, що на сьогодні вона є поки що недостатньо узгодженою і збалансованою. Так, органи виконавчої влади, що функціонують на місцевому рівні, у ряді випадків не відповідають усім ознакам системи або ж відповідають їм частково. Існує потреба реформування системи місцевих органів виконавчої влади з метою уникнення дублювання та паралелізму в їх діяльності [173]. Наприклад, у серпні 2021 року голова сумської облдержадміністрації вручив ключі від квартири захиснику України О. Лєсніченко, який захищав нашу територію в Троїцькому, Світлодарську та інших гарячих точках. Він під час

проходження військової служби був нагороджений відзнакою Президента України «За участь в антитерористичній операції», грамотою командира військової частини А0693 та грамотою командира 54 окремої механізованої бригади «за неоціненний внесок в зміцнення обороноздатності, цілісності та недоторканності Батьківщини [47].

Однак у період відбиття повномасштабного російського терористичного вторгнення провідну роль у забезпеченні прав, свобод та законних інтересів громадян відіграють не безпосередньо місцеві державні адміністрації, а певні їх різновиди – військово-цивільні або військові адміністрації. Вони є тимчасовими державними органами, що формуються указами Президента України та діють на визначених територіях для забезпечення безпеки й нормалізації життєдіяльності населення в умовах військової загрози з боку російської федерації. Обидва типи адміністрацій мають тимчасовий характер і здійснюють управлінські функції з елементами військової організації під час кризових ситуацій. Проте правове регулювання діяльності цих органів відрізняється: військово-цивільні адміністрації керуються Законом України «Про військово-цивільні адміністрації», тоді як військові діють на основі Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до законодавства військові адміністрації виконують функції місцевих органів влади в зоні відсічі збройної агресії та діють у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України або Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України. Процес формування цих адміністрацій також відрізняється: військово-цивільні адміністрації утворюються на базі місцевих державних адміністрацій або за потреби, коли місцеві органи влади не можуть виконувати свої функції через загрозу збройної агресії, тоді як військові адміністрації створюються на час воєнного стану. Військові адміністрації населених пунктів, районні та обласні військові адміністрації здійснюють свої повноваження в межах установленого

законодавством терміну – упродовж дії воєнного стану та 30 днів після його закінчення або скасування [35].

Наприклад, 13 жовтня 2023 року, відповідно до Указу Президента України було утворено Нетішинську міську військову адміністрацію. Причиною її створення стало підвищення рівня безпеки та оборони міста Нетішин, яке є важливим стратегічним об'єктом, оскільки на його території міститься Хмельницька атомна електростанція. У контексті триваючої війни з російською федерацією та ризиків, пов'язаних із можливими спробами ворога завдати шкоди критичній інфраструктурі, потреба підсилення захисту міста та його об'єктів критичної інфраструктури були ключовою мотивацією для рішення Президента України щодо ухвалення такого адміністративного акта [383].

Отже, у контексті забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни місцеві державні адміністрації в особах військових адміністрацій відіграють головну роль складової системи виконавчої влади на місцях. Вони забезпечують виконання Конституції, законів України, актів Президента, Кабінету Міністрів та інших органів вищого рівня. Також їм доручається забезпечення законності, правопорядку й дотримання прав і свобод громадян. Військові адміністрації – це тимчасові місцеві органи виконавчої влади, що формуються на визначених територіях для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення під час війни чи воєнного конфлікту. Вони діють у складі відповідних військових чи антитерористичних структур, співпрацюючи з органами виконавчої влади та місцевими органами самоврядування.

Сучасне публічне адміністрування в Україні будується на засадах правової демократії, тобто здійснення публічного адміністрування через компетентне обговорення громадськістю діяльності публічної адміністрації та комплексну співпрацю громадськості та влади, в якій саме влада є

заінтересованим суб'єктом співпраці з громадськістю з метою зростання компетенції інститутів громадянського суспільства та ефективного виконання поставлених перед державою завдань і функцій [138].

Громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Вони діють на принципах добровільності; самоврядності; вільного вибору території діяльності; рівності перед законом; відсутності майнового інтересу їх членів (учасників); прозорості, відкритості та публічності [266].

На думку Є Додіної, функції громадських організацій у сучасній Україні можна розділити на групи: функції громадських організацій, делегованих державою (контрольні функції профспілок, об'єднань споживачів); соціальні функції (соціальний захист населення); здійснення державних функцій, які держава самостійно не виконує або виконує неналежним чином (захист навколишнього середовища); реалізація і захист прав та інтересів членів (учасників) громадських організацій (садівничі товариства, кредитні спілки) [72].

Особливо потужно громадські організації попрацювали у сфері волонтерського руху. 5 грудня кожного року у світі відзначають Міжнародний день волонтера. В Україні ж це не просто чергове свято, а вшанування сотень тисяч людей, серед яких є й ті, які живуть поза межами країни, які в найскладніший для держави час «прикрили тил» учасникам Революції гідності, а по тому – оборонцям України від російської агресії. Про повагу більшості українців до волонтерів свідчить серед іншого високий рівень довіри до них: відповідно до опитувань найбільший рівень довіри суспільство має саме до волонтерів (69 %) і ветеранів (67%). За даними представництва ООН в Україні,

починаючи від 2014 р. кожен п’ятий українець мав волонтерський досвід або ж жертвував кошти на волонтерські проєкти. Ці сотні тисяч людей з різних соціальних прошарків, різного віку, представники різних національних та релігійних спільнот спершу носили медикаменти, теплі речі та продукти харчування на Майдан, надавали медичну та психологічну допомогу тощо. А з початком агресії росії проти України деякі волонтери пішли добровольцями боронити державу, частина підтримувала підрозділи Збройних сил, Національної гвардії, добровольчі батальйони України. Нині більшість потреб сектору оборони покриває держава за бюджетні кошти, хоча волонтери продовжують забезпечувати армію специфічним обладнанням, таким як квадрокоптери, прилади нічного бачення тощо. За роки російсько-української війни волонтери крім підтримки оборонців України розширили сферу діяльності: надають підтримку мирним жителям Донбасу, які проживають на лінії вогню, опікуються дітьми, школами, інтернатами, будинками для інвалідів та людей літнього віку. Важливими є ініціативи волонтерів та ветеранів із вшанування пам’яті загиблих і допомога їхнім рідним [129].

Тим самим громадянське суспільство, зокрема волонтерський рух, відіграє визначну роль у забезпеченні прав та свобод громадян в умовах збройної агресії росії проти України. Волонтери виступають як незалежні публічні суб’єкти, які здатні швидко й ефективно реагувати на потреби населення в умовах кризових ситуацій. Їхня діяльність базується на принципах добровільності, самоврядності та незалежності. Насамперед волонтери забезпечують підтримку та допомогу військовим, бійцям добровольчих загонів, а також мирному населенню, яке опинилося у зоні бойових дій. Вони забезпечують військовослужбовців на нулі й передовій необхідними ресурсами, медичним обладнанням, одягом та іншими засобами. Також волонтери організовують медичну та психологічну допомогу для поранених і тих, хто

потерпів від психологічних травм у зоні бойових дій. Також волонтери виконують важливу роль у підтримці мирного населення, особливо тих, хто проживає в зоні ведення бойових дій. Вони надають гуманітарну допомогу, забезпечуючи людей продуктами харчування, медикаментами, теплими речами тощо. Така допомога особливо важлива для вразливих груп населення, таких як діти, люди похилого віку та інваліди. Також волонтери активно залучаються до вшанування пам'яті загиблих і допомагають їхнім родинам. Вони організовують заходи із вшанування пам'яті, установлюють пам'ятні знаки, допомагають у вирішенні побутових і соціальних проблем сімей загиблих воїнів.

2.2.1. Адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України в аспекті забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни

Згідно з Основним Законом (Конституцією) найвищу соціальну цінність в Україні становлять життя, здоров'я, честь і гідність кожної людини та кожного громадянина. Права, свободи та обов'язки громадян у нашій державі визначені й докладно регламентовані у другому розділі Конституції, який ми вважаємо одним із найкращих взірців гуманітарних норм не тільки вітчизняної, але й світової спільноти Філософія адміністративного права, розроблена В. Авер'яновим, має за меті пріоритетний захист прав і свобод громадян, зосереджуючи увагу на потребах людей, а не на бюрократичних інтересах адміністративних органів. Законодавчі норми та теоретичні засади, про які йшла мова, активно втілюються у практику діяльності органів публічної адміністрації, особливо коли мова йде про захист громадян, постраждалих унаслідок російсько-української війни. Такі особи стали особливо вразливими через російську агресію і зіткнулися з утратою домівок, власності, а нерідко – і з

потребою переміщення в непідготовлені регіони. Найбільшу біль у серцях багатьох залишає примусове розставання з родиною, яка залишилася на територіях, що опинилися під окупацією, або втрата близьких. У зв'язку з цим постраждалі потребують збільшеного захисту з боку держави, і відповідальність за це покладається на всі структури публічної адміністрації нашої країни [121].

У практиці законотворчості термін «суб'єкт публічної адміністрації» не має чіткого визначення в законодавстві, проте існують певні аналогічні поняття, які визначають його сутність. Наприклад, Закон України «Про адміністративну процедуру» розкриває, що адміністративний орган включає в себе органи виконавчої влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб та інших суб'єктів, які мають повноваження здійснювати функції публічної адміністрації. Серед суб'єктів владних повноважень можна виокремити органи державної влади та їх структурні підрозділи без статусу юридичної особи; органи місцевого самоврядування; посадових осіб органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; інші публічні суб'єкти, які, діючи на підставі закону, здійснюють адміністративну діяльність; а також певні приватні суб'єкти, що надають адміністративні послуги та здійснюють виконавчу діяльність, але виключно на підставі норм адміністративного права, прямо закріплених у законодавстві [257].

Для уникнення плутанини в нашому аналізі ми будемо з високою мірою обґрунтованості розглядати категорії «суб'єкт публічної адміністрації» та «адміністративний орган» як категорії, що мають схожий зміст, а категорія «суб'єкт владних повноважень» характеризує перші категорії (суб'єкт (орган) в адміністративному процесі, який забезпечує захист прав, свобод і законних інтересів громадян у системі адміністративного судочинства.

Із виходом на предмет нашого аналізу щодо критерію спеціалізації суб'єктів публічної адміністрації в умовах російсько-української війни слід

додати, що диференціація цих суб'єктів на загальні та спеціальні відбувається залежно від обсягу їх повноважень та характеру виконуваних функцій. Загальні суб'єкти, як зазначалось, мають широкий спектр адміністративних повноважень і забезпечують фундаментальні права та свободи людини загалом. Спеціальні суб'єкти у свою чергу фокусуються на вирішенні конкретних завдань, що виникають в умовах або в результаті російсько-української війни. До таких завдань можна віднести, наприклад, забезпечення соціального захисту та підтримки ветеранів, відновлення інфраструктури, забезпечення правопорядку та безпеки на тимчасово окупованих територіях, а також імплементацію міжнародного гуманітарного права. Органи вищої та центральної компетенції, такі як Кабінет Міністрів України та відповідні міністерства, займаються формулюванням загальнодержавної політики у даній сфері та координацією дій різних органів і організацій. Водночас місцева влада займається практичним виконанням цієї політики на місцях, що дозволяє адаптувати її до конкретних умов та потреб населення в регіонах, найбільш постраждалих від війни. Регіональні, місцеві та локальні виконавчі органи відіграють вадливу роль у координації та наданні взаємодопомоги між різними районами та областями, що дозволяє формувати ефективну мережу реагування на наслідки російської агресії.

Кабінет Міністрів України відіграє вищу роль у системі публічної адміністрації, забезпечуючи виконання конституційних завдань та реалізацію державної політики у всіх сферах життя суспільства. Уряд України координує роботу не тільки центральних органів виконавчої влади, але й органів на регіональному рівні, зокрема Ради Міністрів Автономної Республіки Крим та місцевих державних адміністрацій, адаптуючи загальнодержавні ініціативи до місцевих потреб і особливостей. В умовах війни та збройних конфліктів таке координаційне завдання набуває особливої ваги, оскільки забезпечення

обороноздатності та національної безпеки стає пріоритетом. Це охоплює не лише безпосередню оборону держави, але й соціальний захист громадян, реагування на гуманітарні кризи, відновлення інфраструктури та економіки, а також вирішення правових питань, що виникають унаслідок російсько-української війни. Зазначення про вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій вказує на відповідальність Уряду України за розвиток правової держави, де кожен громадянин захищений і його права гарантовані, незалежно від умов. Також важливою є роль Уряду України у виконанні зовнішньої політики, що в умовах російсько-української війни часто включає пошук міжнародної підтримки, публічного адміністрування міжнародної допомоги та координацію з міжнародними партнерами і організаціями у вирішенні російсько-української війни та його наслідків. У цьому контексті слід також відзначити, що Кабінет Міністрів України разом із відповідними міністерствами та іншими центральними органами постійно працює над покращенням механізмів реагування на змінювані умови російської агресії, оновленням законодавства та розробкою нових стратегічних документів, що відповідають сучасним викликам і загрозам [93].

Кабінет Міністрів України, будучи вищим органом у системі органів виконавчої влади, відповідає за реалізацію й виконання положень законодавства у країні. Його адміністративно-правовий статус детермінується комплексом чинників, що визначають його місце й роль у системі державного управління. Створення та організація Кабінету Міністрів України базується на конституційних засадах, згідно з якими він формується на основі коаліції парламентської більшості. Уряд може бути розпущений Президентом або може піти у відставку за власним рішенням або в результаті вотуму недовіри від Верховної Ради. завдання й функції Уряду України зумовлені потребами

держави та суспільства і включають економічний розвиток, соціальний захист, забезпечення національної безпеки, захист прав і свобод громадян, виконання міжнародних зобов'язань України та інші аспекти. Його компетенція та повноваження чітко визначені законодавством. Уряд має право виносити підзаконні нормативно-правові акти (постанови) та розпорядження, які мають обов'язкову силу на території України. Уряд України також наділений контрольними функціями, зокрема через Кабінет Міністрів України, з метою нагляду за діяльністю міністерств, відомств, та інших органів державної влади. Інструменти публічної адміністрації публічного адміністрування діяльності Уряду України включають заходи планування, прогнозування, стимулювання, координації та контролю. Вони використовуються для ефективного управління державою та реалізації визначених завдань і цілей [208; 234]. Наприклад, саме постановою Кабінету Міністрів України (як різновидом підзаконного нормативно-правового акта) було затверджено «Порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї відповідно до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України"», яким визначено механізм в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї [238].

Згідно із С. Осауленко функції Кабінету Міністрів України у сфері публічного адміністрування захисту прав громадян під час російсько-української війни визначаються як установлені нормативно-правові напрямки та види виконавчо-розпорядчої діяльності. Ці функції включають такі аспекти: організація та реорганізація управлінських органів; формування структури апарату управління; створення організаційних механізмів у різних галузях управління; визначення мети, напрямків та завдань соціальних, економічних, політичних та культурних програм; розроблення довгострокових завдань із передбачуваними наслідками; установлення конкретних правил і процедур

публічного адміністрування; реалізація механізму контролю, координації та формулювання завдань управлінської діяльності; організація роботи з кадрами апарату, включаючи підготовку, підбір, ротацію, перепідготовку, підвищення кваліфікації, заохочення та накладення стягнень. Особливістю урядового контролю як вищого в системі виконавчої влади є його вплив на всі органи цієї системи, охоплення контрольними повноваженнями всієї соціально-економічної системи суспільства та прояв через інститут політичної відповідальності [208].

Один із прикладів такого підходу – це «Механізм контролю за дотриманням законодавства під час здійснення соціальної підтримки, надання соціальних послуг та захисту прав дітей», який був затверджений через постанову Кабінету Міністрів України від 6 жовтня 2021 року № 1035. Цей механізм ретельно розписує процедуру, за якою Національна служба з питань державного контролю у сфері соціального захисту населення та її регіональні відділи здійснюють контроль, спрямований на забезпечення дотримання вимог законодавства під час надання соціальної підтримки (включаючи різноманітні допомоги, пільги, житлові субсидії та інші види виплат, що фінансуються з державного бюджету), надання соціальних послуг та захисту прав дітей [239].

Головною метою Стратегії воєнної безпеки України є забезпечення завчасної та повноцінної оборони країни на основі принципів стримування, стійкості та взаємодії. Це забезпечує воєнну безпеку, захищає суверенітет і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону. Також така стратегія сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та її членству в НАТО. Вона передбачає активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки. Кабінет Міністрів України відповідає за координацію і контроль за виконанням завдань у сфері воєнної безпеки та досягнення визначених пріоритетів державної

політики у військовій галузі. Це включає сферу оборони й військового будівництва. Через таку координацію та контроль забезпечується ефективне виконання Стратегії воєнної безпеки та забезпечення безпеки й захисту національних інтересів України [349].

Військово-адміністративні повноваження Кабінету Міністрів визначаються як набір заходів, за допомогою яких Уряд України забезпечує виконання своєї розпорядчої функції у сфері оборони. Це включає контроль за дотриманням законодавства у сфері оборони, виконання інших законних заходів щодо забезпечення обороноздатності України, координацію та контроль їх виконання, а також відповідальність за забезпечення оборони України в рамках своїх повноважень. Керівництво такими органами з боку Кабінету Міністрів передбачає виконання управлінсько-розпорядчих функцій. Зазвичай ці повноваження включають формування й реформування таких органів, а також затвердження або участь у розробленні нормативно-правових актів, що визначають основи їхнього правового статусу. Наприклад, у «Плані пріоритетних дій Уряду на 2023 рік», затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 березня 2023 року № 221-р, передбачаються низка завдань для Міністерства внутрішніх справ України на 2023 рік. Серед них – підвищення рівня соціального захисту та забезпечення житлом військовослужбовців Національної гвардії та осіб рядового й начальницького складу служби цивільного захисту ДСНС і членів їх сімей. Також передбачається проведення розмінування деокупованих територій для відновлення нормальних умов життєдіяльності населення та зменшення ризиків від вибухонебезпечних предметів. Також Міністру з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України доручено створити групи з пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [95; 273].

Відповідно до основ оборони України, що визначені профільним Законом України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII, Кабінет Міністрів України за підписом Президента України затверджує структуру плану оборони України, план оборони України та військово-адміністративний поділ території України на військово-сухопутні, військово-морські та військово-повітряні зони (райони). Також Кабінет Міністрів України виконує низку інших важливих функцій у сфері оборони. Наприклад, до його повноважень належать організація розроблення та виконання державних програм розвитку Збройних Сил України, інших військових формувань та розвитку озброєння і військової техніки. Також Кабінет Міністрів України здійснює загальнодержавні заходи щодо забезпечення живучості важливих об'єктів національної економіки, об'єктів критичної інфраструктури та державного управління у воєнний час. Також Кабінет Міністрів України відповідає за комплектування особовим складом Збройних Сил України та інших військових формувань. Він також установлює порядок і терміни повного відшкодування вартості об'єктів права приватної власності, що відчужувалися у зв'язку зі здійсненням заходів правового режиму воєнного стану. Надто Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію права на соціально-економічний захист військовослужбовців та осіб, звільнених у запас або у відставку, а також членів їх сімей. Такий широкий спектр функцій і повноважень Кабінету Міністрів України у сфері оборони підтверджує його ключову роль у забезпеченні національної безпеки та оборони [243].

Закон України «Про Збройні Сили України» встановлює широкий спектр повноважень Кабінету Міністрів України щодо забезпечення ефективного функціонування та розвитку Збройних Сил України. Одним із ключових напрямків цього забезпечення є постачання Збройним Силам України різноманітних ресурсів, таких як озброєння, військова техніка, матеріально-технічні засоби та інші необхідні ресурси. Кабінет Міністрів також відповідає за

фінансування цих заходів та надання відповідних послуг. Додатково Кабінет Міністрів України відповідає за комплектування Збройних Сил особовим складом, їх мобілізаційне та оперативне розгортання в періоди особливої потреби, а також забезпечення підготовки та призову громадян на військову службу. Також визначається порядок фінансування Збройних Сил України за рахунок благодійних пожертв фізичних та юридичних осіб з метою забезпечення їх бойової, мобілізаційної готовності та боєздатності. Також важливим аспектом роботи Кабінету Міністрів України є забезпечення соціально-економічного захисту військовослужбовців, осіб, які звільнені з військової служби, та членів їх сімей. Це включає в себе надання підтримки та допомоги членам сімей військовослужбовців, які загинули (померли), пропали безвісти, стали інвалідами або потрапили в полон у ході бойових дій чи під час участі в міжнародних операціях із підтримання миру й безпеки [274].

Наприклад, Кабінет Міністрів України на своєму черговому засіданні 10 листопада 2024 року ухвалив рішення про виділення 12,5 млн грн одноразової грошової допомоги для підтримки сімей загиблих захисників України, а також воїнів, які зазнали інвалідності під час участі в антитерористичній операції. Відповідні кошти, виділені Міністерству у справах ветеранів України, будуть спрямовані на допомогу родинам чотирьох загиблих військовослужбовців та 14 осіб, які отримали інвалідність. Ця виплата здійснюється згідно із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Закон передбачає призначення та виплату одноразової грошової допомоги окремим категоріям осіб у разі загибелі або інвалідності внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, що стало наслідком участі в антитерористичній операції, а також дій із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії російської федерації на сході України. Ухвалення цього рішення свідчить про послідовну турботу Уряду України щодо підтримки

громадян, які зазнали важких наслідків через свою участь у захисті територіальної цілісності України. Від початку 2021 року уряд уже спрямував понад 112 млн грн на аналогічну підтримку громадян, які постраждали в антитерористичній операції, що є показником вагомої підтримки та соціальної відповідальності перед ветеранами та їхніми родинами. Також розміри одноразової допомоги, які виплачуються залежно від групи інвалідності, визначено таким чином: для осіб із інвалідністю I групи – 400 прожиткових мінімумів, для II групи – 300, а для III групи – 250 прожиткових мінімумів. У разі загибелі військовослужбовця сума допомоги його родині становить 750 прожиткових мінімумів, установлених законом для працездатних осіб станом на 1 січня року загибелі [365].

Також Кабінет Міністрів України активно впроваджує спеціальні програми та механізми для надання підтримки тим, хто постраждав унаслідок військової агресії російських терористів. Наприклад, за постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2016 року № 336 (у редакції від 17 березня 2023 року №239) затверджено Порядок призначення та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Цей Порядок визначає механізм призначення та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності від поранення, контузії, каліцтва або захворювання, отриманих під час участі у забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації, а також у заходах, необхідних для забезпечення оборони України та захисту безпеки населення внаслідок військової агресії російської федерації проти України [243].

Усе вищенаведене дає можливість сформулювати такі узагальнення щодо адміністративно-правового статусу Кабінету Міністрів України в аспекті

забезпечення прав, свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни:

– Кабінет Міністрів України не лише безпосередньо забезпечує права та свободи людини і громадянина в умовах російсько-української війни, але й, що найголовніше, організовує та координує дії міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади з цією метою. Це відбувається через визначення стратегічних напрямків діяльності, розроблення програм і проєктів, спрямованих на захист і підтримку громадян, які перебувають у зоні ведення бойових дій. Також Кабінет Міністрів України визначає пріоритетні завдання для міністерств та інших органів виконавчої влади у сфері захисту прав людини в умовах воєнного стану. Це може включати розроблення та впровадження законів, спрямованих на захист прав осіб, які постраждали від російсько-української війни, удосконалення системи надання медичної допомоги пораненим та реабілітації ветеранів, а також забезпечення соціальної підтримки для постраждалих громадян. У тісній співпраці з міністерствами та іншими виконавчими органами Кабінет Міністрів упроваджує комплексні заходи з метою створення умов для повноцінного життя та розвитку громадян навіть у найскладніших умовах російсько-української війни;

– основними міністерствами, через які Уряд України забезпечує права та свободи громадян в умовах російсько-української війни, є центральні органи виконавчої влади, які відповідають за різні аспекти захисту й підтримки населення. Серед них – Міністерство оборони України, яке відповідає за організацію та забезпечення оборони держави, захисту територіальної цілісності та суверенітету. Боєготовність військ і підготовка військових є важливими аспектами забезпечення безпеки громадян в умовах російсько-української війни. Міністерство внутрішніх справ відповідає за забезпечення правопорядку у країні та захист громадян від злочинності. Його функції включають боротьбу

з тероризмом, забезпечення громадської безпеки та захист прав людини. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України відповідає за відновлення контролю та повернення територій, що перебувають під окупацією, під повний суверенітет України. Це включає в себе реінтеграцію громадян, які постраждали внаслідок ведення бойових дій. Міністерство соціальної політики забезпечує соціальний захист і підтримку населення, включаючи тих, хто постраждав унаслідок дій російських терористів. Це включає надання соціальних послуг, медичної допомоги, матеріальної підтримки та інших соціальних заходів. Міністерство у справах ветеранів відповідає за захист прав та інтересів ветеранів війни, їх соціальну реабілітацію та інтеграцію в суспільство після повернення із зони ведення бойових дій. Міністерство охорони здоров'я України забезпечує медичну допомогу та підтримку для поранених, ветеранів, інших постраждалих у російсько-українській війні. Його завдання включає надання медичної допомоги та реабілітації, психологічної підтримки та інших медичних послуг для постраждалих осіб;

– основними інструментами публічного адміністрування Уряду України є широкий спектр засобів, які охоплюють різні практично усі аспекти публічного адміністрування. Серед них первинне місце належить виданню підзаконних нормативно-правових актів у формі постанов. Ці акти утверджують норми вторинного характеру, які необхідні для врегулювання конкретних питань захисту прав, свобод і законних інтересів громадян у різних галузях (сферах, секторах) публічного адміністрування;

– видання адміністративних актів Кабінетом Міністрів України у формі розпоряджень використовуються для організації та координації діяльності державних органів, виконавчих служб та інших установ, організацій та підприємств державної форми власності. Вони мають на меті забезпечити

виконання конкретних завдань і регулювання повсякденного публічного адміністрування;

– затвердження концепцій (планів) як стратегічних документів Урядом України визначає ключові напрямки державної політики у відповідних галузях та сферах діяльності. Вони включають в себе стратегічні цілі, завдання, пріоритети та заходи, спрямовані на досягнення поставлених завдань;

– призначення (подання на призначення Парламентом України) міністрів та посадових осіб міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, керівників місцевих органів виконавчої влади відбувається відповідно до конституційних і законодавчих вимог і має на меті забезпечити ефективне керівництво та управління в різних галузях державної діяльності;

– права та законні інтереси, які забезпечує Кабінет Міністрів, охоплюють широкий спектр юридичних можливостей громадян, визначених Конституцією України та природним правом. Серед них виявляються такі невід'ємні права, як право на життя і здоров'я, які є фундаментальними й непорушними навіть у найскладніших умовах війни. Також Кабінет Міністрів має за завдання забезпечити захист честі та гідності громадян, що є важливим аспектом їхнього правового статусу, особливо в умовах російсько-української війни. Право на достойне існування також є невід'ємною складовою гарантії, яку має забезпечити уряд, зокрема у періоди воєнного стану, коли загроза для нормального функціонування суспільства є найбільшою;

– умови воєнного стану вимагають від Уряду України забезпечення конкретних прав та гарантій для громадян. Серед цих специфічних заходів можна виділити широкий спектр заходів, які націлені на забезпечення безпеки та захисту національних інтересів. Основні з них включають у себе всеохопну оборону, яка включає в себе підтримку військових операцій та заходи для забезпечення безпеки та цілісності території. Додатково Уряд України

забезпечує дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України, зокрема в координуванні розшуку осіб, зниклих безвісти внаслідок воєнних дій. Правовий режим воєнного стану встановлює механізми контролю за в'їздом та виїздом осіб на тимчасово окуповану територію, а також гарантує надання соціальної підтримки та послуг населенню, особливо дітям;

– також на Кабінет Міністрів України покладається забезпечення соціально-економічного захисту військовослужбовців, інвалідів війни та членів їх сімей, покладається обов'язок відновлення публічного адміністрування та розмінування на територіях, що були звільнені від окупації, з метою створення нормальних умов для життя населення; надання грошової допомога в разі загибелі або інвалідності учасників бойових дій, що є важливим аспектом соціальної підтримки та захисту прав людей, які віддали своє життя або здоров'я за Україну.

Отже, адміністративно-правий статус Кабінету Міністрів України в аспекті забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни виявляється через його завдання та повноваження, які передбачають здійснення всіх можливих заходів для всебічної оборони, забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України. Уряд України є відповідальним за здійснення цих заходів в умовах воєнного стану, уведеного у зв'язку з повномасштабним російським вторгненням в Україну, ураховуючи також важливість захисту прав і свобод кожного громадянина. Його роль полягає не лише в забезпечення Збройних сил, інших сил безпеки й оборони всім необхідним для веденні бойових дій, а й соціального захисту, медичної допомоги та підтримки населення, особливо тих, хто постраждав від воєнних подій. Таким чином, Кабінет Міністрів постає не лише як вищий виконавчий орган, але й як гарант забезпечення конституційних прав і свобод громадян в умовах війни, зберігаючи важливий баланс між виконанням

військових обов'язків оборони держави та безпековим захистом громадян як основних цінностей демократичного суспільства.

2.2.2. Адміністративно-правовий статус Міністерства внутрішніх справ в аспекті забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни

Міністерство внутрішніх справ України відіграє фундаментальну безпекову роль у структурі центральних органів виконавчої влади, відзначаючись не тільки великою чисельністю кадрового складу, але й широтою відповідальності та виконавчих обов'язків (функцій). У кризові часи, як-от під час повномасштабного вторгнення, саме МВС України та центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ, – Національна поліція, Національна гвардія, Державна прикордонна служба, Служба цивільного захисту – беруть на себе основне навантаження щодо захисту громадян, їхніх прав і свобод, а також заходів щодо відновлення порядку в зоні ведення та після бойових дій, включаючи евакуацію та розмінування. Ці підрозділи, поряд із здійсненням рятувальних місій, активно задіяні в безпосередній обороні країни, обороні ліній фронту та звільненні окупованих територій. Велика кількість особового складу МВС України зазнала втрат й отримала поранення в ході цих операцій.

В умовах воєнного стану відбулося переосмислення та адаптація ролі та функцій МВС України, які трансформувались від адміністративної та правоохоронної поліцейської діяльності до активної участі в оборонних операціях і забезпечення невідкладних прав, зокрема права на життя та здоров'я під час воєнних дій. Воно постає як ключовий орган Уряду України,

відповідальний за внутрішню безпеку країни і правопорядок, здійснюючи вирішальну роль у розробленні та виконанні політики у сферах публічної безпеки та порядку, боротьби зі злочинністю, забезпечення прав і свобод громадян. У сфері цивільного захисту та публічного адміністрування в надзвичайних ситуаціях МВС України забезпечує заходи для зниження ризиків, ліквідації наслідків та відновлення після надзвичайних подій, а також контролює гідрометеорологічну діяльність. Також МВС України забезпечує охорону державного кордону й суверенних прав України в її морських та прикордонних зонах. У контексті міграційної політики МВС України відіграє ключову роль у регулюванні міграційних процесів, включаючи боротьбу з нелегальною міграцією, реєстрацію осіб, надання статусу громадянства та захист прав біженців й інших мігрантів відповідно до законодавства України. Також здійснює важливу роль у захисті прав громадян від зовнішніх загроз, таких як російські терористи, та у відновленні порядку й законності на звільнених територіях, координуючи свої дії з іншими органами національної безпеки та оборони [13].

Міністерство внутрішніх справ України становить головний адміністративний та правоохоронний орган у структурі забезпечення внутрішніх безпекових функцій, зокрема розкриття більшості злочинів та забезпечення публічного порядку, розгортаючи свою діяльність у кількох стратегічних напрямках. Ці вектори можна поділити на провідні, кожний з яких має унікальний вплив на забезпечення внутрішньої стабільності в державі. МВС України займається не тільки протидією злочинності загалом, але й спеціалізується на розслідуванні складних випадків, що мають значний відгомін серед громадськості та перетинають міжрегіональні й міжнародні кордони, вимагаючи координованих дій на вищому рівні. Публічний порядок і безпека є важливим напрямком, включає забезпечення стабільності та безпеки громадян в

публічному просторі, що охоплює як попередження порушень, так і оперативне реагування на них, включаючи залучення до забезпечення порядку на масових заходах та під час виникнення надзвичайних ситуацій. МВС України та центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ, надають приватним особам різноманітні адміністративні послуги, що стосуються документації, реєстрації, ліцензування та сертифікації, дозволяючи громадянам і бізнесу ефективно взаємодіяти з державними інститутами. МВС України здійснює комплексне забезпечення своїх підрозділів, включаючи не тільки кадровий відбір та навчання, але й надання необхідних матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів для підтримки неперервності та ефективності їх діяльності. Кожен із цих напрямків діяльності МВС України відіграє роль у створенні багатогранної системи, спрямованої на захист прав і свобод громадян, підтримання правопорядку, інтеграцію з європейськими та глобальними стандартами безпеки та співпраці, та реагування на будь-які загрози внутрішній стабільності держави. [60; 61].

Національна поліція становить собою ключовий структурний підрозділ Міністерства внутрішніх справ України і є найбільшою складовою в системі правоохоронних органів країни. Відповідно до Закону України «Про національну поліцію», ухваленого 2 липня 2015 року під номером 580-VIII, поліція постає як головний орган виконавчої влади, що присвячує свою діяльність служінню громаді через активне забезпечення захисту прав і свобод громадян, боротьбу з кримінальними проявами, забезпечення загальної безпеки та суспільного порядку. Поліція функціонує під керівництвом Кабінету Міністрів через Міністра внутрішніх справ, який забезпечує її діяльність відповідно до законодавства. Основні завдання Національної поліції включають надання поліцейських послуг, які охоплюють широкий спектр діяльності – від

гарантування безпеки громадян до забезпечення дотримання прав і свобод людини. Це також включає підтримку законності та правопорядку, активне протистояння злочинності, а також ужиття заходів для надання допомоги особам, що опинилися у складних життєвих обставинах чи зіткнулися з надзвичайними ситуаціями, які можуть включати особистісні кризи, економічні складнощі, соціальну вразливість, або тим, хто потребує особливої уваги та підтримки відповідно до чинного законодавства. У своїй роботі Національна поліція України керується принципами законності, гуманності та поваги до прав людини, прагнучи створити безпечне середовище для кожного громадянина країни [282].

У період воєнного стану та тимчасової окупації окремих територій України потрібно з особливою увагою ставитись до виконання норм, закріплених у Декларації поліції Парламентської Асамблеї Ради Європи. Згідно з декларацією поліцейські мають неухильно продовжувати виконання своїх обов'язків з охорони життя та майна громадян, незважаючи на обставини війни та окупації, працюючи на благо цивільного населення. Таким чином, офіцери поліції не можуть уважатися учасниками війни та воєнного конфлікту, а тому до них не застосовні норми Третьої Женевської конвенції, що стосуються військовополонених. Відповідно до актів Ради Європи поліція не є військовим формуванням, а є службою, що забезпечує безпеку суспільства та підтримання громадського порядку. Важливою передумовою для демілітаризації поліції є забезпечення її незалежності від інших державних органів влади та органів місцевого самоврядування. Поліцейські мають бути в ролі державних службовців, не наділених військовими функціями чи статусом. У контексті демократичного суспільства особлива увага має бути приділена правам та свободам громадян, зокрема в умовах, коли порушуються звичайні правові режими. Поліція має активно співпрацювати з місцевими громадами та

міжнародними організаціями для забезпечення гуманного ставлення до всіх осіб, зокрема тих, хто зазнає наслідків війни і окупації. Така співпраця має спиратися на принципи верховенства права, прозорості та відповідальності, аби поліція ефективно виконувала свої функції, одночасно забезпечуючи повагу до прав людини [54; 68].

Із метою глибшого розуміння та забезпечення вагомості такого висновку, мусимо визнати обґрунтованість позиції Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України. Поширення військово-правових норм на поліцейських, особливо тих, що регулюють виконання військового обов'язку та порядку служби, за чинного законодавства є недоречним. Цей висновок базується на принциповій відмінності між завданнями військових та поліції. Основна роль військових полягає в обороні держави, зазвичай проти зовнішніх загроз, і вони діють за військовою командною структурою, що чітко відділена від цивільного управління. Водночас поліція є ключовою складовою цивільної системи влади, завдання якої полягають у підтримці громадського порядку, забезпеченні дотримання законів і наданні послуг громадянам. Застосування військових норм до поліції може підірвати її ефективність як цивільної інституції й пошкодити правові стандарти, які захищають права та свободи громадян. Фактично таке розширення норм може стерти розрізнення між цивільними та військовими сферами впливу, що може призвести до конфлікту інтересів та загрози принципам демократичного управління й верховенства права. Тому важливо зберегти чітке розмежування між військовими та поліцейськими функціями, а також забезпечити, щоб кожен діяв згідно зі своєю правовою та нормативною основою. Поліція має працювати в рамках законів, призначених для підтримки її унікальної ролі в суспільстві, відображаючи принципи відповідальності, прозорості та поваги до прав людини. Це не лише сприяє підтримці правової держави, але й забезпечує, щоб

поліцейські діяли в інтересах суспільства, навіть у часи національної кризи, війни чи військового конфлікту, водночас захищаючи демократичні цінності та права людини, які є фундаментом для управління державою в Україні [31].

Проте треба підкреслити, що Декларація про поліцію Парламентської Асамблеї Ради Європи не є ратифікованою Верховною Радою України. Однак до початку повномасштабного вторгнення, що відбулась 24 лютого 2024 року, вищі посадові особи МВС України з повагою ставилися до високих норм європейського права, зосереджених в аналізованій Декларації. Адже вони в багатьох аспектах випереджують чинні норми-засади Закону України «Про Національну поліцію» [390]. В умовах сьогодення об'єктивно норми Декларації про поліцію не застосовуються в адміністративно-правовому забезпеченні Національної поліції, адже поліцейські безпосередньо беруть участь у захисті Вітчизни – України від ворожих комбатантів [203], що прямо забороняють норми Декларації про поліцію. Відповідно ратифікація Декларації про поліцію Верховною Радою України та застосування її положень як норм м'якої дії об'єктивно поставлені в Україні на паузу.

Отже, поліцейські в умовах російсько-української війни мають виконувати свої обов'язки відповідно до норм Закону України «Про Національну поліцію». У такому разі вони не є комбатантами у класичному розумінні цього терміна – їх основною функцією є забезпечення громадського порядку, захист прав і свобод громадян та боротьба зі злочинністю.

Однак у випадках, коли поліцейські переводяться до спеціальних підрозділів, що беруть безпосередню участь у бойових діях для захисту територіальної цілісності України, вони набувають статусу комбатантів. Це пов'язано з тим, що такі підрозділи діють у рамках загальновійськових операцій. Вони беруть активну участь у збройній обороні держави.

Підкреслено, що поєднання поліцейських та оборонних функцій має здійснюватися виважено, адже це може призвести до небезпечного стирання меж між цивільною та військовою сферами застосування зброї поліцейськими, що може призвести до порушення прав людини в межах принципу верховенства права. Створюється потенційний ризик конфлікту інтересів та підриву інституційної стійкості Національної поліції України. Тому важливо чітко розмежувати власне обов'язки поліцейських і поліцейських, які здійснюють військові функції.

У першому разі поліцейські мають діяти у межах законодавства, створеного для підтримки публічного порядку. Вони мають забезпечувати дотримання норм законності, прозорості та відповідальності перед громадськістю. Це сприяє зміцненню демократичних цінностей. Навіть у періоди національної кризи поліція має залишатися інструментом захисту прав людини. Декларація про поліцію не ратифікована Україною. Її норми наразі не застосовуються в юридичній практиці. Однак в багатьох аспектах Декларація випереджає чинні українські норми-засади поліцейського права. Особливо це стосується розмежування поліцейських та військових функцій. Проте доведено, що в умовах російсько-української війни ратифікувати Декларацію про поліцію в Україні об'єктивно не можна.

Національна гвардія України як унікальне військово-правоохоронне формування здійснює широкий спектр завдань, що поєднують у собі як військові, так і поліцейські функції. Вона діє як важливий компонент системи національної безпеки й оборони, і в разі потреби може бути задіяна у відповідь на збройні загрози, надзвичайні ситуації, а також для участі в міжнародних миротворчих та безпекових операціях. Крім вищезазначених завдань, Національна гвардія України відіграє ключову роль у захисті важливих державних об'єктів, установ і забезпеченні правопорядку під час масових

заходів, що вимагають посиленої безпеки. Її діяльність також спрямована на протидію тероризму, організованій злочинності та забезпечення громадського порядку. Співпраця зі Збройними Силами України та іншими силовими структурами, зокрема під час територіальної оборони та у випадках ведення бойових дій, демонструє багатофункціональність та адаптивність Нацгвардії до різних ситуацій безпекового характеру. Це дає можливість забезпечити оперативне реагування на загрози й виклики, що постають перед державою. Важливо також наголосити, що в мирний час Національна гвардія України має сприяти зміцненню правопорядку, підтримці стабільності та соціальної гармонії в суспільстві. Така подвійність ролей вимагає від військовослужбовців постійного професійного зростання, підвищення кваліфікації та вдосконалення навичок, щоб ефективно виконувати завдання в будь-яких умовах і за будь-яких обставин [281].

Військовослужбовці Національної гвардії України продемонстрували і продовжують демонструвати приклади незламності та героїзму в умовах збройної агресії російської федерації, виявляючи при цьому високий рівень професіоналізму та патріотизму. Відзначені подвиги військовослужбовців, які з честю і відвагою захищали державний суверенітет України, набули особливої значущості. Серед прикладів їхньої хоробрості можна згадати стійкість і відданість підрозділу спеціального призначення «Азов», який, будучи в облозі, витримав довготривалу облогу Маріуполя, забезпечуючи захист місцевого населення від військових дій. Також не можна не відзначити строкового військовослужбовця, який виявив майстерність і рішучість, збивши велику кількість ворожих повітряних цілей, зокрема літаків і ракет, тим самим внісши свій вагомий внесок у повітряну оборону країни. Не можна залишити поза увагою і звитягу двадцятирічного командира взводу 3-ї бригади оперативного призначення імені полковника Петра Болбочана, Героя України

Є. Громадського, який разом із підлеглими та групою добровольців на чолі з його батьком О. Громадським виявив неймовірну відвагу та тактичну мудрість, успішно обороняючи Харків у критичний перший день війни. Ці та інші не менш значущі вчинки Національної гвардії України підкреслюють їхню важливу роль у захисті національної безпеки та гідність українського війська. Ці воїни втілюють у собі дух непереможності та відданості своїй країні, викликаючи загальнонаціональну гордість і вдячність за їхню службу і жертву. Вони є яскравим прикладом того, як одна людина чи група осіб можуть впливати на перебіг історії, стаючи символом нескореності для наступних поколінь [351; 258; 22; 217].

Отже, в умовах російсько-української війни роль і значення Національної гвардії України набуває особливої ваги. Військовослужбовці національної гвардії України не лише виконують свої традиційні поліцейські завдання, але й стали важливим елементом системи оборони України. Вони, використовуючи свій унікальний досвід та вміння, успішно адаптуються до викликів, які ставить перед ними війна, і виявляють високий рівень військової майстерності та самовідданості, ведучи боротьбу з агресором на різних фронтах. Поряд із військовими вони беруть активну участь в оборонній взаємодії зі Збройними Силами України, що виявляється не тільки у прямому військовому протистоянні з ворогом, а й у забезпеченні тилової безпеки, захисту стратегічно важливих об’єктів, а також в охороні порядку та правопорядку у внутрішніх регіонах країни, де це потрібно для підтримання стабільності та громадського порядку.

Національна гвардія також відіграє ключову роль у захисті населення від актів тероризму, які можуть бути вчинені російськими окупантами або колаборантами. Вони допомагають забезпечити, що громадяни відчувають себе в безпеці, незважаючи на непрості умови, що склалися внаслідок війни. Військовослужбовці Національної гвардії України, будучи обличчям військової

сили в громадському житті, щоденно демонструють, що відданість обороні Вітчизни й захисту її цінностей є їхнім непорушним кредо. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців Національної гвардії України зазнає значних змін відповідно до воєнних реалій. Вони воюють на нулі та передовій, приймаючи на себе як військові, так і поліцейські функції, забезпечуючи синергію дій для максимального захисту держави, забезпечення прав та законних інтересів громадян. У цей критичний час їхня діяльність трансформується від звичної охоронної до вищого рівня воєнного застосування, що вимагає особливої відповідальності, витримки та героїзму.

Згідно з профільним однойменним Законом України від 3 квітня 2003 р. №661-IV на Державну прикордонну службу України покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглій зоні та виключній (морській) економічній зоні. Основними функціями Державної прикордонної служби України є охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах із метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму; здійснення прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення та ін. Військовослужбовці, які проходять військову службу в органах Держприкордонслужби, поділяються на рядовий склад, сержантський і старшинський склад, офіцерський склад [268; 289].

Прикордонні війська України виявляють виняткову мужність та відвагу, захищаючи країну у війні проти агресора. Це не тільки боротьба за суверенність кордонів, але й безпосередній захист життя та безпеки громадян. На фронтах, у найважчих умовах військових зіткнень прикордонники стоять пліч-о-пліч з

іншими захисниками України, відвойовуючи кожен клаптик рідної землі. Захист таких населених пунктів, як Бахмут та Авдіївка, свідчить про непохитність духу і професіоналізм цих людей.

Подвиги прикордонників, що звільняли Київщину, Харківщину, Херсонщину, засвідчують величезну роль, яку вони відіграють у захисті незалежності та територіальної цілісності країни. Так, в одному з боїв на Донеччині прикордонники виявили не тільки мужність, але й кмітливість, коли один із них урятував життя своїх товаришів, викинувши ворожу гранату зі своєї позиції. У жовтні 2023 року вони продовжували демонструвати високий рівень боєздатності та ефективності, втілюючи в собі дух нескореного українського народу. Стійкість і витривалість утримання позицій під Авдіївкою, успішні операції з нейтралізації ворожої техніки та ліквідація ворожих бойовиків є показником їхньої важливої ролі в оборонній структурі держави.

Прикордонники виявляють незламність не тільки на лінії фронту, але й у забезпеченні правопорядку та безпеки в тилових зонах, сприяючи збереженню життя та стабільності серед цивільного населення. Вони також забезпечують функціонування контрольних пунктів в'їзду/виїзду, ефективне ведення прикордонного контролю та виконують численні інші завдання, що вимагають високого рівня професійної підготовки та відданості. Ці приклади відображають масштаб і важливість ролі прикордонних військ у захисті держави, їхнього внеску в оборону країни та готовності жертвувати власним життям заради миру та безпеки кожного українця [42; 50; 342].

Використовуючи традицію відваги військовослужбовців Державної прикордонної служби України, Міністерство внутрішніх справ на початку лютого 2023р. розпочало формування штурмових бригад «Гвардія наступу» в Державній прикордонній службі у складі 8 підрозділів, один із них – «Сталевий кордон» [342].

Отже, у контексті адміністративно-правового забезпечення прав громадян в умовах російсько-української війни Державна прикордонна служба України несе відповідальність за широкий спектр завдань, які переходять від мирного режиму служби до воєнного, що вимагає мобілізації всіх доступних ресурсів та засобів. Функції прикордонної служби адаптовані до потреб повномасштабної оборони країни і включають активізацію оборонних операцій вздовж державного кордону, особливо в районах потенційної або наявної загрози вторгнення; участь у загальнодержавній обороні на лінії бойового зіткнення разом з іншими складовими сил оборони України; виконання оперативних прикордонних поліцейських операцій на державному кордоні, включаючи боротьбу з контрабандою, нелегальною міграцією та іншими трансграничними злочинами; проведення військової охорони державного кордону на річках і морській поверхні, включаючи дії проти диверсійних груп та блокування незаконного перетину кордону. Робота прикордонної служби адаптована до земних і морських кордонів, де вона забезпечує захист та цілісність кордону, активно співпрацюючи з військовими та іншими структурами безпеки. Прикордонна служба також адаптується до динамічної обстановки на фронті, реагуючи на тактичні та стратегічні зміни військової кампанії. Ці зміни вимагають гнучкості, оперативності й готовності до негайної відповіді на будь-які загрози, забезпечуючи ефективний захист країни в надзвичайно важких воєнних умовах [337].

Державна служба України з надзвичайних ситуацій відіграє критично важливу роль у гарантуванні безпеки громадян та захисту інфраструктури країни в умовах, коли Україна стикається з надзвичайними ситуаціями різного характеру, включаючи природні катастрофи, техногенні аварії, а також у зв’язку з військовими діями на території країни. В умовах російсько-української війни ДСНС активно включається в такі напрямки діяльності, як евакуація населення

з районів, що знаходяться під загрозою або вже постраждали від воєнних дій, розміщення та облаштування тимчасових притулків для евакуйованих, ліквідація руйнувань та обвалів, викликаних бойовими діями, виявлення та розмінування територій, забезпечення безпеки цивільного населення в районах ведення бойових дій, надання першої медичної допомоги постраждалим внаслідок обстрілів чи інших військових дій, забезпечення пожежної безпеки, попередження виникнення та боротьба з пожежами в зонах бойових дій, підтримання зв'язку та координації між різними службами, залученими до забезпечення життєдіяльності населення, психологічна підтримка та допомога постраждалим від стресових впливів війни [233].

ДСНС співпрацює з іншими державними органами та міжнародними організаціями для координації зусиль щодо ефективної відповіді на надзвичайні ситуації. Служба залучає до роботи волонтерів і спеціалістів різних профілів, включаючи пожежників, рятувальників, медиків, інженерів-саперів та психологів, для забезпечення комплексного підходу до управління надзвичайними ситуаціями. Окрім безпосередніх рятувальних та евакуаційних дій, ДСНС також відіграє ключову роль у попередженні та мінімізації наслідків надзвичайних ситуацій, здійснюючи постійний моніторинг та аналіз ризиків, проводячи навчання та тренінги для громадськості з питань цивільного захисту. Заборона польотів над Україною під час повномасштабного вторгнення змушує службу адаптуватися та розвивати наземні та морські компоненти своєї діяльності, щоб гарантувати безпеку на цих напрямках. Усі ці заходи забезпечують, що Україна має здатність реагувати на надзвичайні ситуації різного масштабу – від природних до воєнних, забезпечуючи максимальний захист своїх громадян [233].

Працівників ДСНС справедливо називають «рятувальниками». Ліквідація наслідків ворожих обстрілів, гасіння пожеж, розбір завалів, розмінування

українських територій – усе це лише частина щоденної титанічної роботи рятувальників. Складний та ризикований шлях об'єднує людей героїчними вчинками та протистояннями. І кожен успішно подоланий виклик має найціннішу нагороду – збережені життя. Рятувальники від початку повномасштабної війни врятували понад 11600 людей, 5357 дістали з-під завалів зруйнованих ворогом будівель, 3009 врятовано з побутових пожеж, 2112 – на об'єктах гірничої галузі, 564 – у горах, 476 – на водоймах, 141 – під час ліквідації надзвичайних ситуацій [140]. Наочним прикладом рятування є спасіння у Херсонській області підрозділами Державної служби з надзвичайних ситуацій із зони підтоплення 672 осіб, серед яких – 30 дітей і 40 маломобільних осіб, після підриву російськими терористами Каховської ГЕС [360].

У контексті воєнного стану Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) ефективно переорієнтувалася на виконання завдань, які виходять за рамки її звичайної діяльності, ставши незамінною у рятівних операціях під час артилерійських обстрілів та інших військових загроз. Її діяльність виявляє швидку реакцію на вибухи та збройні напади, розмінування територій та рятування людей у зонах затоплення, які стали наслідком саботажних дій ворожих сил. Рятувальники ДСНС невпинно та ризикуючи власним життям надають допомогу населенню, часто потрапляючи під вогонь або стаючи жертвами військових агресій. Наприклад, 6 травня 2023 року обстріл територій у Херсонській області, здійснений російськими окупантами, призвів до трагічної загибелі шести співробітників ДСНС, що підкреслює високу ціну, яку вони платять у боротьбі за життя своїх співгромадян [381].

Отже, в умовах російсько-української війни Міністерство внутрішніх справ України постає як один із головних адміністративний та правоохоронний орган у забезпеченні публічного порядку, безпеки та захисту прав, свобод та законних інтересів громадян. Його діяльність в умовах відбиття

повномасштабного вторгнення також акцентується на обороні країни та відновленні суверенітету над тимчасово окупованими територіями, які перебувають під контролем окупаційних сил російських терористів. Силові структури МВС України, Національної поліції, підрозділи Національної гвардії, Державної прикордонної служби України активно залучені до бойові діяльності щодо відбиття російської агресії, забезпечення публічного порядку та стабільності в безпосередній близькості до лінії фронту, а також для забезпеченні охорони державного кордону України. Вони відіграють провідну роль у спасінні життів та наданні допомоги громадянам, які постраждали в результаті воєнних дій від російських терористів, здійснюючи евакуацію, рятування, а також розмінування населених пунктів.

Також працівники поліції та військовослужбовці МВС і Державної служби України з надзвичайних ситуацій здійснюють захист громадян після російських обстрілів і нападів, а також здійснюють пошуково-рятувальні операції та ліквідацію наслідків терористичних актів. Зусилля МВС України і суміжних органів із надзвичайних ситуацій є невід'ємною частиною широкомасштабних операцій із забезпечення цілісності державного кордону, охорони громадського порядку, а також управління воєнними та надзвичайними ситуаціями. Виконуючи ці критично важливі завдання, працівники МВС України та ДСНС неодноразово демонстрували героїзм, самовідданість і високий професіоналізм, ризикуючи власним життям для захисту та безпеки України.

2.3. Адміністративно-правовий статус спеціальних суб'єктів публічної адміністрації, які забезпечують права, свободи та законні інтереси громадян в умовах російсько-української війни

Суб'єкти публічної адміністрації, які забезпечують права і свободи людини та громадянина в умовах російсько-української війни, поділяються на загальні та спеціальні органи. Загальні органи – це ті, які зазвичай займаються широкими аспектами публічного адміністрування та мають широкий спектр функцій, але також адаптуються до воєнних умов, приймаючи на себе додаткові завдання, пов'язані з воєнним станом. Спеціальні органи, навпаки, створюються з конкретною метою і спеціалізуються на певних аспектах управління, що є критично важливими під час війни або збройних конфліктів. Їхня діяльність зосереджена на захисті громадянського населення, наданні гуманітарної допомоги, відновленні порушених прав людини, захисті від тероризму, а також на забезпеченні функціонування критично важливої інфраструктури. Ці спеціальні органи можуть включати різні структури, такі як військові та цивільні оборонні організації, спеціалізовані медичні команди, органи управління екстреними ситуаціями, а також структури, які забезпечують соціальний захист населення. Вони працюють у тісній взаємодії з місцевою владою, громадськими організаціями, міжнародними партнерами й часто координують свою діяльність зі Збройними Силами та іншими органами національної безпеки [83].

Класифікація спеціалізованих суб'єктів публічної адміністрації може здійснюватися за різними критеріями, зокрема за напрямком їх діяльності. Так, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України – це приклад адміністративного органу, чия робота фокусується на захисті прав і свобод людей, які живуть у прилеглих до тимчасово окупованих територій районах, а також територіях, звільнених від рашистських окупантів. Хоча його

основна роль ширша і включає формування державної політики у відповідній сфері, воно також сприяє захисту інформаційного суверенітету країни. Подібні спеціалізовані суб'єкти можуть бути класифіковані залежно від того, чия безпека і благополуччя є предметом їхньої опіки: спеціалізовані органи, що займаються питаннями ветеранів війни, піклуючись про тих, хто повернувся з військових дій; органи, що забезпечують допомогу внутрішньо переміщеним особам, які змушені залишити свої домівки через негаразди російсько-української війни; установи, які захищають права дітей, що постраждали або залишилися без опіки в результаті війни; органи, які займаються проблемами гуманітарної допомоги та відновлення, зосереджуючись на наданні допомоги постраждалим територіям та їх відбудові. Такі адміністративні органи працюють у тісній кооперації з міжнародними й недержавними організаціями, а також з іншими установами державного та місцевого управління, забезпечуючи комплексний підхід до вирішення проблем, викликаних воєнними діями та їх наслідками [80].

Основними напрямками діяльності Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України є формування й реалізація політики щодо тимчасово окупованих зон, яка спрямована на відновлення українського суверенітету та інтеграцію цих територій і населення, яке там проживає, назад до конституційного простору країни.

По-перше, важливою складовою є підтримка внутрішньо переміщених осіб і громадян, які залишили окуповані території, щоб уникнути для них негативних наслідків російсько-української війни, зокрема тих, хто емігрував за кордон, забезпечення їх прав і сприяння їх поверненню або адаптації до нових місць проживання. Також серед завдань міністерства є координація надання гуманітарної допомоги постраждалому цивільному населенню в час російсько-української війни та сприяння мирному відновленню й розвитку тимчасово

окупованих регіонів після їх реінтеграції, включаючи території, що перебувають неподалік. Однією з важливих зон відповідальності є також забезпечення інформаційної незалежності та суверенітету країни [80].

Наприклад, у період від серпня до листопада 2021 року було реалізовано ініціативу щодо надання тимчасового житла внутрішньо переміщеним особам. У результаті цього проєкту під егідою програми державної підтримки з фінансуванням 70% з державного бюджету та 30% з місцевих бюджетів 26 сімей ВПО отримали житло. Усього в рамках цієї програми житлові приміщення були надані 17 територіальними громадами різних областей України, зокрема у Вінницькій області – Дашівською селищною територіальною громадою; у Дніпропетровській області – Слобожанською та Іларіонівською селищними територіальними громадами; у Донецькій області – Авдіївською, Добропільською та Краматорською міськими територіальними громадами. Також 15 листопада 2021 року у Краматорську відбулося відкриття гуртожитку для ВПО, розрахованого на 55 осіб, із 17 квартирами різного типу, за підтримки Європейського інвестиційного банку. Загальна сума, виділена з державного бюджету на створення фондів тимчасового житла для ВПО, склала понад 113 мільйонів гривень, з участю 94 територіальних громад із 23 областей країни. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України здійснює фінансування субвенцій для місцевих бюджетів на придбання житла для ВПО згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 року № 769, що передбачає зазначене співфінансування. Міністерство також мотивує громади активніше залучатися до процесу, подавати пропозиції щодо отримання субвенції та придбання житла для ВПО [80]. На жаль, значна частина цих зусиль була марною, адже після початку повномасштабного російського вторгнення, що розпочалося 24 лютого 2022 року, відновлений житловий фонд був знову зруйнований російськими терористами.

По-друге, участь у формуванні та реалізації державної політики в контексті забезпечення прав і свобод громадян, що могли бути порушені внаслідок окупації або втрати контролю над частинами української території, є важливою сферою діяльності урядових структур. Ця діяльність охоплює не лише захист прав і свобод осіб, але й координацію та виконання заходів, які спрямовані на протимінну діяльність, що включає обізнаність населення про потенційну небезпеку вибухонебезпечних предметів. Це також вимагає відповідального підходу до надання необхідної допомоги тим, хто постраждав від таких предметів, і організації заходів, пов'язаних з безпекою, включаючи детальне обстеження територій, щоб визначити місця розташування вибухонебезпечних предметів. Ця робота має стратегічне значення, оскільки вона спрямована на запобігання новим випадкам травмувань і забезпечення безпеки цивільного населення, а також підтримку стабільності в регіоні. Вона також включає маркування і складання детальних карт територій, які забруднені або потенційно забруднені вибухонебезпечними предметами, щоб уникнути подальших нещасних випадків. Важливим аспектом цієї діяльності є співпраця між різними організаціями, включаючи військові, цивільні, гуманітарні агенції, а також місцеві громади і міжнародних партнерів, щоб забезпечити ефективне виконання цих критично важливих завдань [59].

Наприклад, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України впровадило серію інформаційно-освітніх заходів, метою яких є підвищення рівня обізнаності громадян щодо безпеки в контексті ризику, пов'язаного з мінами та іншими вибухонебезпечними предметами. У рамках цих заходів спеціаліст міністерства Б. Ядрихінський провів лекцію для учнів ліцею № 2 у місті Кремінна Луганської області. У ході освітнього заходу студентам було роз'яснено ризики, які несуть в собі міни та інші небезпечні предмети, а також надано інструкції щодо дій у потенційно небезпечних ситуаціях. Із метою

глибшого засвоєння навчального матеріалу були роздані тематичні розмальовки, що стосуються мінної безпеки. Важливо відзначити, що такий захід є частиною систематичної ініціативи Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, яка передбачає регулярне проведення освітніх сесій з підвищення обізнаності та навчання правилам безпечної поведінки у взаємодії з вибухонебезпечними предметами. Ці заходи охоплюють навчальні заклади по всій країні та орієнтовані на учнів різного вікового спектру, сприяючи формуванню компетентностей, необхідних для підтримки власної безпеки та безпеки довколишніх людей у потенційно небезпечних регіонах [187].

Третім напрямком діяльності Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України є фасилітування реалізації прав і свобод громадян, які змушені в силу певних непереборних обставин перебувати на тимчасово окупованих територіях і в прилеглих регіонах до лінії зіткнення, а також звільнених від російських окупантів українських землях. Це включає задоволення їхніх культурних, освітніх і соціально-економічних потреб, зокрема підтримку розвитку ідентичності корінних народів та національних меншин, а також екологічних і інформаційних вимог населення. Для ілюстрації: 17 листопада 2021 року відбулося відправлення шести вантажівок із гуманітарною допомогою загальною вагою понад 30 тон на території, які тимчасово контрольовані російською федерацією та включають частини Донецької й Луганської областей України. Допомога була надіслана за фінансової підтримки держав-членів Женевських конвенцій через глобальний бюджет Міжнародного комітету Червоного Хреста [59; 200].

Четвертим аспектом діяльності Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України є забезпечення і підтримка прав і свобод кримськотатарського народу та інших корінних народів і національних

меншин, які проживають в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, що є під тимчасовою окупацією. Наприклад, під час візиту до Херсона І. Верещук, віце-прем'єр-міністр України – Міністр з питань реінтеграції, провела обговорення з представниками Меджлісу кримськотатарського народу та іншими громадськими організаціями. Було приділено увагу проблемам, з якими стикаються кримчани і кримські татари, включаючи порушення прав людини, такі як примусова паспортизація та політичні переслідування. Додатково, організації «КримSOS» та «10 квітня» наголосили на нагальних проблемах, які обмежують можливості внутрішньо переміщених осіб у реалізації своїх прав, особливо щодо доступу до адміністративних послуг, таких як оформлення паспортів і реєстрація місця проживання. Це питання стає особливо актуальним для студентів, які прагнуть навчатися в Україні та отримувати освітні стипендії. І. Верещук підтвердила, що в Міністерстві відпрацьовуються всі порушені питання, і повідомила про розроблення законопроєкту, що дозволить мешканцям тимчасово окупованих територій оформляти документи про народження чи смерть через центри надання адміністративних послуг, спрощуючи процес, який раніше вимагав судового розгляду [59; 102].

Отже, адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів Міністерством із питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України є провідним адміністративним органом, адміністративна діяльність якого спрямована на адміністративно-правовий захист прав і законних інтересів внутрішньо переміщених осіб,, а також тих, хто змушений перебувати в умовах тимчасової окупації. Основні напрямки адміністративно-правової діяльності включають: формування та реалізацію державної політики щодо захисту прав осіб, які постраждали від російських окупантів; забезпечення доступу до житлових, соціальних та адміністративних послуг, координацію заходів із

надання гуманітарної допомоги та забезпечення прав на отримання інформації й адміністративних послуг, таких як оформлення документів, що засвідчують особу, народження чи смерть на тимчасово окупованих територіях. Важливим напрямком є також діяльність, спрямована на мінімізацію наслідків окупації, зокрема через інформаційно-освітні кампанії щодо безпеки у зв'язку з вибухонебезпечними предметами, та створення умов для реалізації прав і свобод громадян після реінтеграції окупованих територій.

Адміністративна діяльність Міністерства у справах ветеранів України пов'язана з виконанням функції основного координатора державних ініціатив, спрямованих на підтримку осіб, які безпосередньо брали участь у російсько-українській війні. Його робота об'єднує різноманітні заходи, що включають не тільки ветеранів війни, але й членів їхніх сімей, а також осіб, що відзначені за особливі заслуги перед державою, і тих, хто постраждав під час Революції гідності. Адміністративна діяльність Міністерства орієнтована на розроблення та реалізацію комплексних програм соціального захисту, які охоплюють медичне обслуговування, психологічну підтримку, реабілітацію, професійну адаптацію, забезпечення житлом та інші важливі соціальні послуги [59].

Наприклад, Міністерство у справах ветеранів України разом з іншими центральними органами виконавчої влади здійснює розроблення державної програми, спрямованої на надання житла ветеранам війни, учасникам бойових дій, внутрішньо переміщеним особам, а також іншим категоріям громадян, які постраждалим внаслідок дій російських окупантів. Головна мета цієї програми – забезпечення прав на житло осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах, і створення належних умов для їх соціальної адаптації та інтеграції в громади. Основні положення програми включають фінансування на засадах співфінансування з державного та місцевих бюджетів за схемою, де 70% коштів виділяється з державного бюджету, а 30% – із місцевих. Одним із пріоритетів є

забезпечення житлом ВПО, які були змушені залишити свої домівки внаслідок бойових дій або окупації. Це стосується як надання постійного житла, так і тимчасових рішень, таких як гуртожитки. Для ефективної реалізації житлових програм створюються міжвідомчі робочі групи, до яких входять представники Міністерства у справах ветеранів, Міністерства розвитку громад і територій, парламентських комітетів, а також інших профільних органів влади. Однією з ключових умов програм є врахування потреб мешканців щодо їх працевлаштування і соціальної адаптації, що означає будівництво житла в регіонах із достатніми можливостями для працевлаштування та розвитку інфраструктури. Участь міжнародних партнерів, таких як Європейський інвестиційний банк, дозволить залучати додаткові ресурси для будівництва житла [250].

З метою виконання поставлених законодавством на Міністерство у справах ветеранів України завдань воно розробляє та впроваджує державну політику, яка сприяє інтеграції ветеранів у суспільство, зокрема через створення умов для їхньої освіти, працевлаштування, а також соціальної та культурної адаптації. Важливим елементом роботи є співпраця з некомерційними організаціями, ветеранськими спільнотами та іншими зацікавленими сторонами для створення всебічної підтримки ветеранської спільноти. Міністерство також активно працює над тим, аби забезпечити правовий захист ветеранів і гарантувати дотримання їхніх прав і свобод, зокрема через забезпечення доступу до справедливості та правової допомоги у разі порушення їхніх прав. Сфера діяльності Міністерства постійно розширюється з метою реагування на змінні потреби ветеранської спільноти та адаптації до сучасних викликів повномасштабного російського терористичного вторгнення [59].

Наприклад, 2023 року Міністерство у справах ветеранів України започаткувало масштабну інформаційну кампанію під назвою «Шана та повага»

як частину нової стратегії реагування на змінні потреби ветеранської спільноти та адаптації до сучасних викликів, що виникли внаслідок повномасштабного російського терористичного вторгнення. Ця кампанія спрямована на підвищення обізнаності громадськості про внесок українських захисників і захисниць у боротьбу за незалежність та свободу країни, а також на потребу належного вшанування їхніх подвигів. Одним із ключових елементів цієї програми є створення серії соціальних відеороликів, які поширюють ідеї національної пам'яті та поваги до українських воїнів, акцентуючи увагу на трагічних утратах та героїчних вчинках тих, хто захищає країну. Відеоролики були представлені на VII Міжнародному ветеранському форумі «Україна. Ветерани. Єдність» і вже стали доступними для широкого загалу на цифрових платформах, а незабаром з'являться й на телебаченні. Кампанія «Шана та повага» відображає стратегічну мету міністерства – перетворити шанування пам'яті загиблих героїв на важливу частину суспільної свідомості. Пам'ять про воїнів не має зводитися до статистики, а кожна загибель має сприйматися як особиста трагедія для всієї нації. Це дозволяє укріплювати відчуття єдності та спільної відповідальності серед українців, підтримуючи ветеранів і їхні родини. У рамках цієї програми також акцентується увага на реінтеграції ветеранів у мирне життя, надається допомога в адаптації до нових соціальних реалій після бойових дій [184].

Міністерство у справах ветеранів України виконує широкомасштабні функції, спрямовані на розвиток всебічного соціального захисту ветеранів війни та їх родин. Це охоплює комплексний підхід до психологічної реабілітації, забезпечення професійної та соціальної адаптації, покращення можливостей зайнятості на ринку праці, доступу до санаторно-курортного лікування, вирішення житлових питань, а також надання державних стипендій та ідентифікаційних документів ветеранам. При цьому особлива увага

приділяється вшануванню їхньої пам’яті та подвигу. Підтвердженням активності у цьому напрямку є затвердження 24 листопада 2021 року Кабінетом Міністрів України розробленого Міністерством проєкту Закону, що вносить зміни до ряду законів і сприяє посиленню соціальних гарантій для ветеранів війни. Документ є частиною Плану пріоритетних дій Уряду на 2021 рік і передбачає оновлення законодавчої бази у сферах зайнятості, соціальних послуг, а також сприяє посиленню захисту захисників та захисниць, учасників Революції гідності, насамперед у сферах безоплатного отримання необхідних психологічних, соціальних, освітніх послуг та захисту від безробіття. Запропоновані зміни в законах також зміцнюють роль центральної і місцевої виконавчої влади в підтримці ініціатив ветеранів, підвищуючи їхню участь у громадському та економічному житті України. Цей законодавчий акт створює умови для гарантованої підтримки ветеранів війни та їх сімей з боку держави і ставить за мету забезпечення їхньої активної участі в соціальному житті. Він спрямований на створення належної основи для впровадження державних, регіональних і місцевих програм соціального захисту, а також для розвитку ветеранських підприємницьких ініціатив, сприяючи їх інтеграції у громадське життя і зміцненню їх соціальної захищеності на всіх рівнях [367].

Забезпечення прав і свобод ветеранів та членів їх сімей є багатоаспектним завданням, що включає ряд державних заходів, які мають на меті підтримку цих осіб у повсякденному житті, зокрема через соціальний захист: надання ветеранам та їх сім’ям доступу до медичного обслуговування, включаючи спеціалізоване лікування та реабілітацію; забезпечення психологічної підтримки для ветеранів з військовим досвідом; організація професійної та соціальної адаптації для сприяння плавному переходу до цивільного життя; надання житлових субсидій або допомоги у забезпеченні житлом ветеранів, особливо тих, хто отримав інвалідність у результаті служби; забезпечення

пріоритету для ветеранів у програмах доступного житла або житла для молоді; розроблення та впровадження спеціальних програм працевлаштування, які забезпечують ветеранам переваги при прийомі на публічну службу; сприяння підприємницькій діяльності серед ветеранів через надання грантів, кредитів або навчальних програм для розвитку бізнесу; підтримка освіти та навчання через виконання програми для надання стипендій та інших освітніх пільг ветеранам і членам їх сімей; можливості для навчання та професійного розвитку, зокрема спеціалізовані курси перенавчання; здійснення заходів із вшанування пам'яті ветеранів, зокрема через пам'ятні заходи, спорудження монументів та пам'ятників; створення нових центрів підтримки для ветеранів, які пропонують інтегровані послуги в одному місці, включаючи медичне обслуговування, реабілітацію, психологічну допомогу та кар'єрне консультування [185].

Так, Міністерством у справах ветеранів України 2023 року запроваджено програму надання безоплатної психологічної допомоги для ветеранів і членів їхніх сімей. Ця система включає трирівневу модель підтримки, що дозволяє надавати кваліфіковану допомогу на різних етапах. Перший рівень передбачає соціально-психологічну підтримку, другий рівень включає індивідуальну та групову психологічну допомогу, яка може надаватися дистанційно, а третій рівень – це комплексна медико-психологічна допомога, яку надають мультидисциплінарні команди спеціалістів, включаючи лікаря-психіатра та психотерапевтів. Міністерство також передбачає компенсацію вартості наданих послуг, а заявники можуть подати заяву для внесення до Реєстру суб'єктів надання послуг через електронний сервіс «Кабінет надавача» [388].

Міністерство у справах ветеранів України виконує критично важливе завдання – створення Єдиного державного реєстру ветеранів війни, що стане основою для більш ефективного соціального захисту цієї категорії громадян. Цей процес зараз перебуває на завершальній стадії, і очікується, що реєстр

розпочне функціонувати в тестовому режимі вже до кінця року. У контексті цієї ініціативи Міністр у справах ветеранів провела зустріч з CEO IT-компанії Kitsoft паном О. Єфремовим, за участі представників Міністерства цифрової трансформації України, включаючи заступника міністра та членів відповідального директорату. Разом із представниками IREX Ukraine, обговорювалися ключові аспекти та виклики, пов'язані зі створенням та імплементацією реєстру, зокрема інтеграція його з іншими державними інформаційними системами та можливості цифровізації послуг. Важливою частиною цього процесу є цифровізація сервісів, яка дозволить учасникам бойових дій та членам їхніх сімей отримувати доступ до різноманітних державних послуг ефективніше і з меншими бюрократичними перешкодами. У результаті, це значно мало поліпшити якість життя ветеранів, сприяючи їхній соціальній адаптації та інтеграції в суспільство. Проєкт створення такого реєстру також включає розроблення додаткових інструментів для забезпечення довгострокової підтримки ветеранів, як-от розширення доступу до важливих медичних та освітніх ресурсів, удосконалення програм зайнятості, а також розвиток програм, що сприяють ветеранському підприємництву та їх економічній незалежності [276; 320].

Отже, адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян Міністерством у справах ветеранів України охоплює широкий спектр заходів. Воно спрямоване на соціальну інтеграцію ветеранів, включаючи забезпечення їх працевлаштування, освіти, професійної адаптації та соціальної підтримки. Це здійснюється через тісне співробітництво з неурядовими організаціями для створення комплексних механізмів їхньої інтеграції в суспільне життя. Окрему увагу Міністерство приділяє створенню трирівневої системи надання психологічної допомоги. Ця система дозволяє ветеранам та членам їхніх родин отримувати медико-психологічну підтримку

залежно від складності їхнього стану. Важливим напрямком діяльності Міністерства є правовий захист ветеранів. Це забезпечує рівний доступ до соціальних і медичних послуг, а також надання правової допомоги у випадках порушення їхніх прав. Одночасно Міністерство ініціює законодавчі зміни для вдосконалення соціальних гарантій. Також Міністерство активно підтримує розвиток підприємницьких ініціатив серед ветеранів через програми грантів та інші фінансові стимули. Це спрямовано на покращення їхнього економічного становища. Важливим аспектом діяльності Міністерства є впровадження національної політики щодо шанування пам'яті захисників і захисниць України. Зокрема через кампанію «Шана та повага» підвищується обізнаність суспільства про внесок ветеранів у боротьбу за незалежність країни та важливість збереження пам'яті про їхні подвиги.

У зоні проведення бойових дій із метою недопущення розширення російсько-терористичної агресії та звільнення тимчасово окупованих територій основну роль відіграють Збройні Сили України.

У період воєнного стану, пов'язаного з повномасштабним російським вторгненням в Україну, публічне адміністрування Збройних Сил України та інших військових угрупувань переходить під прямий контроль Президента України, який виступає у ролі Верховного Головнокомандувача. Для цих цілей створюється Ставка Верховного Головнокомандувача, а Генеральний штаб Збройних Сил України виконує функції її робочого органу. У такий спосіб Генеральний штаб України стає головним виконавчим органом, що забезпечує втілення стратегічних директив Президента, координацію військових дій і взаємодію між різними видами військ. Це дозволяє оптимізувати військову реакцію на загрози та забезпечити єдність командування під час цього періоду російсько-української війни [297].

До того періоду Генеральний штаб Збройних Сил України та Командувач об'єднаних сил були відповідальні за оперативне керування в зоні ООС, в минулому успішно забезпечували національну безпеку й оборону України. Під їх керівництвом Об'єднаний оперативний штаб здійснював планування, організацію та контроль виконання заходів, спрямованих на відсіч та стримування російської агресії в Донецькій та Луганській областях. Координація і контроль діяльності військово-цивільних адміністрацій також входили в їхній обов'язок. За період до повномасштабного вторгнення військовослужбовці, працівники правоохоронних органів та інші особи, задіяні в забезпеченні безпеки та оборони, діяли під командуванням Командувача об'єднаних сил. Його рішення були обов'язковими до виконання, що забезпечувало єдність дій і ефективне реагування на загрози. У той час Генеральний штаб та Командувач об'єднаних сил несли персональну відповідальність перед народом України за запобігання поширенню російсько-терористичної агресії за межі окупованих територій. Їх діяльність була спрямована на захист визначених Конституцією прав і свобод громадян України від зовнішньої агресії. До цих завдань також належало створення умов для міжнародної підтримки України, розроблення і впровадження нових форм і методів ведення оборони, підвищення бойового потенціалу та адаптація до змінних умов безпекового військового та цивільно-військового середовища [286].

У перший період російсько-української війни на територіях, що межували з тимчасово окупованими зонами, до початку повномасштабного вторгнення Уряд України впровадив систему військово-цивільних адміністрацій відповідно до Закону від 3 лютого 2015 року. Ці адміністрації, як тимчасові державні органи, діяли під егідою Антитерористичного центру при Службі безпеки України або Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил. Вони були

відповідальними за забезпечення конституційного устрою, безпеки, нормалізації життєвих процесів, правопорядку, а також за протидію збройній агресії, диверсіям і тероризму. Успішний досвід цивільно-військових адміністрацій полягав у їх здатності адаптуватися до воєнного стану, ефективному реагуванні на швидкі зміни обстановки та забезпеченні потреб місцевого населення в умовах російсько-української війни. Вони також забезпечували злагоджену взаємодію між військовими, цивільними владними структурами й міжнародними організаціями, що допомагало в управлінні кризовими ситуаціями та запобіганні гуманітарної катастрофи. Цей досвід надає цінні уроки щодо публічного адміністрування в умовах воєнного часу, зокрема в аспектах цивільної оборони, логістики, взаємодії з органами місцевого самоврядування та налагодження комунікацій з громадянами [262].

Наприклад, 2021 року на території Луганської області було відкрито 49 віддалених робочих місць адміністраторів центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП), забезпечуючи тим самим доступність адміністративних послуг для населення. В області функціонувало 19 ЦНАПів, включаючи шість центрів, створених військово-цивільними адміністраціями у таких містах, як Лисичанськ, Сєвєродонецьк, Гірське, Попасна, Щастя, а також у селі Нижньотепле. Центри також засновані міськими радами Рубіжного, Кремінського, Сватівського районів та селищними радами Біловодської, Білокуракинської, Красноріченської, Марківської, Міловської, Новоайдарської, Новопсковської, Троїцької територіальних громад і Чмирівської сільської ради. Для покращення надання адміністративних послуг було створено 71 віддалене робоче місце, з яких 49 відкрито саме 2021 року. Завдяки міжнародній технічній допомозі дев’ять територіальних громад отримали мобільні центри надання адміністративних послуг. Так, у Біловодській, Кремінській та Троїцькій громадах функціонують мобільні ЦНАПи, оснащені двома робочими місцями,

що були придбані в рамках Програми ООН із відновлення та розбудови миру, профінансованої Європейським Союзом. У Сєвєродонецькій, Попаснянській, Гірській, Станично-Луганській та Новоайдарській громадах мобільні ЦНАПи оснащені чотирма робочими місцями завдяки підтримці Уряду Канади у рамках Програми ООН. Марківська громада отримала мобільний центр на два робочих місця у рамках Програми «U-LEAD з Європою», фінансованої Європейським Союзом. За перше півріччя 2021 року через ЦНАПи Луганської області було надано 155 тисяч адміністративних послуг, з яких 8,8 тисяч – у електронному форматі. Важливу увагу було приділено впровадженню комплексної послуги єМалятко для батьків новонароджених дітей, яку запровадили 12 ЦНАПів, зокрема у Лисичанську, Сєвєродонецьку, Рубіжному, Попасній, Старобільську, Біловодську, Білокуракинській, Красноріченській, Марківській, Новопсковській, Троїцькій та Чмирівській громадах [141]. На жаль, майже всі позитивні результати щодо відновлення та забезпечення прав і свобод громадян Луганській області після початку повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 року, що були досягнуті цивільно-військовими адміністраціями, були знищені російськими терористами.

Отже, в минулий період російсько-української війни (до початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року) військово-цивільні адміністрації відігравали ключову роль у вирішенні переважної більшості публічних потреб громадян, які перебували в зоні ведення бойових дій, створеній російською стороною. Ці адміністрації забезпечували доступність та оперативність надання публічних та соціальних послуг, стаючи основним публічним механізмом для відновлення нормального життєдіяльності в умовах кризи. Зокрема, вони забезпечували надання адміністративних, соціальних, медичних послуг і підтримку в організації освіти, що було потрібно для підтримання стабільності та забезпечення потреб місцевого населення. Вони

також сприяли відновленню інфраструктури, координації гуманітарної допомоги та підтримці взаємодії з міжнародними організаціями для залучення необхідних ресурсів і експертизи, необхідних для вирішення нагальних викликів.

Військові адміністрації відіграють одну з головних ролей в умовах воєнного стану, уведеного у зв'язку з повномасштабним російським терористичним вторгненням в Україну, забезпечуючи збереження конституційного устрою, прав, свобод та законних інтересів громадян, оборони, цивільний захист, а також публічну безпеку й порядок. Вони створюються за рішенням Президента України та можуть бути сформовані в місцях, де місцеві органи влади не можуть виконувати свої функції. Начальники цих адміністрацій призначаються Президентом України та несуть відповідальність за координацію й керівництво військовими та цивільними ресурсами в межах установлених законодавством завдань. Військові адміністрації також відіграють ключову роль у захисті критичної інфраструктури та в забезпеченні прав і свобод громадян. Вони фінансуються як із місцевих, так і з державних бюджетів відповідно до виконуваних функцій. Керівництво діяльністю цих адміністрацій забезпечується на різних рівнях залежно від їх місця в ієрархії державного управління, включаючи Генеральний штаб Збройних Сил України і Кабінет Міністрів України [79].

На думку В. Ільчишина, правове регулювання військових адміністрацій в Україні становить собою спеціальний правовий механізм, який є особливим інструментом для забезпечення ефективного функціонування держави в умовах воєнного стану. Місія військових адміністрацій полягає в безперервному функціонуванні місцевих органів влади, а їхні компетенції охоплюють ключові питання національної безпеки, підтримання публічного порядку та захист критичної інфраструктури. Військові адміністрації діють на основі Конституції

України, Закону «Про правовий режим воєнного стану», інших нормативно-правових актів, а також розпоряджень військового командування. Вони здійснюють публічно-правовий вплив через адміністративні інструменти, спрямовані на виконання державних функцій у сферах безпеки, оборони та громадського порядку. Військові адміністрації мають тимчасовий характер, їх створюють на період дії воєнного стану з метою виконання оборонних та соціальних завдань. Серед основних функцій таких адміністрацій є організація та координація економічної діяльності, надання соціальної допомоги, підтримання правопорядку, організація гуманітарної допомоги, а також взаємодія з місцевими органами влади. Ефективність їхньої діяльності визначається здатністю оперативно реагувати на загрози, підтримувати правопорядок і забезпечувати соціальний захист населення під час воєнного стану [98].

Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні визначався як унікальний, заснований на державному законодавстві та волевиявленні. Ці адміністрації були сформовані уповноваженими органами влади за конкретних обставин і відповідно до законодавчо встановленого порядку. Ключовими аспектами адміністративно-правового статусу вважалися цілі та обов’язки, які визначали обсяг прав і компетенцій цих органів. Цей статус підкреслював важливу роль таких адміністрацій у системі управління державою та їх взаємодію з суспільством. Серед визначених характеристик статусу військових адміністрацій особливо вирізнялися такі риси: різноманітність сфер діяльності, які вони покривали; обмеженість у часі їх дії; точне визначення границь їхніх повноважень відповідно до територіальної юрисдикції; специфічні повноваження, що були передбачені законодавством; відмінності між військовими та військово-цивільними адміністраціями. Також юридичний статус військових адміністрацій містить інші важливі елементи, як-от особливий

порядок їх взаємодії з державними органами та військовим керівництвом, їх роль у формуванні й роботі військових адміністрацій, особливості у фінансуванні, комплектації кадрами та інші аспекти [172].

Наприклад, з листопада 2023 року Херсонська міська військова адміністрація реалізувала програму одноразової адресної грошової допомоги для підтримки громадян, що страждають на захворювання, включаючи онкологічні недуги, забезпечивши лікування та оперативні втручання. Допомогу в розмірі 5 000 гривень отримали особи для стаціонарного лікування онкологічних захворювань та оперативних втручань на серці й серцевих судинах, тоді як особам з онкозахворюваннями, що не проходили стаціонарного лікування, було виплачено по 3 000 гривень. Також виділено кошти на ендопротезування суглобів. Усього допомогу отримали 996 жителів на суму 4 мільйони 424 тисячі гривень, а також розглядається алокація близько 400 тисяч гривень на придбання штучних кришталиків ока [375].

Отже, військові адміністрації відіграють ключову роль в адміністративно-правовому забезпеченні прав, свобод і законних інтересів громадян, оскільки вони забезпечують виконання державних функцій в умовах воєнного стану, включаючи захист конституційного устрою, підтримання правопорядку та надання соціальної допомоги. Вони мають особливий правовий статус, закріплений Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану», який надає їм широку адміністративну компетенцію у сферах безпеки, оборони й підтримання публічної безпеки. Військові адміністрації створюються як тимчасові органи, що функціонують лише на період дії воєнного стану, їхні завдання й функції обмежені в часі та передбачають захист критичної інфраструктури, координацію економічної діяльності, а також надання соціальної та гуманітарної допомоги постраждалим і переселенцям. Вони здійснюють публічно-правовий вплив через адміністративні інструменти,

що дозволяє їм виконувати функції державної влади та забезпечувати національну безпеку, громадський порядок і захист прав громадян. Військові адміністрації фінансуються як із державного, так і з місцевих бюджетів відповідно до своїх функцій, а їх кадрове забезпечення включає як військових, так і цивільних осіб, відповідальних за управління військовими та цивільними ресурсами. Їхня компетенція поширюється на чітко визначені територіальні межі, що дозволяє ефективно виконувати свої повноваження в конкретних адміністративно-територіальних одиницях для забезпечення публічної безпеки та правопорядку, що має вирішальне значення для національної безпеки країни в умовах війни.

Розвідка відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки та захисті прав людини, особливо в часи повномасштабного вторгнення. Її головними завданнями є оперативне надання інформації для інформованого ухвалення рішень, виявлення та нейтралізація зовнішніх загроз, а також викриття дій противника, що можуть підірвати стабільність держави або завдати шкоди її громадянам та майну. У період військових дій розвідувальні органи підсилюють зусилля щодо протидії кібератакам, захисту життя та здоров'я громадян як усередині, так і за межами країни. Спеціальні оперативні заходи, які проводяться розвідувальними органами, націлені на протидію ворожій пропаганді, саботажу та іншим акціям, що становлять загрозу національній безпеці, спрямовані на збереження суверенітету та територіальної цілісності України, а також на відновлення прав і свобод її громадян [299].

Наприклад, Головне управління розвідки (ГУР) відіграє важливу роль у забезпеченні прав громадян України, які перебувають у російському полоні, через розроблення та реалізацію державних проєктів з обміну полоненими та сприяння їх поверненню на батьківщину. Одним із таких проєктів є ініціатива «Хочу до своїх», яка була представлена 25 липня 2024 року. Цей проєкт

спрямований на публічне оприлюднення інформації про засуджених колаборантів, зрадників та російських агентів, які можуть бути обміняні на українських військовополонених. ГУР активно координує процеси обміну полоненими, забезпечуючи права та свободи українських громадян, що опинилися в полоні, зокрема через залучення міжнародних механізмів співпраці [53].

Отже, розвідувальні органи України несуть відповідальність не тільки за збір розвідувальної інформації, але й за активні дії щодо захисту прав і свобод громадян на тимчасово окупованих територіях, за відновлення прав український військовополонених, що ув'язнені в росії. Їх діяльність включає виявлення і протидію загрозам, які можуть виникати не тільки внаслідок військових дій, але й у результаті порушень прав людини, таких як незаконне позбавлення волі, катування або вбивства. Українська розвідка використовує досвід таких країн, як США і Ізраїль, які мають значний досвід проведення спеціальних операцій в умовах тривалих конфліктів, і втілює цей досвід у своїх методах роботи. Це включає розроблення й реалізацію складних операцій з евакуації та рятування громадян, а також ведення підпільної діяльності з метою виявлення та нейтралізації потенційних загроз з боку окупаційних сил і терористичних груп. Загалом розвідка відіграє фундаментальну роль у забезпеченні суверенітету та територіальної цілісності України й оборони держави в умовах воєнного стану.

Усе вищевикладене дає можливість виробити такі узагальнення щодо спеціальних адміністративних органів, які забезпечують права, свободи й законні інтереси громадян в умовах російсько-української війни:

1) здійснено їх класифікацію за об'єктом адміністративно-правового впливу, а саме на захист яких осіб спрямована адміністративна діяльність спеціальних адміністративних органів;

2) публічне адміністрування Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України безпосередньо спрямоване на забезпечення прав, свобод та інтересів осіб на прилеглих до тимчасово окупованих територіях, громадян, які покинули своє місце проживання, координацію діяльності з надання гуманітарної допомоги, сприяння задоволенню національно-культурних, мовних, освітніх потреб, розвитку етнічної самобутності корінних народів та національних меншин, що проживають на тимчасово окупованих територіях;

3) Міністерство у справах ветеранів України здійснює соціальний захист ветеранів війни та їхніх родин, включаючи психологічну підтримку, професійну адаптацію, поліпшення зайнятості, медичні та житлові питання. Ефективність соціального захисту посилюється завдяки впровадженню ініціатив ветеранів у громадське життя, новому законодавству, що посилює їхні гарантії, та розробленню Єдиного державного реєстру ветеранів війни для оптимізації доступу до послуг;

4) до початку повномасштабного вторгнення Генеральний штаб та Командувач об'єднаних сил Збройних Сил України несли відповідальність за оперативне управління в зоні ООС, забезпечуючи національну безпеку та ефективне реагування на агресію, а також координацію військово-цивільних адміністрацій і здійснення заходів щодо захисту прав громадян;

5) у минулий період російсько-української війни (до початку повномасштабного вторгнення) військово-цивільні адміністрації відігравали ключову роль у вирішенні переважної більшості потреб громадян, які перебували в зоні конфлікту, створеного російською стороною, як тимчасові державні органи в селах, селищах, містах, районах та областях, що діють у складі об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України, вирішують переважну більшість потреб та надають публічні й соціальні послуги

громадянам, що проживають у зоні штучно створеного російськими терористичними військами лиха;

6) адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні характеризується як унікальний та специфічний, з чітко обмеженою тривалістю дії юрисдикцією та важливістю в забезпеченні функціонування держави та адміністративно-правового захисту прав, свобод і законних інтересів в умовах воєнного стану, з акцентом на взаємодію з військовим керівництвом та забезпечення прав, свобод громадян і потреб оборони України в контексті практичного застосування;

7) розвідувальні органи України виконують важливу роль, яка виходить за межі традиційного збору інформації, включаючи активні дії для захисту прав і свобод громадян в умовах російсько-української війни, зокрема на тимчасово окупованих територіях. Вони залучені не тільки до контррозвідувальної діяльності, але й до оперативного реагування на порушення прав людини, що включає запобігання незаконному позбавленню волі, катуванням, вбивствам та іншим серйозним злочинам.

Отже, спеціальні суб’єкти публічної адміністрації, які забезпечують права, свободи та законні інтереси громадянина України в умовах російсько-української, – це система центральних органів виконавчої влади та державних органів з особливим (спеціальним) статусом, які безпосередньо відповідно до приписаної законом компетенції комплексно забезпечують юридичні можливості осіб, які постраждали внаслідок російсько-терористичної агресії. Це Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерство у справах ветеранів України, Командувач об’єднаних сил, військово-цивільні, військові адміністрації та розвідувальні органи України.

2.3.1. Адміністративно-правовий статус Міністерства оборони в аспекті забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни

Міністерство оборони України відіграє головну роль у системі публічного адміністрування державної політики у сферах національної безпеки, оборони та військового будівництва як у мирний час, так і в періоди особливого стану. Його діяльність і повноваження, які включають обов'язки та права, визначені національним та міжнародним законодавством, що ратифіковане Верховною Радою України, враховуються в адміністративно-правовому статусі відомства й відображаються в доктринальних документах та літературі, що стосуються військової політики та оборонних стратегій [235].

У контексті тривалої російсько-української війни, яка почалася 2014 року, та повномасштабного вторгнення, що відбулося 24 лютого 2022 року, Міністерство оборони України стало головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, особливо в контексті забезпечення воєнного стану. З того часу адміністративно-правовий статус Міністерства оборони України значно трансформувався, отримавши нові функції та зобов'язання, які мають стратегічне значення для забезпечення національної оборони та безпеки України.

Закон України «Про національну безпеку України» встановлює правові основи для діяльності сил оборони та сил безпеки країни. Сили оборони включають Збройні Сили України та інші військові формування, створені відповідно до законодавства, а також правоохоронні, розвідувальні та інші спеціалізовані державні органи з правоохоронними функціями. Функції сил оборони тісно пов'язані із захистом держави й визначені конституційними та законодавчими актами. Сили безпеки, які також включають правоохоронні та

розвідувальні органи, а також інші державні органи спеціального призначення несуть відповідальність за забезпечення національної безпеки й порядку, а також включають сили цивільного захисту. Вони відіграють ключову роль у протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам, підтримуючи суверенітет та територіальну цілісність України [280].

Військова організація держави Україна, як визначено В. Сокуренком, – це комплексний механізм, який включає органи публічної адміністрації та військового управління, а також різні військові формування. Ці елементи взаємодіють між собою для забезпечення підготовки держави до оборони та підтримання її обороноздатності. Адміністративно-правовий статус цих органів регулюється нормами національного та міжнародного законодавства, які встановлюють їхні права та обов'язки та визначають юридичну відповідальність за діяльність у межах відповідних повноважень. Структура цього адміністративно-правового статусу складається з трьох основних блоків: цільовий блок, який окреслює принципи, цілі, завдання і функції; структурно-організаційний блок, який визначає процедури створення, легалізації, реорганізації та ліквідації органів управління, їхньої штатної чисельності й можливість створення підрозділів; компетенційний блок, що включає в себе комплекс повноважень і компетенцій, необхідних для здійснення призначених завдань. Ці блоки формують правову основу для ефективної військової політики і стратегії, спрямованих на захист національних інтересів і безпеки України. [339].

Міністерство оборони України, виконуючи роль ключового владного елемента у структурі публічного адміністрування, відіграє центральну роль у забезпеченні та координації Збройних Сил України та інших військових структур. Його основна місія полягає в розробленні та впровадженні політики у сфері національної безпеки, військової оборони та військового будівництва як у

періоди миру, так і під час особливих періодів. Зокрема Міністерство відповідає за розроблення оборонного планування, формулювання основ військової політики, військової кадрової та технічної політики, а також за забезпечення воєнно-політичного й адміністративного управління військами. Також воно координує діяльність державних і місцевих органів з питань підготовки країни до оборони та забезпечує виконання державної політики у сфері національного спротиву та повітряного простору, підкреслюючи його роль у забезпеченні суверенітету України [235].

Збройні Сили України стоять на передньому краї відбиття повномасштабної агресії росії, яка розпочалася в лютому 2022 року. Це військове формування, що має захищати основоположні засади держави, веде активні бойові дії з окупантам на суходолі, в морі та в повітрі. Збройні Сили України також відіграють певну роль у захисті цивільного населення, здійсненні контртерористичних операцій і заходів проти інших загроз безпеці країни. Вони мобілізують ресурси для ведення війни, зокрема за допомогою інформаційно-психологічних впливів. Також вони відповідальні за введення і виконання правового режиму воєнного стану, гарантування функціонування публічного адміністрування в умовах війни, а також сприяння в діяльності руху національного опору. Особлива увага приділяється захисту важливих об’єктів інфраструктури. Збройні Сили України активно працюють над посиленням обороноздатності країни, удосконаленням воєнного арсеналу та підвищенням професійної майстерності своїх військових [274].

У контексті загострення безпекової ситуації через повномасштабне вторгнення російської федерації колишній начальник Генерального штабу Збройних Сил України В. Муженко підкреслював значення унікального бойового досвіду, набутого Україною. Розвиток військових сил після подій на Майдані відображає стратегічні зміни в армії, перетворивши її на важливий

інструмент оборони національних інтересів. Ці позитивні перетворення отримали широке визнання серед українського народу і визнаються як внутрішньою, так і міжнародною спільнотою. Зокрема це стосується значного вдосконалення бойового вишколу та модернізації озброєння й військової техніки, що підвищує боєздатність і ефективність українських військ. Також значну увагу приділено системі підготовки військового резерву, яка включає не лише осіб, що виявили бажання служити за контрактом, але й тих, хто вже перебуває в резерві після мобілізації. Система територіального резерву також отримала розвиток, що є частиною ширшої стратегії підготовки та забезпечення обороноздатності держави. Такі заходи мають забезпечити гнучке та оперативне використання ресурсів оборони у відповідь на будь-які загрози, посилюючи здатність України до швидкої та ефективної оборони [196].

Незважаючи не те, що не все так гарно, як стверджувалося начальником Генерального штабу Збройних Сил України, Головнокомандувачем Збройних Сил України (2014 – 2019 рр.), вийшло на практиці в перші дні повномасштабного вторгнення російських терористичних військ в Україну, однак відстояти столицю України – місто-герой Київ і відкинути російські війська на Півночі вдалось повністю, а також майже повністю звільнити Харківську та частково Херсонську й Запорізьку області.

Президент України В. Зеленський підкреслив відвагу та мужність українських захисників, наголосивши, що справжня велич нації вимірюється не масштабами держави чи її військовим арсеналом, а непохитністю духу та прагненням захищати власну свободу і незалежність. Визволення територій під Києвом та біля острова Зміїний стали ключовими моментами, що демонструють волю до перемоги та незламність українців у протистоянні окупантам. Руйнування міфу про непереможність Чорноморського флоту росії та зміна режиму використання Керченського мосту також вказують на зміну ходу війни

на користь України, підкреслюючи незворотність процесу відновлення української територіальної цілісності [32].

Відповідальний підхід та реалістичне оцінювання військової загрози виявлено в позиції ексголовнокомандувача Збройних Сил України В. Залужного. Він акцентував на об'єктивності й наголошував на ефективності мобілізаційних зусиль росії, спростовуючи ідею про нездатність російських сил до бойових дій. Доводив, що такий підхід є помилковим, оскільки вони мають волю та наказ воювати, і вони це роблять. Він наголошував, що вивчення історичного досвіду конфліктів, як наприклад чеченських воєн, показує схожі параметри військової поведінки агресора. Хоча озброєння та оснащення російських сил може бути не найсучаснішим, вони все ж становлять суттєву загрозу для України. За оцінками українського військового керівництва, у розпорядженні росії перебуває значний резервний контингент, здатний до мобілізації [100].

Збройні Сили України, неухильно дотримуючись своїх обов'язків перед Народом України, стоять на сторожі суверенітету та цілісності країни, перешкоджаючи подальшим спробам окупації та анексії українських земель із боку російського агресора. З великою мужністю та професіоналізмом вони прагнуть відновити контроль над всіма тимчасово окупованими територіями, але цей процес вимагає стратегічного підходу та не може вартувати надто великої ціни. Самі Збройні Сили України, їхній моральний дух та бойова готовність є невід'ємними здобутками для народу України, особливо в цей трагічний для держави час. Без збереження цієї живучої сили ворожі сили можуть досягти свого ганебного наміру – знищення української державності. Як, на жаль, підтверджують приклади з окупованих територій, після їх окупації російськими загарбниками починається варварське насилля над місцевим

населенням, дії, які несуть всі ознаки геноциду проти українського народу [88; 368].

Отже, Збройні Сили України виконують вирішальну місію в межах державної стратегії, маючи на меті рішуче та ефективно повернути під контроль держави всі тимчасово окуповані території. Водночас стратегічна планомірність та виважений підхід залишаються пріоритетними для збереження загальної боєздатності й готовності до відсічі будь-якої агресії. Саме здатність до ефективної оборони та стримування агресора визначається не тільки кількісними показниками, але й якістю командування, взаємодією різних родів військ, а також підтримкою з боку союзників і міжнародної спільноти. Збройні сили України мають підтримувати високий рівень готовності та боєздатності для захисту суверенітету й незалежності України.

Значущість місії Міністерства оборони України в аспекті комплектування Збройних Сил України кваліфікованими військовослужбовцями не може бути переоцінена. Забезпечення Збройних Сил України новими кадрами вимагає не лише адаптації до обставин, які змінюються, забезпечення високого морально-психологічного стану та професійної підготовки особового складу. Служба у Збройних Силах України відображає унікальність державної служби особливого характеру, базуючись на підтримці цілісності і суверенітету нації. Важливим аспектом є те, що проходження служби має зараховуватися до страхового стажу та враховується як стаж роботи за спеціальністю та стаж державної служби, відображаючи значущість військової служби для особистісного та професійного зростання. Основною модальністю виконання військового обов’язку для громадян України залишається добровільна служба за контрактом, що продемонстровано невичерпним патріотизмом українців, особливо у відповідь на російське повномасштабне вторгнення. Але в сучасних умовах забезпечення Збройних Сил достатньою кількістю кадрів здійснюється через мобілізаційні

процеси з використанням призову за мобілізацією. Саме ця гнучкість та адаптація до поточних умов військової кампанії відіграють критичну роль у забезпеченні стійкості та готовності Збройних Сил до захисту держави в умовах російсько-української війни [261; 34; 69].

На думку О. Савинець, адміністративно-правове забезпечення мобілізації до Збройних Сил України – це діяльність держави в особі її органів та посадових осіб, а також інших суб'єктів, які згідно із законодавством наділені правом чи обов'язками в цій сфері, уповноважених держави і суб'єктів, спрямованих на створення необхідних умов для належного здійснення мобілізації, установлена нормами законодавства як система гарантій належного проведення мобілізації в Україні [328].

Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. №6 9 було постановлено оголосити та провести загальну мобілізацію. Указ було затверджено Законом України від 3 березня 2022 р. № 2105-IX. Загальна мобілізація відбувається одночасно на всій території України і стосується національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, підприємств, установ і організацій [385]. Мобілізація є одним з основних елементів системи оборонних заходів держави. Мобілізація охоплює комплекс заходів, спрямованих на переведення державної інфраструктури та військових сил країни у військовий стан у зв'язку з надзвичайними умовами всередині країни або ж за її межами [323].

На думку В. Іванченка, мобілізація має бути ефективною, а підстави чітко встановлені державою, військові аналітики мають чітко встановити військові потреби війська. Ефективний план не можливо створити без належної системи обліку. Критикуючи чинну систему воєнних «комісаріатів», учений наголошує

на потребі створення професійного ядра ударних бойових підрозділів із високою зарплатою для солдат, сержантів та офіцерів [96].

Здійснюється уточнення норм адміністративного права щодо проходження військової служби, мобілізації та військового обліку, що зумовлено потребою прийняття оборонних потреб України у відповідь на військову агресію. Сутністю цих змін є вдосконалення процесів мобілізації та військового обліку для залучення більшої частини громадян, які бажають захищати суверенітет і територіальну цілісність України, удосконалення аспектів військової служби, чинної бази щодо порядку мобілізації, військового обліку військовозобов'язаних, резервістів і військовозобов'язаних, а також посилення заходів соціального захисту військовослужбовців, зокрема щодо медичного обслуговування та відновлення після полону; особливостей військового обліку, посилення соціального захисту військовослужбовців, визначення у цій сфері обов'язків органів місцевого самоврядування, упорядкування проблеми про звільнення та відстрочку від проходження військової служби, особливо під час воєнного стану [379].

Виходячи з таких законодавчих пропозицій було ухвалено Закон України № 3696-IX від 9 травня 2024 року, що набрав чинності 19 травня 2024 року, який вносить важливі зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, спрямовані на підвищення відповідальності за порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Аналізований Закон збільшує відповідальність громадян і посадових осіб за недотримання вимог військового обліку, посилюючи санкції для тих, хто ухиляється від мобілізації або порушує встановлені норми обліку військовозобов'язаних. Одним з основних положень Закону є суттєве збільшення штрафів за порушення правил військового обліку та мобілізаційної підготовки, причому розміри штрафів варіюються залежно від

характеру та тяжкості правопорушення. Закон також конкретизує обов'язки посадових осіб підприємств, установ і організацій щодо ведення військового обліку працівників, включаючи зобов'язання щодо інформування про призовників та військовозобов'язаних і зміни їхнього статусу. Оновлені норми також стосуються посилення відповідальності за ухилення від виконання мобілізаційних обов'язків як для фізичних осіб, так і для посадових осіб, які не виконують вимоги мобілізаційної підготовки. Ці зміни мають на меті підвищити ефективність мобілізаційної підготовки та посилити відповідальність за виконання мобілізаційних заходів, що є особливо важливим в умовах триваючої агресії проти України [10].

Також основні пропозиції включали уточнення порядку взяття на військовий облік; зміну призовного віку з 27 до 25 років; надання дозволу колишнім військовополоненим відновлюватися та реабілітуватися через надання їм додаткової оплачуваної відпустки тривалістю 90 днів; більш активніше залучати органи місцевого самоврядування, місцеві адміністрації та військово-цивільні адміністрації до мобілізаційних заходів, зокрема оповіщення та забезпечення прибуття мобілізованих громадян на збірні пункти та військові частини; деталізовані обов'язків несення військово-транспортної служби; роз'яснення щодо повноважень Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, розвідувальних органів щодо військового обліку та мобілізаційного процесу; визначенні обов'язки громадян щодо мобілізаційної готовності, зокрема обов'язкових медичних оглядів, взяття на облік та своєчасної явки у визначені місця після оголошення мобілізації; встановлення вимог до призовних повідомлень та порядку їх вручення; деталізація умов відстрочки та звільнення від призову, а також звільнення з військової служби під час воєнного стану; звільнення від призову на строкову військову службу студентів вищих навчальних закладів, які здобувають вищий від попереднього

рівня освіти незалежно від спеціальності, а також інтернів і докторантів; виключення поняття строкової служби в результатах військово-лікарської комісії; запровадження від 2025 року базової військової підготовки до трьох місяців у вищих навчальних закладах усіх форм власності; від 2025 року початкова військова підготовка громадян стає обов'язковою для осіб, які планують вступати на державну службу; покладення на Національну поліцію України функцій щодо проведення мобілізаційних заходів [246].

Отже, одним із ключових завдань Міністерства оборони України є виважене однак ефективне забезпечення мобілізації до Збройних Сил, інших сил оборони України патріотично налаштованих та вмотивованих громадян. Це може відбуватися як на основі добровільних контрактів, так і через обов'язкову мобілізацію. Проте, примусова мобілізація є складною та малоефективною. Мотиваційні мобілізаційні заходи для військовозобов'язаних можуть бути різноманітними. В них можуть використовуватися не лише патріотичні, але й фінансові, організаційні, психологічні безпекові та егоїстичні чинники. Держава разом із суспільством повинні створити комплексну систему потужних умов, стимулюючих заохочень, вагомих пільг і моральної підтримки, зокрема для поранених захисників і родин загиблих героїв, щоб громадяни охоче та свідомо вступали до лав війська. Весь державний апарат та соціальний механізм мають працювати єдиним фронтом задля досягнення цієї мети.

Постачання українському війську зброї належної ефективності та в достатній кількості є провідним завданням Міністерства оборони України. В перші дні повномасштабного вторгнення українські воїни знищували окупантів переважно зброєю, яка дісталась Україні у спадок від попередньої епохи, за винятком переносних ракетних комплексів, які напередодні вторгнення передали нам західні партнери.

Унаслідок стратегічної підтримки Заходу українські збройні сили значно посилили свої позиції. Допомога не обмежилася постачанням озброєнь. Окрім них Україна отримала сучасні системи зв'язку та командування, які забезпечили високий рівень координації підрозділів та ефективне управління бойовими діями. Серед іншого Україна отримала броньовані машини, такі як MRAP (Mine Resistant Ambush Protected) та бронетранспортери різних модифікацій, що забезпечили захист військовослужбовців в умовах міських боїв та протимінної боротьби. Було також постачено сучасні системи РЕБ (радіоелектронної боротьби), які дозволили ефективно протидіяти ворожим дронам та навідним системам озброєння. Не менш важливим було постачання протикорабельних ракетних комплексів, що забезпечили оборону узбережжя та морських комунікацій, а також ракетних комплексів «земля-повітря» середньої та великої дальності, які зміцнили протиповітряну оборону країни. Значна увага приділялася також логістичній підтримці, зокрема постачанню запасних частин для військової техніки, медичних засобів, засобів індивідуального захисту та інженерного обладнання, що дозволило значно підвищити стійкість військ на фронті. Слід відзначити, що ця військова допомога супроводжувалась і тренуваннями від інструкторів НАТО, які допомогли українським воїнам освоїти новітні системи озброєнь і тактику ведення сучасного бою. Це включало в себе курси з кібербезпеки, оперативного планування, стратегічної розвідки й контролю над зброєю масового ураження. Зусилля Заходу стали ключовим чинником у зміцненні обороноздатності України та демонструють незмінність підтримки українського народу в боротьбі за суверенітет і територіальну цілісність [171].

У контексті виробництва власної зброї українська оборонна промисловість зіткнулася з потребою швидкої адаптації до нових викликів воєнного часу. Значне збільшення оборонного бюджету України 2022 року було

важливим кроком, але виробництво потребує встановлення довгострокових і стабільних державних контрактів, що стануть основою для розвитку й модернізації вітчизняних підприємств. Для ефективної підтримки власних виробників потрібно створити сприятливі умови для розширення виробництва, зокрема через надання податкових пільг, субсидування наукових досліджень та розроблення нових типів озброєння. Ключовим моментом є також налагодження співпраці між державою і приватним сектором, а також інтеграція виробництва в міжнародні ланцюги постачання для зменшення залежності від імпортних компонентів. Не менш важливими є розроблення та виробництво високотехнологічної зброї, якої раніше не було в арсеналі української армії, – як сучасні БПЛА, системи протиракетної оборони, кіберзахисні системи та шифровані засоби зв'язку [361].

Українська оборонна промисловість 2024 року досягла значного зростання, забезпечуючи виробництво різних видів сучасної зброї, таких як самохідна артилерія, дрони, системи протиповітряної оборони, ракети та боєприпаси. Виробництву зброї передує розроблення, що фінансується державними відомствами, приватними компаніями або кластером Brave1. Оборонні компанії також самостійно інвестують у дослідно-конструкторські роботи, щоб прискорити створення нових технічних рішень. Сертифікація зброї передбачає спрощену процедуру допуску до експлуатації під час воєнного стану, що дозволяє за кілька тижнів отримати державний контракт. Ринок озброєнь стає все більш важливим для української економіки, а також для забезпечення потреб армії в умовах триваючої війни. Українська оборонна промисловість досягла рівня, коли виробники активно нарощують обсяги випуску техніки та боєприпасів, одночасно розширюючи можливості для розробки нових зразків зброї. Важливим елементом підтримки інновацій стало фінансування через кластер Brave1, який забезпечує гранти для перспективних

оборонних стартапів. Ця динамічна система дозволяє швидко реагувати на вимоги Збройних Сил України та забезпечувати армію необхідним обладнанням [10].

Це дозволить не тільки підвищити обороноздатність країни, але й зробити її менш залежною від зовнішніх постачальників. Для забезпечення довгострокової перспективи важливо зосередитись на розвитку наукових досліджень та інновацій, створенні новітніх зразків озброєння, які б могли не тільки задовольнити потреби національної оборони, але й бути конкурентоспроможними на світовому ринку. Україні важливо розробити власну стратегію оборонних інновацій, яка б передбачала не тільки реактивні заходи на існуючі виклики, але й прогнозування майбутніх технологічних тенденцій. Також слід пам’ятати про потребу розвитку вітчизняної бази знань та навчання кадрів, щоб забезпечити кваліфіковані ресурси для роботи в оборонному секторі. Виробництво озброєння не тільки вимагає ручної праці, але й інтеграції науки, технологій, інженерії та математики для створення передових систем озброєння. Тим самим забезпечення власною зброєю є багатовимірним завданням, яке включає не тільки виробництво існуючого озброєння, але й інвестиції в розвиток нових технологій, підготовку кадрів та створення стабільних довгострокових державних контрактів, які дадуть поштовх національній економіці та посилять оборону країни [191].

Отже, забезпечення Збройних Сил України потужною й одночасно високоточною та високоефективною зброєю є пріоритетним і ключовим завданням Міністерства оборони України. У нинішніх умовах цей процес переважно відбувається завдяки стратегічній підтримці західних партнерів. Однак, з огляду на тривалу й виснажливу війну з Росією та мінливість міжнародної підтримки, Міністерство оборони спільно з Кабінетом Міністрів повинні докласти значних і комплексних зусиль для масштабного нарощування

виробництва озброєння, яке вже виготовляється українськими промисловими підприємствами, а також активного запуску нових інноваційних зразків зброї.

Соціальний захист поранених інвалідів війни, ветеранів і військовослужбовців Збройних Сил України є визначальним чинником забезпечення справедливості та підвищення моральної мотивації військовозобов'язаних для добровільного вступу до лав української армії. Це повинно здійснюватися у всеохопній, обов'язковій для виконання системі вшанування пам’яті полеглих героїв і оперативного впровадження беззаперечних пільг для учасників бойових дій, що стане не лише запорукою соціальної підтримки захисників, але й рекрутингу нових військовослужбовців.

Адміністративно-правовий статус Міністерства оборони України у контексті забезпечення прав і свобод людини в умовах російсько-української війни (етапу повномасштабного вторгнення) включає систему класичних елементів правового статусу суб’єкта публічної адміністрації з урахуванням специфічних аспектів, головними серед яких є відповідальність за комплексне постачання Збройним Силам, а також іншим силам оборони України всім необхідним для досягнення перемоги. Насамперед це стосується забезпечення особовим складом діючих та новостворених бригад як через підписання контрактів, так і шляхом мобілізації військовозобов'язаних громадян для виконання їхнього конституційного обов'язку без застосування заходів примусу. Важливим залишається забезпечення військових усім необхідним для відносно безпечного ведення бойових дій, включно з високоточною сучасною зброєю, особливо системами дистанційного ураження російського агресора.

Висновки до розділу 2

1. Доведено, що у правовому стані режиму російсько-українського війни належний адміністративно-правовий статус адміністративних органів стає вирішальним для забезпечення прав і свобод громадян та законних невідкладних інтересів юридичних осіб. Адміністративні органи зобов'язані не лише здійснювати класичні функції публічного адміністрування, але й адаптуватися до умов війни, ефективно реагуючи на потреби безпеки та підтримки громадян, особливо в зонах бойових дій. Адміністративні органи відіграють ключову роль у забезпеченні порядку, наданні допомоги потерпілим, забезпеченні доступу до основних життєво необхідних ресурсів та підтримці мінімальних правових стандартів. Тільки з їх компетентною та з належними повноваженнями допомогою можна забезпечити невідкладні потреби суб'єктів господарювання, відносну стабільність у державі під час ведення активних бойових дій з російськими окупантами.

2. В умовах відбиття повномасштабного російського терористичного вторгнення в Україну адміністративно-правове забезпечення прав і свобод стає визначальним аспектом діяльності адміністративних органів, які виконують на всіх рівнях – від центральних до місцевих органів влади – свої виконавчі зобов'язання перед народом України та українським суспільством. Особливого значення набуває публічно-сервісна роль цих органів, яка виявляється в забезпеченні захисту громадян, особливо в зоні бойових дій. Ключовими є виважені та збалансовані адміністративні обов'язки та права, які визначають можливості органів виконавчої влади ефективно реагувати на потреби нужденних, забезпечуючи охорону та дотримання фундаментальних прав людини в надзвичайних обставинах.

3. З’ясовано, що тимчасові військово-цивільні адміністрації (до початку повномасштабного вторгнення в зонах ведення АТО та ООС) створювались на підставі адміністративних актів Президента України. Вони відігравали ключову роль у підтримці прав і свобод громадян, особливо поруч із зонами активних бойових дій, де діяльність органів місцевого самоврядування була обмежена або неможлива. Створення та діяльність цих адміністрацій регулюється законодавством і рішеннями на найвищому державному політичному рівні й фінансуються з державних чи місцевих бюджетів, забезпечуючи основу для стабільності та безпеки громадян в умовах надзвичайної ситуації.

4. В умовах російсько-української війни адміністративні органи, задіяні в захисті прав і свобод громадян, можуть бути класифіковані за ступенем їх спеціалізації. Основні з них – це ті, що виконують широкий спектр адміністративних завдань на вищому й центральному державному рівнях, включаючи реагування на надзвичайні ситуації, які стосуються публічної безпеки й забезпечення невідкладних справ громадян і законних інтересів юридичних осіб. У свою чергу спеціалізовані адміністративні органи, створені для конкретних завдань, як наприклад реагування на інциденти в зонах активних бойових дій, здійснюють безпосередню допомогу постраждалим, відновлення правопорядку у місцях, що найбільше постраждали від російських терористів. Вони розрізняються за рівнями ієрархії публічної влади – від вищих, центральних до регіональних, місцевих і локальних адміністративних публічних інстанцій, кожна з яких має свої унікальні функції та обов’язки, пристосовані до особливих потреб воєнного часу і допомоги населенню та юридичним особам.

5. У контексті російсько-української війни Кабінет Міністрів України відіграє головну роль у загальній організації публічного адміністрування державних оборонних зобов’язань і забезпеченні прав громадян в умовах повномасштабної російської агресії. Як вищий орган виконавчої влади він

здійснює не тільки державну політику, однак і вагомі виконавчі функції щодо забезпечення координації та контролю за іншими органами виконавчої влади з питань національної безпеки та оборони, захисту прав і законних інтересів громадян. Завданнями Кабінету Міністрів є розроблення оборонної стратегії, задоволення поточних і стратегічних потреб у сфері оборони, реагування на виклики, які ставить перед країною військовий стан. Уряд України відповідає за законодавче забезпечення та контроль за дотриманням законів, що стосуються національної оборони й безпеки, захист права і законних інтересів громадян через упровадження необхідних заходів для захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Уряд України в умовах воєнного стану вживає всебічних заходів для захисту прав і свобод громадян, забезпечення національної безпеки й оборони країни. Це включає не лише активну оборону й військові операції, але й забезпечення порядку та стабільності на визволених територіях, дотримання міжнародного гуманітарного права, розмінування, соціальну підтримку постраждалих і реабілітацію ветеранів. Уряд бере на себе відповідальність за повноцінне відновлення публічного адміністрування у звільнених районах, щоб створити умови для безпечного життя населення.

6. З’ясовано, що Міністерство внутрішніх справ України виконує центральну роль у забезпеченні публічної безпеки та правопорядку під час російсько-української війни, маючи у своєму підпорядкуванні такі структури, як Національна поліція, Національна гвардія, Державна прикордонна служба і Служба цивільного захисту. Названі адміністративні органи, які мають статус центральних органів виконавчої влади, роблять головний внесок у протидію кримінальній злочинності, забезпечення публічного порядку, безпеки та реагування на надзвичайні ситуації. У контексті бойових дій МВС України здійснює координацію правоохоронних дій та відповідає за комплексний підхід

до цивільної оборони країни. Прозорість і системність процедур відбору і призначення працівників МВС України гарантують високий рівень їхньої професійності і спроможності ефективно реагувати на загрози, що виникають у результаті війни, тим самим забезпечуючи безпеку громадян та інтегральність захисту цивільної інфраструктури України.

Національна гвардія України є ключовим елементом у забезпеченні безпеки держави та захисті прав і свобод громадян під час військового стану, виконуючи роль як на передовій, так і в забезпеченні правопорядку в тилу. Її функції й обов'язки адаптуються до воєнного часу, підкреслюючи важливість і готовність до захисту країни в умовах російсько-української війни.

7. З'ясовано, що Збройні Сили України є головним владним суб'єктом військової безпеки як найбільш чисельне і професійне військове формування, на яке покладається оборона України від зовнішніх загроз. Особливо зросла роль цього центрального органу виконавчої влади у зв'язку з відбиттям повномасштабного російського терористичного вторгнення в Україну. Збройні сили України забезпечують основне навантаження стосовно підтримання територіальної цілісності та суверенітету України. Адміністративно-правові механізми забезпечення у сфері оборони сприяють ефективній координації та швидкій реакції на військові загрози. Розвиток військового та територіального резерву став важливим стратегічним елементом обороноздатності держави. Загалом зроблено висновок, що військовослужбовці Збройних Сили України демонструють високу професійність і мужність у відсічі російської агресії, гарантуючи відносну безпеку та стабільність на національному рівні в більшості регіонів України.

8. Доведено, що одним із головних завдань Міністерства оборони України є забезпечення мобілізації до Збройних Сил України вмотивованих громадян України. Підкреслено, що здійснити це через примусову мобілізацію практично

не можливо. Мудрий Український народ якщо чогось робити не хоче, ніяка демократична влада примусити його на це не зможе. При цьому ми не заперечуємо інститут мобілізації як невід'ємний ефективний елемент забезпечення обороноздатності України, однак держава й суспільство має створити систему дієвих умов (заходів), заохочень, пільг та інших стимулів і поваги до військовослужбовців Збройних сил, інших сил оборони України, особливо стосовно поранених військовослужбовців та родичів загиблих, щоб громадяни йшли у військо добровільно як за призовом, так і контрактом.

З'ясовано, що ключовим завданням Міністерства оборони України є забезпечення Збройних Сил України достатньою кількістю високоефективної зброї. Наразі це завдання здебільшого виконується завдяки постачанню від західних партнерів. Однак, враховуючи затяжний характер російсько-української війни та нестабільність міжнародної підтримки, Міністерство оборони спільно з Кабінетом Міністрів України, у тісній координації з Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості, має зосередити значні та результативні зусилля на розширенні номенклатури і підвищенні якості виробництва озброєння, яке вже виготовляється українськими підприємствами, а також на активному запуску виробництва нових видів зброї.

9. Зроблено висновок, що Служба безпеки України відіграє вирішальну роль у захисті національної безпеки, виконуючи контррозвідувальні функції щодо виявлення, запобігання та протидії діям, що загрожують державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному устрою та безпеці громадян. Також завдання СБУ включають боротьбу з тероризмом і забезпечення публічної безпеки. Активна протидія агресору, застосування інноваційних технологій, співпраця з іншими правоохоронними та адміністративними органами дозволяє СБУ ефективно виконувати свої завдання як у районах бойового зіткнення, так і у відносному тилу, виявляючи та

знешкоджуючи російську агентуру. Крім виконання своєї основної контррозвідувальної функції спільно з іншими силами безпеки й оборони України, значна частина військовослужбовців СБУ безпосередньо стоять на сторожі національних інтересів України та її незалежності, здійснюючи оборону та звільнення тимчасово окупованих територій.

10. Підкреслено, що військові адміністрації відіграють вирішальну роль у публічному адмініструванні та забезпеченні публічного порядку на місцях в умовах воєнного стану. Вони функціонують як тимчасові адміністративні органи, що виконують закони та підзаконні нормативно-правові акти, установлені загальнонаціональними та місцевими органами публічної влади, забезпечуючи підтримання та відновлення нормального життя і безпеки громадян та юридичних осіб у зонах, прилеглих до бойових дій, і загалом забезпечують заходи стосовно обороноздатності в регіонах. Доведено, що військові адміністрації діють як важлива ланка у виконавчій структурі загалом та головна на регіональному й місцевому рівнях, забезпечуючи дотримання законності та захист прав громадян, тісно співпрацюючи з військовими, правоохоронними та іншими владними інституціями. Загалом доведено, що адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні характеризується як унікальний та специфічний, з чітко обмеженою тривалістю дії та юрисдикцією й важливістю в забезпеченні функціонування держави і виконанні владних повноважень в умовах воєнного стану з акцентом на взаємодію з військовим керівництвом і забезпечення прав, свобод громадян та потреб оборони України в контексті практичного застосування.

11. Громадянське суспільство, особливо волонтерський рух, стає надійною опорою в умовах російської агресії проти України, забезпечуючи не тільки моральну підтримку, але й реальну матеріальну допомогу тим, хто перебуває в зоні бойових дій або постраждав від війни. Волонтери не лише

допомагають засобами й обладнанням, але й надають необхідну медичну, психологічну та гуманітарну підтримку, виявляючи глибоку повагу до військовослужбовців Збройних сил, інших сил оборони України та гуманність стосовно нужденних громадян.

12. Міністерство у справах ветеранів України виконує комплексну місію, забезпечуючи всебічну підтримку ветеранам та їхнім родинам, охоплюючи соціальний, професійний та психологічний аспекти. Важливим напрямком його роботи є створення Єдиного державного реєстру ветеранів війни для покращення доступу до державних послуг та ресурсів. Усі заходи Міністерства спрямовані на поліпшення якості життя ветеранів, їх соціальну адаптацію та інтеграцію в суспільство. Публічне адміністрування Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України безпосередньо спрямоване на забезпечення прав, свобод та інтересів осіб на прилеглих до тимчасово окупованих територіях, громадян, які покинули своє місце проживання, на координацію діяльності з надання гуманітарної допомоги, сприяння задоволенню національно-культурних, мовних, освітніх потреб, розвитку етнічної самобутності корінних народів та національних меншин, що проживають на тимчасово окупованих територіях.

13. Розвідувальні органи України виконують важливу роль, яка виходить за рамки традиційного збору інформації, включаючи активні дії для захисту прав і свобод громадян в умовах російсько-української війни, зокрема на тимчасово окупованих територіях. Вони залучені не тільки до контррозвідувальної діяльності, але й до оперативного реагування на порушення прав людини, що включає запобігання незаконному позбавленню волі, катуванням, убивствам та іншим серйозним злочинам.

14. Актуалізовано, що соціальний і психологічний захист осіб з інвалідністю внаслідок війни, ветеранів та військовослужбовців Збройних Сил

України є головними чинником забезпечення справедливості та мотивації військовозобов’язаних добровільно вступати до лав Збройних сил, інших сил безпеки й оборони України. Це має здійснюватися в системі увіковічення пам’яті загиблих і вчасного встановлення та безперечного забезпечення пільг учасникам бойових дії.

РОЗДІЛ 3
ІНСТРУМЕНТИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

3.1. Видання нормативно-правових актів як інструмент публічного адміністрування забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни

У контексті забезпечення прав і свобод громадян в умовах воєнного стану в Україні важливо врахувати цілісну структуру правової системи держави, яка функціонує на основі принципів романо-германської правової сім'ї. Серед різноманітних правових інструментів нормативно-правові акти, що видаються адміністративними органами, становлять основу для регуляції громадських відносин, забезпечення правопорядку та відновлення прав і свобод осіб, які потерпіли внаслідок воєнних дій. Підзаконні адміністративно-правові акти дозволяють відносно швидко реагувати на виклики, які постають перед державою в умовах швидкозмінної російсько-української війни, адаптуючи чинне законодавство до нових реалій. Це може включати зміни в механізмах евакуації населення, організації життєзабезпечення, доступу до медичної допомоги, соціальних виплат та компенсацій. Такі акти допомагають упорядковувати дії різних відомств та забезпечують координацію зусиль всіх суб'єктів влади для захисту громадян і держави. Водночас видання підзаконних нормативно-правових актів вимагає чіткої відповідності до основних правових принципів та міжнародних стандартів, зокрема у сфері гуманітарного права.

Важливо, щоб такі документи були прозорими, доступними для розуміння громадянами й ефективно імплементовані на практиці.

Закон України «Про правотворчу діяльність» установлює фундаментальні засади щодо створення та впровадження нормативно-правових актів, які є ключовими компонентами правової системи держави. Нормативно-правовий акт як офіційний документ, ухвалений відповідно до компетенції і процедур, визначених Конституцією України або законами, виражає правову волю держави і призначений для регулювання суспільних відносин через установлення загальнообов'язкових правил, які мають неодноразовий характер застосування. Нормативно-правовий акт містить норми права, які мають загальний характер та адресовані невизначеному колу осіб. Вони спрямовані на врегулювання певної категорії суспільних відносин і вводяться в дію у формі, що забезпечує їх доступність і зрозумілість для всіх, хто до них звертається. Нормативно-правові акти можуть ухвалюватися у вигляді законів, указів, постанов, розпоряджень, наказів та інших форм, які визначаються відповідними рівнями владних повноважень.

Суб'єкти правотворчої діяльності, які володіють повноваженнями на ухвалення таких актів, включають Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади, а також інші державні органи в межах їх компетенції. Правотворча діяльність в Україні здійснюється з урахуванням принципів демократії, законності, верховенства права та забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Нормативно-правові акти підлягають систематичному перегляду та актуалізації, аби відповідати сучасним умовам та викликам, які постають перед державою [293], зокрема в контексті реагування на постійні зміни реальності російсько-української війни.

Наприклад, постанова Кабінету Міністрів України № 600 від 30 травня 2023 року, яка затвердила «Порядок надання компенсації за знищені об’єкти нерухомого майна», є прикладом правотворчої діяльності, спрямованої на відновлення прав та інтересів громадян, які постраждали від бойових дій. Цей нормативний акт спрямований на впровадження чіткого механізму визначення обсягу та порядку надання компенсацій за пошкоджене чи знищене майно у результаті воєнних дій, терористичних актів чи інших подій, пов’язаних із російсько-українською війною та спричинених агресією проти України. Основною метою такої постанови є забезпечення соціальної справедливості та підтримки громадян, які втратили своє майно внаслідок військових дій. Вона визначає процедуру оцінки збитків, порядок подання заяв для отримання компенсації та умови її виплати. Документ передбачає створення спеціалізованого реєстру для обліку пошкодженого чи знищеного майна, що дозволяє державі систематизувати інформацію й забезпечити цілісний та прозорий процес компенсації. Аналізований підзаконний нормативно-правовий акт здійснює також визначення джерел фінансування компенсацій, механізмів їх виплати через фінансові установи, а також урегулювання питань відповідальності за порушення правил надання компенсацій. Важливо, що постанова забезпечує реалізацію основних принципів верховенства права, забезпечуючи, що жоден громадянин, який постраждав від воєнних дій, не залишиться без державної підтримки у відновленні своїх прав. Цей документ слід розглядати в контексті більш широкої системи захисту прав людини та основоположних свобод, включаючи механізми юридичного захисту, відновлення втраченого майна й надання відповідної допомоги та підтримки для постраждалих осіб в Україні [241].

У структурі правової системи України існує ієрархія правових норм, на вершині якої перебуває Конституція як Основний Закон, за нею слідує

Європейська конвенція захисту прав та основоположних свобод, а також рішення Європейського суду з прав людини, ухвалені на її основі. Далі – закони, ухвалені Парламентом України, та підзаконні нормативно-правові акти, що включають регуляцію та директиви, розроблені та затверджені компетентними адміністративними органами. Ці підзаконні нормативні акти розроблені з метою деталізації та уточнення норм права, виписаних у законах України, що забезпечує функціональність і відповідність правової системи потребам суспільства [241].

Із норм Закону України «Про правотворчу діяльність» можна зробити узагальнення, що Конституція України закладає фундаментальні засади правового устрою держави, окреслює структуру публічного адміністрування, права громадян та свободи людини і громадянина, основоположні принципи Української нації. Закони, ухвалені Верховною Радою України, мають бути узгоджені з Конституцією та часто розширюють загальні засади, викладені в ній, установлюючи більш деталізовані правила поведінки. Підзаконні нормативно-правові акти втілюють більш детально права та обов’язки суб’єктів права, засоби та процедури їх правової діяльності. Зокрема останні використовуються різними виконавчими органами для забезпечення можливості ефективного застосування законів у повсякденних ситуаціях. До них належать урядові постанови, міністерські накази та інші регуляторні документи, що встановлюють більш детальні однак загальні вимоги, процедури та настанови, необхідні для послідовного застосування законів. Усі підзаконні нормативно-правові акти мають бути узгоджені з Конституцією та законами, на основі яких вони були ухвалені. Вони не мають суперечити міжнародним договорам, учасником яких є Україна, рішенням Європейського суду з прав людини. Завданням підзаконної легіслації також є узгодження національного законодавства з міжнародними правовими стандартами, де це застосовано,

забезпечуючи виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань. Також узгодженість різних підзаконних нормативно-правових актів запобігає правовим конфліктам і забезпечує, щоб усі елементи правової системи працювали злагоджено для досягнення поставлених цілей. У контексті російсько-української війни значення чіткої та міцної правової рамки стає ще більш вираженим. Уряду потрібні ефективні та гнучкі правові інструменти для реагування на динамічні та складні виклики, забезпечення громадського порядку, захисту прав громадян та підтримання оборони та безпеки країни [293].

Наприклад, постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 року № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» упорядкувала умови ведення бізнесу в період воєнного стану та спростила адміністративні процедури для суб'єктів господарювання. Постанова дозволяє провадження господарської діяльності на підставі подання декларацій замість отримання дозвільних документів для низки видів діяльності, за винятком особливо регульованих сфер, визначених у додатках до постанови. Аналізований підзаконний нормативно-правовий акт встановлює, що нерезиденти можуть отримувати право на ведення діяльності в будівництві об'єктів підвищеної відповідальності без отримання ліцензії, подаючи декларацію до відповідних органів. Постанова визначає порядок подання декларацій через електронні засоби (зокрема, портал «Дія»), строки дії декларацій, а також особливі умови для ліцензування та періодичне продовження строків дії дозвільних документів в умовах воєнного стану [58].

На основі Закону України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX поняття «нормативно-правовий акт» отримує категорійне визначення як акт публічного адміністрування, тобто рішення, що виноситься суб'єктом владних повноважень. Такий акт загального характеру характеризується як правовий інструмент, який встановлює, змінює чи припиняє (скасовує) загальні правила,

що регулюють однорідні (однотипні) соціальні відносини. Важливою характеристикою нормативно-правового акта є його орієнтація на тривале та систематичне застосування в суспільних відносинах, що забезпечує стабільність і передбачуваність правового регулювання [198].

Кодекс адміністративного судочинства України розширює це визначення, наголошуючи на адміністративно-правовій природі таких актів, що наділяє їх силою безпосередньо регулювати певні категорії відносин між суб'єктами права. Це підкреслює інструментальну роль нормативно-правових актів у реалізації державної політики та управлінських рішень, даючи змогу владним органам адекватно реагувати на суспільні потреби та зміни, що відбуваються. Тим самим «нормативно-правовий акт» виступає як один з основних елементів правотворчості, через нього здійснюється правове регулювання різноманітних аспектів суспільного життя, забезпечується правопорядок та реалізуються конституційні засади [111]. Не заглиблюючись в критичний аналіз із погляду адміністративного процесу останньої категорії, хочемо зазначити, що її не доцільно застосовувати у широкому форматі за межами адміністративного судочинства. Адже, з погляду теорії права, в ньому закладено деяку засадничу невідповідність щодо поняття та змісту.

Відповідно для нашого аналізу ми будемо брати за основу норми Закону України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX стосовно юридичної природи категорії «підзаконний нормативно-правовий акт». Ця категорія охоплює акти публічного адміністрування, які ухвалюються на основі та в межах повноважень, визначених Конституцією України й законами, і можуть приймати форму положень, порядків, інструкцій чи правил. Такі акти не передбачають утвердження нових норм, які затверджуються виключно законами України. Вони мають за мету деталізувати та забезпечити виконання загальних принципів і правил, установлених саме в законах України. При цьому важливо підкреслити,

що видання таких нормативно-правових актів не є делегуванням законодавчої влади, оскільки вони мають виключно відповідати вже чинним законам. У разі, коли відповідно до Конституції чи закону України потрібно видати підзаконний нормативно-правовий акт у визначеній формі, відповідальність за його затвердження лежить на відповідному компетентному суб'єкті правотворчості. Затверджені нормативно-правові акти постають як інструменти правозастосування, які забезпечують конкретизацію законодавства і його застосування в соціальній практиці. Підзаконні нормативно-правові акти можуть ухвалюватися окремо відповідальними суб'єктами або у формі спільних рішень у разі, коли це дозволено законодавством. Така процедура дозволяє забезпечити цілісність та узгодженість правового регулювання, а також ефективність управлінської діяльності в контексті державного управління та відповіді на суспільні виклики. [293].

Як приклад можна навести спільний наказ Міністерства енергетики України та Фонду державного майна України від 22 лютого 2023 року № 57/342, яким було затверджено Методику оцінки збитків, що були завдані енергетичній інфраструктурі України внаслідок збройної агресії з боку Російської Федерації. Зазначена Методика встановлює процедуру та критерії для калькуляції шкоди і збитків, спричинених об'єктам енергетичної інфраструктури, і визначає обов'язковість її застосування при встановленні розміру збитків для постраждалих від збройного конфлікту, включаючи випадки, що потребують судової оцінки. Ця Методика є важливим інструментом, який забезпечує систематизацію і стандартизацію підходів до оцінювання втрат, забезпечуючи таким чином справедливість і точність у визначенні компенсації. Вона дозволяє адекватно відшкодувати збитки, що мають значний соціальний і економічний вплив на громадян та державу, і становить невід'ємну частину зусиль держави з

відновлення пошкодженої інфраструктури та зміцнення енергетичної безпеки країни в умовах воєнного стану [176].

У юридичній літературі з адміністративного права акцентується на тому, що процес видання нормативно-правових актів є основною правотворчою діяльністю адміністративних органів у процесі розпорядчої діяльності. Ця діяльність полягає в ухваленні адміністративними органами правил загального характеру, які базуються на чинних законах. Основна мета таких правил – забезпечити деталізацію й конкретизацію законодавчих норм, що сприяє їх ефективному застосуванню в реальних умовах. Адміністративні норми, які таким чином видаються, мають важливі юридичні наслідки, оскільки вони тільки уточнюють, однак не можуть розширювати дію норм негативного спрямування до приватних осіб, роблячи їх більш зрозумілими та доступними для громадян і юридичних осіб. Це забезпечує необхідний рівень правової ясності та прогнозованості, що є критично важливим для правової держави. Вчені-адміністративісти розробили певні класифікації підзаконних нормативно-правових актів залежно від їх виду та суб'єктів, які їх видають. Така класифікація дозволяє глибше аналізувати та розуміти механізми державного управління, а також оцінювати вплив конкретних норм на суспільні відносини. Виділяються різні форми нормативних актів, такі як розпорядження, інструкції, накази, де кожен має свою специфіку і сферу застосування, забезпечуючи гнучкість і адаптивність адміністративної системи до поточних потреб та викликів. [249]. На вершині такої класифікації за суб'єктами в умовах воєнного стану стоять нормативно-правові укази Президента України, адже Голова держави видає «укази» нормативно-правового характеру як акти Глави держави, на основі й на виконання Конституції та законів України та пов'язані з питаннями публічного адміністрування, насамперед у сфері оборони, закордонних справ і гарантування конституційних прав та свобод громадян.

Наприклад, це Указ Президента України від 26 липня 2023 рок №452 «Про продовження строку проведення загальної мобілізації» у зв'язку з триваючою широкомасштабною збройною агресією російської федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави, підтримання боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до Конституції та Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»[296].

Кабінет Міністрів України, будучи вищим органом виконавчої влади, на підставі та в межах реалізації положень Конституції й законодавства країни уповноважений видавати постанови, які мають нормативно-правовий характер. Вони є обов'язковими для дотримання на всіх рівнях публічної, зокрема в окремих випадках, зазначених законом, також і органів місцевого самоврядування та приватних осіб, які беруть участь у регульованих адміністративних відносин. Ілюстрацією до цього є урядова постанова від 7 березня 2023 р. № 209, яка встановлює конкретні владні засади деяких держорганів в аспектах забезпечення міжнародних гуманітарних правових норм. Зокрема, Міністерство внутрішніх справ отримало відповідальність за встановлення зв'язку між сім'ями та родичами осіб, що вважаються зниклими безвісти в екстраординарних ситуаціях. Також уряд зазначає завдання для Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, пов'язані з виконанням державних обов'язків за спеціальними бюджетними програмами, що передбачають захист прав і свобод громадян на тимчасово окупованих землях, надання допомоги в гуманітарних кризах, а також проведення заходів щодо повернення тіл (останків) осіб, загиблих чи померлих через збройні конфлікти [225].

Також Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади має важливе значення у впровадженні політик, що стосуються безпеки та

гуманітарних питань у країні, особливо у критичних ситуаціях, як то воєнний стан чи надзвичайні ситуації. Наприклад, постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2023 р. № 209 року демонструє це, вносячи зміни у процедуру евакуації, яка регламентується вже чинними нормативними актами. Ці зміни підкреслюють особливу увагу уряду до захисту вразливих груп населення, таких як діти, що перебувають у зоні бойових дій. Згідно з новими положеннями обласні військові адміністрації можуть застосовувати обов'язкову евакуацію дітей разом з їхніми батьками, опікунами або іншими законними представниками з районів, що потерпають від бойових дій. Таке рішення має бути узгоджене з відповідними військовими командуваннями та Координаційним штабом, що забезпечує координацію процесу евакуації населення в умовах воєнного стану. Така обов'язкова евакуація дітей має відбуватися під наглядом хоча б одного з батьків або законного представника, щоб забезпечити їхню безпеку та добробут під час переміщення в більш безпечні райони. Ця процедура важлива для захисту найбільш незахищених частин населення в умовах, коли забезпечення безпеки та прав дітей є вкрай необхідним [264].

Нормативні акти, які видаються міністерствами та іншими ключовими відомствами в межах виконавчої гілки влади України, є інструментом публічного адміністрування, що спрямований на конкретизацію та деталізацію вищих юридичних документів країни, таких як Конституція, закони, укази Президента та постанови Кабінету Міністрів. Ці акти виписують детальні правила і процедури, які мають бути дотримані суб'єктами адміністративного пава у специфічних ситуаціях.

Наприклад, ухвалений 25 травня 2023 року наказ Міністерства оборони України № 308, офіційно зареєстрований Міністерством юстиції 8 червня 2023 року під номером 954/40010, затверджує «Порядок і умови надання та виплати

одноразової грошової допомоги в разі смерті (загибелі) військовослужбовців Державної спеціальної служби транспорту під час дії воєнного стану». Документ установлює процедуру подання документів для отримання одноразової допомоги, яка передбачена в раніше ухваленій постанові Кабінету Міністрів № 168 від 28 лютого 2022 року, зокрема визначає процес призначення та виплати допомоги, а також алгоритми, які слід застосовувати для забезпечення прав і благополуччя військовослужбовців та їх сімей під час воєнного стану [240; 248].

На регіональному та місцевому рівнях підзаконні нормативно-правові акти військові адміністрації, органів місцевого самоврядування та керівників локальних публічних установ, підприємств та організацій видаються відповідно до потреб територіальних громад та особливостей місцевого публічного адміністрування. Як приклад можна навести розпорядження начальника Дніпропетровської обласної військової адміністрації щодо організації та проведення мобілізаційних заходів у регіоні, видане 8 вересня 2023 року під номером 325/0/527/. Цей документ зобов'язує районні військові адміністрації оновити та впровадити розпорядження, які сприяють виконанню запланованих мобілізаційних дій на території відповідних районів. Зазначимо, що хоча місцеві військові адміністрації та органи самоврядування й мають право видавати норми загального характеру, вони нечасто користуються цим правом, оскільки зазвичай діють у межах вже чинного адміністративного законодавства вищих рівнів, що забезпечує єдність і консистенцію у правовому регулюванні на всій території держави [285; 73].

Отже, усе вищевикладене дає можливість сформулювати такі узагальнення щодо видання нормативно-правові актів як інструменту публічного адміністрування забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни:

– в умовах збройної агресії російських терористів в Україну підзаконні нормативно-правові акти виконують критично важливу роль, будучи засобами юридичного регулювання забезпечення та захисту прав, свобод та законних інтересів громадян і національного бізнесу. Ці акти, які ухвалюються на підставі Конституції, оборонних законодавств, правозахисних норм, а також відповідно до зобов'язань України згідно з міжнародним правом, включаючи Женевські конвенції, мають на меті запобігати порушенням і відновлювати порушені права та інтереси, що були знехтувані внаслідок дій російських бойовиків;

– вони затверджують норми права, в яких виписані спеціальні протоколи для евакуації цивільних осіб із зон бойових дій, механізми документування та розслідування воєнних злочинів, а також створення умов для надання гуманітарної допомоги й підтримки постраждалим, процедури для захисту прав військовополонених, регулювання використання та захисту права власності у зонах бойових дій, та гарантують безпеку й доступ до справедливого судочинства внутрішньо переміщених осіб, виходячи з міжнародних стандартів, підкреслюють обов'язок держави забезпечити відновлення та відшкодування за шкоду, заподіяну в результаті воєнних дій;

– у контексті адміністративно-правового забезпечення воєнного стану Президент і Кабінет Міністрів України відповідно до своїх конституційних повноважень ухвалюють рішення щодо стратегічних та оперативних аспектів національної безпеки й оборони, що втілюються через видання указів та постанов. Ці документи визначають регулятивні рамки для виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та всіх суб'єктів правовідносин у країні, встановлюючи зобов'язання та процедури, які мають бути дотримані в умовах російсько-української війни;

– підзаконні нормативно-правові акти Президента та Кабінету Міністрів України мають на меті не лише регламентування загальної діяльності в час

воєнного стану, але й забезпечення правопорядку, громадської безпеки та захисту прав людини і основоположних свобод, Також включають більш детальні інструкції щодо мобілізації, евакуації, захисту цивільного населення й порядку залучення громадянських ресурсів для підтримки оборонних зусиль держави;

– важливим аспектом цих актів є закріплення процесів вшанування пам'яті загиблих, забезпечення підтримки сім'ям жертв воєнних дій та реалізація програм, спрямованих на відновлення постраждалих територій і соціально-економічну реінтеграцію ветеранів і цивільних осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій;

– міністерства та інші центральні органи виконавчої формулюють прямі вказівки, інструкції та процедури для відповідних адміністративних органів щодо публічного адміністрування різноманітних аспектів життя суспільства, забезпечення оборони країни, охорони правопорядку, захисту цивільних осіб і збереження прав та свобод як у мирний час, так і під час воєнних дій;

– такі підзаконні нормативно-правові акти можуть містити положення, що деталізують норми стосовно мобілізації ресурсів, розподілу владних повноважень у воєнний час, координацію з міжнародними організаціями для забезпечення гуманітарної підтримки, а також створення системи захисту для тих, хто постраждав від військових дій; такі документи встановлюють порядок надання правової допомоги жертвам війни, регулюють відносини у сфері військового правосуддя й визначають механізми відшкодування за шкоду, заподіяну внаслідок бойових дій;

– на рівні регіонального й місцевого публічного адміністрування обласні та районні військові адміністрації, органи місцевого самоврядування, а також керівники місцевих установ і підприємств мають повноваження видавати місцеві та локальні підзаконні нормативно-правові акти, які передбачають

специфічні потреби та ситуації у їх громадах, що спрямовані та вирішення проблем у надзвичайних обставинах чи інших викликів воєнного стану які вимагають швидкої та цільової нормативно-правової реакції.

Отже, видання нормативно-правових актів як засобу публічного адміністрування для захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах російсько-української війни є правотворчою діяльністю адміністративних органів, що реалізується на підзаконному рівні. Вона включає організаційно-розпорядчу діяльність, спрямовану на ухвалення загальних правил, основаних на законодавчих актах, із подальшою деталізацією у вигляді різних порядків, методик, інструкцій та процедур. Метою цих заходів є утвердження вторинних норм адміністративного права реалізація яких покликана запобігати порушенням і відновлювати права та законні інтереси громадян України та юридичних осіб, які були порушені російськими терористами до моменту їхнього правозастосування.

3.2. Видання адміністративних актів як інструмент публічного адміністрування забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни

Повномасштабне терористичне вторгнення росії, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, стало трагічним та надзвичайно найбільш небезпечним продовженням російсько-української війни, що була ініційована російським агресором ще на початку 2014 року. Військові дії завдають страждань як військовослужбовцям, так і мирному населенню. Відповідно, держава зобов'язана ухвалювати належні заходи для мінімізації порушень прав і свобод громадян, захисту їх законних інтересів, а також відновлення цих прав у випадках, коли первинні заходи виявилися недостатніми. Російські терористи

діють підступно та жорстоко, завдаючи ударів переважно по цивільній інфраструктурі України, житлових будинках, освітніх, наукових та медичних установах. Однак найбільшу загрозу становлять втрати серед цивільного населення, зокрема дітей, осіб похилого віку та жінок, які гинуть або отримують поранення внаслідок бойових дій. Окремо слід наголосити на важких втратах серед військовослужбовців Збройних Сил України та інших сил безпеки та оборони, частина з яких зазнає інвалідизації через поранення.

Тим самим, практично всі категорії громадян України потребують захисту прав і свобод людини і громадянина від російського агресора. Такий захист та попередження суспільно небезпечних завдань здійснюються за допомогою багатьох інструментів публічного адміністрування. Проте серед індивідуальних засобів головне місце займає видання адміністративними органами адміністративних актів інструмент публічного адміністрування забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни.

Закон України «Про адміністративну процедуру» встановлює, що під адміністративним актом розуміється рішення, яке має юридичну силу, або ж дія, що має індивідуальний характер, виконані чи ухвалені відповідальним адміністративним органом для адресного розв’язання конкретної ситуації чи питання. Такий акт чи дія є визначальними для становлення, зміни, припинення або ж реалізації певних прав, обов’язків конкретної особи чи групи осіб. Це означає, що будь-яке адміністративне рішення або дія мають бути цілеспрямованими і відбуватися в межах законодавства з метою забезпечення правової визначеності, прозорості дій влади та захисту прав громадян [46].

У контексті адміністративного права ключовою формою вияву публічного адміністрування є створення та реалізація адміністративних актів. Поняття «адміністративний акт» охоплює собою юридичні дії або рішення, що здійснюються органами публічної адміністрації в межах їх повноважень, які

чітко врегульовані законодавством, та призводять до юридично значущих наслідків. Згідно з класифікацією, введеною Б. Мельниченком, до адміністративних актів належать індивідуальні адміністративні акти, що містять специфічні вказівки, адресовані до певних осіб чи юридичних суб'єктів, які застосовуються одноразово та вичерпують свою дію після реалізації. Адміністративні угоди, що є двосторонніми або багатосторонніми, регулюють публічно-правові відносини. Адміністративні акти-дії включають у себе конкретні дії, здійснені державними органами. Важливим є те, що всі ці види адміністративних актів мають бути виконані з дотриманням визначеної процедури та правил, які забезпечують законність і прозорість адміністративних процесів, а також захист прав і свобод громадян [174].

Б. Мельниченко доводить, що Кодекс адміністративного судочинства України виписує поняття індивідуального акта як юридично значущого рішення, ухваленого суб'єктом, який має владні повноваження, у межах здійснення управлінських функцій чи при наданні адміністративних послуг. Такий акт впливає на правовий статус конкретної особи чи групи осіб, які зазначені в самому акті, та є строго обмеженим сферою його дії, яка завершується виконанням цього акта або діє упродовж певного, заздалегідь встановленого терміну. Це означає, що рішення суб'єкта владних повноважень має бути чітко визначеним, мати конкретні рамки дії та зазвичай вимагає дотримання певного порядку для своєї реалізації чи здійснення і зобов'язує владний орган забезпечити його належне виконання відповідно до чинного законодавства [110; 174].

Незважаючи на відносно нещодавне оприлюднення аналізованої вище наукової праці Б. Мельниченко (2021 рік), є очевидна потреба у критичному переосмисленні його інтерпретації структури адміністративних актів. Перше й фундаментальне зауваження полягає в тому, що до моменту публікації Закону

України № 2073-IX від 17 лютого 2022 року визначення адміністративного акта як категорії мало місце переважно на теоретичному рівні й було загальноприйнятим серед більшості експертів у сфері адміністративного права. Другим ключовим моментом є те, що після офіційного введення в дію зазначеного Закону визначення адміністративного акта отримало своє законодавче втілення в дуже конкретному та вужчому сенсі, обмежуючись виключно індивідуальними актами. Така зміна має важливі наслідки для доктринального дослідження, адже ігнорування таких законодавчих новел не є можливим на теоретичному рівні. Учені мають або дотримуватися цих нових визначень у своїх дослідженнях, або ініціювати їх зміну. Останнє може виявитися надмірно ризикованим, оскільки вимагатиме значних зусиль для перегляду вже усталених понять і може призвести до нестабільності у правовій системі.

Отже, в законодавстві України виписано два підходи до назви та змістовного розкриття практично однакових за своєю сутністю юридичних категорій «адміністративні акти» та «індивідуальні акти». Назва і зміст першої розкрита в Законі України «Про адміністративну процедуру», другої – у Кодексі адміністративного судочинства України. Ми не будемо глибоко занурюватися в та доктринальне трактування та законодавчу казуїстику цієї проблематики, а хочемо тільки відзначити, що в нашій науковій праці ми будемо брати за основу законодавче визначення поняття та змісту адміністративного акта згідно із Законом України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022р. № 2073-IX.

У дослідженні характеристик адміністративних актів важливо розглянути їх класифікацію, запропоновану І. Патерилом. Основою аналізу є розрізнення адміністративних актів як засобів публічного адміністрування, які сприяють захисту прав і свобод особи в умовах конфлікту, як-то російсько-української

війни. Такі акти можуть бути класифіковані за різними ознаками, серед яких форма волевиявлення, або метод оформлення, є особливо значущим. У більшості випадків, що підпадають під сферу нашого аналізу, адміністративні акти виражаються в письмовій формі. Це пояснюється необхідністю документального підтвердження рішень, що вони несуть, особливо в контексті воєнного стану, де важлива точність і можливість перевірки законності й обґрунтованості дій. Наприклад, на підставі письмового розпорядження Донецької обласної військової адміністрації, узгодженого з органами військового командування та Координаційним штабом з питань евакуації, були проведені обов'язкові евакуації населення, зокрема дітей, з районів, що зазнали або могли зазнати бойових дій. Ця категоризація актів за формою волевиявлення виокремлює також усні та неформальні дії, які хоч і рідше використовуються, але можуть бути ефективними в певних ситуаціях, особливо в екстрених обставинах, коли швидкість реагування є критичною і письмова форма може бути непрактичною або неможливою. Однак відсутність документального засвідчення усних актів або дій може ускладнити подальше доказування та контроль за їх виконанням, що робить письмові документи переважним вибором для забезпечення прозорості й відповідальності в управлінні [223; 189].

Адміністративні акти можуть мати різний термін дії: одноразові, які висвітлені раніше, та ті, що мають довгостроковий характер. Рельєфним прикладом довготривалих адміністративних рішень є ініціативи Міністерства соціальної політики України, спрямовані на надання фінансової підтримки особам, які зазнали примусового переселення через збройний конфлікт. Так, передбачається систематична виплата допомоги на період у шість місяців із можливістю її автоматичного продовження до кінця січня 2024 року для тих, хто позбувся житла чи змушений був евакуюватися з територій, де тривають військові дії або з територій, що перебувають під тимчасовою окупацією.

Установлені розміри допомоги становлять 3000 гривень для осіб з інвалідністю та дітей, а для інших категорій громадян – 2000 гривень. Процедура продовження виплат не вимагає від бенефіціарів додаткових зусиль, оскільки вона здійснюється автоматично. Як наголошувала Віце-прем'єр-міністр – міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій І. Верещук, у державі зареєстровано майже п'ять мільйонів внутрішньо переміщених осіб. Для значної кількості з них, зокрема понад 2,6 мільйонів, були ухвалені адміністративні акти, що забезпечують їм доступ до фінансової підтримки з державного бюджету. Витрати держбюджету України на виплати переселенцям 2022 року склали 57 мільярдів гривень, а прогнозований бюджет на наступний рік збільшено до 72 мільярдів гривень, що свідчить про суттєве фінансове зобов'язання держави в цій сфері [92].

У контексті адміністративного права існує різноманіття адміністративних актів, серед яких важливе місце займають акти з наказовим змістом, які мають характер обов'язку або заборони. Такі акти встановлюють конкретні вимоги для фізичних чи юридичних осіб, обов'язок виконання певних дій або, навпаки, утримання від них. Одним із прикладів може бути рішення місцевої адміністрації, таке як наказ, виданий Херсонською міською державною адміністрацією, який вводить комендантську годину в певному районі та забороняє доступ до зон, що мають високий ризик безпеки через екстрені обставини, – наприклад, унаслідок техногенної катастрофи чи природного лиха. Такий наказ був випущений з метою здійснення стабілізаційних заходів в умовах надзвичайної ситуації, спричиненої руйнуванням гідротехнічних споруд, що призвело до значних підтоплень на території, створюючи потребу реагування та запобігання подальшим ризикам для життя та здоров'я громадян, а також для захисту їх майна. Цей адміністративний акт вимагає від громадян дотримання введених обмежень і враховує потребу вжиття невідкладних заходів

для запобігання негативним наслідкам, таким як масове затоплення житлових та інших приміщень [272].

Правотворчі адміністративні акти мають за мету встановлення, модифікацію або припинення певних правовідносин. Вони створюють, змінюють або анулюють права та обов'язки, регулюючи суспільні відносини в різних сферах. Так, за допомогою наказу Кам'янець-Подільської районної військової адміністрації №61 від 1 квітня 2022 року «Про діяльність спеціалізованих служб та формувань системи цивільного захисту Кам'янець-Подільського району в умовах воєнного стану» було змінено статус та обов'язки вказаних служб. Спеціалізовані служби цивільного захисту перейшли на воєнний режим роботи, що передбачає виконання специфічних завдань і призначень, невідкладно необхідних у зв'язку з веденням бойових дій. Цей акт відіграє ключову роль у структурній реорганізації військового управління та цивільної оборони, що включає перегляд і підвищення готовності до реагування у кризових ситуаціях. Такий підхід забезпечує ефективність та оперативність системи цивільного захисту, її здатність до швидкої адаптації і відповіді на воєнні загрози, а також підкреслює важливість готовності до негайної дії у воєнний час [269].

Адміністративні акти, що мають підтверджувальний характер, визначаються тим, що вони констатують існування певних прав чи статусів у осіб. Такі адміністративні акти можуть підтверджувати наявність права власності, право на отримання певних пільг чи виконання особливих функцій. Наприклад, згідно з Указом Президента України від 3 вересня 2022 року № 665, який реалізовує положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», було встановлено створення військових адміністрацій у певних населених пунктах Луганської області. Це був наказ, що визнавав створення та існування цих адміністрацій, які раніше були утворені Указом Президента від

19 лютого 2021 року № 62, та надавав їм нові повноваження та структуру в межах воєнного стану, зокрема в Нижньотеплівській сільській, Станично-Луганській селищній, Широківській сільській військових адміністраціях Щастинського району. Також існують акти, які підтверджують призначення осіб на певні посади у структурах публічної адміністрації, що є важливим елементом кадрового забезпечення державного управління. Відповідно до розпорядження Президента України від 23 вересня 2022 року № 197 було призначено І. Дударя на посаду начальника Асканія-Нової селищної військової адміністрації Каховського району Херсонської області, що є виразом делегування повноважень і встановлення адміністративних відносин між призначеною особою та державою в контексті забезпечення ефективного управління на місцевому рівні в умовах воєнного стану [204; 294].

Адміністративні акти, що накладають обмеження, визначають правові рамки, встановлюючи певні обмеження юридичних можливостей осіб згідно із законодавством воєнного стану. Такі обмежувальні адміністративні акти можуть бути введені в дію з метою забезпечення публічної безпеки, охорони здоров’я населення, або з інших причин, визначених державою. Наприклад, згідно з рішенням від 22 травня 2023 року особі, яка досягла 16-річного віку, було тимчасово обмежено можливість перетину державного кордону на міжнародному автомобільному пункті пропуску «Угрів-Долбунів». Таке рішення базується на відповідних положеннях Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Указу Президента України № 64 «Про ведення воєнного стану в Україні» та підзаконних актах, які деталізують застосування воєнного стану, включаючи Закон України, який затверджує цей Указ від 24 лютого 2022 року. Це було зроблено для запобігання ризикам, пов’язаним із російсько-українською війною, та забезпечення національної безпеки під час ведення воєнних дій. Додатково такі рішення є частиною ширшого контексту

адміністративного регулювання у воєнний час, коли держава має право вводити обмеження на деякі права громадян для захисту вищих інтересів суспільства, зокрема національної безпеки та оборони. Обтяжувальні адміністративні акти в цьому контексті спрямовані на регулювання мобільності громадян, зокрема їх переміщення через державний кордон, щоб контролювати потік осіб у зону або із зони конфлікту, тим самим захищаючи їх життя та здоров'я, а також допомагаючи військовим і цивільним структурам ефективно реагувати на виклики, які ставить перед країною воєнний стан [232].

Сприяльні (фасилітативні) адміністративні акти забезпечують приватній особі встановлення або визнання її певних прав, в результаті чого особа одержує конкретні правові переваги. Такі акти створюють умови для отримання позитивних юридичних наслідків. Однією з форм таких актів може бути рішення, ухвалене спеціалізованою комісією, яка відповідає за розгляд питань компенсації за втрачене через бойові дії або інші екстремальні події, такі як терористичні акти чи диверсії, майно. Наприклад, комісія, сформована при місцевих адміністративних органах, може ухвалити рішення про надання компенсацій власникам об'єктів нерухомості, що були знищені в результаті воєнних дій, які відбулися через збройну агресію проти України. Ця процедура є важливою частиною державної підтримки громадян, які зазнали збитків через воєнні конфлікти, і слугує для зміцнення довіри до держави та її систем правосуддя. Через такі рішення держава не лише визнає втрати приватних осіб, але й демонструє свою відданість їх підтримці, а також реалізує зобов'язання, передбачені законодавством, щодо компенсації збитків. Компенсація за знищену нерухомість унаслідок агресії є одним з інструментів відновлення справедливості та надання необхідної допомоги для відновлення нормального життя постраждалих осіб [223; 194].

Все вищезазначене дає підстави сформулювати певні узагальнення щодо використання адміністративних актів як інструменту публічного адміністрування у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина під час російсько-української війни:

– доведено, що основними складовими видання адміністративного акта як засобу публічного адміністрування є базові положення адміністративного права, визначені в Законі України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX, зокрема які забезпечують захист прав і свобод людини та громадянина, особливо в умовах війни.

– адміністративний акт є індивідуальним рішенням адміністративного органу, прийнятим у процесі надання адміністративних, соціальних, фінансових і безпекових послуг, спрямованих на захист прав, свобод або інтересів приватних осіб, які постраждали від дій російських терористів або перебувають під загрозою таких порушень;

– це рішення адміністративного органу, яке здійснюється при виконанні виконавчих владних функцій адміністративних органів з метою забезпечення реалізації конкретних обмежувальних заходів для захисту прав і свобод приватних осіб, а також запобігання загрозам, таким як убивства чи завдання важких тілесних ушкоджень, з боку російських терористів або для дотримання вимог військової безпеки держави.

– адміністративні акти в аналізованій сфері здебільшого стосуються обов'язкової евакуації населення з зон бойових дій, особливо дітей, заборони в'їзду на небезпечні території, де тривають бойові дії або де є загроза мінування чи обстрілу. Надання фінансової допомоги для внутрішньо переміщених осіб, компенсації за знищене майно внаслідок збройної агресії росії, створення військових адміністрацій у населених пунктах; підготовки служб цивільного

захисту до оперативного реагування в умовах бойових дій, а також обмеження свободи громадян з питань військової безпеки.

Отже, видання адміністративних актів як засобу публічного адміністрування для забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах російсько-української війни є індивідуальними рішеннями адміністративних органів, що на основі наданих законом повноважень забезпечують захист і відновлення порушених прав громадян України та юридичних осіб (суб'єктів господарювання). Такі рішення також включають юридично значущі дії органів високого, центрального рівнів та органів місцевого самоврядування (військових адміністрацій), спрямовані на вирішення конкретних питань і регулювання обов’язків приватних осіб у небезпечних для життя та здоров’я умовах, а також задля гарантування державної безпеки.

3.3. Адміністративно-правовий режим воєнного стану як комплексний інструмент публічного адміністрування забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни

В основі природного права лежить ієрархія основоположних прав людини, де право на життя, здоров’я, честь і гідність постає як первинні фундаментальні цінності. Ці права вважаються невід’ємними та мають першорядне значення, що особливо актуально в часи збройних конфліктів, як-от російсько-українська війна. Порушення цих прав з боку російських окупантів та їхніх спільників становить серйозний виклик для української держави, зокрема інститутів захисту прав, свобод і законних інтересів громадян.

Захист і відновлення порушених прав і свобод громадян в умовах російсько-української війни є одним із ключових завдань адміністративних органів України. Вони зобов’язані виконувати заходи, спрямовані на

підтримання порядку, забезпечення безпеки населення та захисту їх основних прав від будь-яких порушень. Підкреслюючи цю відповідальність, адміністративні органи постають як гаранти реалізації Конституційних та інших природних прав кожної особи, особливо в контексті воєнних дій, коли звичайний порядок життя порушений, і де кожен акт цих органів має виходити з потреби захисту найвищих прав людини.

Проте війна – це страшна і жорстока дійсність, у якій Збройним Силам України й іншим силам безпеки й оборони доводиться застосовувати різні види зброї для знищення російських загарбників. Війна приносить із собою важкі випробування й потребу захищати суверенітет країни, що для Збройних Сил України та інших оборонних структур означає використання всього спектру доступних методів та засобів, включаючи воєнні операції, битви та бої. Ця боротьба ведеться не тільки на фронтах, але також і в інформаційному просторі та через контррозвідувальну діяльність. Повномасштабна військова агресія росії, диверсії та теракти на території України не тільки плануються, але й реалізуються окупантами. Дії противника не обмежуються виключно бойовими діями, але також включають ракетні удари по важливій цивільній інфраструктурі, включаючи освітні установи, медичні заклади та об’єкти культури, охоплюючи широкий спектр територій по всій країні, що ставить перед українськими силами складне завдання захисту цивільного населення та інфраструктури.

Уведення воєнного стану є однією з ключових заходів держави для ефективного забезпечення потреб війська, утримання національної оборони та забезпечення функціонування економіки в умовах військового конфлікту. Правова основа цього режиму ґрунтується на адміністративно-правових нормах, які становлять фундамент для регулювання взаємодії між державою, громадянами та силами оборони. Ці норми права спрямовані на забезпечення

цілісності держави, її безпеки та захисту громадян від агресивних дій ворога, а також на запобігання будь-яким порушенням цих прав і свобод від власних адміністративних структур. Утвердження адміністративно-правового режиму воєнного стану має на меті не лише протистояння агресії, але й збереження порядку та законності всередині країни, гарантуючи основні права та свободи своїх громадян.

В умовах воєнного стану, викликаного агресією російської федерації, адміністративно-правовий режим стає ключовим інструментом для держави для захисту основних прав та свобод своїх громадян. Адміністративні органи відіграють провідну роль у підтриманні порядку, забезпеченні національної безпеки та організації відповіді на загрози, які постають перед суспільством та державним ладом. Аналіз змісту такого режиму, його застосування та вплив на життя людей є предметом дослідження з вивчення адміністративно-правового регулювання в часи воєнного стану з акцентом уваги на забезпеченні гуманітарних і соціальних аспектів життєдіяльності населення.

Адміністративно-правові режими є фундаментальним елементом у структурі адміністративного права, слугують для регулювання суспільних відносин в умовах, що вимагають особливих заходів з боку держави. Ці режими визначають особливі умови взаємодії між державою, її органами та громадянами, створюючи правила та процедури, які діють в конкретних сферах, таких як економіка, соціальне забезпечення, охорона здоров’я чи національна безпека. Вони включають в себе не тільки загальні правила поведінки для суб’єктів, але й специфічні засоби та методи діяльності для органів державної влади, зумовлені потребами ефективного управління та швидкої реакції на змінні обставини. Установлення таких режимів є виразом потреби в забезпеченні публічного порядку та захисті основних цінностей суспільства в умовах, що зазнають впливу зовнішніх або внутрішніх шоків, як-от війна чи

надзвичайна ситуація. У контексті адміністративно-правових режимів воєнного стану основна увага зосереджується на тому, аби права та свободи громадян захищалися, а дії держави були прозорими, законними та виправданими перед небезпекою викликів, які стоять перед країною [3].

Наприклад, в адміністративному правові Болгарії адміністративно-правові режими є головним інструментом особливої частини. Саме через цей інструмент розкривають болгарські вчені публічне адміністрування в різних галузях, сферах і секторах суспільного життя. У правовій системі Болгарії, подібно до багатьох інших юрисдикцій, адміністративно-правові режими становлять ключову складову особливої частини адміністративного права. Ці режими забезпечують правові основи для управлінської діяльності в різноманітних секторах, від регулювання економічної діяльності до соціального забезпечення та охорони здоров'я. Учені у галузі адміністративного права Болгарії використовують адміністративно-правові режими як фундамент для аналізу та розуміння різноманітних форм публічного адміністрування, досліджуючи, як ці правові інструменти сприяють досягненню цілей державної політики та впливають на повсякденне життя громадян [57].

Отже, адміністративно-правовий режим воєнного стану в умовах ведення війни стає не пересічним інструментом публічного, а ключовим правовим механізмом, який регулює весь спектр життєдіяльності держави – від ресурсного забезпечення та координації оборонних зусиль до забезпечення громадського порядку та захисту прав і свобод громадян. Цей режим передбачає вжиття надзвичайних заходів і введення особливих правил, які дозволяють відхилитися від стандартних процедур управління для адаптації до воєнних умов. У такому контексті правовий режим воєнного стану та адміністративно-правовий режим, який він імплементує, є взаємопов'язаними, де воєнний стан є загальною основою, а адміністративно-правовий режим – специфічною реалізацією цієї

основи в певних аспектах суспільного життя. Уведення цього режиму дозволяє державі ефективно реагувати на загрози, зберігаючи при цьому демократичні принципи та правові засади, наскільки це можливо, під час кризових обставин, установлюючи баланс між необхідністю захисту держави та збереженням основоположних прав і свобод її громадян.

Режим воєнного стану, визначений спеціальним законодавством, створює правові основи для держави відреагувати на надзвичайні обставини, такі як збройний напад чи серйозні загрози національній безпеці. Цей режим передбачає розширення повноважень не тільки військових структур, але й органів влади та управління на всіх рівнях, зокрема дозволяючи швидко мобілізувати ресурси та координувати дії для захисту територіальної цілісності і суверенітету України. Він також уможливлює тимчасове обмеження деяких конституційних прав і свобод громадян та інтересів юридичних осіб, що виправдано обставинами надзвичайної потреби та спрямовано на запобігання втратам та зниження ризиків для населення. Ці обмеження, хоч і є винятковими, призначені для того, щоб допомогти зберегти стабільність та порядок у періоди, коли стандартні мирні механізми управління можуть бути недостатньо ефективними. Режим воєнного стану дозволяє державі легітимно використовувати додаткові важелі для захисту суспільства та мінімізації шкоди від військових дій, тим самим підтримуючи правопорядок і безпеку країни та її громадян в умовах, коли на кону стоять життя і свобода людей [291].

А. Комзюк деталізує елементи, що утворюють адміністративно-правовий режим воєнного стану, який є відповіддю держави на зовнішнє вторгнення. Основними аспектами цього режиму є встановлення конкретних правил для державних органів, що забезпечують національну оборону та громадську безпеку, тимчасове обмеження прав і свобод громадян із метою протидії агресії, а також конкретизація заходів, необхідних для підтримки цих обмежень і

гарантування національної безпеки. Адміністративно-правовий режим воєнного стану вимагає від органів влади здатності до швидкої адаптації, рішучих дій і прозорості в ухваленні важливих рішень, забезпечуючи при цьому правову визначеність і передбачуваність у мінливих обставинах [116].

Адміністративно-правовий режим воєнного стану, утверджений в умовах потреби захисту державного суверенітету України від агресії з боку російської федерації, ґрунтується на комплексному поєднанні змістовних і формальних аспектів. Змістовний бік включає в себе обґрунтування потреби у введенні такого режиму, визначену непереборною зовнішньою загрозою і метою захисту ключових національних інтересів, а також підтримки функціонування владних структур і забезпечення громадського порядку. Формальний аспект відображає собою правові процедури та механізми, які реалізуються через ухвалення відповідних законодавчих актів, зокрема Закону України «Про правовий режим воєнного стану», який визначає порядок застосування та межі повноважень владних органів, обмеження певних прав і свобод громадян, а також специфіку управлінської діяльності в цей період. Тим самим адміністративно-правовий режим воєнного стану постає як фундаментальний інструментарій, що дозволяє державі мобілізувати всі необхідні ресурси та ухвалити ефективні управлінські рішення для забезпечення своєї безпеки та обороноздатності в умовах, що потребують надзвичайного втручання [259].

Формальний аспект адміністративно-правового режиму воєнного стану в Україні описує процедурні та правові основи для його встановлення та виконання. Він включає норми, які визначають компетенції та обов’язки органів влади під час воєнного стану, а також умови їх застосування та скасування. Ця складова детально регламентує дії державних органів та організації владних структур, визначає рамки їхньої відповідальності й засоби реагування на виклики, пов’язані із зовнішньою агресією. В Україні цей режим був уведений

із зазначеного часу та продовжувався за рішенням відповідних органів влади відповідно до вимог ситуації, що розвивається. Відповідно до правових процедур владні структури, зокрема Збройні Сили України, інші сили безпеки й оборони, а також органи місцевого самоврядування були наділені відповідними повноваженнями для дій, спрямованих на захист держави та її громадян. Кабінет Міністрів України отримав завдання забезпечити необхідні умови для функціонування цього режиму, що включає в себе розроблення та імплементацію конкретних заходів, необхідних для підтримання обороноздатності, громадської безпеки та захисту державних інтересів у цей важкий період [259].

За визначенням С. Кузніченко, адміністративно-правовий режим має вирішальне значення для підтримання правопорядку та реалізації публічних інтересів у певній сфері. Він визначає систему обов'язкових правил поведінки, які регулюють відносини між державою, її органами та громадянами, і ці правила мають суворо дотримуватись усіма суб'єктами суспільних відносин. Цей режим передбачає реалізацію заходів влади з використанням імперативних методів, тобто методів, що не допускають відступу або вибору в їх застосуванні. Норми адміністративного права, що встановлюють ці правила, забезпечують виконання та захист публічних інтересів, є обов'язковими для виконання і мають першочергову силу в регулюванні суспільних відносин у сферах, де введено відповідний режим [85].

В умовах введення в Україні воєнного стану, що здійснюється на підставі рішення відповідних державних органів, тимчасово, упродовж періоду дії воєнного стану може здійснюватися обмеження конституційних прав і свобод громадян. Згідно з Конституцією України ці обмеження можуть стосуватися прав і свобод, закріплених у статтях 30-34, 38, 39, 41-44, 53, що включають права на приватність, свободу думки та слова, свободу зібрань, власність, а також

освітні права. Також можуть бути введені тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб. Це робиться в межах та обсязі, які необхідні для забезпечення можливості ефективного запровадження та реалізації заходів, передбачених у Законі України «Про правовий режим воєнного стану». Зазначені заходи включають, але не обмежуються, такими діями: забезпечення оборони країни, публічної безпеки та здійснення контролю за регіональним і національним порядком. Такі обмеження мають бути строго пропорційні виникаючим потребам і не можуть перевищувати рамки, визначені законом, із метою забезпечення балансу між необхідністю захисту державної безпеки та збереженням основних прав та свобод громадян. Важливо, що ці заходи є тимчасовими й підлягають періодичному перегляду, щоб гарантувати їхню адекватність і потребу в контексті змінних умов [259].

Відповідно до норм, установлених законодавством України про правовий режим воєнного стану, уповноважені державні органи можуть здійснювати ряд дій для захисту національної безпеки, забезпечення оборони держави та підтримання правопорядку. Ці заходи можуть включати примусове відчуження майна в інтересах держави для потреб оборони чи в інших цілях, визначених законодавством; запровадження комендантської години, що передбачає обмеження або заборону перебування громадян у публічних місцях упродовж встановлених годин; установлення особливого режиму в’їзду і виїзду з певних територій; обмеження свободи пересування осіб та транспортних засобів, що може включати введення спеціальних дозволів або паспортів для переміщення; проведення перевірок, огляду речей, транспортних засобів, багажу, вантажів, службових приміщень, а також житла громадян; заборону проведення мирних зібрань, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів; установлення заборони або обмеження на вибір місця перебування осіб; евакуацію населення в разі загрози виникнення або безпосередньої наявності

надзвичайних ситуацій, включаючи зони збройних конфліктів; уведення нормованого забезпечення населення основними продовольчими та непродовольчими товарами у разі їх дефіциту; інтернування громадян іноземної держави, яка представляє загрозу або здійснює агресію проти України, з метою забезпечення національної безпеки. Ці дії можуть застосовуватися лише з додержанням законів України та міжнародних зобов'язань держави, з обов'язковим урахуванням необхідності, адекватності та пропорційності заходів до наявних загроз [291].

Як доповнення до вищезазначеної інформації можна зазначити таке: під час комендантської години в Києві, уведеної наказом начальника Київської міської державної адміністрації генерал-полковника С. Попка, діють додаткові обмежувальні заходи. Громадяни зобов'язані дотримуватися вимог режиму світломаскування, який передбачає мінімізацію світлових проявів у нічний час, аби унеможливити виявлення об'єктів ворожими розвідувальними засобами чи під час повітряних ударів. Також пересування транспортних засобів без належних спеціальних перепусток, які видаються відповідальними військовими комендантами, є суворо забороненим. Порушники, які нехтують цими обмеженнями, підлягають затриманню та переданню до відповідних підрозділів правоохоронних органів для подальшого вирішення питання згідно з чинним законодавством. Із метою забезпечення виконання цих обмежень на вулицях міста чергують патрулі Національної поліції України та інших військових формувань, які мають повноваження перевіряти наявність у громадян відповідних документів, а також спостерігати за дотриманням світломаскування. Крім цього офіційні особи мають право здійснювати перевірку осіб та транспортних засобів, а також у разі потреби накладати штрафи чи інші адміністративні санкції відповідно до законодавства України.

Усі заходи вживаються з метою забезпечення безпеки громадян і стабільності громадського порядку у воєнний час [113].

На основі викладених А. Комзюком позицій можна додати, що межі та порядок обмеження особистих прав і свобод громадян в умовах воєнного стану мають бути чітко визначені законодавством. Обмеження встановлюються з метою забезпечення національної безпеки та громадського порядку і мають бути пропорційними суспільним потребам, що виникають у воєнний час. Згідно з міжнародними стандартами, включаючи положення Європейської конвенції з прав людини, можуть бути застосовані обмеження прав і свобод у відповідь на загрозу життю нації, проте такі заходи мають бути тимчасовими й необхідними в демократичному суспільстві. До того ж мають бути забезпечені гарантії проти зловживань і мають бути передбачені засоби правового захисту для осіб, чиї права були обмежені. Зокрема, в умовах воєнного стану будь-яке обмеження прав і свобод має виходити з чітких та точних положень закону, що дозволяють громадянам передбачити, за яких умов та в якому обсязі їх права можуть бути обмежені. Держава має забезпечити, щоб такі обмеження були справедливо й рівно застосовані до всіх без дискримінації. Має бути забезпечений доступ до судового захисту для осіб, права яких були порушені в результаті застосування обмежень. Такі заходи мають бути суворо обмежені мінімально необхідними мірами, які відповідають конкретним обставинам, що вимагають таких заходів. Основна мета обмежень – захистити громадян від загрози, яка прийшла ззовні, і при цьому підтримувати демократичні принципи і цінності, які становлять основу державного устрою [116].

Спеціальний Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII установлює конкретний правовий механізм для регулювання обмежень прав і свобод громадян та прав юридичних осіб під час введення воєнного стану. Він деталізує умови та обставини, за яких можуть бути тимчасово обмежені окремі

конституційні права з метою захисту національної безпеки та здоров'я громадян. Основні положення Закону № 389-VIII включають чітке визначення, які права можуть бути обмежені під час воєнного стану, забезпечуючи, щоб такі обмеження відповідали Конституції України та міжнародним зобов'язанням. Установлено, що воєнний стан не може використовуватися для придушення прав і свобод особи або для незаконного захоплення державної влади. Запроваджено заборону на застосування тортур, жорстокого чи принижуючого поводження. Передбачено юридичну відповідальність за будь-які спроби зловживання повноваженнями, наданими воєнним станом. Установлено правові гарантії відшкодування шкоди, заподіяної особам або організаціям унаслідок уведення воєнного стану, включаючи повернення відчуженого, але не використаного для потреб держави майна. Закон також визначає процедуру застосування обмежень і регулює їх межі, щоб запобігти свавільному чи необґрунтованому їх введенню. Це забезпечує баланс між необхідністю реагування на загрози безпеці та обов'язком держави гарантувати захист прав і свобод своїх громадян [291].

Ураховуючи підходи, запропоновані В. Басс і Т. Корж-Ікаєвою, адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану можна додатково описати як систему заходів, що спрямовані на організацію взаємодії між органами державної влади, їх відомчими підрозділами та службами з метою ефективної реалізації положень, що стосуються воєнного стану; забезпечення дотримання законності під час впровадження та реалізації обмежувальних заходів, навіть у умовах збройного конфлікту; контролю за виконанням рішень, пов'язаних із введенням воєнного стану, зокрема через механізми моніторингу та оцінки впливу цих рішень на суспільство та державу; розроблення та реалізації механізмів компенсації шкоди, завданої унаслідок дій, що вживаються під час воєнного стану. Ці заходи мають забезпечувати, щоб навіть у кризових

умовах збройного конфлікту основні права і свободи громадян захищалися та поважалися, а всі обмеження впроваджуються з дотриманням принципів правової держави і міжнародного гуманітарного права. Система має також включати засоби правового захисту для осіб, права яких можуть бути порушені, і передбачати відповідальність за будь-яке невиправдане або свавільне обмеження прав та свобод. Ураховуючи це, адміністративно-правове забезпечення має ґрунтуватися на чіткій регламентації повноважень органів влади, стандартів їхньої взаємодії та засадах застосування юридичного контролю. Водночас важливо підкреслити роль громадського контролю та прозорості органів влади, що забезпечує довіру громадян та ефективність дій держави в умовах воєнного стану[16].

Отже, усе вищезазначене дозволяє сформулювати певні узагальнення щодо сутності адміністративно-правового режиму воєнного стану як багатофункціонального інструменту публічного адміністрування, спрямованого на забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах жорстокої російсько-української війни:

– у теоретичних засадах адміністративного права України, для потреб публічного адміністрування в мирний час інститут адміністративно-правових режимів є значущим, хоча не основним. Проте в умовах повномасштабного та безжального російського вторгнення він стає головним, комплексним засобом для досягнення цілей та виконання завдань публічного адміністрування;

– це самостійний і водночас багаторівневий інструмент публічного адміністрування, що охоплює чисельні адміністративні органи та інститути адміністративного права. Він реалізується через правотворчість підзаконного рівня, правозастосування та правоохоронну діяльність, спрямовану на досягнення мети та виконання завдань правового режиму воєнного стану.

– це система адміністративно-правових норм, яка надає адміністративним органам (зокрема, військовим адміністраціям на місцях) спеціальні, розширені повноваження і одночасно встановлює чіткі, прописані Конституцією та Законом України від 12 травня 2015 року № 389-VIII обмеження для громадян.

– зміст цього режиму полягає у встановленні особливих правил організації та діяльності адміністративних органів, особливо у питаннях деталізації обсягу та меж тимчасових обмежень, а також особливого порядку здійснення прав і свобод громадян, прав і законних інтересів юридичних осіб задля запобігання їх порушенню.

– не можна не погодитися з професором А. Комзюком та іншими науковцями, що основна загроза конституційним правам і свободам громадян, а також правам і законним інтересам юридичних осіб походить від безжального російського агресора. Протидія агресії є пріоритетом для захисту життя, здоров'я та інших прав і свобод наших громадян.

– виконуючи заходи правового режиму воєнного стану, адміністративні органи, згідно із нормами Конституції та Закону України від 12 травня 2015 року № 389-VIII, можуть тимчасово запроваджувати комендантську годину, встановлювати особливий режим в'їзду та виїзду, обмежувати свободу пересування осіб і транспорту, забороняти проведення мирних зібрань, а також здійснювати евакуацію населення.

– адміністративно-правовий режим за жодних обставин не може призводити до застосування тортур, жорстокого або принизливого поводження з людьми. Використання цього режиму є абсолютно неприпустимим для захоплення влади чи порушення прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб.

– це складний процес реалізації адміністративних процедур, спрямований на забезпечення ефективного відбиття збройної агресії, звільнення тимчасово

окупованих територій, захист національних інтересів і цінностей України, а також забезпечення прав, свобод та інтересів фізичних осіб та юридичних осіб.

Отже, адміністративно-правовий режим воєнного стану як найбільш ефективний і комплексний інструмент публічного адміністрування для забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах безпрецедентної російської агресії є особливою формою правового регулювання. Він встановлює посилений імперативний режим суспільних відносин, що надає адміністративним органам спеціальні додаткові повноваження для захисту громадян і створення необхідних умов для Збройних Сил України та інших сил безпеки для ефективного відбиття повномасштабного вторгнення й звільнення тимчасово окупованих територій.

3.4. Засоби заохочення, переконання, допомоги та адміністративного примусу, які застосовуються адміністративними органами для забезпечення прав і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни

У загальному правовому розумінні правове заохочення розглядається як метод юридичного регулювання, призначений для організаційного впливу на дії та поведінку юридичних осіб. У специфічному контексті воно постає як категорія правових інструментів, яка надихає учасників правовідносин на добросовісне дотримання своїх обов’язків та досягнення результатів, що виходять за рамки стандартних вимог та очікувань. У контексті регулятивної функції права заохочення як засіб впливу окреслюється первинними характеристиками: це один із способів правових стимулів, який впливає на мотиваційну та вольову складову поведінки через задоволення потреб і інтересів юридичних осіб, основою для його застосування є заслуги, які виявляються у

свідомому виконанні обов'язків та внеску, що перевершує звичайні очікування. Серед секундарних атрибутів правового заохочення вчені-теоретики права виділяють цілі, які включають особисте спонукання, тобто подальше стимулювання правомірної поведінки особи, яка підлягає заохоченню, та загальне спонукання, спрямоване на мотивацію інших учасників суспільних відносин до відповідальної та етичної поведінки. Також до вторинних атрибутів належить взаємна вигода заохочення, що є корисною як для сторони, що отримує заохочення, так і для сторони, що його надає [15].

У теорії адміністративного права метод заохочення розглядається як один із трійки ключових методів правового регулювання поряд із переконанням та примусом. Усі три методи спрямовані на формування волі учасників правових відносин, проте використовують різні підходи до досягнення бажаного результату – від розширення до обмеження прав, або через мотивацію до певної поведінки. Особливості кожного методу полягають у характері впливу – чи то через заходи стягнення, стимул до дії, чи апеляцію до логіки та моралі особи. Важливість методу заохочення полягає в його способі впливу, процедурі реалізації та складі суб'єктів, що дозволяє розглядати його в тісному зв'язку з іншими методами впливу. Відмітними рисами методу заохочення, що виділяють його серед інших методів публічного адміністрування, є встановлення неімперативного правила поведінки та бажаності обраного поведінкового шляху, а також відсутність правових санкцій за невиконання пропонованої моделі поведінки [112].

Правові заохочення ґрунтуються на визначених принципах, що формують їхню основу, серед яких варто виділити законність, обґрунтованість, справедливість, індивідуалізацію, різноманіття, публічність, розумність періодичності та своєчасність. Мотивацією до застосування правового заохочення є заслуга, яка має певні характеристики: вона асоційована з

активною соціальною поведінкою і виконанням позитивних обов'язків, включає добросовісне ставлення до виконання обов'язків і здійснення дій, що перевищують базові очікування та призводять до соціально визнаного корисного результату. Склад заслуги характеризується як сукупність критеріїв для визначення дії як заслуги та має такі ознаки, як суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна та об'єктивна площини. У сфері державних нагород, які є вершиною системи державного заохочення, важливу роль відіграють чинники, такі як унікальність закріплення нагород вищим законодавчим органом, Президентом України як суб'єктом нагородження, чітка законодавча регламентація процесу, додаткові пільги для нагороджених осіб, а також визначеність юридичної процедури нагородження та позбавлення нагород [15].

Президент України як глава держави відіграє ключову та символічну роль у процесі вшанування заслуг і відзначення героїзму осіб, що беруть участь у російсько-українській війні, виконуючи свої обов'язки, зокрема використовує своє конституційне право на нагородження державними нагородами [122]. Роль Президента України у цьому процесі полягає в такому: він має право ініціювати процес нагородження, роблячи подання про нагородження військовослужбовців, волонтерів, медичних працівників та інших осіб, які внесли значний вклад у захист держави. Після відповідної процедури оцінювання заслуг і рекомендацій від урядових та військових структур Президент підписує укази про нагородження, що є офіційним документом, який надає нагороду юридичного статусу. Президент бере участь у церемоніях нагородження, вручаючи нагороди особисто. Це відіграє важливу роль у моральному визнанні внеску і жертв героїв та їхніх сімей. Тим самим символізує єдність нації та втілює в собі національні аспекти пошани та поваги до тих, хто захищає країну. Через нагородження та свої публічні виступи допомагає підняти обізнаність суспільства про події на фронті та відданість тих, хто бореться за

Україну. У складних умовах війни Президент України через такі вчинки також зміцнює своє політичне лідерство, показуючи рішучість і відданість справі захисту держави [253].

Порядок представлення до нагородження та вручення державних нагород України визначає процес від висунення кандидатур до вручення нагород. Представлення до нагородження можуть робити органи державної влади, які вносять подання Президенту України. Процес висунення кандидатур має бути гласним з ініціативи організацій, де працюють номінанти. Клопотання про нагородження подаються через відповідні вищі органи чи організації. Подання має бути супроводжено нагородним листом із конкретними заслугами кандидата. Державні нагороди вручаються в урочистій обстановці, зазвичай особисто Президентом України або іншими уповноваженими особами. Після вручення складається протокол, який відправляється до відповідного департаменту. Контроль за врученням здійснюється на основі цих протоколів. Вручення має відбутися упродовж двох місяців від дати указу Президента, і якщо особа не може бути присутньою через вагомі причини, нагорода може бути вручена в іншому місці. У разі посмертного нагородження нагорода передається сім'ї нагородженого [242].

Отже, заохочення як інструмент публічного адміністрування під час російсько-української війни є важливим засобом правового стимулювання, мотивуючи військовослужбовців, волонтерів, медичних працівників та цивільних, які роблять внесок у захист держави; нагороди й відзнаки за їхні досягнення стимулюють нові акти героїзму та самовідданості, що має особливу важливість у воєнний час. Героїчні дії українців, які захищають свою державу, ґрунтуються на добровільній відданості Україні та Українському народу, а заохочення, не маючи примусового характеру, лише підсилює цінність цих вчинків, формуючи атмосферу, де кожен відчуває гордість за свої дії. Державні

нагороди та офіційне визнання підкреслюють важливість героїзму захисників України, волонтерів і цивільних, роблячи їхні вчинки прикладом для наслідування; визнання суспільством надає героїзму значущості не тільки для окремих осіб, але і для всієї нації. Заохочення ґрунтується на індивідуальному підході до кожного акта героїзму, дозволяючи відзначати конкретні заслуги та мотивуючи інших громадян, що підкреслює важливість кожного учасника війни, будь то військовий, волонтер чи звичайний громадянин, який допомагає країні. Нагородження героїв на державному рівні створює відчуття морального піднесення у суспільстві; кожна нагорода не лише символізує матеріальну відзнаку, але й моральну підтримку, що додає сили для подальшої боротьби.

Установлені правові механізми нагородження формалізують і зберігають пам’ять про внесок українських героїв, а вручення нагород через офіційні укази Президента підтверджує правовий статус таких нагород і створює документальне свідчення героїзму, що залишиться в історії країни. Публічні адміністративні акти заохочення та нагородження об’єднують суспільство, підсилюючи національну єдність у складні часи війни; Президент та Уряд України, вшановуючи героїв, підкреслюють свою відданість справі захисту держави, зміцнюючи довіру громадян до керівництва країни та підвищуючи національну свідомість.

Президент України В. Зеленський активно користується наданим йому правом нагороджувати героїв російсько-української війни державними нагородами. Так, Указом Президента України №224 «Про відзначення державними нагородами України» від 10 квітня 2024 року було засвідчено нагородження орденами та медалями осіб, які виявили мужність і самовідданість у захисті суверенітету та територіальної цілісності України, багато з яких відзначені посмертно. В акті підкреслюється значення військового обов’язку, а нагороди призначаються за виняткові діяння, зокрема орден

Богдана Хмельницького ІІІ ступеня, орден «За мужність» ІІ та ІІІ ступенів, орден Данила Галицького, медалі «За військову службу Україні», «Захиснику Вітчизни» та «За врятоване життя». Серед нагороджених, наприклад, орденом Богдана Хмельницького ІІІ ступеня посмертно нагороджені капітан Родіон Боднарчук і лейтенант Сергій Олексієнко. Орденом «За мужність» ІІ ступеня посмертно нагороджені молодший сержант Сергій Остапчук та молодший сержант Віталій Супрун. Цей Указ відображає визнання державою героїзму своїх громадян у військовий час, він відображає державну політику вшанування героїзму осіб, залучених до військових дій, та є виразом національної подяки за службу та жертву на благо України [260].

Отже, засіб заохочення, що застосовується адміністративними органами (на найвищому рівні – насамперед Президентом України) в умовах російсько-української війни, має багатовекторний вплив на поведінку і діяльність громадян та юридичних осіб, сприяє підтримці високого морального духу, стимулює залучення до волонтерства, військової служби та інших форм активної участі в захисті країни. Основна його мета – не лише відзначити наявні заслуги, а й мотивувати до подальшого внеску в справу національної безпеки та оборони. Правове заохочення в цьому контексті використовується як інструмент, який не тільки визнає особисті досягнення, але й створює модель поведінки для інших членів суспільства, демонструючи, що держава цінує та винагороджує внесок кожного громадянина, який здійснює дії, спрямовані на досягнення суспільно важливих цілей.

Прикладами заохочень є бути різні державні нагороди, подяки, відзнаки, які надаються у визнання військових заслуг, героїзму на полі бою, а також волонтерської діяльності, медичної підтримки й інших внесків у справу захисту держави. Загалом метод заохочення в адміністративному праві в умовах війни слугує не тільки як вираз вдячності від держави та суспільства, а й як засіб

підтримки та розвитку громадянської солідарності та активності. Він сприяє формуванню позитивних настанов серед громадян та посиленню їхньої віри в правову державу, яка стоїть на захисті своїх цінностей та інтересів.

Метод переконання у праві та публічному адмініструванні є одним із фундаментальних засобів впливу на поведінку і свідомість людей. Цей метод полягає у використанні аргументів, фактів, доказів та висновків, щоб продемонструвати позитивні наслідки вибору певного спрямування дій або поведінки. Він спрямований не тільки на розум, але й на емоції та волю особи, залучаючи повний спектр її особистісних характеристик. Раціональне переконування має на меті зміну внутрішніх переконань, які можуть стати основою для майбутньої поведінки. Такий підхід вимагає глибокого осмислення та ухвалення ідеї на рівні особистісних цінностей. Переконання також уважається методом виховання, що спрямований на формування стійких переконань і норм поведінки через усвідомлений вплив на особистість. Переконання може бути успішним, коли воно впливає на емоційну сферу людини, тому що переконання не лише ідея або думка, але й емоційно заряджений внутрішній стан, що мотивує до певної поведінки.

Управлінська діяльність використовує переконування як спосіб формування в суспільстві правильних переконань та правосвідомості, яка сприяє дотриманню правових норм і законів. У юридичній літературі існують різні підходи до визначення переконання. Воно може розглядатися як система заходів виховного та заохочувального характеру, що має на меті виховання в людей звички до добровільного виконання вимог права. У публічному адмініструванні переконання включає словесний і організаційний вплив на людей, виконуваний на правовій і моральній основі, та забезпечує добровільне дотримання приписів [170].

Із початком повномасштабної агресії російської федерації проти України 24 лютого розпочалася наймасштабніша воєнна конфронтація на європейському континенті від часів Другої світової війни. Окупаційні сили не тільки здійснюють військові злочини, але й активізували інформаційну війну. У відповідь на це українські та міжнародні представники мас-медіа швидко зайняли позиції на інформаційному фронті. Журналісти, ризикуючи власним життям, сумлінно й відважно висвітлюють реальність конфлікту, документуючи злочини окупантів і героїзм українських захисників. Регіональні медіа України нарівні з військовими та волонтерськими спільнотами витримують наслідки ворожих дій і окупації, втрати та руйнування, демонструючи рішучість та витривалість. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора Міністерства культури та інформаційної політики України, а також Національної спілки журналістів України від початку агресії станом на 2 листопада 2022 року відомо про щонайменше 43 журналістів, які померли в результаті війни. Серед них 8 журналістів загинули під час виконання професійних обов'язків, 13 стали цивільними жертвами, а 22 віддали життя на фронті, захищаючи Україну. Серед жертв – і 4 іноземні кореспонденти [321].

В умовах воєнного стану поширення чіткої та правдивої інформації стає критично важливим для збереження національної безпеки й відсічі ворожої пропаганди. «Телемарафон» є платформою для оперативного інформування населення про ситуацію в країні. Через телемарафон влада має змогу мобілізувати громадян, піднімаючи дух і згуртованість нації, а також спрямовувати зусилля на підтримку армії і внутрішніх потреб країни. Здійснюється координація медіа. Об'єднання ресурсів різних медіагруп на час війни дозволяє уникнути інформаційного хаосу й забезпечити більш організоване і цілеспрямоване медіа-покриття [131].

Юридична природа марафону «Єдині новини» може бути розкрита через ряд аспектів, таких як його правове положення, функціональне призначення, внутрішня структура та механізми регулювання. Оскільки марафон має унікальний формат і ситуацію надзвичайного стану, він не повністю вписується у звичайні рамки телевізійного виробництва чи медійного контенту. Правове положення визначається ініціативою державної влади на відповіді на воєнний стан, що передбачає відмінні від звичайного часу правила використання медіа. Це може включати особливі повноваження для координації та контролю змісту інформації, які надаються урядовими та державними органами. Марафон було створено для об'єднання зусиль багатьох телеканалів із метою створення цілодобового потоку інформації під час війни, а також як засіб протидії дезінформації та пропаганди. Він забезпечує координацію між різними медійними організаціями та державою, установлюючи таким чином форму співпраці, яка є атиповою для стандартних медійних відносин; підпорядковується особливим регуляторним положенням або наказам, заснованим на поточному законодавстві про воєнний стан, а також на особливостях воєнного часу [135].

У контексті війни проти країни, що використовує пропаганду як зброю, «телемарафон» допомагає формувати власний наратив і боротися з дезінформацією. Регулярне висвітлення героїчних дій військових, рятувальників, медиків та інших, хто бере участь у захисті країни, сприяє підняттю морального духу населення. Через телемарафон Президент України та інші представники влади мають можливість безпосередньо звертатися до народу, що може сприяти збереженню довіри до державних інституцій. Однак важливо зазначити, що для забезпечення довіри та підтримки демократичних стандартів цей інструмент має використовуватись з обережністю, аби уникнути перетворення на інструмент політичного впливу або контролю над медіа [131].

Отже, «Єдині новини» є інструментом переконання вищими адміністративними органами України громадян під час воєнного стану. Такий формат має за мету забезпечити оперативне інформування громадян, підтримувати моральний дух нації та забезпечити інформаційний опір проти ворожої пропаганди. Він об'єднує ресурси медіагруп, забезпечуючи організоване і цілеспрямоване медіа-покриття подій у країні, зокрема в умовах війни. У контексті війни, де противник використовує інформаційні атаки як засіб ведення конфлікту, він є критично важливим інструментом публічного адміністрування для захисту інформаційного простору країни. Він також є засобом залучення підтримки населення та міжнародної спільноти, передаючи об'єктивну картину подій та потреб держави в умовах російсько-української війни.

У свою чергу незалежні українські журналісти та блогери відіграють також ключову роль у формуванні громадської думки під час російсько-української війни засобами переконання. Їхній внесок має кілька важливих аспектів щодо забезпечення прав людини та підтримки інформаційного суверенітету. У час, коли інформаційна війна є такою ж гострою, як і військові дії, незалежні журналісти та блогери допомагають зберігати інформаційний суверенітет України, висвітлюючи події з точки зору, яка не піддається впливу зовнішніх або внутрішніх сил. Це громадянська журналістика та свідчення з перших рук, адже багато блогерів і журналістів виконують роль громадянських журналістів, надаючи репортажі «з перших рук» з місць подій. Це надає українцям та світовій спільноті унікальний і безпосередній погляд на реалії війни. Незалежні медіа допомагають виявляти та спростовувати дезінформацію та пропаганду, ретельно перевіряючи факти та надаючи контекст подій. Вони діють як контрважіль до спотворених повідомлень та фейкових новин. Персональні розповіді, блоги та аналітичні статті можуть відігравати важливу

роль у підтримці морального духу нації, ділитися історіями мужності, успіхів та показувати важливість злагодженої боротьби за свою країну.

Через власні канали, соціальні медіа та інші платформи незалежні медіа привертають увагу міжнародної спільноти до війни в Україні, сприяючи міжнародній підтримці та розумінню. Вони забезпечують плюралізм думок і поглядів, що є основою демократії, та дозволяють громадянам формувати більш зважене розуміння подій на основі різних джерел і точок зору. Блогери та журналісти часто висвітлюють історії, які можуть бути відсутні в традиційних медіа, надаючи голос непоміченим або вразливим групам, підвищуючи обізнаність про важливі гуманітарні та соціальні питання, пов'язані з війною. Тим самим в умовах війни, коли кожен вимір інформації має значення, робота незалежних журналістів і блогерів стає незамінною для зміцнення вільного суспільства та демократичних процесів [322].

Отже, заходи переконання, які використовуються незалежними журналістами та блогерами під час російсько-української війни, відіграють істотну роль у відстоюванні інформаційного суверенітету, сприянні громадянській журналістиці, виявленні та спростуванні дезінформації, а також у підтримці морального духу нації. Їхній незалежний голос спонукає до різноманітності поглядів, сприяє міжнародному розумінню та підтримці України й надає важливу платформу для історій, які іноді залишаються поза основним медійним потоком. Усе це разом вкладається в зміцнення демократичних цінностей та вільного суспільства, що є надзвичайно важливим у боротьбі за незалежність і права людини навіть у жорстоких умовах війни.

Заходи переконання, використовувані адміністративними органами, іноді можуть бути неефективними через недостатній зв'язок із реальними потребами й очікуваннями громадян. Недоліки можуть включати недостатню прозорість і відсутність зворотного зв'язку, які можуть призвести до недовіри та

відчуженості громадян; використання занадто загальних або клішованих звернень, що не викликають особистого резонансу; неефективне використання медіа-ресурсів, що не вдається залучити увагу ширшої аудиторії; ігнорування соціальних та культурних особливостей різних груп населення; недооцінка важливості місцевих лідерів думок та інфлюенсерів у процесі поширення інформації; надмірний тиск або використання залякувань замість побудови довіри й надання переконливих аргументів [192].

Натомість волонтери часто досягають значно кращих результатів у мобілізації ресурсів допомоги для Збройних сил, використовуючи такі позитивні практики емоційних та особистих історій, які резонують із широкою аудиторією та мотивують до дій, прозору звітність про зібрані кошти і їх використання, що підвищує довіру та залученість; ефективне використання соціальних мереж та інших форм медіа для досягнення масового охоплення, створення спільноти навколо спільної мети та надання можливості кожному зробити свій внесок; залучення відомих особистостей та лідерів, які можуть діяти як магніти для ширшої уваги та підтримки, наголошуючи на конкретних потребах та способах, якими люди можуть допомогти, забезпечуючи ясність та спрямованість зусиль. Загалом волонтерські ініціативи, які базуються на сильному відчутті спільноти, емоційному залученні та прозорості, часто виявляються більш ефективними в мобілізаційних зусиллях порівняно з традиційними адміністративними методами [353].

Отже, значення методу переконання в контексті російсько-української війни має вирішальну роль, оскільки він охоплює як офіційні мобілізаційні заходи, так і волонтерську діяльність. З одного боку, адміністративні органи можуть використовувати переконання для мобілізації ресурсів і підтримки населенням воєнних зусиль, але існує ризик, що через відсутність прозорості, надмірний тиск та недоліки в комунікаційній стратегії ці спроби можуть бути

неефективними. З іншого боку, волонтерські ініціативи часто показують високу ефективність у залученні громадськості і ресурсів завдяки емоційному зв'язку, який вони створюють через особисті історії, прозоре використання коштів та використання соціальних мереж для організації спільноти та масової підтримки. Використання відомих особистостей та інфлюенсерів додатково підсилює ефективність цих зусиль. Отже, хоча метод переконання є фундаментальним для забезпечення підтримки в час російсько-української війни, його ефективність залежить від стратегії, тактики та здатності досягати сердець і розуму громадян, які потребують допомоги від адміністративних органів.

Одним із головних комплексних засобів відновлення порушених прав унаслідок російської агресії громадян є забезпечення соціальної допомоги адміністративними органами внутрішнім переселенцям, військовослужбовцям і виділення публічних фінансів на відновлення (надбання) знищеного житла. Наприклад, за державною програмою єОселя було видано понад 4 тисячі кредитів на придбання житла. Серед отримувачів 69% становлять військовослужбовці та силовики, 13% – педагоги й науковці, а 10% – медики. Лідерами за кількістю отриманих іпотечних кредитів є мешканці Київської області, міста Києва, Рівненської та Дніпропетровської областей. Ця програма, яка була ініційована Президентом України і запущена в жовтні 2022 року, має на меті забезпечення доступного іпотечного кредитування житла. Вона реалізується Міністерством економіки України спільно з Міністерством цифрової трансформації України та компанією «Укрфінжитло». Позичальники можуть скористатися іпотекою під 3% річних, якщо вони є військовослужбовцями за контрактом, медичними, педагогічними чи науково-педагогічними працівниками. Від серпня 2022 року умови програми єОселя дозволяють ветеранам війни, учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та сім'ям загиблих ветеранів війни отримати іпотеку під 7%.

Для участі в програмі, потенційний позичальник має подати заявку через портал «Дія», пройти перевірку в банку і вибрати відповідне житло, яке має відповідати визначеним вимогам, наприклад, бути новим чи зданим в експлуатацію не більше ніж 10 років тому. Також програма єОселя включає безвідсотковий кредит для військовослужбовців [56].

Уряд України та партнерські міжнародні організації запровадили низку програм соціальної підтримки для внутрішньо переміщених осіб й інших категорій населення, які постраждали внаслідок російської агресії. Ці програми забезпечують комплексну допомогу, включаючи фінансову підтримку, допомогу в забезпеченні житлом, придбанні продуктів харчування, предметів першої необхідності та гігієни. Зокрема, програма єПідтримка передбачає фінансову допомогу від міжнародних організацій, яка надається конкретним соціальним категоріям осіб за умовами меморандумів про співпрацю, укладених з Міністерством соціальної політики України. Громадяни, які мають право на допомогу, – це внутрішньо переміщені особи, які зареєстровані як платники єдиного внеску та перебувають на території, де ведуться бойові дії або яка визнана урядом як та, що потребує соціальної підтримки. Отримання допомоги здійснюється без потреби подання окремих звернень, на підставі даних, що вже є в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб, та можливе навіть у разі отримання інших видів допомоги від держави. Платформа єДопомога дозволяє подати заявку на отримання допомоги. Важливо, що громадянин має право на отримання допомоги тільки від однієї з міжнародних організацій. Ці ініціативи важливі для зміцнення відновлення громадян, які зіштовхнулись із серйозними викликами через війну, забезпечуючи їм відчуття безпеки та стабільності у складні часи. Також вони допомагають залучити в Україну додаткові ресурси та підкреслюють солідарність міжнародної спільноти з українським народом [201].

Отже, метод допомоги, застосовуваний адміністративними органами України як інструмент публічного адміністрування, включає надання іпотечних кредитів за програмою єОселя та комплексну соціальну підтримку громадянам, які постраждали через російську агресію. Ця програма призначена для забезпечення житлом, переважно призначена для військових, внутрішньо переміщених осіб, освітян і медичних працівників, підтримуючи їх у забезпеченні основних життєвих потреб. Окрім цього соціальні програми, реалізовані за сприяння міжнародних організацій та Міністерства соціальної політики України, надають фінансову допомогу внутрішньо переміщеним особам та іншим вразливим категоріям, ураховуючи їх потреби у житлі, харчуванні та інших нагальних питаннях. Заявки на отримання такої допомоги, подаються через платформу єДопомога, що забезпечує легкий доступ до необхідних ресурсів.

Засоби адміністративного примусу, які застосовуються органами виконавчої влади (адміністративними органами) в період воєнного стану, відрізняються від звичних інструментів публічного адміністрування психологічним, організаційним чи фізичним впливом всупереч волі осіб, щодо яких вони застосовується. Найбільш поширеним із них є обмеження свободи пересування через комендантську годину та контрольні пункти, щоб запобігти інфільтрації ворожих агентів та забезпечити безпеку населення. Забезпечення безпеки громадян у зонах бойових через примусову евакуацію полягає у проведенні в потенційно небезпечних територіях евакуацій і забезпеченні тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб; мобілізації громадян, які не прагнуть цього, однак вимушені; здійснення інформаційної кампанії для забезпечення підтримки населенням військових дій та протидії ворожій пропаганді; застосування штрафів, арештів, адміністративних чи інших примусових заходів для забезпечення дотримання законодавства та воєнного

стану. Ці заходи призначені для ефективного реагування на кризові ситуації, забезпечення порядку та захисту прав громадян в умовах підвищених загроз. Важливо, щоб такі заходи застосовувалися відповідально, із повагою до прав людини та з урахуванням міжнародних стандартів [55].

Адже, застосування адміністративного примусу в умовах воєнного стану може призводити до обмеження деяких не заборонених для обмеження Конституцією України конституційних прав, що вимагає чіткої нормативної регламентації та ефективної системи законодавства для забезпечення правильного виконання таких заходів. Якість законодавчого регулювання безпосередньо впливає на ефективність владних і правоохоронних органів, що впроваджують примусові заходи, особливо в умовах надзвичайних ситуацій [338]. Наприклад, Кабінет Міністрів України затвердив механізм обов'язкової примусової евакуації дітей із територій активних бойових дій, виходячи з рішень військових адміністрацій і Координаційного штабу з евакуації населення. Діти мають евакуюватися разом з одним із батьків або законним представником. Відповідальність за забезпечення безпеки дітей покладається на державу, і батьківська відмова від евакуації вважається неприпустимою. Це рішення підкреслює пріоритет держави в захисті життя і здоров'я дітей, особливо в небезпечних зонах ведення бойових дій [103].

Отже, застосування адміністративного примусу адміністративними органами в період російсько-української війни здійснюється з метою забезпечення безпеки та порядку й відрізняється від звичайних методів публічного адміністрування своїм психологічним, організаційним чи фізичним впливом всупереч волі суб'єктів, на які вони спрямовані. Уживаються заходи обмеження свободи пересування, такі як комендантська година та контрольно-пропускні пункти, для запобігання інфільтрації ворожих агентів. Проводяться примусові евакуації з територій, де ведуться бойові дії, наприклад обов'язкова

евакуації дітей. Здійснюється застосування штрафів, арештів, та інших примусових заходів для дотримання законодавства про воєнний стан. Усі ці заходи побудовані на основі українського законодавства, міжнародних стандартів і належного балансу між необхідністю швидкого та ефективного реагування на загрози та збереженням основоположних прав людини.

Одним із різновидів адміністративного примусу та загальної дисциплінарної відповідальності є засади дисциплінарної відповідальності публічних службовців, що полягають у підтримці службової дисципліни і забезпеченні належного виконання службових обов'язків. Дисциплінарна відповідальність державних службовців визначається як механізм примусового впливу, що спрямований на запобігання порушенням у сфері державної служби та є інструментом забезпечення виконання завдань публічного управління. Основними засадами цього виду відповідальності є підконтрольність дій службовців, обов'язок дотримання нормативно-правових актів та службової етики, а також можливість застосування санкцій за порушення, які мають на меті дисциплінувати поведінку службовців [142].

На думку Н. Панова, дисциплінарна відповідальність державних службовців є важливим інститутом адміністративного права, що забезпечує ефективне державне управління та сприяє підтримці дисципліни в державних органах. Вона виконує функцію правового примусу, стимулюючи службовців до дотримання законності, професійної етики та стандартів поведінки. Дисциплінарні стягнення накладаються за конкретні дисциплінарні проступки, передбачені законодавством, і застосовуються в межах службових відносин між державою як роботодавцем і службовцем. Інститут дисциплінарної відповідальності спрямований на захист інтересів держави та громадян, адже службовці, працюючи на державу, зобов'язані діяти в інтересах суспільства, а не переслідувати власні інтереси. Порушення службових обов'язків з боку

службовців може завдати шкоди не лише окремому органу, а й підривати довіру до всієї державної системи.

Дисциплінарна відповідальність виконує превентивну функцію, оскільки страх перед можливими дисциплінарними стягненнями утримує службовців від порушень і сприяє дотриманню правил і норм, установлених для їхніх посад. Застосування дисциплінарної відповідальності здійснюється на основі спеціальних підстав і санкцій, що накладаються у випадку вчинення дисциплінарного проступку, який порушує службову дисципліну, професійну етику або вимоги законності. Санкції можуть варіюватися від зауваження до звільнення, а в деяких випадках – позбавлення певних пільг чи прав. Накладення дисциплінарних стягнень передбачає дотримання особливої процедури, що включає проведення службового розслідування для уникнення необґрунтованих рішень. Ієрархічна система дисциплінарної відповідальності дозволяє контролювати поведінку службовців через їхнє підпорядкування безпосереднім керівникам, які можуть впливати на підлеглих. Громадська значущість дисциплінарної відповідальності полягає в підзвітності державних службовців перед суспільством, оскільки їхня поведінка має відповідати високим етичним і професійним стандартам [219].

Засади дисциплінарної відповідальності державних службовців за порушення прав людини і громадянина ґрунтуються на принципах дотримання законності, етичності та підзвітності. Дисциплінарна відповідальність, передбачена Законом України «Про державну службу», спрямована на те, щоб державні службовці виконували свої обов’язки з повагою до прав і свобод громадян, а будь-яке відхилення від цих стандартів могло бути належним чином санкціоноване. Види дисциплінарних стягнень, такі як зауваження, догана, попередження про неповну службову відповідність і звільнення, дозволяють забезпечити дотримання прав людини, оскільки примушують державних

службовців діяти відповідально та етично у своїй службовій діяльності. Процедура притягнення до відповідальності включає обов'язкове службове розслідування, що гарантує справедливість та дотримання процесуальних прав як службовця, так і тих осіб, права яких були потенційно порушені його діями. Обставини, які можуть пом'якшувати або обтяжувати відповідальність, також ураховуються з урахуванням серйозності порушення прав людини або громадянина [64].

Хоча інститут дисциплінарної відповідальності може порушувати права військовослужбовців, у цьому аспекті особливості притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності мають бути зумовлені специфікою військової служби та потребою підтримання військової дисципліни, особливо в умовах воєнного стану. Одним із ключових аспектів є питання нормативно-правового регулювання, зокрема можливість удосконалення Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, що передбачає конкретні види дисциплінарних стягнень, такі як позбавлення військового звання. При цьому потрібно здійснювати дотримання справедливих процедур притягнення до дисциплінарної відповідальності, що включає можливість військовослужбовців захищати свою позицію та пояснювати свої дії [226]. Так, своїм рішенням Дніпропетровський окружний адміністративний суд розглянув справу за позовом військовослужбовця (позивача), який оскаржував накази про притягнення його до дисциплінарної відповідальності, видані на основі результатів службового розслідування. Суд визнав накази протиправними та скасував їх, оскільки вони були видані з порушенням установлених процедур, зокрема позивача не було поінформовано про службове розслідування, що позбавило його можливості захистити свої права [319].

Отже, дисциплінарна відповідальність публічних службовців, особливо військовослужбовців, набуває особливого значення в умовах російсько-

український війні. Ситуація воєнного часу висуває підвищені вимоги до законності, етичності й підзвітності дій посадових осіб адміністративних органів і військовослужбовців, адже кожне порушення їхніх обов'язків може не тільки негативно вплинути на виконання службових завдань, але й підривати довіру суспільства до державних інститутів у критично важкий період. Дисциплінарна відповідальність є не лише інструментом підтримання порядку, але й механізмом захисту прав і свобод громадян, які можуть бути ущемлені внаслідок недбалості або зловживань державних службовців, зокрема тих, хто виконує обов'язки на прифронтових територіях. Актуальним залишається вдосконалення процедур дисциплінарної відповідальності, зокрема щодо нормативно-правового регулювання. Це має включати належне інформування військових про розпочаті дисциплінарні провадження, а також забезпечення можливості захищати свою позицію і пояснювати дії, особливо коли мова йде про ризиковані рішення, що ухвалюються в умовах бойових дій.

Висновки до розділу 3

1. Доведено, що умовах повномасштабної збройної агресії російських терористів в Україну підзаконні нормативно-правові акти виконують критично важливу роль, постаючи як засоби швидкого юридичного регулювання для забезпечення та захисту прав, свобод і законних інтересів громадян та національного бізнесу. Ці акти, які ухвалюються на підставі Конституції, оборонного законодавства, правозахисних норм, а також відповідно до зобов'язань України згідно з міжнародним правом, включаючи Женевські конвенції, мають на меті невідкладно створити правові умови для запобігання порушенням і відновлювати порушені права та інтереси, які були знехтувані внаслідок дій російських окупантів. Вони затверджують норми права загального

характеру, в яких виписано спеціальні протоколи для евакуації цивільних осіб із зон бойових дій, механізми документування та розслідування воєнних злочинів, створення умов для надання гуманітарної допомоги та підтримки постраждалих, а також процедури для захисту прав військовополонених, регулювання використання та захисту права власності в зонах бойових дій, та гарантувати безпеку й доступ до справедливого судочинства внутрішньо переміщених осіб, виходячи з міжнародних стандартів. Ці підзаконні нормативно-правові акти також підкреслюють обов'язок держави забезпечити відновлення та відшкодування за шкоду, заподіяну в результаті військових дій.

2. У контексті адміністративно-правового забезпечення воєнного стану Президент і Кабінет Міністрів України відповідно до своїх конституційних повноважень ухвалюють рішення щодо стратегічних та оперативних аспектів національної безпеки та оборони, невідкладного захисту прав громадян, що втілюються через видання указів і постанов. Ці підзаконні нормативно-правові акти визначають регулятивні рамки для виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та всіх суб'єктів правовідносин у державі, в якій уведено воєнний стан, установлюючи зобов'язання та процедури, які мають бути дотримані в умовах російсько-української війни. Підзаконні нормативно-правові акти Президента та Кабінету Міністрів України мають на меті не лише регламентування загальної діяльності в час воєнного стану, але й забезпечення правопорядку, громадської безпеки та захисту прав людини й основоположних свобод. Вони включають більш детальні інструкції щодо мобілізації, евакуації, захисту цивільного населення, а також порядку залучення публічних і громадянських ресурсів для підтримки оборонних зусиль держави. Важливим аспектом цих актів є закріплення процесів ушанування пам'яті загиблих, забезпечення підтримки сім'ям жертв воєнних дій, реалізація програм,

спрямованих на відновлення постраждалих територій та соціально-економічна реінтеграція ветеранів і цивільних осіб, які постраждали внаслідок військових дій.

3. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади формулюють прямі норми адміністративного права у формі інструкцій та процедури для відповідних адміністративних органів (у разі реєстрації їх у Міністерстві юстиції України і для фізичних і юридичних осіб усіх форм власності) щодо публічного адміністрування різноманітних аспектів життя суспільства, забезпечення оборони країни, охорони правопорядку, захисту цивільних осіб і збереження прав та свобод як у мирний час, так і під час воєнних дій. Такі підзаконні нормативно-правові акти можуть містити положення, що деталізують норми стосовно мобілізації ресурсів, розподілу владних повноважень у воєнний час, координацію з міжнародними організаціями для забезпечення гуманітарної підтримки, а також створення системи захисту для тих, хто постраждав від військових дій. Також такі документи встановлюють порядок надання правової допомоги жертвам війни, регулюють відносини у сфері військового правопорядку й визначають механізми відшкодування за шкоду, заподіяну внаслідок бойових дій.

4. З’ясовано, що на рівні регіонального та місцевого публічного адміністрування військові адміністрації, органи місцевого самоврядування, а також керівники місцевих публічних установ, організацій та підприємств мають повноваження випускати підзаконні нормативно-правові акти, які вирішують невідкладні права та потреби фізичних і юридичних осіб, що спрямовані та вирішення проблем, зумовлених надзвичайними обставинами чи іншими викликами воєнного стану, які вимагають швидкої та цільової нормативно-правової реакції.

5. Доведено, що змістовною основою видання адміністративного акта як інструменту публічного адміністрування, спрямованого на захист прав і свобод людини в умовах російсько-української війни, є базові норми адміністративного права, визначені Законом України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. Актуалізовано, що адміністративний акт – це, по-перше, індивідуальне рішення адміністративного органу під час надання адміністративних, соціальних, фінансових і безпекових послуг із метою захисту прав, свобод (людської безпеки) або інтересів приватних осіб, які були порушені або можуть бути порушені російськими терористами. Це також рішення органу, спрямоване на виконання владних функцій для забезпечення реалізації конкретних обмежувальних заходів, коли без їхнього застосування існує значна ймовірність завдання шкоди життю чи здоров'ю громадян із боку російських окупантів, або в питаннях дотримання вимог воєнної безпеки держави.

6. Узагальнено, що адміністративні акти в аналізованій нами сфері здебільшого стосуються обов'язкової евакуації населення із зон бойових дій, особливо дітей; заборони в'їзду сторонніх осіб на території, де ведуться бойові дії, зокрема ті, що є замінованими або перебувають під обстрілом; надання фінансової допомоги внутрішньо переміщеним особам; ухвалення рішень щодо компенсації за зруйноване майно внаслідок збройної агресії росії проти України; створення військових адміністрацій на рівні населених пунктів, районів та областей; забезпечення готовності служб цивільного захисту до швидкого реагування під час бойових дій; обмеження пересування громадян для забезпечення військової безпеки.

7. Підкреслено, що в теорії адміністративного права України для потреб публічного адміністрування в мирний час інститут адміністративно-правових режимів має значення, але не є визначальним. Однак під час війни та у випадках

надзвичайних ситуацій він стає ключовим інструментом для досягнення завдань публічного адміністрування. Це комплексний механізм, що охоплює підзаконну правотворчість, правозастосування та правоохоронну діяльність адміністративних органів для реалізації завдань правового режиму воєнного стану. Система норм адміністративного права встановлює особливі повноваження для органів публічного адміністрування та передбачає певні обмеження для громадян і юридичних осіб, які не захищені в умовах воєнного стану Конституцією України. Вона також визначає особливий порядок діяльності адміністративних органів, зокрема щодо уточнення та деталізації обсягів тимчасових обмежень і процедур реалізації прав і свобод громадян та інтересів юридичних осіб для їхнього захисту.

8. Наголошено, що адміністративно-правовий режим не може за жодних обставин призводити до застосування тортур або жорстокого та принизливого поводження з людьми. Використання такого режиму категорично не може бути інструментом для захоплення влади чи вирішення політичних питань. Не допускається також обмеження прав і свобод громадян та законних інтересів юридичних осіб, гарантованих Конституцією України. Реалізація цього процесу відбувається через адміністративні процедури, спрямовані на відсіч збройній агресії, звільнення тимчасово окупованих територій, захист національних інтересів України та забезпечення прав і свобод фізичних і юридичних осіб.

9. Доведено, що заходи заохочення, які застосовуються адміністративними органами (на найвищому рівні – насамперед Президентом України) в умовах російсько-української війни, мають багатовекторний вплив на поведінку і діяльність громадян та юридичних осіб. Вони сприяють підтримці належного морального духу, стимулюють залучення до волонтерства, добровільної та за мобілізацією військової служби та інших форм активної

участі в обороні України значної частини населення України та потенціалу приватних юридичних осіб. Основна їхня мета – не лише відзначити наявні заслуги, а й мотивувати до подальшого внеску в справу національної безпеки та оборони. Правове заохочення в цьому контексті використовується як інструмент, який не тільки визнає особисті досягнення, але й створює модель поведінки для інших членів суспільства, демонструючи, що держава цінує та винагороджує внесок кожного громадянина, який здійснює дії, спрямовані на досягнення суспільно важливих цілей безпеки, оборони держава забезпечення потреб нужденних громадян. Прикладами заохочень є інститут державних нагород, подяки, відзнаки, які надаються у визнання військових заслуг, героїзму на полі бою, а також волонтерської діяльності, медичної підтримки та інших внесків у справу оборону держави. Загалом метод заохочення в адміністративному праві в умовах війни є не лише виразом вдячності від держави та суспільства, а й засобом підтримки та розвитку громадянської солідарності й активності. Він сприяє формуванню позитивних настанов серед громадян та посиленню їхньої віри в правову демократичну державу, яка стоїть на захисті цінностей національної безпеки та захисту прав громадян.

10. З’ясовано, що єдині новини є інструментом переконання вищими політичними та адміністративними органами України громадян під час воєнного стану. Такий формат має за мету забезпечити оперативне інформування громадян, підтримувати моральний дух нації та забезпечити інформаційний опір проти ворожої пропаганди. Він об’єднує ресурси медіагруп, забезпечуючи організоване й цілеспрямоване медіа-покриття подій у країні в умовах російсько-української війни. У контексті війни, де противник використовує інформаційні атаки як вагомий засіб її ведення, вони є критично важливим інструментом публічного адміністрування для захисту інформаційного

простору країни. Також це є засобом для залучення підтримки населення та міжнародної спільноти, передаючи об’єктивну картину подій та потреб держави в умовах відбиття повномасштабного російського терористичного вторгнення.

11. Зроблено висновок, що заходи переконання, які використовуються незалежними журналістами та блогерами під час російсько-української війни, відіграють істотну роль у відстоюванні інформаційного суверенітету, сприянні суспільній журналістиці, виявленні та спростуванні дезінформації, а також у підтримці морального духу нації. Їхній патріотичний незалежний голос спонукає до різноманітності поглядів, сприяє міжнародному розумінню та підтримці України й надає важливу платформу для історій, які іноді залишаються поза основним медійним потоком. Усе це разом вкладається в зміцнення демократичних цінностей та вільного суспільства, що є надзвичайно важливим у боротьбі за незалежність і права людини навіть у жорстоких умовах війни.

12. Доведено, що у військовий час в Україні застосування адміністративного примусу відповідає вимогам забезпечення безпеки та порядку, виходячи за рамки звичного публічного адміністрування й використовуючи специфічні заходи, зокрема обмеження пересування та примусові евакуації, з урахуванням відповідних протоколів-стандартів воєнного стану з метою збереженням головного права людини – на життя і здоров’я.

РОЗДІЛ 4
МІЖНАРОДНИЙ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

4.1. Міжнародні гуманітарні стандарти забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни

Існує кілька міжнародних стандартів і конвенцій, які мають на меті забезпечити права, свободи і законні інтереси громадян та фізичних осіб в умовах війн та збройних конфліктів.

Вони базуються на загальній теорії права, що основні права людини – це гарантована законом міра свободи (можливості) особи, що відповідно до досягнутого рівня еволюції людства в змозі забезпечити її існування і розвиток та закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей. Ознаки основних прав людини полягають в тому, що вони визначають можливості (свободи) людини діяти певним чином або утримуватися від певних дій, спрямовані на задоволення потреб, без яких вона не в змозі нормально існувати і розвиватися. Можливості зумовлені біосоціальною сутністю людини, належать їй від народження і не потребують «дозволу» з боку кого б там не було, зокрема й держави. Вони не можуть бути «відібрані» за свавіллям влади держави, оскільки не «дані» нею. Це природні невідчужувані права як можливості, які не обмежені територією держави (позатериторіальні) і не залежать від національної належності людини (наднаціональні): вони належать їй вже в силу того, що вона є людиною. Визнання, дотримання, охорона і захист

державами (у результаті угод) основних прав людини, закріплених на міжнародному рівні, є свідченням того, що вони стали не лише об'єктом міжнародного регулювання, але й міжнародними стандартами. Положення про права людини, що містяться у статтях Статуту ООН (1945), стали основою становлення нового інституту права – міжнародного захисту прав людини і основних свобод 10 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН затвердила Загальну декларацію прав людини, яка проголосила центральний пункт концепції прав людини – визнання людської гідності кожної особи [330].

Женевські конвенції 1949 р. – основні чотири конвенції, що визначають права та захист військовополонених, поранених та хворих у військових конфліктах, а також захищають цивільне населення в зоні бойових дій. Вони є ключовими міжнародними правовими документами, спрямованими на захист осіб, які не беруть участі у ворожих діях під час військових конфліктів, що встановлюють міжнародні стандарти, які регулюють захист і дотримання прав військовополонених. Застосування міжнародних стандартів щодо полонених формує систему міжнародного гуманітарного права. Чинні міжнародні стандарти та національні закони й політика спрямовані на безпеку, здоров'я та благополуччя військовослужбовців, а також на запобігання порушенням їх прав під час збройних конфліктів. Саме Женевські конвенції встановлюють мінімальні стандарти поводження з військовополоненими та цивільними особами, які перебувають у руках противника під час збройного конфлікту. Вимоги щодо утримання військовополонених включають вимоги до харчування, дотримання норм гігієни, надання права отримувати освіту та ще багато прав полонених, а також вимоги щодо недопущення жорстокого ставлення, приниження гідності тощо [132].

Четвертий Гаазький додатковий протокол від 1977 року є доповненням до Женевських конвенцій і визначає заходи для захисту цивільних осіб та

цивільного населення під час війни. Основний зміст протоколу включає такі положення: він визнає загальні принципи та захист цивільних осіб, а саме заборону нападу на цивільні населені пункти, які не є об'єктами воєнних операцій, заборону невибіркового або неправомірного ведення воєнних дій, які можуть призвести до великої кількості жертв серед цивільного населення, захист об'єктів, що важливі для виживання цивільного населення [127].

У цьому контексті не можна не звернути увагу на грубі порушення цих норм російськими окупаційними військами.

По-перше, тільки за перший рік повномасштабного вторгнення цивільній інфраструктурі України завдано збитків майже на $144 млрд. (за вартістю заміщення), про що повідомляла Київська школа економіки (KSE). За даними дослідників, за рік війни в Україні загалом пошкоджено або зруйновано понад 150 тисяч житлових будинків, а сума збитків від руйнувань житлового фонду сягнула $53,6 млрд. На другому місці – сфера цивільної інфраструктури. За підсумками року повномасштабної війни збитки цієї сфери оцінюються у $36,2 млрд. Упродовж цього часу було зруйновано або пошкоджено понад 25 тисяч кілометрів доріг державного та місцевого значення та 344 мости й мостові переходи. Сума збитків лісам України, за підсумками першого року повномасштабної війни, складає $4,5 млрд. До $8,9 млрд. зросли збитки сфери освіти. Продовжуються пошкодження та руйнування освітніх закладів – таких наразі 3170. З-поміж них майже 1 500 закладів середньої освіти, 909 – дошкільної, 528 – вищої, як ідеться в повідомленні. Зросли також збитки, завдані енергетиці України, сума яких складає $8,1 млрд. Ще на $2,1 млрд зросла сума прямих втрат, завдана агропромисловому комплексу та земельним ресурсам. Наразі оцінка збитків цієї сфери складає $8,7 млрд. На кінець лютого 2023 року суттєво зросла також кількість пошкодженого та зруйнованого транспорту. Порівняно з обрахунками на кінець 2022 р. кількість таких авто зросла на 28,5

тисяч, до 223,4 тисяч автомобілів на $3,1 млрд. За обрахунками, на кінець зими 2023 року сума збитків, завдана торгівлі, зросла до $2,6 млрд. Медичній галузі завдано руйнувань інфраструктури ще на $100 млн, відтак загальні прямі збитки цієї сфери оцінюються у $1,8 млрд. Збитки промисловості та підприємств становили до $11,3 млрд на кінець лютого 2023 р. 3 березня 2023 р. під час річного звіту Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль повідомляв, що сума збитків, завданих росією Україні, станом на 1 січня може зрости до 600-750 млрд доларів [179].

Загалом треба зазначити, що зимовий період 2022-2023 рр. виявився для України та Європи черговим випробуванням на міцність. Не маючи суттєвих перемог на полі бою, російське військово-політичне керівництво змінювало тактику в бік енергетичного терору. Вони дуже сподівалися, що без їхніх енергоносіїв ЄС відмовиться від військової допомоги Україні, а українська влада зі зруйнованою російськими ракетами енергосистемою просто не переживе зиму. Російський диктатор та його пропаганда переконувала росіян, що він обрав безпрограшну тактику та мріяв про те, що загроза холодної та голодної смерті стане найвагомішим інструментом інформаційно-психологічного тиску на Україну, Євросоюз і НАТО. 10 Жовтня 2022 р. стався найбільший від часів Другої світової війни обстріл цивільної інфраструктури суверенної держави Україна. Тоді російські терористи намагались заморозити українські міста й села. Атаками безпілотників і ракетними ударами було зруйновано 40% енергетичних об'єктів на Київщині, Харківщині, Львівщині, Вінниччині та в решті регіонів України [389].

В умовах сьогодення продовжуються небезпечні обстріли цивільної інфраструктури населених пунктів України. Особливо це здійснюється часто щодо сіл, містечок і міст, які розташовані близько до лінії зіткнення. Так, із 31 січня на 1 лютого 2024 р. російськими терористами був здійсненний масований

обстріл Херсона, що продовжувався всю ніч. Він призвів до сильних руйнувань житлових кварталів. Рятувальники служби цивільного захисту ліквідували пожежі, розібрали завали та звільнили людей, заблокованих унаслідок нічного обстрілу. У Херсоні внаслідок того нічного обстрілу було частково відсутнє електропостачання в майже 70 тисячах домогосподарств [205].

Характерним для ілюстрації російського сприйняття міжнародного гуманітарного права є те, що 2019 року, під час підготовки до великої війни, росія фактично вийшла із Четвертої Женевської конвенції із захисту цивільного населення під час міжнародних збройних конфліктів. Влада москви відкликала підпис під додатковим Протоколом до Конвенції та заявила, що не визнає роль спеціальної комісії ООН як судового органу, що має право судити країну за порушення прав цивільного населення в умовах війни [33].

Отже, російські окупаційні війська в Україні грубо порушують принципи та норми, визначені Четвертим Гаазьким додатковим протоколом від 1977 року до Женевських конвенцій. Кількість і обсяги цілеспрямовано зруйнованих та пошкоджених об’єктів цивільної інфраструктури свідчать про серйозні порушення міжнародних гуманітарних норм і прав людини під час війни в Україні. Напади на цивільні населені пункти, інфраструктуру, освітні та медичні заклади, а також економічні сектори, призвели до значного загального економічного збитку для України. Зазначені збитки охоплюють різні сфери, включаючи житловий фонд, транспорт, енергетику, сільське господарство та інші. Ці дії російських військ указують на систематичне порушення принципів міжнародного гуманітарного права, зокрема заборони невибіркових атак на цивільних. Це може мати серйозні наслідки для безпеки та благополуччя цивільного населення, а також порушує принципи захисту цивільних осіб та їхніх прав в умовах воєнного конфлікту. З урахуванням вищезгаданого інформаційного контексту можна зробити висновок про потребу міжнародного

втручання, осуду та вжиття заходів для припинення агресії й відновлення міжнародного правопорядку в контексті збройного конфлікту в Україні.

По-друге, російські війська не дотримуються заборон щодо невибіркового або неправомірного ведення воєнних дій, які призводять до великої кількості жертв серед цивільного населення. Прикладом таких дії, що мають ознаки воєнних злочинів, є численні факти – скажімо, наймасштабніший, – знищення разом із частиною цивільного населення міста Маріуполь (колись було півмільйонне затишне місто, відновлене та розвинуте після першого руйнування російськими терористами 2014 року) в перші місяці повномасштабного вторгнення.

В умовах сьогодення Збройні Сили України не мають можливості ще його звільнити, відповідно усі факти подій, які мають ознаки військових злочинів і злочинів проти людяності, зафіксувати неможливо. Проте В. Галунько з розрізненої інформації окремих джерел здійснив певне узагальнення з метою недопущення аналогічних гуманітарних катастроф в інших містах України у цій війні та подальших війнах світової спільноти. Обстріли та авіаудари по місту Маріуполю починаючи з ранку 24 лютого не припинялися жодного дня до 20 травня 2022 р., коли вище військово-політичне керівництво України дало наказ про збереження життя та здоров’я військовослужбовців гарнізону та припинення оборони міста [107]. На 1 березня 2022р. місто залишилося повністю без електроенергії, 2 березня 2022 р. були заблоковані російськими військами шляхи підвозу продуктів, 6 березня 2022 р. міжнародна організація «Лікарі без кордонів» оголосила, що гуманітарна ситуація в Маріуполі є катастрофічною: мешканці не мають доступу до питної води, у місті закінчуються продукти, немає електрики й теплопостачання, інтернет та телефонні послуги відключені, лікарні, супермаркети та житлові будинки зазнали серйозних пошкоджень, до міста не можливо було завезти будь-яку

допомогу. 7 березня в Маріуполі не залишилося жодного житлового району, який не був обстріляний загарбниками, не лишилося вулиць без розбитих вікон, знищених квартир і будинків. Тіла загиблих сусіди ховали у дворах житлового сектору. Місто було без освітлення, води й газу. Містяни готували їжу біля будинків на вогнищах. 9 березня російські терористи обстрілами зруйнували пологовий будинок № 2, у якому перебували матері з дітьми. Унаслідок атаки загинули 3 людей, серед них була дитина. 6 березня російський літак скинув надпотужну авіаційну бомбу на Драматичний театр, в якому від обстрілів ховалися тисячі городян, переважно жінки з дітьми. Атакували й спорткомплекс «Нептун», де також ховалися цивільні. Під завалами загинуло сотні цивільних осіб [23; 40].

Точну кількість жертв у Маріуполі від російських терористів підрахувати в умовах сьогодення не можна. За різними оцінками, кількість загиблих там цивільних осіб складає від 20 до 100 тис. осіб [84].

Як засвідчив трагічний досвід звільнених маленьких міст під Києвом (Бучі, Гостомеля та Ірпеня), знищення авіацією та артилерією російських терористів українських населених пунктів разом із людьми – це тільки початок пекла для мирних громадян, які залишаються живими й опиняються на тимчасово окупованій території. Після звільнення українськими військовими названих міст світове суспільство побачило жахливу картину: вбивство зі зв’язаними руками цивільних чоловіків, викрадення, знущання, зґвалтування та вбивство зі спаленням жінок, викрадення, катування та вбивства обраних народом України керівників органів місцевого самоврядування [40].

Отже, з наданої інформації видно (на прикладі Маріуполя, Ірпеня, Бучі, Гостомеля), що російські війська системно порушують принципи міжнародного гуманітарного права, зокрема заборону невибіркового або неправомірного ведення воєнних дій, що призводить до великої кількості жертв серед цивільного

населення. Детальний опис подій свідчить про серйозні порушення прав людини та вчинення воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Основними чинниками порушень міжнародних стандартів у цьому контексті є атаки на цивільні об’єкти, коли російські війська обстрілюють та атакують мирні міські об’єкти, такі як лікарні, театри, спорткомплекси та інші місця, де перебувають у цей момент цивільні; блокади й обмеження доступу, коли блокуються шляхи підвозу продуктів та інших ресурсів, що створює гуманітарну кризу та обмежує доступ до необхідних засобів існування для мешканців; руйнування інфраструктури через знищення електроенергії, водопостачання, транспортної і комунікаційної інфраструктури, що призводить до загальної катастрофи; атаки на цивільне населення, включаючи жінок, дітей та вразливі групи, що свідчить про воєнні злочини та порушення прав людини; беззаконне використання військових засобів, що призводить до знищення житлових кварталів, навмисного завдання шкоди мирному населенню і є підтвердженням незаконного використання силових засобів; убивство та погрози для життя, які військовослужбовці російських окупаційних сил здійснюють щодо цивільних осіб, включаючи жінок та дітей. Ураховуючи це, важливо визначити винних у цих діях та вжити відповідних заходів для припинення порушень міжнародних стандартів і забезпечення відповідальності за вчинені злочини. Також ці факти вимагають активної участі міжнародної спільноти для забезпечення захисту прав і безпеки мирного населення в умовах військового конфлікту.

Додатковий протокол II до Женевських конвенцій з питань захисту жертв міжнародних невійськових конфліктів, ухвалений 8 червня 1977 р., регулює питання захисту цивільних осіб та інших осіб, які не беруть участі у ворожих діях, під час внутрішньодержавних конфліктів або інших збройних ситуацій, коли цивільне населення може потрапити в ситуацію небезпеки для життя. Він визначає принципи та правила, які мають бути дотримані в міжнародних

невійськових конфліктах для забезпечення безпеки та гідного ставлення до цивільних осіб. Основні положення Додаткового протоколу II включають загальні принципи та захист цивільних осіб, як то заборона нападів на цивільне населення та цивільні об'єкти, які не є об'єктами воєнних операцій; установлення заходів для мінімізації впливу воєнних дій на цивільне населення; гарантування безпеки гуманітарного персоналу, такого як медичний персонал, релігійні працівники, гуманітарні працівники та інші особи, які надають допомогу; заборону атак на об'єкти, такі як медичні установи, освітні заклади, культурні об'єкти та інші об'єкти, які необхідні для виживання цивільного населення; захист уразливих груп, коли особливий захист надається дітям, вагітним жінкам, особам з інвалідністю та іншим вразливим групам; захист осіб, які перебувають під владою ворожої сторони, стосовно гарантування прав їх індивідуального захисту, адже вони не беруть участі в ворожих діях [71].

Російські окупанти порушують Женевські конвенції з питань захисту жертв міжнародних невійськових конфліктів. Наприклад, 2023 року під їх обстріли чи невибіркові атаки потрапили понад 50 складів та автоколон місії ООН. Також російських ударів зазнавали багато неурядових організацій, які співпрацюють з ООН, а на Херсонщині були зруйновані п'ять складів неурядових організацій – чотирьох місцевих та однієї міжнародної. Як повідомляв Укрінформ, за даними Організації Об'єднаних Націй, цього року гуманітарної допомоги потребуватимуть понад 14,6 мільйона людей, що становить 40% населення України [227].

Отже, Додатковий протокол II до Женевських конвенцій визначає заходи для захисту цивільних осіб та інших осіб, які не беруть участі у ворожих діях, під час внутрішньодержавних конфліктів або інших ситуацій для національного населення, яке може потрапити під загрозу збройних конфліктів. Російські окупанти порушують ці принципи, використовуючи обстріли та атаки проти

мирного населення, включаючи місію ООН та неурядові організації, що працюють на благо гуманітарної допомоги. Такі дії становлять порушення Женевських конвенцій з питань захисту жертв міжнародних невійськових конфліктів.

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими забезпечує захист поранених і хворих серед військовослужбовців у зоні бойових дій, гарантує їм адекватну медичну допомогу та поважне поводження [114]. Однак у порушення названої Женевської конвенції 1949 р. країна-окупант утримує полонених українських вояків у колоніях загального режиму, не здійснивши перепрофілювання в'язниць у табори для військовополонених [364]. З особливою жорстокістю тортури застосовувалися російськими окупантами до офіцерського складу Збройних Сил України. Під час допитів українських військовополонених ставили на коліна, били прикладом від автомата по пальцях ніг і відкритих ранах, застосовували плоскогубці, закидали зашморг на шию і душили. Також катували електрострумом, били кіянкою та ногами [87].

Отже, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими встановлює правила та стандарти для захисту поранених і хворих серед військовослужбовців у зоні бойових дій. Невиконання країною-окупантом цих зобов'язань, зокрема утримання військовополонених у невідповідних умовах та застосування жорстоких тортур, є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права. Російські окупанти вчинили тяжкі злочини проти порядку та гуманності, піддавши українських військовополонених нелюдському образу поводження та систематичним тортурам. Ці дії є неприпустимими та вимагають притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності на міжнародному чи національних рівнях.

Друга Женевська Конвенція, ухвалена в 1949 р., стосується положення поранених, хворих морських військовополонених взагалі під час війни на морі

та в міжнародних збройних конфліктах. Основні положення Другої Женевської Конвенції включають забезпечення належної медичної допомоги пораненим і хворим, надання лікування та допомоги відповідно до медичних стандартів; чітке позначення медичного персоналу, поранених та хворих, щоб вони були визнані та захищені; забезпечення можливості медичним інспекціям відвідувати засоби евакуації та місця утримання поранених і хворих; установлення прав та обов'язків стосовно морських військовополонених, зокрема їх захист та доставку до безпечних місць; заборону атак на військові та цивільні судна, що транспортують поранених, хворих і медичний персонал. Ці положення спрямовані на забезпечення гідного та гуманного поводження з пораненими, хворими й морськими військовополоненими в часи війни на морі [119].

Отже, друга Женевська Конвенція, ухвалена в 1949 р., регулює положення поранених, хворих морських військовополонених у війні на морі та в міжнародних збройних конфліктах. Основні аспекти включають надання належної медичної допомоги, чітке позначення медичного персоналу та поранених, захист морських військовополонених, заборону атак на транспортні засоби з пораненими та хворими. Її мета – це забезпечення гідного та гуманного поводження під час війни на морі.

Третя Женевська конвенція, укладена 1949 року, має за мету поліпшення долі військовополонених у військових конфліктах. Основний зміст Конвенції визначає права та обов'язки сторін конфлікту щодо обходження з військовополоненими та гарантує їм гуманне та гідне поводження. Основні положення Третьої Женевської конвенції включають те, що військовополонені мають право бути позначеними, щоб інші сторони конфлікту визнали їх статус та надали їм відповідний захист; захоплені військовополонені мають бути трактовані гуманно, без будь-яких форм жорстокості, поганих умов утримання чи жорстоких покарань; вони мають право на збереження свого особистого

гігієнічного стану та надання їм відповідних засобів гігієни; мають право на медичний захист та лікування; медичні установи, де вони перебувають, мають бути захищені від будь-яких атак. Військовополонені мають право на обмін кореспонденцією та спілкування з родинами. Після закінчення конфлікту військовополонені мають бути повернуті на територію своєї країни. Такі положення створюють правовий фреймворк для захисту військовополонених та забезпечення їм гуманного і справедливого ставлення під час війн та військових конфліктів [298].

Отже, третя Женевська конвенція, укладена 1949 р., спрямована на поліпшення долі військовополонених у російсько-української війни. Конвенція визначає права та обов'язки сторін російсько-української війни стосовно обходження з військовополоненими, гарантуючи їм гуманне та гідне поводження. Основні положення включають позначення військовополонених, гуманне та справедливе поводження, право на особисту гігієну, медичний захист, обмін кореспонденцією та повернення на територію рідної країни після закінчення російсько-української війни. Ці положення встановлюють правовий фреймворк для захисту та справедливого ставлення до військовополонених під час воєн.

Конвенція ООН про права дитини ухвалена 1989 року і визначає всебічний захист прав дітей. У контексті воєнних конфліктів КОПД має важливі положення, спрямовані на захист дітей в цих умовах. Основні аспекти, пов'язані з конфліктами, включають заборону використання дітей у військових конфліктах та використання дітей особами чи групами, що беруть участь у військових конфліктах. Конвенція визначає 18 років як віковий межу для визнання осіб як дітей, а отже, забороняє їх використання в армії або військових формуваннях. Вона виписує міжнародні засади захисту дітей – жертв конфліктів. Визначає, що діти мають право на надання гуманітарної допомоги,

освіти, медичного обслуговування тощо навіть у зоні військових конфліктів. Додатковий захист передбачено КОПД для дітей-біженців, дітей, що перебувають під опікою держави, та дітей, які перебувають під владою ворожої сторони в конфліктах. Конвенція визначає заходи для запобігання та врегулювання імпакту військових дій на психічне та фізичне благополуччя дітей. Загалом її положення спрямовані на забезпечення повного захисту прав та гідного ставлення до дітей під час військових конфліктів [120].

Отже, Конвенція ООН про права дитини, ухвалена 1989 року, надає всебічний захист прав дітей, зокрема в умовах російсько-української війни. Вона забороняє використання дітей у військових діях, визначає вікові межі та засади гуманітарного захисту дітей під час російсько-української війни, забезпечуючи повне дотримання їхніх прав і гідного ставлення.

Римський статут Міжнародного кримінального суду – це міжнародний правовий документ, ухвалений у липні 1998 р. на конференції у місті Римі (Італія). Статут набрав чинності в липні 2002 р., установлюючи основні принципи та компетенцію МКС. Основний огляд включає таке: Статут установлює Міжнародний кримінальний суд для переслідування осіб за вчинення найважливіших міжнародних злочинів, таких як військові злочини, злочини проти людяності. Визначає злочини, що підпадають під юрисдикцію суду та умови його компетенції, злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС – включають геноцид, злочини проти людяності, військові злочини та злочини агресії. Забезпечує створення та роботу суду, визначає компетенції Офісу Головного прокурора та ін. Визначає відносини МКС з іншими міжнародними організаціями та національними судами. Забезпечує захист прав обвинуваченого та забезпечення справедливого судочинства. Визначає види покарань і процедури їх застосування [317].

21 серпня 2024 року Верховна Рада України ухвалила Закон України про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що дозволяє Україні стати повноправним учасником цього міжнародного судового органу. Римський статут є основоположним документом, який регулює юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (МКС) стосовно злочинів геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, визначаючи їх поняття, процедури розслідування і здійснення правосуддя на міжнародному рівні. Ухвалення цього рішення стало необхідним кроком для виконання міжнародних зобов'язань України, зокрема відповідно до статті 8 Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Із ратифікацією Римського статуту Україна офіційно визнає юрисдикцію МКС і готова співпрацювати в питаннях розслідування і притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні особливо тяжких злочинів, що становлять загрозу для міжнародного співтовариства. Членство в МКС дозволить Україні подавати кандидатури на посади суддів та прокурорів цього суду, а також забезпечить участь у роботі Асамблеї держав-учасниць, що сприятиме інтеграції в міжнародне правосуддя та зміцненню позицій України на міжнародній арені [27].

Отже, Римський Статут Міжнародного кримінального суду є ключовим кроком у розвитку міжнародного права, спрямованим на притягнення до відповідальності осіб, які вчинили найважливіші міжнародні злочини.

Римський статут Міжнародного кримінального суду передбачає переслідування таких злочинів, як військові злочини та злочини агресії, і визначає юрисдикцію суду у випадках учинення серйозних міжнародних злочинів. У випадку повномасштабного вторгнення росії в Україну це може визначатися як злочин агресії. Згідно з Кримінальним кодексом МКС злочин агресії включає вчинення акту агресії за ознаками, визначеними в Резолюції

Асамблеї ООН 3314 (XXIX). Зокрема це може означати вторгнення в територіальну цілісність чи суверенітет держави [317].

Тим самим слід підкреслити, що обсяг правових засобів захисту в сучасний період значно розширено завдяки підключенню до національних, внутрішньодержавних механізмів механізму захисту прав і свобод людини міжнародної юрисдикції. Мова йде про міжнародно-правові гарантії прав людини, які закріплені в універсальних та регіональних міжнародних нормативно-правових актах. Як же діють та реалізуються міжнародні стандарти у національному праві? Річ у тім, що реальне здійснення та захист основних прав людини конкретною особою забезпечується передусім правовими механізмами, що діють у державі. Стаття 9 Конституції України зазначає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, тобто є частиною внутрішньодержавного права. Але щоб норми міжнародних договорів справді діяли, не достатньо лише назвати їх частиною внутрішньодержавного права. Загальновизнані норми міжнародного права за своїм характером не є такими, що діють самі по собі – вони сприймаються правовою системою не як норми-регулятори, а як норми-принципи. Єдиний шлях до їх виконання – видання відповідного законодавчого акта, спрямованого на виконання міжнародної норми права. Правова національна система припускає безпосередню дію належним чином ратифікованих норм міжнародних договорів поряд із національним законодавством, але пріоритет останнього полягає в тому, що саме воно забезпечує засоби реалізації, охорони та захисту прав людини й зазначає про міжнародно-правові засади правозахисту людини [183].

Виходячи з таких теоретичних позицій, Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт В. Путіна та уповноваженої у справах дітей російської федерації М. Львови-Бєлової. Палата Міжнародний кримінальний суд вважає,

що В. Путін і М. Львова-Бєлова несуть індивідуальну кримінальну відповідальність за воєнні злочини незаконної депортації та переміщення населення, зокрема дітей, з окупованих територій України до російської федерації. Тим самим В. Путін має статус підозрюваного в міжнародному злочині і може бути заарештований. Коли така особа перебуває на території держави-учасниці Римського статуту, така держава, отримавши прохання про арешт і передання до МКС, має невідкладно арештувати та передати цю особу. За загальним правилом, особи вищого рангу держави, зокрема президент, користуються імунітетом – їх не можна притягнути до відповідальності під час перебування на посаді (персональний імунітет), а також після закінчення повноважень за ті дії, які є офіційними (державними) за своєю суттю та були скоєні під час перебування на посаді (функціональний імунітет). Утім МКС, який розглядає справи щодо скоєння військово-політичною верхівкою геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності, цих імунітетів не визнає [182].

Отже, Римський статут Міжнародного кримінального суду визначає юрисдикцію та принципи переслідування важливих міжнародних злочинів, включаючи військові злочини та злочини агресії. У разі повномасштабного вторгнення росії в Україну це може визначатися як злочин агресії. Видання ордеру на арешт російського президента та відповідальної особи свідчать про намір Міжнародного кримінального суду притягти їх до відповідальності за воєнні злочини, зокрема депортацію й переміщення населення.

Незважаючи на те, що продовжується повномасштабне російське терористичне вторгнення в Україну, міжнародна спільнота вже виробила певні засади, на основі яких буде здійснюватися відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб та прав і законних інтересів юридичних осіб, які постраждали від російської агресії. Це принципи «Лугано», які були

утверджені на міжнародній конференції, що відбулась 4–5 липня 2022 року в місті Лугано (Швейцарія). До них належать такі: партнерство (процес відновлення України здійснюється в партнерстві з її міжнародними партнерами); спрямованість на реформи; прозорість, підзвітність і верховенство права; демократична участь; залучення зацікавлених сторін; ґендерна рівність та інклюзія; сталий розвиток [378].

Отже, засади відновлення України під час російського терористичного вторгнення, відомі як принципи «Лугано», були визначені на міжнародній конференції 4–5 липня 2022 року. Ці засади є основоположними принципами, які спрямовують відновлення порушених прав і інтересів фізичних та юридичних осіб, які постраждали від російської агресії. Ці принципи визначають загальний напрямок та цінності, якими керуються у процесі відновлення України як під час війни, так і після повномасштабного російського терористичного вторгнення в Україну.

4.2. Міжнародний досвід забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах військових конфліктів та війн

Людство постійно жило і продовжує жити в умовах війн та військових конфліктів. Після закінчення трагічних потрясінь Другої світової війни були сподівання, що Людина Розумна більше не буде вбивати собі подібних заради отримання політичних, економічних національних чи інших дивідендів, адже в будь-якій війні гинуть люди, страждає економіка, культура, наука, відбувається соціальне зубожіння населення [37].

Такі дії призводять до того, що у глобальному вимірі користь від війни та військових конфліктів людство не отримує. Однак ситуація у XXI столітті вже така, що за неповну його чверть у світі було понад 20 збройних конфліктів та

війн. Серед них – війна в Іраку (2003 – 2011 рр.), війна в Афганістані (2001 – 2021 рр.), Друга російсько-чеченська війна, конфлікт у Республіці Македонія (2001 р.), російсько-грузинська війна (2008 р.), конфлікт у Південній Сербії (2000 – 2001 рр.), громадянська війна в Сирії, війна в Малі, прикордонний конфлікт між Суданом та Південним Суданом, конфлікт у Центральноафриканській Республіці, збройний конфлікт у Ємені (2014 – 2015 рр.), інтервенцію Росії в Сирію (2015 р.), Другу карабаську війну (2020 р.), збройний конфлікт у Тиграї, громадянську війну в М'янмі (від 2021 р.), вірмено-азербайджанський прикордонний конфлікт (2021 р.), вторгнення Хамасу в Ізраїль (2023 р.) та, зрештою, російсько-українська війна, що від 2014 р. на сході України переросла в повномасштабне військове вторгнення росії в лютому 2022 року [341].

Тобто життя мільйонів людей щороку руйнуються через збройні конфлікти та війни.Деякі з цих конфліктів відбуваються між державами, але багато інших відбувається в межах однієї держави. Так, у Сирії урядові війська, які упродовж тривалого часу підтримувалися росією, продовжують боротьбу за контроль над територією, підтримувану іноземними державами. У Сомалі бойовики збройного угруповання Аль-Шабаб продовжують протистояти спробам уряду розширити свій контроль.

Незалежно від причини війни чи залучених сил, результати часто однакові. Збройні конфлікти означають жахливі втрати серед цивільного населення, масове переміщення та порушення прав людини й міжнародного гуманітарного права. У результаті багато найсерйозніших порушень прав людини відбуваються саме під час війни. До них належать використання зґвалтувань як зброї війни, вербування дітей для служби на передовій, прямі напади на цивільних осіб та цивільну інфраструктуру, а також невибіркові або непропорційні напади. Ворогуючі сторони також можуть мститися місцевим

громадянам, перешкоджаючи гуманітарній допомозі, такій як продовольство та ліки, навіть використовуючи голод як зброю війни. Відповідно до законів війни цивільні особи не можуть бути навмисними цілями, хоча вони все одно можуть бути вбиті або поранені, якщо це станеться в межах пропорційного нападу на військову ціль [392].

Тим самим часто саме під час збройних конфліктів права людини порушуються найбільше. Тому упродовж багатьох років експерти приділяли значну увагу розробленню інструментів, спрямованих на полегшення людських страждань під час війни та конфліктів. Сьогодні три сфери сучасного міжнародного права намагаються забезпечити захист жертв війни: права людини, право біженців і гуманітарне право. Хоча ці площини тісно пов’язані між собою, їх потрібно систематично розрізняти [404].

Міжнародне гуманітарне право сягає своїм корінням у міжнародні договори після Другої світової війни, які мали на меті регулювати ведення війни та захистити цивільне населення, зокрема через Женевські конвенції 1949 року та подальші Додаткові протоколи 1977 та 2005 років. Разом із безліччю інших конвенцій та протоколів ці закони регулюють поводження з пораненими, військовополоненими та цивільними особами під час збройного конфлікту. Ці закони встановлюють межі ведення війни, призначаючи захищений статус частинам населення та забороняючи використання певної зброї. Коротше кажучи, вони пояснюють, хто може померти на війні і як вони можуть померти [405].

ООН доводить, що російські найманці здійснюють також численні військові злочини в Африці. Так, російські оперативники в Центральноафриканській Республіці, яких називали неозброєними радниками, насправді керують бойовими діями, включаючи масові вбивства мирних жителів. У Кенії російські найманці, дислоковані в одній із найбільш

нестабільних країн Африки, вбивали мирних жителів, грабували будинки та розстрілювали вірян у мечеті під час масштабної військової операції на початку цього року, – виявили слідчі Організації Об'єднаних Націй. Звинувачення у звірствах задокументовано у звіті для Ради Безпеки ООН, в якому детально описано зловживання, пов'язані з причетністю росії до подій у Центральноафриканській Республіці – бідній, але багатій на корисні копалини країні, що була заблокована громадянською війною впродовж майже десяти років. Російські найманці під виглядом неозброєних військових радників вели урядові сили в бій під час наступу, щоб витіснити повстанців з кількох міст у січні та лютому, – йдеться у звіті. Крім зловживань, російські оперативники закріпилися у великих видобувних центрах країни з великими запасами алмазів. Порушення з боку росіян і союзних урядових військ включали випадки надмірної сили, невибіркових вбивств, захоплення шкіл і масове мародерство, включно з гуманітарними організаціями, – йдеться у звіті розслідування, який базувався на фотографіях і конфіденційних свідченнях [431].

Військові злочини – це серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, які включають навмисні вбивства, прямі напади на цивільних осіб, катування, використання забороненої зброї, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими або іншими особами, які були захоплені, здалися або отримали поранення, а також сексуальні злочини. насильство. Злочини проти людяності – це злочини, вчинені в межах широкомасштабного або систематичного нападу з боку держави чи організації або від їхнього імені на цивільне населення в мирний або воєнний час. Існує 11 злочинів проти людяності, включаючи вбивства, винищення, поневолення, депортацію або примусове переміщення населення, тортури, зґвалтування та інші серйозні форми сексуального насильства, насильницькі зникнення та апартеїд. Злочини проти людства можуть бути вчинені під час збройного конфлікту або в мирний

час. Геноцид – певні дії, вчинені з наміром повністю або частково знищити національну, етнічну, расову чи релігійну групу. Геноцид може бути вчинений під час збройного конфлікту або в мирний час. Згодом міжнародне співтовариство створило спеціалізовані суди для притягнення до відповідальності осіб, які вчинили злочини згідно з міжнародним правом (наприклад, спеціальні трибунали для колишньої Югославії, Руанди та Сьєрра-Леоне). Міжнародне правосуддя також виконує Міжнародний кримінальний суд (МКС), який у березні 2012 року виніс свій перший вирок Томасу Лубанзі, лідеру озброєного угруповання в Демократичній Республіці Конго. Також держави можуть використовувати принцип універсальної юрисдикції для здійснення власного судового переслідування осіб, які вчинили військові злочини та інші злочини, згідно з міжнародним правом [392].

У свою чергу російські військові терористи в Африці мають здатність до самофінансування. Вони мають досвід маніпулювання наративами, щоб виглядати співчуваючими. Їх членство складається з насильницьких рецидивістів, які не мають засобів повернутися до своїх домівок мирним шляхом. Рішенням російського режиму російських найманців в Африці з назви «Вагнер» було перейменовано в «Африканський корпус» як утворення нацистського типу. Вони воюють у Центральноафриканській Республіці (ЦАР) і Малі, де в якості плати за свої послуги видобувають золото, алмази та інші життєво важливі природні ресурси. І продовжують вбивати, катувати та красти мирних жителів, які стають їм на шляху. Свідки повідомили про п’ятиденну різанину, вчинену російськими найманцями, які захопили золоту шахту ЦАР у місті Кокі 22 жовтня 2023 р. Це було «перше» велике звірство, скоєним російськими воєнізованими формуваннями під новим керівництвом [432].

Отже, російські терористи грубо порушують норми міжнародного гуманітарного права на території суверенних держав Африки, що створює

серйозну загрозу не тільки для цього континенту, однак й для світової спільноти в цілому. Їхні жорстокі дії включають вбивства цивільного населення, захоплення та викрадення людей, застосування заборонених методів ведення бойових дій, сексуальне насильство, мародерство та інші форми жорстокого поводження. Кримінальні проступки, які мають ознаки військових злочинів, скоєні російськими найманцями в Африці, а також систематичні порушення прав людини потребують негайного засудження, а винні мають бути притягнуті до судової відповідальності. Такі інциденти підкреслюють необхідність посиленої роботи міжнародних організацій і держав для забезпечення дотримання норм і принципів міжнародного гуманітарного права, що є запорукою захисту людської гідності та безпеки під час конфліктів. Міжнародні інституції та ООН повинні ретельно відслідковувати і документувати ці порушення, а також вживати рішучих заходів для притягнення винних осіб до відповідальності як перед міжнародними трибуналами, так і національними судами, використовуючи принцип універсальної юрисдикції.

Україна – не єдина країна, яка відчула на собі наслідки російських військових бомбардувань останніх років. У вересні 2015 року, через кілька років громадянської війни в Сирії, Росія почала координувати масовані повітряні атаки на численні групи повстанців на прохання президента Сирії Б. Асада. Через два роки росія розгорнула наземні війська в Сирії в кульмінації руйнівної багаторічної кампанії в Алеппо, регулярно обстрілювала цивільних осіб і медичні пункти і зрештою зруйнувала місто. У березні 2020 року звіт ООН звинуватив Росію в участі у військових злочинах влітку 2019 року, зосередивши увагу на двох конкретних авіаударах по цивільних у сільській місцевості. У тому ж звіті зроблено висновок, що російські літаки неодноразово об’єднувалися з проурядовими силами в обстрілах медперсоналу та цивільних об’єктів. За даними правозахисних груп, ці напади були широкомасштабними, російські

війська підозрюють у знищенні 244 закладів охорони здоров'я та вбивстві майже 7000 мирних жителів. У результаті сирійські журналісти отримали значний досвід розслідування поведінки російських військових, документуючи численні напади, а також можливі порушення прав людини та військові злочини [403].

Аналізуючи досвід журналістських розслідувань у зоні бойових дій в Сирії, можна зробити певні позитивні узагальнення для публічного адміністрування адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни.

Публічне (адміністративно-правове) фіксування атак на цивільну інфраструктуру. Спеціальним органам цивільного захисту, слідчим і правоохоронним органам потрібно виявляти та аналізувати залишки російських ракет, збираючи свідчення активістів і місцевих жителів, перевіряючи відеоролики в населених пунктах. Ці докази будуть свідчити про те, що ці напади були навмисними та кваліфіковані як військові злочини. Потрібно виявляти та фіксувати залишки використання росією касетних боєприпасів у населених пунктах, задокументувавши залишки нерозірваних бомб, фіксувати ознаки будь-якої навмисної військової стратегії знищення цивільної інфраструктури та депортації жителів, фіксувати повітряні й наземні удари по лікарнях, школах і ринках, які призвели до вбивства та поранення мирних жителів, відстежувати спроби блокування гуманітарної допомоги цивільним особам [418].

Отже, публічне адміністрування з фіксуванням атак на цивільну інфраструктуру відіграє важливу роль у забезпеченні, поновленні та запобіганні порушенням прав громадян в умовах російсько-української війни. Для ефективного виявлення та аналізу атак на цивільні об'єкти слід вживати ряд заходів: створення та підтримку спеціальних органів цивільного захисту, які відповідають за реагування на атаки та фіксування їх наслідків (ці органи мають

належні ресурси та навички для виявлення та документування залишків ракет та інших амуніцій); активну співпрацю зі слідчими та правоохоронними органами для ефективного збору свідчень активістів, місцевих жителів та перевірки відеороликів (це допоможе в отриманні достовірних доказів про навмисні та кваліфіковані як військові злочини напади); систематичну фіксацію залишків використання російськими силами касетних боєприпасів у населених пунктах, включаючи документування залишків нерозірваних бомб (це може служити як доказ і призвести до кваліфікації подій як військових злочинів); фіксацію ознак військової стратегії знищення цивільної інфраструктури через виявлення та документування ознак будь-якої навмисної військової стратегії, спрямованої на знищення цивільної інфраструктури та депортацію жителів; відстеження атак на об'єкти соціальної значущості через моніторинг та фіксацію повітряних і наземних ударів по лікарнях, школах, ринках та інших об'єктах соціальної значущості, які призводять до вбивства та поранення мирних жителів); фіксацію блокування гуманітарної допомоги цивільним особам, здійснюваної російськими військовими чи іншими суб'єктами.

Ідентифікація осіб та перевірка документів є одним із найважливіших кроків. Деякі суб'єкти скоєння злочинів намагатимуться приховати свої порушення, надаючи недостовірну інформацію або фальшиві документи та свідчення. В Україні такі заходи отримали назву «стабілізаційні заходи». Перевірка вимагає поглибленого дослідження та спілкування з місцевими правозахисними органами, фахівцями й дослідницькими центрами. Аналіз біографій та історії діяльності може виявити підказки, які ведуть до неповідомленої інформації, що може призвести до розслідувань, здатних створити підзвітність і вплив. Зокрема певну інформацію дають платформи соціальних мереж [429].

Отже, ідентифікація осіб та перевірка документів є ключовим інструментом публічного адміністрування, спрямованим на захист прав громадян в умовах російсько-української війни. Ці заходи відіграють критичну роль у протидії діяльності російської агентури, а також у виявленні осіб, причетних до злочинів, терористичних актів та інших порушень. Стабілізаційні заходи, включаючи перевірку особистості та документів, спрямовані на викриття недостовірної інформації та підроблених документів, що можуть використовуватися для обману чи приховування злочинів. Така перевірка вимагає не тільки технічної експертизи, але й ретельного аналізу біографічних даних та історії діяльності осіб. Для забезпечення ефективності процесу ідентифікації та перевірки документів можуть бути використані такі заходи: проведення поглиблених досліджень у співпраці з місцевими правозахисними організаціями, які можуть надати цінну інформацію та експертну допомогу; тісна взаємодія з дослідницькими центрами та експертами для обміну інформацією та отримання більш детальних аналітичних даних; використання соціальних мереж для аналізу зв’язків та виявлення підозрілих дій; проведення моніторингу для виявлення можливих доказів; а також залучення громадськості до розслідувань, що допоможе виявити порушення та забезпечити підзвітність

Коли йдеться про спроби росії обійти санкції, першим кроком є пошук документів, які стосуються справжніх бенефіціарів. Ті, хто причетний до порушення санкцій, як правило, мають можливість приховати офіційні документи та дані й розробили методи, щоб захистити себе від відповідальності. Тому рекомендуємо звернутися до людських джерел, щоб з’ясувати факти порушень. Країни, на які поширюються міжнародні санкції, зазвичай уникають санкцій, використовуючи брокерів і підставні корпорації або засновуючи компанії зі штаб-квартирами в різних географічних районах, особливо в

податкових гаванях. Потрібно шукати справжніх власників цих компаній і знаходити посилання, щоб розслідувати їх [403].

Отже, протидія обходу санкцій є важливою складовою публічного адміністрування при забезпеченні прав громадян в умовах російсько-української війни. Як свідчить світовий досвід, для ефективного публічного адміністрування в цьому напрямку доцільно вжити кілька ключових заходів щодо розвитоку інформаційно-аналітичних систем через забезпечення доступу до різноманітних джерел інформації та використання аналітичних інструментів для виявлення та аналізу документів, що стосуються бенефіціарів. Здійснення розвитоку цифрових платформ та алгоритмів, що може сприяти ефективному виявленню схем обходу санкцій; міжнародне співробітництво як взаємодію з іншими країнами та міжнародними організаціями для обміну інформацією та координації заходів; спільні зусилля, що дозволяють краще виявляти та припиняти спроби обходу санкцій, створення ефективних механізмів верифікації як розроблення та впровадження механізмів перевірки документів і власників компаній.

Це може включати в себе створення баз даних та реєстрів, що легко доступні для публічності, а також регулярне оновлення цієї інформації, залучення громадянського суспільства, незалежних журналістів та громадських розслідувачів та активістів для моніторингу та розкриття випадків обходу санкцій, адже громадськість може виконувати роль важливого контрольного механізму. Також важливими є застосування безпосередньо правових інструментів для покарання тих, хто порушує санкції, ефективна комунікація, забезпечення прозорості та активної комунікації з громадськістю, щоб збільшити свідомість про ситуацію, ризики обходу санкцій та здійснені заходи для їх запобігання.

Електронне врядування з відкритим кодом може стати провідним інструментом публічного адміністрування. Це дозволяє створити «цифрову пам’ять» доказів про підтверджені порушення прав людини, спираючись на публічні джерела, такі як публічні публікації в соціальних мережах [394].

Отже, міжнародний досвід свідчить, що електронне врядування в умовах російсько-української війни забезпечує невід’ємну провідну роль у забезпеченні прав громадян та для підвищенні ефективності публічного адміністрування. Зокрема, застосування електронних систем на основі відкритого коду є потужним інструментом, що надає низку переваг. Використання відкритого коду дозволяє створювати прозору і доступну електронну інфраструктуру, яка спрощує громадянам доступ до інформації та можливість її надання. Воно забезпечує прозорість урядових дій та полегшує доступ до важливих даних для громадськості. Однією з його ключових функцій є створення «цифрової пам’яті», що фіксує та архівує докази порушень прав людини. Це особливо важливо в умовах збройного конфлікту, коли збереження достовірної інформації має вирішальне значення для встановлення відповідальності та розслідування порушень.

Використання публічних джерел, таких як соціальні мережі, для виявлення та моніторингу порушень прав людини дозволяє швидко реагувати на події та оперативно поширювати правдиву інформацію. Такі заходи допомагають запобігати поширенню дезінформації та сприяють ефективному контролю за дотриманням прав громадян. Електронне врядування також відкриває можливості для активної участі громадян у процесах управління та нагляду за діяльністю державних органів. Використання відкритого коду робить технології доступними для широкого кола користувачів, що сприяє залученню громадськості до вирішення актуальних соціальних питань та підвищує їхню обізнаність у сфері публічного адміністрування.

Отже, міжнародний досвід свідчить, що цифрова безпека є невід'ємним інструментом публічного адміністрування для забезпечення прав громадян під час російсько-української війни. Вона необхідна для запобігання використанню російських технологій, відстеження та видалення ворожого контенту. Цифрова безпека відіграє важливу роль у боротьбі з фейковими новинами російської пропаганди, забезпечуючи автентичність записів та зображень. Основні заходи в цьому контексті включають застосування надійних технологій і уникнення використання російських технологічних продуктів, які можуть піддаватися впливу з боку російських структур. Важливо обирати безпечні альтернативи та регулярно їх оновлювати, щоб запобігати можливому спостереженню та відстеженню.

Захист конфіденційної інформації здійснюється через використання сучасних методів шифрування для запобігання несанкціонованому доступу. Це охоплює захист електронної пошти, файлів та інших комунікаційних каналів. Важливим є також моніторинг і виявлення кіберзагроз, що передбачає впровадження систем для швидкого реагування на потенційні атаки. Для забезпечення автентичності контенту необхідно розробляти та впроваджувати технології, що дозволяють перевіряти правдивість зображень, відео та інших медіафайлів, що допоможе відокремлювати маніпулятивну інформацію від достовірної. Не менш важливим є проведення інформаційних кампаній та освітніх заходів серед населення щодо кібербезпеки, розпізнавання фейкових новин та вірусних атак. Підвищення обізнаності громадян є ключовим чинником забезпечення безпеки в цифровому середовищі [394].

Ще одним наочним для нас військовим конфліктом, до якого побічно причетна росія, є терористичне вторгнення Хамас в Ізраїль, яке забезпечувалось союзником росії Іраном. Жахливим був початок цього конфлікту, під час якого Хамас здійснив віроломний раптовий напад на південь Ізраїлю, включаючи

неймовірні порушення гуманітарного права, військові злочини та злочини проти людяності, зокрема через вбивства та захоплення як заручників цивільного населення. Діючи в порядку самооборони, Ізраїль відповів силою. Авіаудари та артилерійський вогонь вражають цілі по всій Газі, а армія оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ) перейшла до наземного вторгнення [406].

Повчальною для нас була реакція публічної адміністрації Ізраїлю на терористичну атаку. Первинна відповідь терористам здійснювалась місцевими жителями, багато з яких були офіцерами та співробітниками служби безпеки в поселеннях. Вони швидко взяли свою особисту або службову стрілецькою зброєю та почали захищати свої поселення від терористів, які чинили масову бійню та руйнування. Другу хвилю реагування розпочали правоохоронці та антитерористичні підрозділи поліції та ЦАХАЛ. Ці підрозділи включали ЯМАМ (національний антитерористичний підрозділ Ізраїлю), Шалдаг (розвідувальний підрозділ військово-повітряних сил), Магеллан (десантно-розвідувальний підрозділ), Саєрет Маткал (розвідувальний підрозділ генерального штабу), Шаєтет 13 (елітний підрозділ військово-морських командос), ЦАХАЛ «Привид». та антитерористичні підрозділи, прикордонну поліцію та інші. Одночасно ЦАХАЛ завдав гелікоптерних ударів по території Ізраїлю проти терористів. Спецназ брав участь у перемовинах і намагався запобігти численним випадкам викрадення та захоплення заручників у різних районах, включаючи поліцейську дільницю в Сдероті. Через кілька годин додаткові ізраїльські сили досягли регіону та поступово відновили контроль над територіями. Проте через кілька днів у поселеннях було виявлено загони терористів Хамас, і силам безпеки Ізраїлю знадобився приблизно тиждень, щоб повністю відновити контроль над територією після рейду Хамас. У той же час після багатогодинних боїв у районах поселень ізраїльська авіація розпочала серію все більш інтенсивних атак на сектор Газа. Ці удари були спрямовані по центрам

управління, резиденціям відомих терористів, об’єктам зв’язку та спостереження, на знищення ракетно-пускових підрозділів, місць зберігання боєприпасів, тренувальним таборам, опорним пунктам терористів, а також по високопоставленим терористам і керівництву організації. Далі армія оборони Ізраїлю опублікувала попередження для населення північної та центральної частини Гази, закликаючи їх переміститися на південь в очікуванні посилення авіаударів по тунелях і бункерах, а також можливого наземного введення ізраїльських військ у Газу [396].

Отже, у випадку скоєння неочікуваної збройної терористичної агресії мілітаризована та військова публічні адміністрації Ізраїлю діють негайно та ефективно. На першому етапі – без будь-якого розпорядження від уряду, адже в ізраїльському суспільстві існує система добровільної і практично самостійної мобілізації, в яку активно включаються громадяни для захисту своїх територій. Місцеві жителі можуть швидко мобілізуватися та взяти участь у захисті своїх поселень. На другому етапі, теж майже негайно, організовані місцевою публічною адміністрацією правоохоронні органи та армія Ізраїлю, зокрема антитерористичні підрозділи, приступають до швидкого реагування на військову терористичну загрозу. Далі вище військово-політичне керівництво задіює повітряні та наземні сили ЦАХАЛ (армія оборони Ізраїлю) для ліквідації загрози. Це включає атаки на терористичні цілі, відновлення контролю над територією та захист населення. Важливу роль відіграють спеціальні операції та розвідка для виявлення та ліквідації терористичних загроз. Вони можуть проводити операції на території противника, включаючи розкриття й усунення терористичних груп. При цьому влада інформує цивільне населення про дії супротивника, про поточну ситуацію, надає інструкції та рекомендації для забезпечення безпеки цивільних громадян.

У цьому аспекті, а також у питаннях мобілізації в Україні повчальним є досвід Ізраїлю в системі військового призиву. Незважаючи на те, що обов'язкова військова служба для всіх громадян коштує дорожче, ніж добровільна служба в армії, ця різниця відображає недолік обов'язкової служби та викликає питання – наприклад, чи виправдовує обов'язкова служба свою високу вартість і чи справді можливо створити ефективну добровольчу армію з меншим резервом солдатів. Однак в Ізраїлі перемагає та концепція, що ізраїльська армія залишається народною армією. Сьогодні ЦАХАЛ продовжує функціонувати як публічна бойова військова організація. Вона ефективно служить як сила, що робить більший внесок в ізраїльське суспільство. При цьому, як і в Україні, ізраїльське суспільство шукає шляхів удосконалення мотивації для вступу на службу в ЦАХАЛ. Виділяють чотири типи мотиваційних чинників: 1) мотивація виживання, яка характеризує індивідів у суспільствах, що стикаються з екзистенційною загрозою; 2) світоглядна мотивація, на яку впливають національна ідентичність, боротьба за цінності, переконання щодо справедливості конкретного шляху, бажання боротися за цей шлях; 3) нормативна мотивація, заснована на загальноприйнятих у суспільстві принципах; 4) індивідуалістична мотивація, що випливає з бажання призваних на службі до самореалізації [397].

Отже, в Ізраїлі існують ефективні фактори мотивації молоді до служби в армії, і їх досвід може стати взірцем для України: національна ідентичність та безпека, адже Ізраїль перебуває в регіоні, де існує постійна загроза, і тому відчуття національної ідентичності та бажання забезпечити безпеку своєї країни є суттєвими факторами мотивації для вступу на службу в армію; мотивація виживання, коли громадяни у суспільствах, які стикаються з екзистенційною загрозою, такою як терористична загроза чи воєнний конфлікт, можуть відчувати потребу захищати себе та своє співтовариство; світоглядна мотивація,

коли йде боротьба за цінності та ідеали, які визначають національний характер, і це може бути сильним мотивуючим чинником (відчуття переконань щодо справедливості конкретного шляху та бажання боротися за ці цінності також грають важливу роль); нормативна мотивація, заснована на загальноприйнятих у суспільстві принципах, такі як відданість рідній країні, патріотизм і відповідальність перед співгромадянами); індивідуалістична мотивація, що полягає в тому, що бажання самореалізації та особистого внеску у справу служби в армії є провідним (у більшості випадків – обов'язковим) чинником будівництва подальшої кар'єри на публічній службі та в політиці.

У цьому контексті ізраїльського досвіду мобілізацію молоді в Україні можна розглядати через стимулювання певних чинників: 1) зміцнення української ідентичності та патріотизму через освітню діяльність, виховання, стимулювання розвитку українського інформаційного медіа-простору; 2) молодь, яка пов'язує своє майбутнє зі Збройними Силами України, має бути переконана, що держава та суспільство після призову на військову службу її належно забезпечує, дбає у випадку поранення та вшановує у випадку загибелі; 3) заохочення та підтримка громадських ініціатив та організацій, які пропагують цінності та ідеали, важливі для оборони України від російської агресії; 4) створення програм і можливостей для особистого та професійного розвитку в армії та після звільненні з неї. Зокрема під час російсько-української війни та в перші роки після її закінчення до публічної служби мають залучатися виключно громадяни України, які воювали на «нулі» та (або) мають бойові поранення [156].

4.3. Європейський досвід забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн та збройних конфліктів

На початку 1990-х років Соціалістична Федеративна Республіка Югославія була однією з найбільших найрозвиненіших і різноманітних країн Південної Європи. Це була позаблокова федерація, до складу якої входили шість республік – Боснія і Герцеговина, Хорватія, Македонія, Чорногорія, Сербія та Словенія. Окрім шести республік, були ще два окремі регіони – Косово та Воєводина, які мали статус автономних країв у складі Республіки Сербія. Югославія була сумішшю етнічних груп і релігій, причому основними релігіями були православне християнство, католицизм та іслам. Одночасно з крахом комунізму та відродженням націоналізму у Східній Європі наприкінці 1980-х і на початку 1990 рр. Югославія пережила період інтенсивної політичної та економічної кризи. Центральний уряд слабшав, а войовничий націоналізм швидко зростав. Відбулося поширення політичних радикальних партій, які, з одного боку, виступали за повну незалежність республік, а з іншого – вимагали більших повноважень для своїх республік у межах федерації. Політичні лідери використовували націоналістичну риторику для отримання повної незалежності, що було єдиним правильним кроком. Однак одночасно утверджувалась недовіра між різними етнічними групами. 1991 року назрів розпад країни, який, на жаль, призвів до військових збройних конфліктів. За орієнтовними підрахунками, в їх результаті було вбито понад 100 тис. людей, а два мільйони людей, тобто більше половини населення, були змушені покинути свої домівки [424].

При цьому досвід наслідків збройних конфліктів у Югославії доводить, що держава як юридична особа згідно з міжнародним правом несе відповідальність за злочини, вчинені особами в її уряді та збройних силах проти

народів інших держав. Більше того, враховуючи протоколи Нюрнберзької події, безсумнівно, урядові лідери Сербії, цивільні еліти, військові офіцери та рядовий персонал можуть бути притягнуті до особистої відповідальності перед міжнародним трибуналом, якщо є докази того, що вони віддавали накази, брали участь або вирішували припинити вчинення цих злочинів. Порушення законів війни за наказом уряду чи окремого військового командира не знімає відповідальність за такий військовий злочин. Дія за наказом начальника більше не є дійсним захистом особи, обвинуваченої в учиненні військового злочину. Ці пропозиції тягнуть за собою те, що стало відомим у міжнародному праві як «Нюрнберзький прецедент». Міжнародне право частково є продуктом природного права. Воно виросло й розвинулося в результаті дії моральних імпульсів і потреб людства через квазіінстинктивну еволюцію, а також через укази, офіційні заяви та договори. Міжнародне право загалом і право набуває форми та визначення, коли таке право визнається загальним консенсусом міжнародної спільноти та застосовується й виконується компетентними судами. Випадок розстрілу осіб, відповідальних за скоєння звірств на території колишньої Югославії, підкреслює це фундаментальне зобов'язання відновити правосуддя за невинні злочини [398].

Із метою забезпечення зазначеного у травні 1993 року був заснований Трибунал Організації Об'єднаних Націй у відповідь на масові злочини, що відбувалися на той час у Хорватії й Боснії та Герцеговині. Повідомлення про жахливі злочини, під час яких тисячі мирних жителів були вбиті та поранені, піддані тортурам і сексуальному насильству в таборах для ув'язнених, а сотні тисяч вигнані зі своїх домівок, викликали обурення в усьому світі та спонукали Раду Безпеки ООН до дій. Трибунал став першим судом із військових злочинів, створеним ООН, і першим міжнародним трибуналом із військових злочинів після Нюрнберзького та Токійського трибуналів. Він був заснований Радою

Безпеки відповідно до глави VII Статуту ООН. Його основна мета полягає в тому, щоб судити осіб, найбільш відповідальних за такі жахливі дії, як вбивства, тортури, зґвалтування, поневолення, знищення власності та інші злочини, перелічені в Статуті Трибуналу. Притягаючи винних до суду, він має на меті запобігти майбутнім злочинам і віддати справедливість тисячам жертв та їхнім родинам, таким чином сприяючи міцному миру в колишній Югославії. Розташований у Гаазі (Нідерланди), трибунал висунув звинувачення понад 160 особам. Серед обвинувачених – глави держав, прем'єр-міністри, начальники штабів армії, міністри внутрішніх справ та багато інших політичних, військових і поліцейських керівників високого та середнього рівня з різних сторін югославських конфліктів. Його обвинувальні висновки стосувалися злочинів, скоєних з 1991 по 2001 роки проти представників різних етнічних груп у Хорватії, Боснії та Герцеговині, Сербії, Косовому та тодішній Югославській Республіці Македонія [426].

Отже, на початку 1990-х років народи, які колись входили до так званої СФРЮ, стали учасниками політичних та етнічних військових конфліктів, незважаючи на те, що вони колись були союзними державними й етнічними утвореннями. Унаслідок війни було вбито сотні тисяч людей, мільйони стали біженцями, що підкреслює важливість відповідальності держави за злочини, вчинені її представниками. Міжнародний трибунал для колишньої Югославії, заснований ООН 1993 рок, відіграв успішну роль у притягненні до відповідальності понад 160 осіб, включаючи глав держав та інших високопосадовців, за злочини, скоєні в ході конфліктів на території колишньої Югославії. Цей трибунал визначив стандарти судового переслідування для майбутніх випадків військових злочинів.

Першою з шести республік, яка офіційно відновила свою незалежність, була Словенія. Це сталось 25 червня 1991 року. Це спричинило втручання ще

діючої югославської народної армії, яке переросло в повномасштабний військовий конфлікт, який зазвичай називають «Десятиденною війною». Завдяки мужності та рішучості збройних формувань молодої держави він закінчився перемогою словенських сил, коли югославська армія відкликала своїх солдатів. Хорватія відновила свою незалежність в один день зі Словенією. Первинний вихід Хорватії з югославської федерації був безкровним. Однак пізніше значна частина етнічних сербів, які були переселені на хорватські землі югославським режимом, не визнали нову хорватську владу незалежної держави і розпочали сепаратистські дії в Хорватії. Знову за втручання югославської, а вже фактично сербської армії було окуповано майже третину суверенної території Хорватії. З тимчасово окупованих територій здійснювалась примусова депортація хорватів та іншого несербського населення. Важкі бої молодої республіки із сербськими збройними силами в другій половині 1991 року засвідчили обстріли сербськими терористами стародавнього хорватського міста Дубровник, а також облогу та знищення Вуковара. Незважаючи на припинення вогню під контролем ООН, яке набуло чинності на початку 1992 року, влада Хорватії була сповнена рішучості встановити владу над своєю територією та використала свої ресурси для розвитку й оснащення власних збройних сил. Влітку 1995 року хорватські військові здійснили дві великі наступальні операції, щоб повернути всю свою територію, крім частини, відомої як Східна Славонія. Під час великого відтоку десятки тисяч сербів втекли від хорватського наступу до контрольованих сербами територій у Боснії та Герцеговині та далі до Сербії. Війна в Хорватії фактично завершилася восени 1995 року. Згодом Хорватія відновила свою владу над усією територією, а Східна Славонія повернулася під своє правління в січні 1998 року після мирного переходу під управління ООН [424].

Отже, переможний досвід Хорватії свідчить, що з іноземним великодержавним шовінізмом треба боротися рішуче і наполегливо – розвивати власні збройні сили, консолідувати народ на перемогу над сепаратистами, які підтримуються іноземними окупантами.

Реагуючи на такі воєнні злочини сербських та деяких інших шовіністів, Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії від моменту свого створення 1993 року незворотно змінив ландшафт міжнародного гуманітарного права та надав жертвам можливість озвучити жахи, свідками яких вони були та які вони пережили. У своїх прецедентних рішеннях щодо геноциду, військових злочинів і злочинів проти людства Трибунал показав, що вища посада особи більше не може захистити її від судового переслідування. Було показано, що підозрювані в найбільшій відповідальності за скоєні звірства можуть бути притягнуті до відповідальності, а також те, що провина має бути індивідуалізована, захищаючи цілі громади від того, щоб їх називали «колективно відповідальними». Трибунал заклав основи того, що зараз є загальноприйнятою нормою для вирішення конфліктів і постконфліктного розвитку в усьому світі, зокрема що військові лідери, підозрювані в масових злочинах, постануть перед правосуддям. Трибунал довів, що ефективне та прозоре міжнародне правосуддя можливе. Трибунал зробив внесок у незаперечну історичну історію, борючись із запереченням і допомагаючи громадам примиритися з недавньою історією. Злочини в регіоні більше не можна заперечувати. Наприклад, було доведено, що масове вбивство в Сребрениці було геноцидом [426].

Військовий конфлікт у Боснії та Герцеговині став найбільш жертовним з усіх, що відбувались на балканських землях наприкінці XX століття. Колишня центральна югославська республіка мала спільний уряд, що відображав змішаний етнічний склад населення, яке складалося близько з 43 відсотків

боснійських мусульман, 33 відсотків боснійських сербів, 17 відсотків боснійських хорватів і близько семи відсотків інших національностей. У березні 1992 року на референдумі понад 60 відсотків громадян Боснії проголосували за незалежність, із чим не погодились боснійські серби, які знову за підтримки сербської армії підняли повстання та перейшли до терору у формі систематичної кампанії переслідування несербів. Це переросло у військовий конфлікт, жертвами жахливих злочинів якого стали мирні жителі всіх національностей [424; 423].

25 травня 1993 року Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію 827 про офіційне заснування Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії. Згідно з її статтями аналізований суд мав повноваження переслідувати та судити осіб за чотири категорії злочинів: серйозні порушення Женевської конвенції 1949 року, порушення правил і звичаїв війни, геноцид і злочини проти людяності. Юрисдикція Міжнародного трибуналу має пріоритет над національною юрисдикцією. Саме статут аналізованого суду зазначав, що службове становище обвинуваченого, незалежно від того, чи є він главою держави чи уряду, чи відповідальною державною посадовою особою, не звільняє його від кримінальної відповідальності та не пом’якшує покарання. Також уперше було запроваджено принцип персональної відповідальності політичного, військового чи цивільного командування [409].

Найбільша кількість справ, розглянутих у Міжнародному кримінальному трибуналі для колишньої Югославії, стосувалася ймовірних злочинів, скоєних сербами та так званими боснійськими сербами. Проте Трибунал проводив розслідування та висував звинувачення проти осіб будь-якого етнічного походження. Хорватам, а також боснійським мусульманам і косовським албанцям було винесено вироки за злочини, скоєні проти сербів, і навпаки. Його вироки демонструють, що певні сили аналізованого військового конфлікту

практично усіх сторін учиняли злочини. Трибунал уважав свою справедливість і неупередженість надзвичайно важливими, виходячи з цих обставин. Він був неупереджений, не займав жодної сторони при аналізі дій високопосадовців у військових конфліктах і не намагався створити будь-який штучний баланс між різними групами. Тільки докази у справі були підставами, на яких обвинувачення подавало справу на розгляд трибуналу. Судді забезпечують справедливий і відкритий судовий розгляд, оцінюючи докази для визначення винуватості чи невинуватості обвинувачених [426].

Отже, народи Балкан, які існували в межах єдиної держави, відновили свою незалежність на початку дев'яностих років XX століття через вихід із колишньої так званої союзної держави Югославії. Проте в силу сербського шовінізму та сепаратизму, підкріпленого агресивними окупаційними діями його армії, вихід не став безкровним. Убивства, етнічні чистки, грабунки, примусова депортація стали буденним явищем. Військові конфлікти супроводжувались насильницьким руйнуванням міст, містечок і сіл. Реагуючи на це, ООН заснувала Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (1993 рік). Вироки трибуналу утвердили не просто принципи індивідуальної відповідальності, а реальні вироки за злочини в межах міжнародного права політичних, військових та цивільних високопосадовців усіх сторін військових конфліктів. Загалом трибунал утвердив важливий внесок у встановлення ефективного міжнародного правосуддя щодо притягнення політичних, військових та цивільних високопосадовців до кримінальної відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид.

24 роки по тому, наприкінці 2017 року, Міжнародний трибунал для колишньої Югославії було закрито та створено Міжнародний залишковий механізм для кримінальних трибуналів, якому доручено виконувати низку важливих функцій, які раніше виконував Міжнародний кримінальний трибунал

для Руанди (ICTR) і Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (ICTY) [415].

На наш погляд, Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії значною мірою виконав свою місію щодо притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид високопосадовців усіх сторін військового конфлікту, включно з президентом Сербії. На жаль, щодо політичних та цивільних високопосадовців, а також військовослужбовців росії, які обґрунтовано підозрюються у скоєнні воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду щодо Українського народу та розв'язання агресивної війни зробити це аналогічно в умовах сьогодення не вдасться, адже сама країна-агресорка є постійним членом Ради Безпеки ООН і володіє відповідним правом вето.

Грузинський народ має вагомий та трагічний досвід щодо адміністративно-правового забезпечення прав і законних інтересів громадян, які постраждали внаслідок збройних конфліктів. У Грузії внаслідок військових конфліктів, починаючи з 90 років XX століття, з метою вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб у довгостроковій, стійкій та адаптованій атмосфері було утверджено низку нормативно-правових актів. Серед них постановами уряду Грузії було затверджено Державну стратегію щодо внутрішньо переміщених осіб (постанова Уряду Грузії № 47 від 2 лютого 2007 року), постановою № 854 Уряду Грузії від 4 грудня 2008 року внаслідок агресії російської федерації в серпні 2008 року було утверджено План заходів щодо реалізації державної стратегії щодо внутрішньо переміщених осіб на 2009-2012 роки, що базується на пріоритетних потребах, визначених за результатами спільного аналізу потреб ООН та Світового банку, а також щодо потреб, визначених під час широкомасштабних консультацій. План заходів затверджено розпорядженням Уряду Грузії № 403 від 28 травня 2009 року «Про затвердження

Плану заходів щодо реалізації державної стратегії щодо внутрішньо переміщених осіб на 2009-2012 роки» [434].

За даними Міністерства внутрішньо переміщених осіб, розселені майже триста тисяч біженців з окупованих територій Грузії були зареєстровані як внутрішні переселенці. Їх права та обов'язки держави щодо них значною мірою відображені в Законі Грузії «Про внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій Грузії – внутрішньо переміщених осіб». Зазначеним Законом визначено підстави для надання та припинення статусу внутрішньо переміщених осіб і порядок призначення й нарахування відповідних виплат [435].

Отже, у Грузії зареєстровано майже триста тисяч громадян як внутрішньо переміщених осіб унаслідок збройних конфліктів від початку 90-х років XX століття, які були спровоковані російськими елементами та в результаті прямої нічим не замаскованої російської військової агресії 2008 р. Відповідно адміністративні органи мають вагомий досвід адміністративно-правового забезпечення прав і законних інтересів внутрішньо переміщених осіб, які стали жертвами збройних конфліктів та російсько-грузинської війни. Для вирішення проблем цієї категорії громадян парламент та уряд Грузії ухвалювали низку нормативно-правових актів як високих, так і вторинних. Серед них – Закон Грузії «Про внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій Грузії – внутрішньо переміщених осіб», Державна стратегія щодо внутрішньо переміщених осіб та План заходів щодо їх реалізації, останні ухвалені урядом 2007 року та 2008 року після російської агресії. Ці документи базуються на пріоритетах, визначених ООН та Світовим банком, а також на результативному аналізі потреб внутрішньо переміщених осіб.

Під час російсько-грузинської війни, яка розгорнулась як за інтенсивністю, так і за географічним масштабом 2008 року, неодноразово

лунали міжнародні заклики до політичного вирішення конфлікту, щоб відновити ситуацію, яка панувала до цього. Багато хто в Раді Безпеки підтримав ініціативи Франції, яка тоді головувала в Європейському Союзі, а також міжнародні посередницькі зусилля. 11 серпня 2008 року Рада Безпеки ООН провела засідання у відповідь на запит Грузії. Президент Франції виступив посередником в укладенні угоди з шести пунктів, щоб припинити бойові дії. Президенти погодили план із шести принципів щодо відсутності застосування сили та остаточного припинення (всіх) бойових дій, вільного доступу до гуманітарної допомоги, переміщення грузинських сил оборони до місць постійної дислокації з одночасним відведенням російських збройних сил до лінії, що передувала початку бойових дій, а також відкриття міжнародних дискусій щодо тривалої безпеки для Абхазії та Південної Осетії (щодо модальностей безпеки та стабільності в Абхазії та Південній Осетії) [395].

По виконанню останнього пункту був узгоджений текст і представлений міністрам закордонних справ ЄС на позачерговому засіданні Європейської ради 1 серпня 2008 р. На той час Грузія вже повністю дотримувалася угоди про припинення вогню, але росія в порушення досягнутих домовленостей традиційно продовжувала свою окупацію незахищених територій Грузії. Проєкт резолюції із закликом до дотримання угоди був розповсюджений Францією та отримав підтримку більшості членів Ради Безпеки. Однак росія заперечила проти виведення свого війська з окупованих територій. Тому жодних дій ухвалено так і не було. Росія не тільки не вивела свої війська, як було домовлено, а й навіть просунулася далі в долину Ахалгорі після укладення угоди, тим самим установивши контроль над всією територією Абхазії та колишньої Південноосетинської автономної області. Країна-окупант визнала незалежність фейкових Абхазії та Південної Осетії. З того часу російські окупаційні війська були розміщені в тих тимчасово окупованих регіонах Грузії [395].

Отже, після повномасштабної прямої російської агресії в Грузію 2008 року міжнародна спільнота намагалась вирішити військову проблему політично, однак, і це традиційно для росії, вона виконала тільки ті положення, які були вигідні їй. Також користуючись своїм міжнародно-правовим становищем постійного члена Ради Безпеки ООН, заблокувала всі намагання Грузії та міжнародної спільноти домогтися справедливого миру.

Як наслідок, військові дії та тимчасова окупація росією значних території Грузії призвели до того, що проблема переміщеного населення з окупованих територій є одним із найважливіших викликів для країни, над яким публічна влада активно працює упродовж багатьох років. Захист прав і законних інтересів тимчасово переміщених є однією з важливих функцій служби правової допомоги. Так, Служба правової допомоги Грузії надає безкоштовні юридичні консультації внутрішньо переміщеним особам щодо захисту їхніх прав. Вони можуть скористатися ними як через особисті, так і телефонні / онлайн-консультації [439]. Вона надає безоплатні правові послуги щодо захисту прав, якщо призначення адвоката вимагає неплатоспроможна внутрішньо переміщена особа, чиї права, визначені Законом «Про внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій Грузії» (метою цього Закону є створення правових механізмів, які забезпечують захист прав переміщеної особи упродовж періоду переміщення; інтеграція переміщеної особи за місцем її реєстрації; допомога у вирішенні проблем внутрішньо переміщених осіб). Не допускається будь-яка дискримінація переміщених осіб у здійсненні їхніх прав і свобод на підставі того, що вони є внутрішньо переміщеними особами, а також за ознаками раси, кольору шкіри, мови, статі, віросповідання, політичних та інших переконань, національної, етнічної та соціальної приналежності, походження, майнового стану[439].

Переміщена особа, за законодавством Грузії, – це громадянин або особа без громадянства зі офіційним статусом у Грузії, яка була змушена залишити своє постійне місце постійного проживання через загрозу окупації території іноземною державою, агресію, збройний конфлікт, загальне насильство та/або масове порушення прав людини, життя, здоров'я чи свободи її чи члена її сім'ї та/або з огляду на викладене не можливо повернути її на постійне місце проживання. Із заявою про надання такого статусу особа звертається до Міністерства у справах внутрішньо переміщених осіб або його територіального органу [436].

Отже, проблема переміщеного населення з окупованих територій Грузії є однією з найважливіших соціально-правових проблем, що виникла внаслідок військових дій та тимчасової окупації значних територій країни російськими силами. Ця ситуація стала серйозним викликом для грузинської влади, яка вживає активних заходів для захисту прав і законних інтересів тимчасово переміщених осіб. Служба правової допомоги Грузії відіграє ключову роль у цьому процесі, надаючи безкоштовні юридичні консультації внутрішньо переміщеним особам. Зокрема, ця служба допомагає вирішувати питання, що стосуються захисту прав осіб, які опинилися у скрутному становищі. Неплатоспроможні внутрішньо переміщені особи можуть отримати юридичні консультації як особисто, так і дистанційно. Законодавча база, зокрема Закон «Про внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій Грузії», визначає критерії для надання статусу внутрішньо переміщених осіб та встановлює механізми захисту їхніх прав у період переміщення. Закон забороняє будь-яку дискримінацію за такими ознаками, як раса, колір шкіри, мова, стать, віросповідання тощо. Особливий правовий статус надається тим особам, які були змушені залишити своє постійне місце проживання через загрозу окупації, агресії, збройного конфлікту або порушення прав людини. Цей статус

забезпечує додаткові механізми правового захисту для тих, хто зазнав негативних наслідків внаслідок воєнних дій та окупації [19].

Наочними для України є законодавчі положення, розпорядча та виконавча діяльність грузинських адміністративних органів щодо захисту прав на житло переміщеної особи. Згідно з ними надання переселенцю житла на тривалий строк переселенець не підлягає виселенню з житлового приміщення, яке йому належить на праві власності; житловою територією, що перебуває у правовому володінні переміщеної особи та його сім'ї, є територія, куди переселена особа була вселена державою, факт якої був зафіксований у базі даних як компактний (організований) переміщений засіб розміщення, у якому міністерство відшкодовує витрати на адміністративні, побутові та комунальні (включаючи спожиту електроенергію) послуги відповідно до річного державного бюджету та який був державною чи приватною власністю. У будь-яких випадках компетентний адміністративний орган (міністерство) забезпечує, щоб кожна внутрішньо переміщена особа має бути забезпечена належним житлом; переселення переміщеної особи має здійснюватися в задовільних умовах з точки зору безпеки, здоров'я та санітарії, а право на повагу до єдності сім'ї переміщеної особи має бути захищене. Виселення переселенця можливе лише за умови звернення власника до Міністерства у справах внутрішньо переміщених осіб про зняття з реєстрації переселенця, зареєстрованого на належному йому житловому приміщенні [439].

Одним із прикладів є рішення Уряду Грузії від 11 листопада 2011 року (постанова № 2198) «Про заходи, які потрібно здійснити для покращення умов проживання переселенців». Міністерством у справах внутрішньо переміщених осіб, переселення та біженців з окупованих територій Грузії було виділено 50 000 ларі з асигнувань, виділених йому законом Грузії «Про Державний бюджет Грузії на 2011 рік» для будівництва компактного розселення внутрішньо

переміщених осіб в село Бакурціхе, муніципалітет Гурджаані на розроблення проєктних, експертних та будівельних робіт [438].

У комплексі з іншими заходами цей дав можливість: здійснити невідкладне тимчасове розселення внутрішньо переміщених осіб; забезпечити легальний їх статус; відремонтувати всі існуючі заклади компактного тимчасового розміщення; переселити тимчасово переміщених осіб у власні будинки замість тимчасових притулків (до 25 тисяч сімей); стимулювати переселення тимчасово переміщених осіб до регіонів Грузії, які активно розвиваються, таких як Поті, Батумі, Цхалтубо та Анаклія, зокрема й у столицю держави Тбілісі. Для цього крім державних фінансів було використано публічні фонди муніципального розвитку та міжнародних гуманітарних агентств і неурядових організацій під керівництвом Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. Значна частина фінансування цих проєктів була виділена в межах програми ЄС як інструмент стабільності Європейської спільноти [437].

Отже, Грузія має повчальний для України досвід успішного законодавчого та адміністративно-правового регулювання захисту прав на житло для внутрішньо переміщених осіб. Законодавчі норми, розпорядчі акти та виконавча діяльність грузинських адміністративних органів спрямовані на забезпечення належного житла для переселенців і їх інтеграцію в суспільство. Відповідно до законодавства Грузії, переміщеним особам надається житло на тривалий строк, і вони не підлягають виселенню з житлових приміщень, що не є їхньою власністю. Встановлено, що житлова площа, якою користуються переміщені особи, повинна бути безпечною, здоровою та відповідати санітарним нормам. Адміністративні органи мають гарантувати, що кожна внутрішньо переміщена особа забезпечена належним житлом і проживає в безпечних умовах. З метою покращення житлових умов переселенців виділяються значні державні та донорські кошти, які спрямовуються на реконструкцію існуючих будівель,

переселення власників у спеціально побудовані за публічні кошти будинки та стимулювання їхнього переселення до інших регіонів країни. Для реалізації цих проєктів використовуються як державні ресурси, так і кошти місцевих фондів розвитку, а також підтримка міжнародних гуманітарних організацій і програм Європейського Союзу. Ці заходи спрямовані на стабілізацію та інтеграцію переміщеного населення і є прикладом ефективного вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням права на житло в умовах конфлікту [19].

4.4. Удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни

Удосконалення адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни буде здійснюватися комплексно через формування засад, напрямків, пристосування та вироблення спеціальних інструментів публічного адміністрування, підвищення зручності та дієвості адміністративних процедур і формування певних змін і доповнень до чинного законодавства щодо підвищення ефективності та своєчасності захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни.

На слушну думку народних депутатів із Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, через військову агресію росії Україна та український народ зазнають величезних втрат. Люди втрачають життя, близьких, здоров'я, стають інвалідами, втрачають майно, накопичене упродовж життя. Державний бюджет України зосереджено на фінансуванні сектору безпеки та оборони країни. Надання допомоги українському народу демократичними державами світу демонструє справжню підтримку

загальнолюдських цінностей, таких як солідарність, справедливість та дружба [325].

Відповідно вони відзначають, що першочерговим заходом, який має призвести до справедливого відшкодування збитків, завданих російським агресором, має стати персональний та якомога повніший облік постраждалих осіб. У листопаді 2023 року у Верховній Раді України було зареєстровано урядовий проєкт Закону про облік осіб, життю та здоров'ю яких завдано шкоди внаслідок збройної агресії російської федерації проти України (реєстр. № 10256), який в умовах сьогодення ухвалений за основу в першому читання [306].

Згідно із цим проєктом пропонується створити Державний реєстр постраждалих осіб як автоматизовану систему для обліку громадян, які зазнали шкоди внаслідок агресії росії, та для фіксації видатків на їх підтримку, шкоду життю та здоров'ю, що пов'язана зі смертю, пораненням, втратою працездатності, насильством, ув'язненням, депортацією, психічними розладами тощо. Це передбачає запровадження обліку громадян, життю та здоров'ю яких завдано шкоди внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, забезпечення інформаційного обміну між державними інформаційними системами для фіксації завданої шкоди, ведення обліку видатків державного та місцевих бюджетів, бюджетів соціальних фондів, пов'язаних із наданням допомоги постраждалим громадянам, підготовку документів та доказів для подання звернень до Міжнародного компенсаційного механізму для відшкодування збитків, урегулювання збору та обліку інформації про шкоду, завдану немайновим правам громадян, у єдиній інформаційній системі, оформлення правових засад для забезпечення обліку шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, забезпечення фінансування створення та функціонування реєстру за рахунок міжнародної технічної та/або фінансової допомоги, вивчення

та впровадження міжнародного досвіду держав, які отримали компенсацію від агресора [284].

Слушним в аналізованому проєкті Закону України від 13 листопада 2023 року № 10256 є визначення предмета шкоди, яка підлягає відшкодуванню, а саме здоров'ю у випадках смерті або зникнення особи за особливих обставин, поранення, травми, каліцтва або захворювання, стійкої втрати працездатності та встановлення інвалідності, насильства, пов'язаного зі збройною агресією росії, включаючи фізичне та сексуальне насильство, катування та жорстоке поводження, торгівлі людьми, ув'язнення, полону, примусової праці, депортації, примусового переміщення, депортації або викрадення дітей, психічних розладів унаслідок психологічної травми, втрати батьків або законних представників дитиною, втрати доступу до послуг з охорони здоров'я та лікування, втрати доступу до освітніх послуг, втрати доходу та засобів для існування, моральної шкоди, фізичних страждань, емоційного напруження та дискомфорту, інших порушень особистих немайнових прав або міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного прав [284; 306].

У свою чергу члени Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів до елементів відшкодування шкоди життю та здоров'ю відносять витрати на поховання, утримання осіб, які втратили годувальника, лікування, включаючи реабілітацію, інклюзивну освіту, соціальні послуги, переобладнання життя, а також недоотриманий дохід, компенсацію за «біль та жаль». Також ми наполягаємо на створенні можливості для кожного українця, який постраждав від військової агресії рф, особисто подати позов проти держави-агресора на повне відшкодування за заподіяну шкоду його життю та здоров'ю, що є важливим кроком у забезпеченні справедливості [325].

Західні держави вимагають, щоб російські активи були передані Україні. Вони доводять, що війна росії проти України – це геноцид, спрямований на

знищення державності, народу, економіки та майбутнього України. Тим самим росія має понести відповідальність за всі злочини в Україні й відшкодувати всі втрати та збитки. На їх думку, загальний обсяг заморожених російських активів становить близько 300 мільярдів євро, включаючи 200 мільярдів євро в ЄС. Лідери держав G 7 та ЄС мають схвалити рішення про використання цих активів для відшкодування збитків, завданих Україні. Використання російських активів слід розглядати як колективний контрзахід. Передання активів Україні змусять росію відчути тягар міжнародної відповідальності. Це також зменшить навантаження на бюджети західних країн. Україна має право на повну компенсацію за завдану шкоду. Тому потрібно сформувати відкритий реєстр заморожених активів, спрямувати доходи від них в Україну, ухвалити відповідні законодавчі рішення. Суверенні російські активи мають бути внесені до спеціального Фонду відновлення України [324].

Відповідаючи на такі слушні пропозиції, 16 квітня 2024 року Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила резолюцію «Підтримка відбудови України», закликавши конфіскувати російські державні активи для відновлення України через міжнародний компенсаційний механізм. Резолюція закликає країни, де заморожені активи російського центробанку, співпрацювати для їх швидкого передання міжнародному механізму компенсації під егідою Ради Європи. Цей механізм включатиме міжнародний трастовий фонд та претензійну комісію для розгляду позовів українців, постраждалих від російської агресії. ПАРЄ наголошує на потрійній меті: зміцнення України, гарантування відповідальності росії і стримування майбутньої агресії. Росія зобов’язана компенсувати всі збитки, завдані міжнародно-протиправними діями, включаючи руйнування інфраструктури та загибель людей. Конфіскація російських активів не порушує міжнародного права, а є контрзаходом проти агресора [221].

Отже, засади, що завдану шкоду в кінцевому варіанті має відшкодувати агресор в особі уряду російської федерації або її правонаступника (правонаступників), обґрунтовуються таким:

– через військову нічим не спровоковану агресію росії Україна та Український народ зазнають значних втрат, включаючи втрати життя, здоров'я, приватного майна, об'єктів соціальної, освітньої, медичної, культурної, енергетичної, транспортної інфраструктури;

– державний бюджет України зосереджений на фінансуванні сектору безпеки та оборони щодо забезпечення Збройних сил й інших сил оборони України усім необхідним для перемоги, а міжнародна спільнота надає підтримку Україні, демонструючи солідарність і справедливість;

– першочерговим заходом має стати створення Державного реєстру постраждалих осіб для фіксації шкоди, завданої російською агресією, що включатиме облік видатків та забезпечення інформаційного обміну між державними системами;

– значна частина лідерів західної політичної думки вимагають передати російські активи Україні для відшкодування збитків, завданих Українському народу, державі, органам місцевого самоврядування;

– ПАРЄ закликала до конфіскації російських активів та їх використання для відновлення України через міжнародний компенсаційний механізм, який включатиме трастовий фонд і претензійну комісію;

– конфіскація російських публічних і приватних активів є правомірним контрзаходом проти агресора та осіб, які його підтримують, із переданням їх на відновлення (компенсацію приватним особам збитків) України;

– країна агресора росія зобов'язана компенсувати всі збитки, завдані її військовою агресією, зі свого державного бюджету або державних бюджетів урядів держав, що виникнуть на теренах, які зараз займає країна-агресорка.

Отже, на основі цих пропозицій та резолюцій можна сформувати принцип, що завдану шкоду має відшкодовувати в кінцевому варіанті агресор в особі уряду російської федерації або її правонаступників і російські фізичні та юридичні особи, які підтримували (отримували прибутки) від агресивний дій росії.

Особливістю новітнього етапу російсько-української війни (на виснаження) є часте повторне застосування засобів ураження російськими терористами по одному й тому самому об'єкту. Так, 13 липня 2024 року ворожі війська завдали ракетного удару по селищу Буди, після чого екстрені служби прибули на місце події. Однак російські терористи вдарили вдруге по тій самій локації, у результаті чого загинув начальник Харківського районного управління ГУ ДСНС у Харківській області, підполковник служби цивільного захисту А. Костиря та старший сержант поліції О. Кощій, який працював у секторі реагування патрульної поліції Харківського районного управління поліції. Крім загиблих, серед постраждалих поранених – троє рятувальників, ще один поліцейський та близько 20 цивільних, включаючи одну дитину. Міністр МВС України І. Клименко наголосив, що росія не вперше атакує екстрені служби, коли вони рятують цивільних, і що за кожен такий злочин вона буде відповідати як у суді, так і на полі бою [372].

Такі факти підтверджують журналісти «Суспільного». Вони розкривають, що від початку повномасштабної війни на Харківщині загинули восьмеро рятувальників ДСНС, більшість із яких стали жертвами повторних ударів росії під час виконання їхніх обов'язків. Так, О. Подольський загинув у березні 2022 року на ринку Барабашово після повторного влучання; рятувальники Ізюма та Балаклії загинули під час повторного обстрілу; рятувальник із селища Великий Бурлук загинув унаслідок повторного удару безпілотниками по локації, де працювали рятувальники,; троє водіїв-рятувальників загинули у квітні 2024

року на вулиці Любові Малої в Харкові після повторного удару «Шахедами». Майже всі випадки відбулися під час повторних обстрілів, що дає підстави стверджувати про підступність ворога, який часто завдає повторних ударів по тій самій локації, де вже працюють екстрені служби. Ці трагічні випадки підкреслюють надзвичайну небезпеку, з якою щоденно стикаються рятувальники, і вимагають відповідальності за такі злочини з боку агресора [340].

В іншому багатостраждальному регіоні – місті Херсоні – рятувальники неодноразово ставали жертвами повторних обстрілів російських військ. Наприклад, 10 липня 2024 року російські терористи повторно обстріляла передмістя Херсона після того, як рятувальники розпочали ліквідацію наслідків попередньої атаки. Рятувальники прибули на місце події після російського удару, коли внаслідок влучання боєприпасу спалахнув житловий будинок. Як тільки вони почали гасити пожежу, ворог підступно обстріляв той самий район знову. Цей випадок підкреслює небезпеку, з якою стикаються рятувальники під час виконання своїх обов’язків у місті Херсоні [373].

Отже, російські терористи часто атакують одну й ту ж локацію кілька разів, коли там працюють екстрені служби, що призводить до загибелі та поранення рятувальників, поліцейських, медиків і цивільних. Як результат, постраждалі не отримують вчасно допомогу. Вони гинуть і отримуються каліцтва.

Треба відзначити, що розроблення Женевських конвенцій було тісно пов’язане з Червоним Хрестом, засновник якого А. Дюнан ініціював міжнародні переговори, які призвели до утворення Конвенції про надання допомоги пораненим під час війни 1864 року [401]. У десятиліття після Другої світової війни велика кількість антиколоніальних і повстанських війн загрожувала зробити Женевські конвенції застарілими. Після чотирьох років переговорів за

сприянням Червоного Хреста, 1977 року було ухвалено два додаткових протоколи до конвенцій 1949 року, які стосуються як комбатантів, так і цивільних осіб. Так, перший протокол утвердив розширений захист відповідно до Женевської та Гаазької конвенцій для осіб, які беруть участь у війнах за «самовизначенням», які були переосмислені як міжнародні конфлікти. Протокол також уможливлював створення комісій з установлення фактів у випадках імовірних порушень Конвенції. Другий протокол поширив захист прав людини на осіб, залучених у тяжкі громадянські конфлікти. Він конкретно забороняв колективне покарання, тортури, захоплення заручників, терористичні акти, рабство та «посягання на особисту гідність, зокрема принизливе та принижуюче поводження, зґвалтування, примусову проституцію та будь-які форми непристойного нападу». Після закінчення холодної війни розпочались внутрішні військові конфлікти, які становили загрозу або порушення міжнародного миру та безпеки, що таким чином зробило її резолюції щодо конфліктів обов'язковими для учасників бойових дій [400].

Іншими словами, міжнародне гуманітарне право у формі Женевських конвенцій розвивається. Вони не є сталою правовою конструкцією, правовою догмою. Нові суспільно небезпечні виклики в ході війн та збройних конфліктів призводять до нових шляхів їх вирішення на рівні міжнародної спільноти. Відповідно, на наш погляд, питання повторного враження будь-якого об'єкта (незалежно від того, є він цивільним чи військовим), який не перебуває на лінії зіткнення чи на передку, та інші питання практичного й системного порушення норм природного гуманітарного права, формальні заборони щодо яких ще знайшли свого позитивістського оформлення, має бути винесене Українським Червоним Хрестом [357] на опрацювання до Міжнародного Червоного Хреста [181], щоб за результатам повномасштабного російського терористичного вторгнення росії в Україну підготувати проєкт «П'ятої Женевської конвенції», в

якій у формі міжнародних заборон сформувати норми захисту гуманітарного права за результатами цього етапу російсько-української війни. Зокрема визначити, що забороняється повторене враження об’єкта (цивільного чи військового), який перебуває на відстані понад 7 км від лінії бойового зіткнення, упродовж 20 хв після першого враження (намагання враження – пристрілювання). Легальне повторне враження такого об’єкта може бути допустиме, з погляду міжнародного гуманітарного права, тільки у строк понад шість годин після останнього враження.

Отже, російські терористичні війська часто здійснюють повторні атаки на ті самі об’єкти, коли там працюють екстрені служби, що призводить до загибелі та поранень рятувальників, поліцейських, медиків і цивільних. Це грубо порушує природні норми міжнародного гуманітарного права та принципи гуманності, які ще не формалізовані. Тому запропоновано Товариству Українського Червоного Хреста (як специфічному адміністративному органу) розробити проєкт і звернутися до Міжнародного Червоного Хреста з ініціативою дороблення й ухвалення нової Женевської конвенції, яка б урахувала новітні гуманітарні проблеми російсько-української війни, зокрема заборонила б повторні атаки на об’єкти, що перебувають на відстані понад 7 км від лінії бойового зіткнення, упродовж 20 хвилин після першого удару. Легальні повторні удари мають бути дозволені лише через шість годин після останнього враження, що потрібно для проведення рятувальних та евакуаційних робіт.

Зрозуміло, що імплементувати наші пропозиції в міжнародну правотворчість, поки постійним членом Ради Безпеки ООН є країна-агресорка росія, не можна. Однак колись остання імперія на планеті Земля зникне. І це станеться, на наш погляд, у середньостроковій перспективі.

Звертаючись до адміністративно-правового (фінансового) вшанування та захисту сімей загиблих героїв і поранених військовослужбовців Збройних Сил

України та інших сил безпеки оборони, потрібно звернути увагу на певні проблеми адміністративного й фінансового характеру, які вимагають негайного та системного вирішення.

По-перше, потребує вирішення проблема обліку та юридичного розслідування факту смерті (загибелі) й отримання важкого поранення кожного без винятку військовослужбовця піл час його перебування у складі Збройних сил, інших сил безпеки й оборони України, зокрема в умовах ведення інтенсивних бойових дій.

Має чітко й послідовно виконуватися норма Конституції України, що найвищою цінністю для держави Україна є людина, її життя та здоров'я. У цьому аспекті військовослужбовці, які пішли на війну добровільно, підписали контракти з Міністерством оборони України чи бути призвані по мобілізації, мають рівні права з цивільними громадянами України.

Слушно в цьому аспекті Верховний головнокомандувач Збройних Сил України В. Зеленський (2019-2024 рр.) нагадав командирам про те, що людські життя є найвищою цінністю, особливо в контексті захисту держави. Він підкреслив, що Україна робить все можливе для збереження життя своїх воїнів, на відміну від росії, яка, за його словами, нехтує життям своїх громадян. Президент України наголосив, що ефективний захист держави є двостороннім процесом: ті, хто захищає країну, мають відчувати, що держава також захищає їх. Він підкреслив важливість не тільки забезпечення військ зброєю, але й надання їм підтримки та захисту. Він закликав командирів пам'ятати, що люди не є витратним матеріалом, а найважливішою цінністю для держави. Їхні сили, знання та вміння є критично важливими для досягнення миру в Україні [89].

На наш погляд, у разі смерті (загибелі), зникнення безвісти військовослужбовця чи важкого порання має бути обов'язково порушене кримінальне провадження за статтею кримінального права «навмисне вбивство»

(нанесення важких тілесних ушкоджень). Це має здійснювати військова прокуратура. У Службі військового правопорядку мають бути слідчі підрозділи, які мають здійснювати досудові розслідувати такої категорії справ за місцем смерті військовослужбовця. Це дасть можливість вирівняти право на державний захист від суб'єктів владних повноважень (командирів), які без належної потреби (наприклад, виходячи з кар'єрних чинників) віддають наказ виконувати бойове завдання, виживання в якому є мізерним. За кожним фактом загибелі військовослужбовця має бути проаналізована бойова документація, опитані слідки та безпосередній і прямі командири включно до командира роти. А в разі слідчої потреби – й вищі начальники, включно до Головнокомандувача Збройних Сил України. За результатами досудового розслідування слідчим військової служби правопорядку (у майбутньому – військової поліції) має бути ухвалено, а військовим прокурором – затверджено одне з таких рішень: про закриття кримінального провадження внаслідок відсутності складу кримінального правопорушення (злочину); про пред'явлення обвинувачення посадових особам (командирам); про направлення матеріалів за підслідністю для досудового розслідування воєнних злочинів, скоєних російськими терористами.

На засадничому рівні певним підтвердженнями наших пропозицій є твердження Головнокомандувач Збройних Сил України О. Сирського, який заявив, що найвищою цінністю для України є життя її солдатів. Для забезпечення цього створюється універсальна система для кожного підрозділу з пріоритетом збереження життів українських воїнів. О. Сирський наголосив, що зменшення втрат на фронті залежить від багатьох чинників, зокрема від якісної підготовки бійців. Він підкреслив важливість постійного вдосконалення навчання військовослужбовців, щоб їхня підготовка відповідала актуальним викликам бойової обстановки. На думку Головнокомандувача, технологічна

складова також відіграє ключову роль у збереженні життя воїнів. Сили оборони України активно працюють над забезпеченням сучасними безпілотними системами та розробленням роботизованих платформ. Для цього сформовано новий рід військ – Сили безпілотних систем. Він підкреслив, що важливим аспектом є надання медичної допомоги безпосередньо на полі бою та вчасна, безпечна евакуація поранених. О. Сирський підкреслив потребу забезпечення кожного бійця якісними індивідуальними медичними аптечками [77].

Повністю підтримуючи заходи, які пропонує Головнокомандувач Збройних Сил України О. Сирський для збереження життя і здоров'я військовослужбовців Збройних сил, інших сил безпеки й оборони України в умовах російсько-української війни, ми пропонуємо, щоб вони були доповнені запропонованим нами юридичним захистом.

Отже, удосконалення адміністративно-правового захисту військово-службовців Збройних Сил України має забезпечуватися через упровадження кількох ключових засад (заходів): облік та розслідування випадків смерті або важких поранень, кожен випадок смерті, зникнення безвісти або важкого поранення військовослужбовця має бути обов'язково розслідуваний. Розслідуванням мають займатися військова прокуратура та Служба військового правопорядку (у майбутньому – військової поліції). У склад останньої мають бути введені органи досудового розслідування. Важливо забезпечити рівність прав військовослужбовців із цивільними громадянами України, виконуючи норми Конституції України, а також притягнення до відповідальності командирів, які без належної потреби віддають накази, що призводять до загибелі військовослужбовців. За кожним випадком смерті мають бути проаналізовані бойова документація, опитані свідки та командири включно до командира роти. Усе це бути сприяти належному забезпеченню військовослужбовців необхідними засобами захисту та підтримки, включаючи

сучасні безпілотні системи та роботизовані платформи. Важливим аспектом буде вдосконалення надання медичної допомоги на полі бою та вчасна евакуація поранених, а також постійне вдосконалення професійної бойової підготовки, якість якої стане першочерговою турботою командирів усіх рівнів і ключовим чинником для зменшення втрат.

По-друге, важливими є фінансові аспекти адміністративно-правового забезпечення прав поранених військовослужбовців, інвалідів війни та сімей загиблих героїв. Українські народ як основний платник податків та держава Україна загалом мають турбуватися про своїх героїв, які віддали своє життя і здоров'я за збереження української нації та їх сімей.

У такому разі ми говоримо не про гуманітарні цінності, а про конкретний інструментарій публічного адміністрування. Треба зазначити, що в умовах сьогодення сім'ї, навіть найбільш шанованих із погляду держави воїнів, які загинули в обороні України, а саме героїв України, мають відносно невеликі додаткові фінансові виплати. Їх родичам виплачується компенсація у 50-кратному розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня року. Виплата здійснюється органами соціального захисту населення через перерахування коштів на поточні рахунки в установах банків, вказані в заявах одержувачів. Грошова винагорода виплачується рівними частинами членам сім'ї, якщо її не було виплачено Герою України через його смерть [345].

Ми вважаємо, що сім'ї загиблих героїв мають щомісячно отримувати грошову винагороду Героя упродовж тривалого часу (до дати, коли б загиблому Герою виповнилось 90 років) у розмірі, який дорівнює їхній повній зарплаті за місяць, включаючи всі без винятку форми доплат і виплат (включаючи бойові), за будь-який місяць останнього перед загибеллю року, коли загальна сума грошового забезпечення була максимальна. Аналогічне грошове забезпечення мають отримувати поранені військовослужбовці до повного виздоровлення за

рахунок коштів, які виділяються з державного бюджету на утримання Міністерства оборони України. Якщо після поранення військовослужбовець отримує групу інвалідності та звільняється у відставку, йому має бути забезпечена пожиттєва грошова винагорода Героя у такому ж розмірі. Ці суми грошової допомоги мають щорічно проходити індексацію на рівень річної інфляції.

Виникає питання, де взяти кошти, і це мають бути кошти українських платників податків, міжнародні європейські допомоги (гранти) як вдячність Українському народу за те, що він рятує західну спільноту від рашистської чуми.

Як показує економічний аналіз, в умовах сьогодення в державному бюджеті України існує надлишок вільних коштів. Так, план доходів державного бюджету запланований у розмірі 1,76 трлн грн. Очікується додатково близько 100 млрд грн податкових надходжень та 600-700 млрд грн власних доходів бюджетних установ. Загальні доходи бюджету прогнозуються на рівні понад 2,64 трлн грн, що на 50% більше від початкового плану. При цьому загальні видатки держави прогнозуються на рівні 4,3-4,4 трлн грн, що на 7-10% більше від минулого року. План видатків, закладений у Законі про бюджет, становить 3,3 трлн грн, але перевиконання очікується за рахунок додаткових надходжень та зовнішнього фінансування. Тим самим очікується фіскальний розрив бюджету в розмірі 1,67 трлн грн ($41 млрд). Наприклад, до бюджету надійшло $16 млрд зовнішньої підтримки від партнерів за перше півріччя, з яких лише $1 млрд було надано як гранти. Очікується додатково $27 млрд зовнішнього фінансування до кінця року. Податкові надходження за перші 6 місяців становили 792 млрд грн, що на 142 млрд грн більше плану. Неподаткові надходження за перше півріччя становили 472 млрд грн, з яких 297 млрд грн – власні доходи бюджетних установ. Очікується сумарне зовнішнє фінансування у розмірі $46 млрд, що перевищує заплановані $41 млрд. Країни G7 затвердили

надання Україні кредиту на суму $50 млрд під заставу російських активів, перший транш якого може надійти до кінця року. Тим самим загалом бюджет України на 2024 рік демонструє значне перевиконання плану за доходами завдяки додатковим податковим надходженням і зовнішньому фінансуванню, хоча й залишається значний фіскальний розрив, який потребує подальшого залучення власних публічних фінансів [81; 228].

Також слід спростувати неправдиву інформацію, що залучені від партнерів кошти не можна використовувати на військові цілі. Так, дійсно, згідно зі статутними документами Міжнародного валютного фонду та Міжнародного банку їхні запозичення не можуть бути використані для будь-яких військових цілей. Однак позики цих міжнародних фінансових установ становлять лише 10 відсотків від загальних приходів від зовнішніх джерел фінансів [78].

Іншими словами, тільки в цьому році близько $40 млрд фінансів, які поступили (поступлять) від західних партнерів, можна використати на військові цілі в Україні, зокрема для виплат грошової винагороди героям, пораненим військовослужбовцям, інвалідам війни та сім’ям загиблих.

Отже, фінансові аспекти адміністративно-правового забезпечення прав поранених військовослужбовців, інвалідів війни та сімей загиблих героїв є важливим компонентом не тільки поваги до героїв, а також продовження непримусової мобілізації та залучення української молоді на контракт. Український народ та держава мають турбуватися про своїх героїв. Сім’ї загиблих героїв мають отримувати щомісячну грошову винагороду в розмірі, який відповідає їхній повній зарплаті за місяць, включаючи всі форми доплат і виплат. Поранені військовослужбовці мають отримувати аналогічне грошове забезпечення до повного виздоровлення. Витрати на це мають фінансуватися за рахунок коштів державного бюджету, через кошти міжнародної допомоги. Розрахунки показують, що бюджет України на 2023 рік перевиконаний більш

ніж на п’ятдесят відсотків, а на 2024 рік демонструє значне перевиконання плану за доходами, що дозволяє забезпечити необхідні виплати. Тим самим засади адміністративного забезпечення грошової винагороди для героїв, поранених військовослужбовців, інвалідів війни та сімей загиблих мають включати обов’язкові виплати за рахунок державного бюджету через міжнародну допомогу у формі щомісячної грошової винагороди героям.

Запропоновано напрямки підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення внутрішньо переміщених осіб. Зокрема розроблений проєкт Закону України «Про внесення змін і доповнень до законів України щодо забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб за рахунок гуртожитків закладів освіти, які не використовуються за призначенням» Змістом його норм є забезпечення внутрішню переміщених осіб власним житлом за рахунок переведення житлових адміністративних приміщень які формально належать до управління МОН України, хоча практично й достроково не використовуються за призначенням в освітньому та науковому процесах. Норми такого Законопроєкту пропонують передавати такі цілісні майнові комплекси або окремі будівлі в комунальну власність. Органи місцевого самоврядування (територіальні громади) після цього зобов’язані зробити в них ремонти за рахунок коштів місцевого бюджету та розподілити побудовані квартири виключно між особами, які мають статус внутрішньо переміщених осіб і практично не мають іншого житла для проживання. Паралельно до завдань МОН України було розроблено пропозиції передання енергетичних комплексів, об’єктів та відповідних енергетичних комунікацій таких майнових комплексів також на баланс комунальних органів (додаток В).

Отже, запропоновано Законопроєкт для підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення внутрішньо переміщених осіб, який передбачає передання невикористовуваних гуртожитків та інших приміщень

закладів освіти в комунальну власність. Місцеві органи самоврядування будуть зобов'язані ремонтувати ці приміщення за кошти місцевого бюджету та розподіляти їх між внутрішньо переміщеними особами, які не мають іншого житла. Також передбачено передання відповідних енергетичних комплексів і комунікацій на баланс комунальних органів.

Міжнародна політика завжди була й залишається цинічною, адже кожна держава насамперед забезпечує свої інтереси і права своїх громадян. «У нас немає вічних союзників і вічних ворогів», – зафіксовані в історії слова міністра закордонних справ Великої Британії Г. Пальмерстона 1848 року. «Наші інтереси вічні й вічний наш обов'язок дотримуватися цих інтересів». У скороченій формі ця цитата цитується як втілення холодної практичності в зовнішніх відносинах [416]. Цю тезу неодноразово повторювали політики різних держав в різні епохи [411]. І річ не в тім, що вони повторювали, треба розуміти, що фактично це є сутністю зовнішньої політики незалежних суверенних держав.

Відповідно в умовах сьогодення, коли Український народ самотужки, відповідно до людського ресурсів, захищає західні цінності та мирне життя країн-учасниць ЄС, більшість із них нам допомагають фінансово і зброєю. Аналогічно це здійснюють й інші демократичні держави – США, Велика Британія, Японія, Республіка Корея та деякі інші. Однак це не благодійність із боку урядів цих держав – це холодний розрахунок. Адже коли Україна перемагає у війні, вона залишається суб'єктом міжнародного права, стає членом НАТО та ЄС і відновлює свою територіальну цілісність. Тоді інші народи демократичних держав можуть спати спокійно. А поки росія веде війну з Україною чи після тимчасового перемир'я готується до неї, вона практично не спроможна напасти на інші держави.

Відповідно перемога України в російсько-українській війні, що розпочалася ще 2014 року, – це мирний спокій громадян (підданих усіх інших

демократичних держав, А це може статися тільки тоді, коли розвинуті демократичні держави не будуть рахуватися з претензіями тоталітарних держав, а вся світова західна спільнота буде здійснювати відбудову України. Тоді на східному кордоні України починається західний світ. Це буде потужнім наочним повчанням тоталітарним правителям не реалізовувати свої амбіції військовою силою. Це буде практичним наочним прикладом, що демократичний світ здатний за себе постояти. Тоді починає працювати демократія і права людини як провідні чинники переваги над тоталітаризмом і терором. Як тільки росія отримує поразку в Україні, вона втрачає свій вплив не тільки в світі, однак і на пострадянському просторі. Усі колишні країни, що входили до радянської й російської імперій, знайдуть собі інших стратегічних партнерів. Відповідно перемога України в російсько-українській війні – це перемога західної цивілізації загалом [237].

На початкових стадіях повномасштабного вторгнення, яке розпочалось 24 лютого 2022 року, Україна просила в західних країн зброю, «закрите небо» та фінанси. Треба відзначити, що з відставанням у два з половиною років Україна певною мірою це отримала. Так, у площині фінансової допомоги йде навіть перевиконання потреб України, зброя планово поступає (хоча як завжди в меншій кількості, в якій би це хотіли командири на полі бою), в Україні все більше з’являється сучасних комплексів протиповітряної та протиракетної оборони. Західні джерела стверджують що Україні вже передали кілька західних винищувачів F16 [90].

Однак, за повідомленням французьких медіа, Україна стикається з труднощами в мобілізації додаткових військ через кілька ключових чинників. По-перше, патріотичний імпульс перших днів війни значно знизився. Після двох років війни початковий ентузіазм, який збільшив чисельність армії з 260 000 до 700 000 осіб, зменшився через масштаб військових втрат і відсутність суттєвих

успіхів на фронті в останній час. Президент В. Зеленський у лютому оцінив втрати української армії у 31 тисячу осіб, тоді як New York Times повідомляв про 70 тисяч убитих і 120 тисяч поранених. По-друге, багато військовозобов'язаних українців не готові провести місяці в окопах. Через значні військові втрати та патову ситуацію на лінії фронту бажання вступати до лав армії зменшилося. Також уряд і парламент повільно реагують на потреба подальшої мобілізації. Хоча військове командування та політичне керівництво визнають імператив мобілізації, ухвалення рішень затягується через політичні вагання і складність питання. Французькими кореспондентами робиться невтішний висновок, що відсутність достатньої кількості нових військових кадрів значно ускладнює здатність України утримувати свої позиції та продовжувати наступальні операції. Недостатність новобранців стала очевидною наприкінці літа 2023 року, коли більшість бригад на східному фронті втратили можливість ефективно продовжувати бойові дії [430].

Більш науковий аналіз цієї проблеми здійснили аналітики Стокгольмського центру східноєвропейських дослідження Ю. Каздобіна та Я. Хеденског, які доводять, що Україна стикається з численними проблемами в мобілізації нових військовослужбовців через кілька ключових причин: по-перше, це недостатність мобілізаційної інфраструктури (хоча Україна намагалася реформувати систему мобілізації напередодні війни, зміни були недостатніми і не були вчасно впроваджені для задоволення потреб військового часу. Недостатня підготовка та організація мобілізаційного процесу створюють значні труднощі); по-друге, цестрах перед поганим командуванням та недоліками в тренуванняхвійськовозобов'язаних (мобілізація стримується побоюваннями щодо відсутності належного тренування та можливості опинитися під керівництвом недосвідчених або корумпованих командирів. Це суттєво знижує бажання потенційних рекрутів приєднуватися до армії); по-

третє, корупція серед мобілізаційних чиновників, як і ухилення від військової служби, є широко розповсюдженими явищами (багато людей намагаються уникнути мобілізації через підкуп або незаконний виїзд із країни); по-четверте, нова мобілізаційна система не вирішує питання демобілізації для сотень тисяч українців, які служать від початку повномасштабного російського вторгнення; по-п’яте, середній вік українських військових зростає, що негативно впливає на їхню здатність виконувати бойові завдання (армія потребує молодших військовослужбовців, які фізично краще підготовлені); по-шосте, російська пропаганда активно працює над тим, щоб посіяти страхи та сумніви серед українців щодо мобілізації. Вона намагається розколоти українське суспільство, стверджуючи, що мобілізація стосується лише певних соціальних груп, або що військовослужбовців відправляють на фронт без належного тренування та обладнання. Саме ці чинники разом, на думку експертів, призводять до складнощів у залученні нових військовослужбовців і створюють значні перешкоди для ефективної мобілізації в умовах триваючої війни [408].

На наш погляд, можливості примусової мобілізації в Україні обмежені. При цьому ми в жодному випадку не заперечуємо інститут мобілізації осіб, які здатні виконати свій конституційний обов’язок стосовно того, що «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов’язком громадян України». Ми розділяємо категорії «обов’язкової мобілізації», яка визначена ст. 65 Конституції України, та «примусової мобілізації», яка є протиправною, навіть незаконною, адже не прописана в жодному законі України. А як відомо, посадові особи органів виконавчої влади, якими є працівники територіальних центрів соціального захисту та комплектування Міністерства оборони України, можуть діяти виключно в порядок і спосіб, передбачений Конституцією і Законами України. Так, за пошуковим запитом на офіційному сайті Верховної Ради України

«Законодавство» за ключовим словосполученням «примусова мобілізація» висвічується тільки один підзаконних нормативно-правовий акт – постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2005 року № 990 «Про затвердження Порядку відшкодування вартості примусово відчуженого майна у власника під час мобілізації в умовах воєнного стану», яка звісно не надає жодних повноважень із питань примусової мобілізації працівникам територіальних центрів соціального захисту та комплектування Міністерства оборони України [254].

Римський мислитель-юрист М. Цицерон і шотландський філософ-емпірист Д. Г'юм хоча й мають різні погляди на природу права й держави, сходяться в тому, що державний примус є необхідною умовою для підтримання правопорядку. М. Цицерон наголошує на важливості узгодженості законів із природним правом і моральною справедливістю, а Д. Г'юм підкреслює реалістичну потребу примусу через людську схильність керуватися власними інтересами, таким чином, обидва мислителі вбачають у державному примусі засіб для утвердження закону, однак наголошують, що його легітимність залежить від відповідності принципам справедливості [380].

Отже, згідно з науковими положеннями М. Цицерона і Д. Г'юма державний примус є невід'ємною характеристикою норми права та необхідною ознакою держави для забезпечення правопорядку. Проте легітимність такого примусу залежить від його узгодженості з принципами справедливості. Примус має бути спрямований не лише на забезпечення дотримання закону, але й на те, щоб закон сам по собі був морально обґрунтованим і переконливим. Така рівновага між примусом і справедливістю є ключовою умовою для збереження легітимності державних рішень і правових норм.

Отже, на наш погляд, примусова мобілізація є протизаконною – як така, що не передбачена українським законодавством, протиправна – як така, що не

відповідає вимогам природного права, втіленого в статті 3 Конституції України, та психологічно не обґрунтованою. Адже мудрий Український народ завжди знайде підстави уникнути примусової мобілізації. Однак при цьому наживаються деякі ділки від влади [17].

На наш погляд, і не претендуючи на істину в останній інстанції, «обов'язкова мобілізація» – це залучення військовозобов'язаних громадян України до служби у Збройних силах, інших силах безпеки й оборони України відповідно до чинних норм законодавства з дотриманням засад справедливості, без застосування засобів фізичного і психологічного примусу; «примусова мобілізації» – це намагання залучення військовозобов'язаних громадян України до служби у Збройних силах, інших силах безпеки й оборони України з порушенням чинних норм законодавства або без дотриманням засад справедливості й із застосуванням засобів фізичного і психологічного примусу.

Одночасно треба підкреслити, що добровольців, а також тих, хто має бажання служити в українському війську за контрактом, залишилось не так і багато. Україна є дійсно демократична правова держава, у якій громадяни мають повне уявлення, що найвищою цінністю української держави є людина, її життя і здоров'я. Вони знають, як цю к норму прямої дії Конституції України можна відстоювати через розвинуту незалежну систему адвокатури (захисників). Відповідно залучити у примусовий спосіб громадян України, які категорично не бажають служити у війську, однак за законом зобов'язані, це стає все важче, точніше сказати – практично неможливо. Це марне витрачання публічного ресурсу та публічних фінансів.

Вирішення цього виклику є можливим завдяки вдосконаленню системи стимулювання до добровільного залучення молоді на службу у Збройних силах, інших силах оборони України через застосування позитивних засобів переконання, стимулювання й заохочення. Тому потрібно залучати до ведення

бойових дій нехай обмеженого, однак кваліфікованого військового потенціалу західних держав.

Історичний досвід учить як Україну, так і Польщу чи Туреччину, що тільки тоді ми перемагали московитів, коли воювали разом у складі коаліцій західних держав. Це, наприклад, переможна Конотопська битва 1659 р. українського та кримського війська над московською державою [48], перемога у Кримській війні коаліції держав у складі Великої Британії, Франції, Османської імперії та Сардинського королівства над російською імперією [134], «Диво на Віслі» (1920 р.) як вирішальна перемога польського війська за допомогою українських військ над червоному армією [62]. І навпаки, надзвичайно мужня Українська повстанська армія, яка понад 10 років (1942 – 1956 рр.) боролася за незалежність відновленої Української держави (1941 року), але програла військову боротьбу, адже опиралася виключно на власні сили. При тому що польське суспільство та військо було не боці українців [41; 363].

Отже, на наш погляд, не виникає жодних сумнівів, що на новітньому етапі російсько-української війни, який розпочався 24 лютого 2024 року, українському народу самостійно перемогти буде занадто жертовно. Принцип на початку повномасштабного вторгнення «дайте нам зброю, інше ми зробимо для перемоги самі» треба замінити на *збережемо західні демократичні цінності разом зі зброєю в руках* (курсив наш – О.М.). Для практичної зміни парадигми ведення війни потрібно Українському Уряду здійснити низку медійних адміністративних і міжнародних заходів.

Висновки до розділу 4

1. Зроблено висновок, що російські окупаційні війська в Україні грубо порушують принципи та норми, визначені Четвертим Гаазьким додатковим протоколом від 1977 року до Женевських конвенцій. Кількість і обсяги цілеспрямовано зруйнованих і пошкоджених об'єктів цивільної інфраструктури свідчать про серйозні порушення міжнародних гуманітарних норм та прав людини під час російсько-української війни в Україні. Напади на цивільні населені пункти, інфраструктуру, освітні й медичні заклади, а також об'єкти економічної сфери, сектору вітчизняного господарювання призвели до значного загального економічного збитку для України. Втрати охоплюють різні сфери, включаючи житловий фонд, транспорт, енергетику, сільське господарство та інші. Ці дії російських військ вказують на систематичне порушення принципів міжнародного гуманітарного права, зокрема заборони невибіркових атак на цивільні об'єкти. Це має важкі негативні наслідки для життя, здоров'я, безпеки громадян та благополуччя цивільного населення, а також порушує принципи захисту цивільних осіб та їхніх прав в умовах воєнного конфлікту. З урахуванням вищезгаданого інформаційного контексту зроблено висновок про потребу активного (агресивного) публічного адміністрування Міністерством закордонних справ України стосовно активізації міжнародного втручання та вжиття конкретних заходів для підвищення ефективності вже застосованих санкцій, припинення агресії та відновлення міжнародної безпеки в Україні.

2. Узагальнено на прикладах Маріуполя, Ірпеня, Бучі, Гостомеля, що російські війська системно порушують принципи міжнародного гуманітарного права, зокрема заборону невибіркового або неправомірного ведення воєнних дій, що призводить до великої кількості жертв серед цивільного населення. Опис подій свідчить про серйозні порушення прав людини та вчинення воєнних

злочинів і злочинів проти людяності. Основними чинниками порушень міжнародних стандартів у цьому контексті є атаки на цивільні об'єкти, коли російські війська обстрілюють та атакують мирні об'єкти, такі як лікарні, театри, спорткомплекси та інші місця, де перебувають цивільні особи; здійснюють блокаду та обмеження доступу, шляхів підвозу продуктів та інших ресурсів, створюючи гуманітарну кризу та обмежуючи доступ до необхідних засобів існування мешканцям. Руйнування інфраструктури через знищення електроенергії, водопостачання, транспортної і комунікаційної інфраструктури призводить до блекаутів і наближення загальної енергетичної та інфраструктурної катастрофи. Атаки на цивільне населення, включаючи жінок, дітей та представників вразливих груп, свідчать про безпорадність російських окупантів на болі бою та скоєння ними воєнних злочинів і злочинів проти цивільної людяності. Порушення норм міжнародного гуманітарного права призводить до знищення житлових кварталів (як правило, разом із мешканцями), навмисного завдання шкоди мирному населенню, що є підтвердженням незаконного використання силових засобів. Убивство та погрози життю виявляються, коли військовослужбовці російських окупаційних сил здійснюють вбивство цивільних осіб, включаючи жінок та дітей. Ураховуючи це, важливо визначити конкретних виконавців злочинів, які організовують вищенаведені злочини, – військово-політичне керівництво росії, та вжити відповідних заходів для припинення порушень міжнародних гуманітарних стандартів і забезпечення відповідальності за вчинені злочини. Також ці факти вимагають активного публічного адміністрування публічними адміністративними органами, які відповідають за міжнародну співпрацю для забезпечення захисту прав та безпеки мирного населення в умовах російсько-української війни.

3. Узагальнено, що, незважаючи на те, що Додатковий протокол II до Женевських конвенцій визначає заходи для захисту цивільних осіб та інших осіб, які не беруть участі у військових діях, російські окупанти порушують ці засади, використовуючи обстріли та атаки проти мирного населення. Під такі обстріли потрапляють і цивільні особи з мандатом міжнародних організацій, включаючи місію ООН та неурядових організацій, що працюють із метою надання гуманітарної допомоги нужденним. Такі дії російських окупантів становлять порушення Женевських конвенцій з питань захисту жертв міжнародних невійськових конфліктів.

4. Доведено, що російські терористи грубо порушують Женевську конвенцію I про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях та Женевську конвенції III, яка спрямована на поліпшення долі військовополонених у війнах та військових конфліктах. Невиконання російськими окупантами цих зобов'язань – утримання військовополонених у невідповідних умовах та застосування жорстоких тортур – є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права. III Конвенція зокрема визначає права й обов'язки сторін війни стосовно обходження з військовополоненими, гарантуючи їм гуманне та гідне поводження. Основні положення включають позначення військовополонених, гуманне та справедливе поводження, право на особисту гігієну, медичний захист, обмін кореспонденцією та повернення на територію рідної країни після закінчення конфлікту. Ці положення встановлюють правовий фреймворк для захисту та справедливого ставлення до військовополонених під час воєн. Доведено, що російські окупанти вчинили і подовжують вчиняти тяжкі злочини проти порядку та гуманності, піддавши українських військовополонених нелюдському поводженню та систематичним тортурам. Ці дії є неприпустимими та вимагають як невідкладного, так і послідовного наполегливого публічного адміністрування щодо виявлення,

фіксації (персоналізації), припинення засобами українських розвідувальних органів та міжнародного права конкретних порушень і створення умов для притягнення винних у цьому осіб до кримінальної відповідальності на національному чи міжнародному рівнях.

5. Актуалізовано засади захисту поранених, хворих морських військовополонених у війні на морі, які визначені Женевською Конвенцією II, що була ухвалена 1949 року. Вона регулює положення поранених, хворих морських військовополонених у війні на морі та в міжнародних збройних конфліктах. Основні аспекти включають надання належної медичної допомоги, чітке позначення медичного персоналу та поранених, захист морських військовополонених і заборону атак на транспортні засоби з пораненими та хворими. Мета Конвенції – забезпечення гідного та гуманного поводження під час війни на морі. Зроблено висновок, що в російсько-українській війні періоду повномасштабного вторгнення норми аналізованої концепції практично є єдиними, які не порушуються російськими терористами. Однак не зі своєї волі, а виходячи з того, що Україна успішно застосовує проти російської флотилії, залишки якої ще залишаються в морській акваторії Чорного й Азовського морів, нову доктрину військового мистецтва (стратегію та тактику) малих безпілотних москітних катерів (дронів). Це дало можливість українським військовим морякам безпосередньо не брати участь в морських боях. Морські битви з українського боку стали повністю дистанційними.

6. Виявлено й узагальнено, що Конвенція ООН про права дитини, ухвалена 1989 року, має надавати можливість усебічного захисту прав дітей, зокрема в умовах війни та воєнних конфліктів. Вона забороняє використання дітей у військових діях, визначає вікові межі та засади гуманітарного захисту дітей під час конфліктів, забезпечуючи повне дотримання їхніх прав та гідного ставлення. Проте визначено грубі порушення її положень російськими

окупантами, насамперед це вбивство дітей у результаті невибіркових бомбардувань населених пунктів, їх депортація в росію та примусове усиновлення російськими сім'ями, що переповнює чашу терпіння не тільки вітчизняної, але й світової спільноти. Саме за порушення цих норм в інтерпретації Римського статуту Міжнародний кримінальний судовий видав перший ордер на арешт російського диктатора.

7. З'ясовано, що засади відновлення України під час російського терористичного вторгнення, відомі як «принципи Лугано», були визначені на міжнародній конференції, що відбулася 4–5 липня 2022 року в місті Лугано (Швейцарія). Ці засади є основоположними принципами, що спрямовують відновлення порушених прав і інтересів фізичних та юридичних осіб, які постраждали від російської агресії. Ці принципи визначають загальний напрямок та цінності, які керують процесом відновлення України під час війни та після повномасштабного російського терористичного вторгнення в Україну. Підкреслено, що вітчизняні адміністративні органи, які здійснюють запобігання корупції, та правоохоронні органи для боротьби з корупцією мають зробити все можливе, щоб корупція в Україні була мінімізована.

8. Актуалізовано, що російські терористичні групи, організовані російською владою, в Африці систематично порушують міжнародне гуманітарне право, вчиняючи важкі злочини, такі як масові вбивства, захоплення, викрадення людей, використання заборонених методів ведення війни та інші форми жорстокості. Це становить серйозну загрозу для безпеки та гідності мирних жителів. Вітчизняні адміністративні органи, які здійснюють міжнародну діяльність, не мають залишатися осторонь цього, адже російські найманці дрейфують між африканським та українським полем бойових дій. Ця публічна адміністрація України має активно підтримувати та засуджувати діяння їх «союзників», уживати заходів для відстеження та документування

порушення ними прав людини, а також стимулювати заходи, щоб російські військові злочинці постали перед Міжнародним кримінальним чи національними судами згідно з принципом універсальної юрисдикції. Зроблено висновок, що публічне адміністрування в цьому напрямку є не тільки вагомим чинником забезпечення дотримання міжнародних норм і принципів гуманітарного права та збереження безпеки й гідності людей в умовах збройних конфліктів в Африці, а й таким, що прямо впливає на деякі локальні операції російських найманців в Україні.

9. Визначено, що публічне адміністрування, спрямоване на фіксацію та аналіз атак на цивільну інфраструктуру, відіграє ключову роль у забезпеченні поновлення та запобіганні порушенням прав громадян під час військових конфліктів та війн. Для ефективного виявлення й аналізу атак на цивільні об’єкти потрібно створити та підтримувати спеціальні органи цивільного захисту, вести активну співпрацю із правоохоронними органами, систематично фіксувати факти використання заборонених видів зброї та відстежувати атаки на об’єкти соціальної інфраструктури та враження житлових секторів. Доведено, що забезпечення ефективного публічного адміністрування прав громадян в умовах російсько-української війни вимагає систематичного збору доказів і документування порушень міжнародного гуманітарного права, що будуть доказами для притягнення конкретних осіб, які підозрюються в учиненні злочинів проти людяності та воєнних злочинів, до юридичної відповідальності.

10. З’ясовано, що ідентифікація осіб і перевірка документів є важливим інструментом публічного адміністрування в умовах російсько-української війни. Цей процес відіграє вагому роль у протидії російській агентурі та виявленні осіб, причетних до скоєння кримінальних правопорушень, зокрема воєнних злочинів. Стабілізаційні заходи, зокрема ідентифікація та перевірка документів, спрямовані на виявлення недостовірної інформації та фальшивих

документів, потрібні для виявлення громадян України, які підозрюються в учиненні кримінальних правопорушень, насамперед злочинів проти основ національні безпеки – посягання та територіальну цілісність і недоторканність України, державній зраді та колабораційній діяльності. Перевірка здійснюється через технічну експертизу та глибокий аналіз біографій та історій діяльності (перебування на тимчасово окупованій території) таких осіб. Для ефективної ідентифікації та перевірки можуть використовуватися поглиблений аналіз спільно із правозахисними організаціями, взаємодія з експертами та дослідницькими центрами, а також використання інформації із соціальних мереж і підтримка розслідувань, ініційованих громадськістю.

11. Доведено, що протидія обходу санкцій російською федерацією є найважливішою складовою публічного адміністрування для забезпечення прав громадян в умовах затяжної на виснаження російсько-української війни, адже саме завдяки обходу санкцій російський уряд продовжує отримувати мільярди доларів надприбутків і фінансувати ними війну. Російський військово-промисловий комплекс завдяки обходу санкцій зберігає можливість і навіть нарощує виробництво високоточної зброї, яка використовує західну електроніку. Заходи, такі як розвиток інформаційно-аналітичних систем, міжнародне співробітництво, створення ефективних механізмів верифікації, залучення громадянського суспільства та застосування правових інструментів, можуть сприяти виявленню та запобіганню обходу санкцій. Важливою також є ефективна комунікація та прозорість для підвищення свідомості громадськості країн-партнерів та «нейтральних» держав.

12. З’ясовано, що як національний, так і міжнародний досвід підтверджує: електронне врядування в умовах російсько-української війни відіграє ключову роль у забезпеченні прав громадян через підвищення в рази ефективності публічного адміністрування. Зокрема, використання електронного врядування з

відкритим кодом сприяє транспарентності, цифровому архівуванню доказів, використанню публічних джерел та активній участі громадян у процесах управління. Це робить можливим полегшення доступу до інформації, швидку реакцію на порушення та залучення громадян до управлінських рішень. Одночасно доведено, що цифрова безпека як інструмент публічного адміністрування відіграє важливу роль у забезпеченні прав громадян в умовах російсько-української війни. Запобігання використанню російських технологій для відстеження та злому, шифрування конфіденційної інформації, моніторинг кіберзагроз, розроблення інструментів для перевірки автентичності контенту та проведення освітніх заходів щодо кібербезпеки – це важливі заходи для забезпечення безпеки в онлайн-середовищі та боротьби з російською пропагандою.

13. Виявлено й узагальнено, що особливостями децентралізованого та централізованого публічного адміністрування в Ізраїлі є те, що при скоєнні збройної агресії визначаються високий рівень мобілізації та ефективність системи захисту на місцевому рівнях. У контексті неочікуваної збройної терористичної агресії мілітаризована та військова публічна адміністрація Ізраїлю виявляє негайні самостійні та організовані дії. Ізраїльське суспільство володіє системою добровільної та самостійної мобілізації, що включає активну участь громадян у захисті своїх територій. Це дозволяє місцевим жителям швидко реагувати та брати участь у захисті населених пунктів, у яких вони безпосередньо проживають. Доведено, що в Ізраїлі на першому етапі військової агресії, без розпорядження уряду, громадяни можуть самостійно мобілізуватися та здійснювати оборону населеного пункту, де вони проживають. Далі, на другому етапі, місцева публічна адміністрація, правоохоронні органи та армія вживають організованих заходів для ліквідації терористичної загрози. На третьому етапі антитерористичні підрозділи розпочинають швидке реагування,

а військово-політичне керівництво задіює військово-повітряні та наземні сили для відновлення контролю й захисту населення. При цьому важливою є інформаційний компонент, коли влада повідомляє цивільне населення про поточну ситуацію та надає інструкції для забезпечення безпеки громадян, включаючи й цивільних осіб супротивника.

14. Підкреслено, що використання ізраїльського досвіду для мобілізації молоді в Україні може бути успішним, якщо будуть стимульовані такі чинники: посилення української ідентичності та патріотизму через освітню діяльність та розвиток українського інформаційного простору; забезпечення переконаності молоді, що держава та суспільство гідно ставляться до учасників військової служби, надаючи належну підтримку та вшановуючи їх; підтримка громадських ініціатив та організацій, що сприяють цінностям та ідеалам, важливим для оборони України; створення програм і можливостей для особистого та професійного розвитку в армії й після звільнення, зокрема залучення до публічної служби тих, хто воював та/або має бойові поранення. Забезпечення цих чинників може сприяти ефективній мобілізації та підготовці молоді до важливої ролі в обороні країни в умовах російсько-української війни.

15. З’ясовано, що на початку 1990-х років Соціалістична Федеративна Республіка Югославія стала ареною важливих політичних та етнічних конфліктів, що призвели до розпаду країни та спричинили серію військових конфліктів і війн між колишніми союзними республіками та етнічними утвореннями. Ці події, що розгорнулися в регіоні, призвели до трагічних наслідків: понад 100 000 людей було вбито, а два мільйони осіб втратили свої домівки, ставши біженцями. Важливим аспектом у контексті цих подій є підкреслення відповідальності держави за злочини, вчинені її представниками в ході військових конфліктів. 1993 року Організація Об’єднаних Націй створила Міжнародний трибунал для колишньої Югославії з метою проведення

розслідувань і притягнення до відповідальності тих, хто скоював військові злочини та порушення прав людини під час конфліктів на території колишньої Югославії. Міжнародний трибунал визначив та притягнув до відповідальності понад 160 осіб, включаючи глав держав і високопосадовців, за їхню участь у вчиненні злочинів. Робота цього трибуналу визначила стандарти судового переслідування для майбутніх випадків військових злочинів і наголосила на потребі притягнення до відповідальності тих, хто винен у порушеннях міжнародного гуманітарного права. Такий підхід сприяв установленню правопорядку, відновленню правосуддя та запобіганню подібним трагедіям у майбутньому.

16. У червні 1991 року Словенія та Хорватія вийшли зі складу Югославії. Вихід Словенії пройшов відносно безкровно, але Хорватія стикнулася з агресією сербських сил та етнічними конфліктами. Сербська меншина в Хорватії ігнорувала нову владу, викликаючи конфлікт. Хорватські серби, підтримані югославською армією та Сербією, оголосили незалежну сербську державу та намагались відторгнути частину території Хорватії. Військовий конфлікт призвів до етнічної чистки та руйнування міст Дубровника та Вуковара. У відповідь на це Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії встановив принципи індивідуальної відповідальності за злочини в межах міжнародного права. Рішення трибуналу відіграло важливу роль у встановленні правосуддя та визнанні злочинів, скоєних у колишній союзній республіці Югославія.

17. Військовий конфлікт у Боснії та Герцеговині під час розпаду Югославії став найсмертоноснішим. Це було спричинено стратегічним положенням республіки та намаганнями Сербії отримати контроль над її територією. Референдум у березні 1992 року та подальше повстання сербів і відповідь на нього хорватів призвели до тривалого конфлікту та злочинів проти людяності.

Міжнародний кримінальний трибунал переслідував осіб будь-якого етнічного походження за злочини, скоєні під час конфлікту. Його вироки підкреслили принцип неупередженості та важливість дотримання стандартів міжнародного гуманітарного права. Уведення принципу відповідальності командування було значущим для судового переслідування військових та політичних лідерів. Загалом конфлікти в Югославії в 1990-х роках призвели до важких людських трагедій та значущих змін у міжнародному правосудді, і Міжнародний кримінальний трибунал відіграв важливу роль у приведенні винних до юридичної відповідальності.

18. Створення Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії 1993 року отримало підтримку ООН, включаючи голосування представника російської федерації. Проте з часом відносини між росією та трибуналом стали напруженими. Російські політики необґрунтовано висловлювали звинувачення у застосуванні подвійних стандартів, зокрема у справах С. Мілошевича та Р. Караджича. Проте Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославією успішно виконав свою місію, притягнувши до кримінальної відповідальності високопосадовців агресорських країн за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, включаючи президента Сербії. На жаль, на сьогодні подібний процес відносно осіб, які підозрюються у скоєнні воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду щодо українського народу, практично не можливий, оскільки країна-агресорка росія є постійним членом Ради Безпеки ООН.

19. Узагальнено, що внаслідок війн і збройних конфліктів, спричинених російським вторгненням, у Грузії зареєстровано значну кількість внутрішньо переміщених осіб, які постраждали від військових дій. Досвід грузинських адміністративних органів у захисті прав таких осіб є важливим і корисним для України. Парламент та уряд Грузії ухвалили низку законодавчих актів,

включаючи закони та державні стратегії, спрямовані на захист прав переміщених осіб та їх інтеграцію в суспільство в нових адміністративно-територіальних одиницях. Ці заходи враховували міжнародні рекомендації та потреби нужденного населення. Міжнародна спільнота, зокрема через засідання Ради Безпеки ООН, брала активну участь у спробах урегулювання ситуації після ескалації кожного нового збройного конфлікту. Однак, незважаючи на досягнуті домовленості, ситуація залишалася складною через невиконання росією взятих на себе зобов'язань.

20. Проблема переміщення населення з окупованих територій Грузії стала серйозним соціально-правовим викликом, спричиненим військовими діями російських окупаційних сил, що охопили понад п'яту частину території країни. Грузинська влада оперативно реагувала на цю кризу, впроваджуючи заходи для захисту прав тимчасово переміщених осіб. Служба правової допомоги відіграла важливу роль у цьому процесі, забезпечуючи безкоштовні юридичні консультації для внутрішньо переміщених осіб, включаючи малозабезпечених громадян, які мали можливість отримувати юридичну допомогу як особисто, так і дистанційно. Законодавча база, зокрема Закон Грузії «Про внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій Грузії», чітко визначає критерії надання статусу й механізми захисту прав під час періоду переміщення. Заборонено будь-яку дискримінацію на підставі раси, мови, віросповідання чи інших ознак. Особливий статус надається тим особам, які змушені залишити своє постійне місце проживання через загрозу окупації, військової агресії або грубого порушення їхніх прав. Розгляд заяв на отримання такого статусу здійснює Міністерство у справах внутрішньо переміщених осіб Грузії та його регіональні представництва.

21. Узагальнено, що Грузія в період 2008 – 2013 рр. успішно вирішувала проблему житлового обслуговування внутрішньо переміщених осіб, надаючи

зокрема наочний приклад для України. Легісляція та прийняті на їх основі адміністративно-правові заходи в Грузії були спрямовані на забезпечення житла тимчасово переміщеним особам та на їхню соціальну інтеграцію на нових територіях, контрольованих урядом Грузії. Законодавство передбачало тривале проживання для переселенців та гарантувало їхню безпеку й санітарні умови. Державні й міжнародні кошти використовувались для реконструкції, будівництва житла та стимулювання переселення в регіони, що активно розвиваються. Ці заходи сприяли стабілізації та інтеграції переміщеного населення, що є ефективним вирішенням проблем щодо проживання в умовах війни (військового конфлікту) та вимушеного залишення своїх історичних помешкань. Підкреслено, що, на жаль, політична сила, яка зараз перебуває при владі в Грузії, активно зближується зі своїм окупантом – росією. Питання забезпечення прав тимчасово переміщених осіб та й самого повернення тимчасово окупованих територій перестали бути для чинного уряду Грузії пріоритетними.

22. Доведено, що публічне адміністрування з фіксування й невідкладного реагування рятівників та інших адміністративних органів на терористичні атаки по житлових масивам та цивільній інфраструктурі відіграє важливу роль у забезпеченні поновлення порушених прав громадян в умовах російсько-української війни. Для невідкладної та ефективно фіксації атак на цивільні об’єкти запропоновано вживати низку заходів щодо створення додаткових та підтримки чинних спеціальних органів цивільного захисту, які відповідають за реагування на атаки, та адміністративних органів щодо фіксування їх наслідків. Ці адміністративні органи мають бути забезпечені належними засобами, ресурсами, а їх співробітники матимуть навички для невідкладного надання допомоги постраждалим, виявлення та нейтралізації вибухонебезпечних речей і документування залишків ракет та інших засобів вбивства як доказів вбивства

(поранення) російськими окупантами некомбатантів. Активна співпраця адміністративних органів зі слідчими та правоохоронними органами для ефективного збору свідчень активістів, місцевих жителів і перевірки відеороликів забезпечить своєчасний і повний збір достовірних доказів про навмисні та кваліфіковані як військові злочини кримінальні правопорушення. Це стосується й загалом фіксації доказів (ознак) військово-політичної стратегії про знищення за їх політичним та військовими рішеннями цивільної інфраструктури в Україні та окремих районах Курській області, яка тимчасово контролюється Збройними Силами України. Тобто це виявлення та документування ознак будь-якої навмисної військової стратегії, спрямованої на знищення цивільної інфраструктури, враження житлових районів та депортації громадян України з тимчасово окупованих території України; відстеження збройних атак на об'єкти соціальної значущості через моніторинг і фіксацію повітряних та наземних ударів по лікарнях, школах, ринках та інших об'єктах соціальної значущості, які призводять до вбивства та поранення мирних жителів.

23. Зроблено висновок, що ідентифікація осіб, зокрема через перевірку документів, є ключовим інструментом публічного адміністрування для захисту прав громадян в умовах російсько-української війни. Цей процес має вирішальне значення в протидії російській агентурі та виявленні осіб, які можуть бути причетні до кримінальних правопорушень, терористичних актів чи інших правопорушень. Стабілізаційні заходи, що включають ідентифікацію та перевірку документів, спрямовані на виявлення фальшивих документів та неправдивої інформації, які можуть використовуватися для введення в оману національних адміністративних і правоохоронних органів або для приховування скоєних правопорушень. Така перевірка вимагає не лише технічної експертизи документів, але й детального аналізу біографічних даних і діяльності осіб, які

перебували на тимчасово окупованих територіях чи перетинають лінію зіткнення. Для ефективної ідентифікації та перевірки варто залучати методи поглибленого аналізу даних та документів у співпраці з місцевими правозахисними організаціями, що можуть надати додаткові відомості та експертну підтримку; взаємодіяти з дослідницькими центрами та експертами для обміну інформацією і аналітичними даними; використовувати дані з соціальних мереж для аналізу зв'язків осіб, які потребують ретельної перевірки; застосовувати результати журналістських і громадських розслідувань для отримання корисних підказок та висновків.

24. Доведено, що протидія обходу санкцій є одним із ключових напрямків публічного адміністрування, спрямованого на досягнення перемоги українського народу в умовах затяжної фази російсько-української війни на виснаження. Світовий досвід демонструє, що для ефективного публічного адміністрування в цьому напрямі необхідно запроваджувати заходи розвитку інформаційно-аналітичних систем через забезпечення доступу до різних джерел даних і використання аналітичних інструментів для виявлення та аналізу документів, пов'язаних із кінцевими бенефіціарами серед підсанкційних російських осіб. Розвиток цифрових платформ і фінансових алгоритмів моніторингу із залученням штучного інтелекту дозволить значно підвищити ефективність виявлення схем обходу міжнародних санкцій. Проте зроблено висновок, що українські фінансові адміністративні органи не повною мірою виконують цю функцію, помилково покладаючись на зусилля міжнародних партнерів і зарубіжних держав.

25. З'ясовано, що міжнародне співробітництво, як взаємодія з іншими країнами та міжнародними організаціями для обміну інформацією та координації заходів, дозволяє краще виявляти та припиняти обхід санкцій. Підкреслено, що адміністративна діяльність в аналізованій сфері має бути не

просто активна – вона має бути агресивна. Наведено такий приклад: маючи практичний дистанційний контроль (завдяки морським бойовим безпілотникам) за рухом підсанкційних російських товарів в акваторії Чорного моря, Україна вже зараз може повністю припинити порушення міжнародних і національних санкцій через цю морську акваторію. Проте, зважаючи на наших міжнародних партнерів, не ризикує це здійснити всупереч їх волі. Повторно підкреслено на основі досвіду Ізраїлю, що союзників треба поважати, їм треба дякувати та допомагати у важких умовах, однак коли на терезах стоїть життя своїх громадян і національна безпека держави, треба рішуче діяти, не звертаючи увагу на будь-яку зарубіжну, навіть найбільш авторитетну і впливову думку.

26. Створення ефективних механізмів верифікації, зокрема розроблення та впровадження механізмів перевірки документів і власників компаній, які порушують санаційний режим, може включати в себе створення баз даних і реєстрів, що доступні для публічності, а також регулярне оновлення цієї інформації; залучення громадянського суспільства, незалежних журналістів та громадських розслідувачів та активістів для моніторингу та розкриття випадків обходу санкцій. Адже вітчизняна, національна й міжнародна громадськість може виконувати роль важливого контрольного механізму щодо порушень санкційного режиму. Застосування безпосередньо правових інструментів для фінансового, організаційного та фізичного покарання тих, хто порушує санкції, є невід’ємною складовою адміністративно-правового механізму в аналізованій сфері. Ефективна комунікація, забезпечення прозорості та активної взаємодії з громадськістю мають посилити усвідомлення громадянами третіх держава (так званих нейтральних, насамперед Індії) реалій ситуації, ризиків обходу санкцій та здійснення заходів для їх запобігання. Загалом зроблено висновок, що без підвищення ефективності застосування вітчизняних, національних та міжнародних санкцій Українському народу перемогти в російсько-українській

війни буде дуже жертовно. Це складне комплексне завдання є одним із головних для досягнення перемоги.

27. Удосконалено наукові положення щодо певних аспектів використання міжнародного досліду в національному електронному врядуванні, що може бути здійснено на основі відкритого коду й в умовах обмежень воєнного стану. Адже він постає як ефективний інструмент під час російсько-української війни для підвищення прозорості та ефективності виконавчої влади, забезпечення доступу громадян до важливої інформації та залучення їх до контролювання влади. Одночасно в тих випадках, які стосуються військової та державної таємниці, прорахунки в цифровій безпеці, неналежне запобігання зловмисним діям російських і північнокорейських хакерів під парасолькою їхніх спеціальних розвідувальних служб, це може підривати інформаційну безпеку України та грубо порушити права її громадян. Отже, адміністративним органам та спеціальним вітчизняним службам без застосування безпечних технологій шифрування та моніторингу кіберзагроз, спрямованих на захист конфіденційних даних і протидію впливу фейкових новин на свідомість та активність громадян, під час російсько-української війни не можна обійтися.

28. Доведено, що відповідно до досвіду Ізраїлю процес мобілізації в Україні можна ефективно вибудувати через цілеспрямоване стимулювання адміністративними структурами значущих для Українського народу публічних чинників. Зокрема, важливо зміцнювати українську національну ідентичність і глибоко закладений патріотизм через масштабну освітню діяльність і всебічне виховання, а також через стимулювання динамічного розвитку українського інформаційного медіапростору. Молодь, яка усвідомлено пов’язує своє майбутнє зі Збройними Силами України, має бути впевнена, що держава й суспільство цілком забезпечать їй гідні умови під час військової служби, нададуть належну підтримку в разі поранень і навічно вшанують у випадку

героїчної загибелі. Водночас держава має активно заохочувати й підтримувати громадські ініціативи й організації, що поширюють надважливі для оборони України цінності та ідеали. Не менш важливим є створення програм розвитку для особистого і професійного зростання в армії, а також після звільнення з неї. Особливо актуальним це є в контексті російсько-української війни стосовно того, що в перші роки після її завершення до публічної служби (у законодавчій, виконавчій, судовій гілці державної влади та органах місцевого самоврядування) слід залучати виключно українських громадян, які брали безпосередню участь у бойових діях на «нулі» або (та) зазнали бойових поранень [156].

29. Актуалізовано принцип відшкодування збитків за рахунок агресора, який передбачає, що завдану Україні шкоду через військову агресію має відшкодовувати уряд російської федерації або її правонаступники, а також відповідні російські фізичні та юридичні особи. Це обґрунтовується значними втратами України, підтримкою міжнародної спільноти, потребою створення Державного реєстру постраждалих та закликами західних лідерів і ПАРЄ до конфіскації російських активів для компенсації збитків.

30. Доведено, що російські війська часто здійснюють повторні атаки на ті самі цивільні об’єкти, коли там працюють екстрені служби, що призводить до загибелі й поранень рятувальників, медиків та цивільних осіб, які прийшли на допомогу постраждалим. Це за своєю сутністю грубо порушує природне право та засади міжнародного гуманітарного права. Запропоновано Товариству Українського Червоного Хреста ініціювати доповнення до Женевських конвенцій, норми яких би забороняли повторні вогневі атаки на об’єкти, що перебувають на певній відстані від лінії бойового зіткнення, упродовж певного строку після першого удару. Повторні удари мають бути не заборонені тільки

через певний строк після забезпечення проведення рятувальних та евакуаційних робіт.

31. Розроблено положення стосовно вдосконалення адміністративно-правового захисту військовослужбовців Збройних Сил України, що передбачає впровадження ключових правових заходів щодо обліку та розслідування випадків смерті або важких поранень, забезпечуючи рівність прав військовослужбовців із цивільними особами щодо досудового розслідування таких фактів. Потрібне вироблення виваженого, однак невідворотного правового механізму досудового розслідування ДБР випадків групової гибелі та поранення чи потрапляння їх у полон з одночасним дисциплінарним розслідуванням таких фактів щодо командирів за накази, що призвели до масової загибелі та поранення військовослужбовців. Треба утвердити норму службового права, що до закінчення дисциплінарного розслідування командири, щодо яких воно проводиться, не можуть бути заохоченні, їм призупиняється присвоєння військових звань, переведення на підвищення. Важливими є й засоби вдосконалення ефективності надання медичної допомоги та евакуації поранених, а також постійне вдосконалення бойової підготовки і злагодження підрозділів та частин Збройних сил, інших сил оборони на засадах After Action Reviewармії США як ключового інструменту публічного військового адміністрування для вдосконалення навчання й постійного розвитку особового складу в умовах активних бойових дій.

32. Розкрито фінансові аспекти адміністративно-правового забезпечення поранених військовослужбовців, інвалідів війни та сімей загиблих героїв, що є важливими для підтримки героїв і для добровільного залучення військовослужбовців у Збройні сили, інші сили оборони України. Пропонується щомісячна грошова винагорода для сімей загиблих героїв та поранених військовослужбовців до їх повного видужання у формі щомісячної грошової

винагороди. Вона має фінансуватися з державного бюджету через механізми міжнародної допомоги.

33. Запропоновано законопроєкт для підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення внутрішньо переміщених осіб, який передбачає передання невикористовуваних гуртожитків та інших приміщень закладів освіти в комунальну власність. Місцеві органи самоврядування будуть зобов'язані ремонтувати ці приміщення за кошти місцевого бюджету та розподіляти їх між внутрішньо переміщеними особами, які не мають іншого житла.

34. Зроблено висновок, що на новітньому етапі російсько-української війни, який розпочався 24 лютого 2024 року, українському народу самостійно перемогти буде дуже жертовно. Це не справедливо, що українські герої самотужки захищають демократичні та європейські цінності всієї західної цивілізації. Доведено, що за два з половиною років повномасштабного вторгнення російських терористів в Україну мобілізаційний людський ресурс українського суспільства майже вичерпано. Принцип початку повномасштабного вторгнення «дайте нам зброю, інше ми зробимо самі» об'єктивно себе вичерпав у часі. Його треба замінити на новий – «збережемо західні демократичні цінності разом!», що зумовить залучення зі зброєю в руках сотень тисяч іноземних добровольців. Для практичної зміни парадигми ведення війни силами міжнародної коаліції запропоновано низку організаційних, медійних, адміністративних і міжнародних заходів. Диктаторські режими (росія, КНДР, Іран) уже об'єдналися. Якщо ж об'єднається міжнародна демократична коаліція в єдину військову силу, то в рашистів зокрема й усіх тоталітарних режимів загалом не буде жодних шансів диктувати західному світу свою антилюдську волю.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення важливої теоретико-прикладної проблеми адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни. За результатами дослідження сформульовано такі основні положення:

1. Установлено, що адміністративно-правове забезпечення прав людини в умовах тривалої російсько-української війни є діяльністю адміністративних органів, спрямованою на створення надійних і всебічних умов для недопущення посягань на життя та фізичне здоров'я громадян України, забезпечення інших важливих прав і свобод, а також законних інтересів юридичних осіб, які постраждали внаслідок російської військової агресії, що досягається через своєчасне попередження порушень цих прав, відновлення їх у разі утиску, а також безпосереднє забезпечення необхідними публічними матеріальними засобами в разі неможливості здійснити це за рахунок приватної ініціативи. Адміністративно-правовий захист від військової небезпеки, джерелом якої є діяльність російських терористів, ґрунтується на засадах основоположних положень Конституції України та європейських цінностей, застосованих за допомогою різних інструментів публічного адміністрування та чітких адміністративних процедур.

2. Розроблено ключові засади методології глибокого та широкого аналізу адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах масштабної російсько-української війни. Доведено, що ця методологія є комплексною й охоплює філософські підвалини на вищому рівні, а на низовому передбачає застосування спеціалізованих способів трансформації джерел дослідження в нову наукову цінність, узагальнення та практичні рекомендації. Методологія спрямована на вироблення виваженої теорії та ефективних

рекомендацій щодо забезпечення адміністративно-правового захисту всіх цивільних осіб, які потрапляють у зону ведення воєнних дій, а також на мінімізацію втрат серед військових захисників Вітчизни й забезпечення гуманного поводження з комбатантами ворожих сил, які припинили збройний опір.

3. Доведено, що права і свободи людини та громадянина в умовах тривалої на виснаження російсько-української війни як об'єкт адміністративно-правового забезпечення охоплюють не лише нематеріальні цінності, такі як життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність та інші, але й матеріальні аспекти, такі як харчування, житло, одяг, фінанси та інші невід'ємні потреби людини, які громадяни не можуть забезпечити внаслідок діянь російських терористів. Відповідно до наданих повноважень адміністративні органи через виконання своїх виконавчих повноважень (функцій, засобів і надання адміністративних послуг) мають забезпечувати ці права особам, які постраждали від збройної агресії російських окупантів.

4. Узагальнено, що норми міжнародного гуманітарного права є загалом ефективними й досконалими, оскільки вони за умови їх виконання забезпечують належний рівень захисту та правову підтримку всім цивільним учасникам війни, комбатантам після припинення збройного опору, а також цивільним особам, які опинилися в зоні ведення бойових дій. Пріоритетом вітчизняних суб'єктів владних повноважень та вітчизняних і міжнародних громадських організацій мають бути наполегливі заходи щодо дотримання кожною державою правового режиму міжнародного гуманітарного права. ООН має забезпечувати визнання незалежності нових держав лише за умови, що вони підпишуть і ратифікують усі без винятку норми міжнародного гуманітарного права, включаючи Римський статут Міжнародного кримінального суду. Зроблено висновок, що Україна ратифікувала й послідовно дотримується всіх вимог міжнародних гуманітарних

норм під час здійснення збройного опору російсько-терористичній агресії в умовах АТО, ООС і відбиття повномасштабного вторгнення.

5. Сформовано, що адміністративно-правовий статус адміністративних органів, які забезпечують права і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни – це система нормативно визначених адміністративних обов'язків і прав загальних і спеціальних суб'єктів публічної адміністрації та їх юридичної відповідальності з метою створення надійних умов щодо недопущення посягань на життя і здоров'я громадян України, забезпечення інших прав, свобод та інтересів осіб, постраждалих унаслідок ведення бойових дій, а також усунення їх наслідків через відновлення порушених прав, постачання й надання необхідних матеріальних засобів, захист від усіх видів небезпеки на основі основоположних принципів світової спільноти й Конституції України за допомогою відповідних публічних інструментів.

6. Актуалізовано, що до загальних адміністративних органів, які забезпечують права і свободи людини та громадянина в умовах російсько-української війни, належить система органів виконавчої влади (вищих, центральних і місцевих), місцевого самоврядування та громадських об'єднань, на які законодавством поряд із виконанням інших численних публічних завдань покладено завдання (функції) стосовно захисту прав, свобод та інтересів осіб, які постраждали внаслідок російсько-української війни. До таких суб'єктів публічної адміністрації в умовах сьогодення віднесено Кабінет Міністрів України, Міністерство внутрішніх справ України (Національну поліцію, Національну гвардію України, Службу цивільного захисту), Збройні Сили України, Службу безпеки України, місцеві державні адміністрації, територіальні громади, громадські об'єднання.

7. Доведено, що адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України в аспекті забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни виявляється через його завдання та повноваження, які

передбачають здійснення всіх можливих заходів для всебічної оборони, забезпечення воєнної безпеки, суверенітету й територіальної цілісності України. Уряд України має відповідальність за здійснення цих заходів в умовах воєнного стану, ураховуючи також важливість захисту прав і свобод кожного громадянина. Його роль полягає не лише у веденні військових дій, а й у забезпеченні соціального захисту, медичної допомоги та підтримки населення, особливо тих, хто постраждав від воєнних дій. Тобто Кабінет Міністрів постає не лише як виконавчий орган, але й як гарант забезпечення конституційних прав і свобод громадян в умовах війни, зберігаючи важливий баланс між виконанням військових обов'язків оборони держави та безпековим захистом громадян, основних цінностей демократичного суспільства.

8. З'ясовано, що Національна гвардія України у воєнний час здійснює важливі функції та має особливий адміністративно-правовий статус. Вона не лише виконує свої традиційні обов'язки, але й стає ключовим елементом оборони країни, що включає пряме військове протистояння з агресором, забезпечення тилової безпеки, захист стратегічно важливих об'єктів, а також охорону громадського порядку в регіонах. Зміни в її статусі відбуваються відповідно до воєнних реалій, включаючи здійснення і військових, і поліцейських функцій для захисту держави і громадян. У критичний час воєнного стану діяльність Нацгвардії набуває вищого рівня воєнного застосування, що вимагає від неї особливої відповідальності.

9. Визначено, що спеціальні суб'єкти публічної адміністрації, які забезпечують права і свободи людини і громадянина в умовах російсько-української війни – це окремі центральні органи виконавчої влади та державні органи з особливим (спеціальним) статусом, які безпосередньо відповідно до приписаної законом компетенції комплексно забезпечують права, свободи та інтереси осіб, які постраждали внаслідок російсько-терористичної агресії, зокрема такі як Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій

України, Міністерство у справах ветеранів України, Командувач об'єднаних сил, військово-цивільні, військові адміністрації та розвідувальні органи України.

10. Адміністративно-правовий статус Міністерства оборони України в російсько-українській війні має критичне значення для захисту прав і свобод громадян. Під час воєнних дій Міністерство оборони бере на себе роль основного координатора в питаннях оборони, зокрема в підготовці та постачанні військовослужбовців і необхідних матеріально-технічних ресурсів для Збройних Сил України. Основна його місія полягає в забезпеченні армії всім необхідним для ефективного ведення військових операцій та досягнення перемоги. Це означає забезпечення військовослужбовців оснащенням, озброєнням, а також їх соціальних і медичних потреб, щоб вони могли ефективно захищати країну.

11. З'ясовано, що видання підзаконних нормативно-правових актів як інструмент публічного адміністрування забезпечення прав і свобод людини і громадянина в російсько-українській війні – це правотворчий підзаконний напрямок діяльності адміністративних органів, що передбачає розпорядчу діяльність через ухвалення правил загального характеру на основі законів та їх виконання, через їх деталізацію та уточнення у формі порядків, методики, інструкцій, процедур стосовно утвердження вторинних норм адміністративного права, спрямованих на попередження й відновлення порушених прав і законних інтересів громадян України та юридичних осіб російськими терористами до моменту їх правозастосування.

12. Доведено, що видання адміністративних актів як інструмент публічного адміністрування забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни – це рішення адміністративних органів індивідуального характеру, які відповідно до покладеної законом компетенції захищають і відновлюють порушені російськими терористами права громадян України та законні інтереси юридичних осіб, або юридично значуща юридична дія

адміністративних органів високого рівня та місцевих військових адміністрацій індивідуального обмежувального характеру для приватних осіб, прийнята для вирішення конкретних справ і спрямована на набуття, зміну, припинення їх обов'язків в умовах, небезпечних для життя і здоров'я громадян та державної безпеки під час воєнного стану.

13. З'ясовано, що адміністративно-правовий режим воєнного стану як комплексний інструмент публічного адміністрування забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах російсько-української війни – це посилена особлива форма імперативного характеру правового регулювання суспільних відносин, що встановлюються для створення належних умов Збройним Силам України, іншим силам безпеки й оборони для відбиття повномасштабного вторгнення та звільнення тимчасово окупованих територій, а також захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, які постраждали від російського агресора, через надання адміністративним органам спеціальних і додаткових повноважень, а також установлення певних обмежень для приватних осіб.

14. Доведено, що методи допомоги застосовуються адміністративними органами України як інструменти публічного адміністрування, включаючи забезпечення житлом за програмою еОселя громадян, які постраждали через російську агресію, військовослужбовців збройних сил та інших сил оборони України, внутрішньо переміщених осіб, освітян і медичних працівників, підтримуючи їх у забезпеченні основних життєвих потреб. Також соціальні програми, реалізовані за сприяння міжнародних організацій та Міністерства соціальної політики України, надають фінансову допомогу внутрішньо переміщеним особам та іншим вразливим категоріям, ураховуючи їх потреби в житлі, харчуванні та інших нагальних питаннях. Заявки на отримання такої

допомоги подаються через платформу еДопомога, що забезпечує легкий доступ до необхідних ресурсів.

15. Актуалізовано міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах російсько-української війни, які постійно порушуються російськими окупантами включно з принципами, визначеними в Женевських конвенціях і додаткових протоколах до них, що має значні наслідки для безпеки і благополуччя цивільного населення. Такі дії, як невибіркові атаки на цивільні об’єкти, блокада доступу до продовольства та медичної допомоги, руйнування інфраструктури, є доказом цих порушень. Ситуація вимагає активної міжнародної реакції, включно з правовими та відновлювальними заходами, а також створення адміністративними органами умов для притягнення осіб, які винні у скоєнні воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду стосовно українського народу, до відповідальності.

16. Виявлено й узагальнено важливість активного втручання міжнародного співтовариства для засудження та протидії порушенням міжнародного гуманітарного права. Так, щодо російських терористичних груп найманців, які діють в Африці, створюючи серйозні загрози для мирних жителів, важливо вживати заходів для їх відстеження, знешкодження, документування порушень і притягнення винних до відповідальності. Успішне функціонування публічного адміністрування під час війни передбачає ефективну діяльність спеціалізованих органів цивільного захисту, співпрацю з правоохоронними структурами та систематичний моніторинг атак на цивільні об’єкти. Збір доказів порушень міжнародного гуманітарного права є важливою частиною адміністративно-правового забезпечення прав громадян під час війни. Ідентифікація та перевірка осіб відіграє ключову роль у протидії російській агентурі та виявленні причетних до злочинів. Стабілізаційні заходи, як-от перевірка документів і взаємодія з громадськими й експертними організаціями, є ефективними інструментами для

забезпечення правосуддя та виявлення недостовірної інформації. Протидія обходу санкцій важлива для забезпечення прав громадян в умовах війни і включає розроблення інформаційно-аналітичних систем, міжнародне співробітництво й ефективні механізми верифікації. Електронне врядування з відкритим кодом і цифрова безпека відіграють важливу роль у публічному адмініструванні під час війни, сприяючи транспарентності, швидкій реакції на порушення та залученню громадян до попередження й відновлення прав і свобод громадян в умовах війн і збройних конфліктів.

17. Актуалізовано, що Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії, який був створений відповідно до резолюції ООН 1993 року, відіграв важливу роль у притягненні до відповідальності осіб за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид у балканському регіоні. Трибунал засудив понад 160 осіб, включаючи високопосадовців, за їхню участь у злочинах під час конфліктів у Югославії. Створення та успішна практична діяльність трибуналу наголошує не тільки на важливості, але й на можливості притягнення до юридичної відповідальності вищого політичного та військового керівництва держав за скоєні злочини проти людяності та воєнні злочини. Однак напружені відносини між аналізованим трибуналом і росією вказують на обмеження в роботі міжнародних судових органів. Зроблено висновок, що нині у зв’язку з повномасштабною терористичною агресією росії проти України аналогічний процес стосовно вищого політичного й військового керівництва держави-агресорки через інституції ООН має обмежену реальність через її самовільно проголошений, однак вчасно жодною державою не заперечений статус постійного члена Ради безпеки.

18. Удосконалено засади, напрямки, інструменти публічного адміністрування, адміністративні процедури та сформовано зміни й доповнення до чинного законодавства щодо підвищення ефективності та своєчасності захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни. Удосконалено

засади, що завдану шкоду в кінцевому варіанті має відшкодовувати агресор в особі уряду російської федерації або її правонаступника (правонаступників). Обґрунтовано сутність доповнень до Женевських конвенцій, норми яких мають заборонити повторне враження об'єктів противника впродовж розумного часу з метою виділення часу рятівникам на операцію з порятунку поранених поза лінією бойового зіткнення. Удосконалено засади та інструментарій електронного врядування в аналізованій сфері. Запропоновано зміни й доповнення до чинного законодавства щодо визнання, розслідування обставин загибелі та вшанування всіх без винятку загиблих воїнів Збройних Сил України, інших сил безпеки й оборони як високої цінності для Українського народу та держави Україна. Визначено засади та публічний інструментарій підвищення ефективності адміністративно-правового захисту поранених військовослужбовців Збройних сил, інших сил безпеки й оборони України. Вироблено напрямки підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення внутрішньо переміщених осіб. Актуалізовано проблему адміністративно-правового захисту громадян України, які внаслідок російської терористичної агресії виїхали до країн-учасниць ЄС та інших демократичних держав. Запропоновано засади та заходи стимулювання їх повернення в Україну. Підтримано дискусію щодо адміністративно-правового стимулювання залучення добровольців з-поміж громадян демократичних держав (або інших держав, які сповідують демократичні цінності) до Збройних Сил України для захисту західних демократичних цінностей з українською зброєю в руках або як інструкторів в умовах, коли Український народ самотужки рятує західний світ, європейські цінності та громадян (підданих) демократичних держав від можливої окупації (дестабілізації).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. АБВ. Збройний конфлікт в термінах / [Д. Дуцик, В. Черниш, В. Вороніна, Н. Рюче, І. Мороз, О. Паперняк, І. Калупаха]. Київ : Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, 2019. 90 с.

2. Авер'янов В. Актуальні завдання реформування адміністративного права. *Право України.* 1999. № 8. С. 8–11.

3. Адміністративне право України : навч. посіб. / [В. В. Галунько , В. І. Курило, С. О. Короєд, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єщук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук, Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова] ; за ред. проф. В. В. Галунька. Херсон : Грінь Д. С., 2015. Т. 1. Загальне адміністративне право. Академічний курс. 272 с.

4. Адміністративне право України : підручник : у 2 т. / [В. В. Галунько, В. І. Олефір, Ю. В. Гридасов, А. А. Іванищук, С. О. Короєд]. Херсон : ХМД, 2013. Т. 1. Загальне адміністративне право. 396 с.

5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / [В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та ін.]. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

6. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / [В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.] ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. [4-те вид.]. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.

7. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / [В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.] ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. [3-тє вид.]. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 584 с.

8. Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за ред. проф. В. В. Галунька. Херсон : Грінь Д. С., 2015. 272 с.

9. Адміністративне право : навч. посіб. для здобувачів вищ. освіти / [Ю. П. Битяк, І. М. Балакарєва, М. І. Бєлікова, та ін.] ; за заг. ред. В. М. Гаращука та Р. В. Шаповала. Харків : Право, 2023. 277 с.

10. Актуальні зміни мобілізаційного законодавства України. *Європейська Бізнес Асоціація* : [сайт]. URL: https://eba.com.ua/aktualni-zminy-mobilizatsijnogo-zakonodavstva-ukrayiny/.

11. Албул С. Запровадження нових технічних рішень є одним з майбутніх векторів побудови перемоги, – Сирський. *LB.UA* : [сайт]. URL: https://lb.ua/society/2024/02/09/597610_zaprovadzhennya_novih_tehnichnih.html.

12. Алексійчук М. Адміністративно-правовий статус міського, районного органу внутрішніх справ : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 22 с.

13. Армаш Н. О. Адміністративно-правовий статус керівників органів виконавчої влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 18 с.

14. Армаш Н. О. Адміністративно-правовий статус керівників органів виконавчої влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 205 с.

15. Барабаш О. Заохочення у праві: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2012. 212 с.

16. Басс В. О., Корж-Ікаєва Т. Г. Правовий режим воєнного стану та його адміністративно-правове забезпечення в умовах повномасштабного збройного конфлікту в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 489–492. URL: http://lsej.org.ua/5_2023/122.pdf.

17. Бенкет під час війни: найгучніші в Україні скандали з розкішним і не завжди чесним життям посадовців. *ТСН* : [сайт]. URL: https://tsn.ua/exclusive/benket-pid-chas-viyni-nayguchnishi-v-ukrayini-skandali-z-rozkishnim-i-ne-zavzhdi-chesnim-zhittyam-posadovciv-2551015.html.

18. Бескороваиний С. Види збройних конфліктів та їх правове регулювання. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 217–227.

19. Бібік В. Адміністративно-правовий статус режимів особливих адміністративно-територіальних утворень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 21 с.

20. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016). Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2018. 162 с. URL: https://nuou.org.ua/assets/journals/bila_knyga/bila-knyha-ato.pdf.

21. Блистів Т. Нормативно-правове забезпечення в Україні питання утримання та поводження з військовополоненими та інтернованими особами в особливий період. *Інформація і право* 2018. № 2 (25). URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/14_7.pdf.

22. Боднарев М. Як захищалась сталь: хроніка оборони Азовсталі. *Суспільне. Новини* : [сайт]. URL: https://suspilne.media/267722-ak-zahisalas-stal-hronika-oboroni-azovstali/.

23. Бойко В. П. Адміністративно-правові засади правосуддя в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2023. 428 с.

24. Бондарєв В. З ампутованою ногою він рік прослужив на сході, сьогодні Батьківщину, захищає його син. *Суспільне* : [сайт]. URL: https://suspilne.media/3432-z-amputovanou-nogou-vin-rik-prosluziv-na-shodi-sogodni-batkivsinu-zasisae-jogo-sin/.

25. Бородін І. Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 38 с.

26. Верголяс О. О. Правове забезпечення спеціальних інформаційних операцій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 18 с.

27. Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html.

28. Верхогляд В. Адміністративно-правове регулювання взаємодії органів служби безпеки України з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та громадськістю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 20 с.

29. Виноградов О. Мобілізований, контрактник, строковик. Які можливості кожного зі статусів у ЗСУ. *Радіо Свобода* : [сайт]. https://www.radiosvoboda.org/a/mobilizatsia-kontrakt-strokova-zsu/32113579.html.

30. Виприцький А. О., Махова Л. О. Поняття, ознаки та зміст адміністративного примусу в умовах воєнного та надзвичайного стану. *Military offences and war crimes: background, theory and practice* : collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 1–24. URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/322/8757/18358-1.

31. Висновок Головного науково-експертного управляння на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо врегулювання окремих питань діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану». *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1688777.

32. Виступ Президента України Володимира Зеленського зі щорічним посланням до Верховної Ради про внутрішнє і зовнішнє становище України. *Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану* : кол. монографія / за заг. ред. В. Фелика, В. Курила. Київ : Людмила, 2023. С. 16–24.

33. Війна виявила велику кризу у практиці захисту військовополонених і впровадженні принципів міжнародного гуманітарного права. *Ukrinform* : [сайт]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3803211-zahi-rosijskogo-polonu.html.

34. Військкомати ледь справляються з обліком. Тисячі чоловіків днями й тижнями стоять у чергах. *Texty* : [сайт]. URL: https://texty.org.ua/articles/107256/dni-i-tyzhni-v-cherhakh-kyyivski-vijskkomaty-led-spravljajutsja-z-potokamy-vidviduvachiv/.

35. Військові адміністрації та військово-цивільні адміністрації України: що в них спільного та відмінного в умовах воєнного стану?. *LAW.CHNU* : [сайт]. URL: https://law.chnu.edu.ua/viiskovi-administratsii-ta-viiskovo-tsyvilni-administratsii/.

36. Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907. *Енциклопедія сучасної науки* : [сайт]. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=27901.

37. Галунько В. В., Милько В. І. Людина і держава : монографія. Київ : Університет «Україна», 2014. 158 с.

38. Галунько В. В., Олефір В. І., Пихтін М. П. Адміністративне право України : навч. посіб. Херсон : ХМТ, 2011. 320 с.

39. Галунько В. М. Адміністративно-правове забезпечення слідчої діяльності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 40 с.

40. Галунько В. Маріуполь березнь-квітень 2022 р.: пекло, відвага та право. *Академія адміністративно-правових наук* : [сайт]. URL: https://www.ssaals.com.ua/pravo/mariupol-berezn-kviten-2022-r-peklo-vi/8664/.

41. Гаращук І. Акт відновлення Української Держави. 30 червня 1941 року у Львові. *Радіо Свободи* : [сайт]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/akt-vidnovlennia-ukrayinskoyi-derzhavy-oun-/31332023.html.

42. Героїзм, надійність та стійкість прикордонних військ зроблять потужний внесок у відновлення державного кордону України – Президент у

День прикордонника. *Президент України* : [сайт]. URL: https://www.president.gov.ua/news/geroyizm-nadijnist-ta-stijkist-prikordonnih-vijsk-zroblyat-p-82569.

43. Героїчна оборона Маріуполя: 86 днів проти російських загарбників. *Армія МФ* : [сайт]. URL: https://www.armyfm.com.ua/ua/geroichna-oborona-mariupolya-86-dniv-proti-rosijskih-zagarbnikiv/.

44. Герой України десантник Андрій Ткачук: Велике значення мало те, що я сам з Донеччини. *Міністерство Оборони України* : [сайт]. URL: https://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2018/12/29/geroj-ukraini-desantnik-andrij-tkachuk-velike-znachennya-malo-te-shho-ya-sam-z-donechchini/.

45. Гіпотеза. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980)* : [сайт]. URL: http://sum.in.ua/s/ghipoteza.

46. Глобенко І. Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації в Україні : дис. … д-ра філос. : 081. Київ, 2020. 204 с.

47. Голова Сумської облдержадміністрації вручив ключі від квартири захиснику України. *Сумська державна обласна адміністрація* : [сайт]. URL: http://sm.gov.ua/uk/arkhiv1/26179-holova-sumskoyi-oblderzhadministratsiyi-vruchyv-klyuchi-vid-kvartyry-zakhysnyku-ukrayiny.htm.

48. Горобець В. М. Конотопська битва 1659. *Енциклопедія історії України* / [редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін.] ; НАН України ; Ін-т історії України. Київ : Наукова думка, 2008. Т. 5. Кон – Кю. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Konotopska_Bitva_1659.

49. Грузин, який поклав життя за Україну: що відомо про загиблого на Донбасі військового. *ТСН* : [сайт]. URL: https://tsn.ua/ukrayina/gruzin-yakiy-

poklav-zhittya-za-ukrayinu-scho-vidomo-pro-zagiblogo-na-donbasi-viyskovogo-1769440.html.

50. Група прикордонників разом з побратимами з Сил оборони прийняли нерівний бій з російськими окупантами на Донбасі. *УНІАН* : [сайт]. URL: https://www.unian.ua/war/vryatuvav-pobratimiv-u-dpsu-rozpovili-pro-podvig-ukrajinskogo-prikordonnika-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11805282.html.

51. Грушко М. Поняття «військовополонений» в міжнародному гуманітарному праві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 52. С. 377–382.

52. Гулак О. В. Теоретико-методологічні засади адміністративно-правового забезпечення пожежної безпеки в лісах України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020 . 36 с.

53. ГУР: в Україні запустили проєкт для повернення українців з російського полону. *Радіо Свобода* : [сайт]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-hur-kolaboranty-poloneni-obmin/33040451.html.

54. Декларація про поліцію : резолюція *Парламентської асамблеї Ради Європи* від 8 трав. 1979 р. *ZakonOnline* : [сайт]. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/159808___159808.

55. Дембіцька С. Л. Адміністративний примус як беззаперечний спосіб реалізації державної влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія : Право. 2015. Вип. 31 (2). С. 121–124. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4448/1/ADMINISTRATIVE%20COERCION%20AS%20METHOD.pdf.

56. Державна програма «Є.Оселя». *Sviydim* : [сайт]. URL: https://sviydim.media/articles/help/programa-yeoselya/.

57. Дерienджиев И., Димитър К., Хрусанов Д. Администативно право на Република България. София : Сиби, 2012 400 с.

58. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 18 берез. 2022 р. № 314. *Урядовий кур'єр*. 2022. 19 березня (№ 62). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text.

59. Деякі питання Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій : постанова Кабінет Міністрів України від 8 черв. 2016 р. № 376. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-п#Text

60. Дзюба І. Адміністративно-правові засади діяльності Міністерства внутрішніх справ як центрального органу виконавчої влади України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 21 с.

61. Дзюба І. Адміністративно-правові засади діяльності Міністерства внутрішніх справ як центрального органу виконавчої влади України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 205 с.

62. Диво на Віслі: український вимір. *Історична правда* : [сайт]. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/08/25/148514/.

63. Дика Ю. В. Адміністративно-правові засади регулювання обмежень прав громадян на екологічну інформацію : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 18 с.

64. Дисциплінарна відповідальність державних службовців. *Головне територіальне управління юстиції в Одеській області* : [сайт]. URL: https://rozdilna-rda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/50-dysczyplinarna-vidpovidalnist-derzhavnyh-sluzhbovcziv.pdf.

65. Діденко С. М. Адміністративно-правове забезпечення обігу зброї в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 40 с.

66. До 2-ї річниці повномасштабного вторгнення росії в Україну. *Znayshov* : [сайт]. URL: https://znayshov.com/News/Details/do_2i_richnytsi_povnomasshtabnoho_vtorhnennia_rosii_v_ukrainu#google_vignette.

67. Добробати. Історія подвигу батальйонів, що врятували країну. *ГО «Права людини в Україні»* : [сайт]. URL: http://khpg.org/index.php?id=1488551983.

68. Добровінський А. Європейські стандарти діяльності поліції та їх реалізація в Україні. *Сучасна європейська поліцеїстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : зб. тез доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 102–104. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/47.pdf.

69. Добровольці у військкоматах закінчились. *Вголос* : [сайт]. URL: https://vgolos.ua/news/dobrovolci-u-viyskkomatah-zakinchilis---komandir-rozvidvzvodu_1423364.html.

70. Довідка: 5 травня 2014 року біля населеного пункту Семенівка на східній околиці Слов'янська під командуванням генерала Національної гвардії із позивним «Карпати» відбувся бій, що увійшов яскравою сторінкою до новітньої історії Нацгвардії України. *Потрал МВС* : [сайт]. URL: https://mvs.gov.ua/uk/news/news/Do_uvagi_predstavnikiv_ZMI_1168.

71. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року : ратиф. із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI (7960-11) від 18 серп. 1989 р.. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.

72. Додіна Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2002. 21 с.

73. Документи Львівської міської ради. *Львівська міська рада* : [сайт]. URL: https://city-adm.lviv.ua/lmr/docs-decision.

74. Євдокіменко С. А. Адміністративно-правове забезпечення громадської безпеки в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2021. 40 с.

75. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року. *Омбудсман України* : [сайт]. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku.

76. Женевські конвенції. Застарілий інструмент права? *Deutsche Welle*. 2024. 12 серпня. URL: https://p.dw.com/p/4jNLo.

77. Життя бійців – найвища цінність: Сирський розповів, як в ЗСУ працюють над зменшенням втрат на фронті. *Українські національні новини* : [сайт]. URL: https://unn.ua/news/zhyttia-biitsiv-naivyshcha-tsinnist-syrskyi-rozpoviv-yak-v-zsu-pratsiuiut-nad-zmenshenniam-vtrat-na-fronti.

78. Жолобецький С. Збільшувати податки недоцільно, бо Мінфін постійно перевиконує держбюджет. *Українські новини* : [сайт]. URL: https://ukranews.com/ua/news/1008439-zbilshuvaty-podatky-nedotsilno-bo-minfin-postijno-perevykonuye-derzhbyudzhet-makroekonomist-kuha.

79. Журавель Я. Адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 18 с.

80. З серпня по листопад 2021 року понад 130 ВПО отримали нове тимчасове житло. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України.* : [сайт]. URL: https://minre.gov.ua/news/z-serpnya-po-lystopad-2021-roku-ponad-130-vpo-otrymaly-nove-tymchasove-zhytlo.

81. За результатами виконання держбюджету у Q1-Q2 ми очікуємо, що до кінця року видатки держбюджету буде перевищено на понад 1 трлн грн (+31% до проєкту), а доходи на 850-900 млрд грн. *Ukraine Economic Outlook* : [сайт]. URL: https://www.ukraine-economic-

outlook.com/post/budget_2024_fc?fbclid=IwY2xjawEWx5hleHRuA2FlbQIxMAABHbtb7N663QeZfcCGwbrZffuyduC039wdEKqGnDnf0-goMQv7LwPnOIpzgQ_aem_KDdajp7ZwI6lY-1tra_TJg.

82. Забезпечувати. *Словник української мови* : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.] ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1972. Т. 3. С. 18. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8.

83. Загальне адміністративне право України : підручник / за заг. ред. акад. С. Ківалова і проф. Л. Білої-Тіунової ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 792 с.

84. Загиблих у Маріуполі може бути більше 100 тисяч. *Офіс Генпрокурора України* : [сайт]. URL: https://mrpl.city/news/view/mozhe-buti-v-desyat-raziv-bilshe-nazvana-poperednya-kilkist-zagiblih-u-mariupoli.

85. Замрига А. В. Адміністративно-правове забезпечення господарської діяльності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 452 с.

86. Заросило В. О. Адміністративно-правове забезпечення участі працівників органів внутрішніх справ України у міжнародній миротворчій діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 40 с.

87. Звільнені з полону українські військові повідомили про жорстокі тортури, побиття та введення їм невідомих препаратів. *День* : [сайт]. URL: https://day.kyiv.ua/news/150622-zvilneni-z-polonu-ukrayinski-viyskovi-povidomyly-pro-zhorstoki-tortury-pobyttya-ta.

88. Зеленський В. Мета Росії - знищити Україну як державу, наслідки будуть гіршими, ніж під час Другої світової війни. *LB.UA* : [сайт]. URL: https://lb.ua/society/2022/03/29/511487_meta_rosii_znishchiti_ukrainu_yak.html.

89. Зеленський нагадав командирам: Людські життя – найвища цінність. *Frontnews.* : [сайт]. URL: https://frontnews.eu/ua/news/details/82267.

90. ЗМІ повідомили про F-16 в Україні. Що це змінює. *BBC* : [сайт]. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/czvxj4qgkxqo.

91. Зміна АТО на ООС: які нововведення очікуються на Донбасі. *Slovoidilo* : [сайт]. URL: https://www.slovoidilo.ua/2018/05/04/infografika/bezpeka/zmina-ato-oos-yaki-novovvedennya-ochikuyutsya-donbasi.

92. Зміни у порядку призначення виплат для ВПО: найбільш незахищені громадяни і родини у скруті продовжать отримувати підтримку. *Урядовий портал* : [сайт]. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/zminy-u-poriadku-pryznachennia-vyplat-dlia-vpo-naibilsh-nezakhyshcheni-hromadiany-i-rodyny-u-skruti-prodovzhat-otrymuvaty-pidtrymku.

93. Зміни що вносяться до актів Кабінету Міністрів України щодо визначення повноважень деяких органів у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 12 верес. 2023 р. № 975. *Урядовий портал* : [сайт]. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pytannia-vyznachennia-povnovazhen-deiakykh-orhaniv-u-sferi-dotrymannia-norm-mizhnarodnoho-s975-120923.

94. Зьолка В. Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері оборони : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2004. 18 с.

95. Зьолка В. Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері оборони : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2004. 203 с.

96. Іванченко В. Чинники ефективності адміністративно-правового регулювання проведення мобілізації. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2018. Вип. 1, т. 1. С. 201–206. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/1/tom_1/42.pdf.

97. Із Золочівської громади Харківщини вивозять всіх дітей на випадок наступу армії рф. *Радіо Свобода* : [сайт]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-zolochiv-evakuatsiya-ditey/324435.html.

98. Ільчишин В. В. Поняття та зміст правового регулювання військових дмініструацій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 489–493.DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/123.

99. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : затв. наказом Міністерства оборони України від 23 берез. 2017 р. *Ліга Закон* : [сайт]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE30572.html.

100. Інтерв'ю головнокомандувача збройних сил України Валерія Залужного журналу «The Economist» від 3 грудня 2022 року. *Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану* : кол. монографія / за заг. ред. В. Фелика, В. Курила. Київ : Людмила, 2023. С. 25–29.

101. Інформаційні матеріали до Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. *Баштанська об'єднана територіальна громада* : [сайт]. URL: https://bashtanskaotg.gov.ua/news/do-dnya-pamyati-zahisnikiv-ukraini-yaki-zaginuli-v-borotbi-za-nezalezhnist-suverenitet-i-teritorialnu-tsilisnist-ukraini.

102. Ірина Верещук обговорила актуальні питання Меджлісу кримськотатарського народу та ВПО на Херсонщині. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України* : [сайт]. URL: https://minre.gov.ua/news/iryna-vereshchuk-obgovoryla-aktualni-pytannya-medzhlisu-krymskotatarskogo-narodu-ta-vpo-na.

103. Кабінет Міністрів схвалив механізм примусової евакуації дітей із зон активних бойових дій. *Урядовий портал* : [сайт]. URL:

https://www.kmu.gov.ua/news/kabinet-ministriv-skhvalyv-mekhanizm-prymusovoi-evakuatsii-ditei-iz-zon-aktyvnykh-boiovykh-dii.

104. Кабмін виділив 5,6 мільйона на придбання житла для переселенців. *Економічна правда* : [сайт]. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2020/08/5/663725/.

105. Кабмін виділив 554 млн грн на купівлю близько 500 квартир для учасників АТО, воїнів-інтернаціоналістів і учасників Революції гідності. *Interfax* : [сайт]. URL: https://ua.interfax.com.ua/news/economic/593348.html.

106. Капустянка І. Координаційний штаб повідомив, що понад 8 тисяч українців досі перебувають у російському полоні. Десятки тисяч людей вважаються зниклими безвісти. *LB.UA* : [сайт]. URL: https://lb.ua/society/2024/01/24/595269_ponad_8_tisyach_ukraintsiv_dosi.html

107. Касіян В. Влада віддала наказ захисникам Маріуполя припинити оборону міста та зберегти життя бійців, – командир «Азова». *LB.UA* : [сайт]. URL: https://lb.ua/society/2022/05/20/517434_vlada_viddala_nakaz_zahisnikam.html.

108. Климчук Ю. В. Система принципів міжнародного гуманітарного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2003. 17 с.

109. Князька Л. А. Адміністративно-правове регулювання в галузі соціального захисту населення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 20 с.

110. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

111. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. коментар / [Н. О. Армаш, О. І. Безпалова, Н. С. Васильєва та ін.] ; за заг. ред. С. В. Пєткова. Київ : Центр учб. літ., 2016. 383 с.

112. Козачук Д. А. Заохочувальні адміністративні процедури : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2010. 18 с.

113. Комендантська година в Києві триває. *Офіційний портал Києва*. *Київська міська державна адміністрація* : [сайт]. URL: https://kyivcity.gov.ua/bezpeka_ta_pravoporiadok/komendantska_godina_v_kiyevi_trivaye_iz_2300_do_0500/.

114. Коментар до вибраних статей Женевської конвенції про поводження з військовополоненими. *МКЧХ в Україні* : [сайт]. URL: https://www.icrc.org/uk/.

115. Коментар МЗС щодо періодичної доповіді УВКПЛ ООН стосовно ситуації з правами людини в Україні. *Урядовий портал* : [сайт]. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/komentar-mzs-shchodo-periodychnoi-dopovidi-uvkpl-oon-ctosovno-sytuatsii-z-pravamy-liudyny-v-ukraini.

116. Комзюк А. Т., Комзюк М. А., Липій Є. А. Адміністративно-правовий режим воєнного стану, введеного в Україні у зв'язку з московською військовою агресією. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2022. Вип. 3. С. 100–106. DOI: https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.3.18. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2022/3/18.pdf.

117. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : підписана в Римі 04 листоп. 1950 р. ; ратиф. Законом України № 475/97-ВР від 17 лип. 1997 р., з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15, з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. *Офіційний вісник України.* 1998. № 13. С. 270. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

118. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : підписана 12 серп. 1949 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

119. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі : підписана 12 серп. 1949 р. ; ратиф. Україною із застереженнями за Указом Президії Верховної Ради УРСР № 114а-03 від 3 лип. 1954 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text.

120. Конвенція про права дитини : редакція зі змінами, схв. резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 груд. 1995 р. ; ратиф. постановою Верховної Ради України № 789-XII від 27 лют. 1991 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

121. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

122. Конституція України : наук.-практ. комент. / [Я. О. Берназюк, А. Г. Бірюкова, Ю. О. Буглак та ін.] ; за заг. ред. К. І. Чижмарь, О. В. Лавриновича. Київ : Професіонал, 2018. 296 с.

123. Конституція України : наук.-практ. комент. / за ред. Р. О. Стефанчука, О. В. Петришина. Київ : ВАІТЕ, 2024. 1176 с.

124. Конституція України. Які права громадян не можуть обмежуватись під час воєнного стану? *Visitukraine* : [сайт]. URL: https://visitukraine.today/uk/blog/3242/what-rights-of-citizens-cannot-be-restricted-during-martial-law.

125. Концепція Державної цільової соціальної програми забезпечення реалізації права на житло осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, на період до 2025 року : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 черв. 2021 р. № 618-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 48. Ст. 3010.

126. Концепція реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів

України від 26 серп. 2020 р. № 1057-р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020-%D1%80#Text.

127. Короткий Т., Доценко М. На варті гуманності. Женевські конвенції 1949. *Юридична газета*. 2020. 12 серпня 2020. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/na-varti-gumannosti-zhenevski-konvenciyi-1949.html.

128. Коруц У. З. Заборона пропаганди війни у сучасному міжнародному праві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2024. 40 с.

129. Костюк Б. Багато хто з волонтерів не розрахував свої сили, почалось вигоряння – волонтер. *Радіо Свободи* : [сайт]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/30308893.html.

130. Костюкевич О. К. Адміністративно-правове регулювання реалізації права громадян на звернення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 19 с.

131. Кравець Р. Телевізор і влада. Як працює телемарафон зсередини та хто його курує." *Українська правда* : [сайт]. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2022/06/21/7353715/.

132. Кравцова М. О., Дацюк Т. К. Міжнародні стандарти захисту та дотримання прав військовополонених. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 2. С. 398–402. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/71.pdf.

133. Кравченко А. Г. Адміністративно-правове регулювання в сфері забезпечення прав споживачів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 18 с.

134. Кульчицький С. В. Кримська війна 1853–1856. *Енциклопедія історії України* / [редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін.] ; НАН України ; Ін-т історії України. Київ : Наукова думка, 2008. Т. 5. Кон – Кю. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-

bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Krimska_viyna.

135. Куляс І. Кілька пояснень для критиків моніторингу марафону «Єдині новини». *Detector Media.* 2022. 15 квітня. URL: https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/198401/2022-04-15-kilka-poyasnen-dlya-krytykiv-monitoryngu-marafonu-iedyni-novyny/.

136. Курись В. З. Філософсько-правові детермінанти ціннісного універсуму особистості військовослужбовця : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2019. 18 с.

137. Лазур Я. В. Забезпечення прав і свобод громадян в сфері публічного управління : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 40 с.

138. Левченко Д. Суб'єкти громадянського суспільства у публічному адмініструванні в Україні : дис. … д-ра філос. : 081. Київ, 2020. 215 с.

139. Лицарський кодекс індоєвропейської мілітарної традиції. *Veterano* : [сайт]. URL: http://veterano.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=7380: litsarskij-kodeks-indoevropejskoji-militarnoji-traditsiji&catid=36&Itemid=191.

140. Лобурак Ю. Цифри вражають: скільки людей врятувала ДСНС за час повномасштабної війни. *24TV* : [сайт]. URL: https://24tv.ua/skilki-lyudey-vryatuvala-dsns-vid-pochatku-povnomasshtabnoyi_n2393757.

141. Луганська обласна державна адміністрація. *Обласна військово-цивільна адміністрація* : [сайт]. URL: http://loga.gov.ua/oda/press/news/protyagom_cogo_roku_v_oblasti_vidkrito_49_vid dalenih_robochih_misc_administratori.

142. Луценко О. Є. Галузева належність дисциплінарної відповідальності державних службовців України. *Право та інновації*. 2016. № 1 (13). С. 159–165.

143. Магда С. О. Забезпечення прав, свобод та реалізації обов'язків громадян в умовах надзвичайних адміністративно-правових режимів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2008. 20 с.

144. Мамка Г. Нова постанова про військовий резерв: що мають знати українці. *Юридична газета* : [сайт]. URL: https://yur-gazeta.com/legal-business/novyny/nova-postanova-pro-viyskoviy-rezerv-shcho-mayut-znati-ukrayinci.html.

145. Матяж М. Українське волонтерство – явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом. *Укрінформ* : [сайт]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html.

146. Махмурова-Дишлюк О. П. Адміністративно-правовий режим воєнного стану, як комплексний інструмент публічного адміністрування забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян та прав і законних інтересів фізичних осіб в умовах російсько-української війни. *Київський часопис права.* 2024. № 1. С. 185–190.

147. Махмурова-Дишлюк О. П. Адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України в аспекті забезпечення прав свободи людини і громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія : Юриспруденція. 2024. № 67. С. 16–20.

148. Махмурова-Дишлюк О. П. Адміністративно-правовий статус Міністерства внутрішніх справа в аспекті забезпечення прав свободи людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.* Серія : Юридичні науки. 2024. № 1., т. 35 (74). С. 89–94.

149. Махмурова-Дишлюк О. П. Адміністративно-правовий статус Міністерства оборони в аспекті забезпечення прав свободи людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний вісник.* 2024. № 1. С. 128–135.

150. Махмурова-Дишлюк О. П. Адміністративно-правовий статус міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. *Актуальні питання адміністративного, морського і космічного права в умовах протидії коронавірусу COVID19* : матеріали Міжнар. наук.-практ. он-лайн конф. (Київ, 24 квіт. 2020 р.) / Академія адміністративно-правових наук. Київ, 2020. С. 9–11.

151. Махмурова-Дишлюк О. П. Видання адміністративних актів як інструментів публічного адміністрування забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни. *Право і суспільство.* 2024. № 1, т. 2. С. 113–118.

152. Махмурова-Дишлюк О. П. Видання нормативно-правових актів як інструментів публічного адміністрування забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного конфлікту в Україні. *Актуальні проблеми держави і права.* 2024. Вип. 101. С.103–109.

153. Махмурова-Дишлюк О. П. Деякі аспекти адміністративно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації, які забезпечують права і свободи людини і громадянина в умовах російсько-української війни. *Безпека в інтелектуальному вимірі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 3 листоп. 2023 р.). Київ : Людмила, 2023. С. 198–199.

154. Махмурова-Дишлюк О. П. Деякі особливості прав комбатантів в умовах війни. *Проблеми захисту прав різних верств населення в умовах воєнного стану* : матеріали круглого столу (Київ, 22 трав. 2023 р.). Київ, 2023. С. 31–33.

155. Махмурова-Дишлюк О. П. Досвід Грузії щодо адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн

та воєнних конфліктів. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України*. 2024. Вип. 15. С. 42–50.

156. Махмурова-Дишлюк О. П. Досвід Ізраїлю щодо адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн та воєнних конфліктів. *Київський юридичний журнал*. 2024. Вип. 5. С. 113–118.

157. Махмурова-Дишлюк О. П. Досвід колишніх республік Югославії адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн та воєнних конфліктів. *Ампаро.* 2024. № 2. С. 49–53.

158. Махмурова-Дишлюк О. П. Засади захисту права на життя, здоров'я, честі і гідності комбатантів в умовах російсько-української війни. *Право та державне управління.* 2024. № 2. С. 274–279.

159. Махмурова-Дишлюк О. П. Класифікація та тенденції міжнародного досвіду забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян та прав і законних інтересів осіб в умовах війн та воєнних конфліктів – на прикладах Сирії та деяких держав Африки. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 321–326.

160. Махмурова-Дишлюк О. П. Методологічні засади наукового аналізу адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни. *Право і суспільство.* 2024. № 4. С. 481–485.

161. Махмурова-Дишлюк О. П. Місце і роль Женевських конвенцій у забезпеченні прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія : Юриспруденція. 2024. № 69. С. 166–169.

162. Махмурова-Дишлюк О. П. Особливості методології аналізу адміністративно-правового забезпечення прав громадянин в умовах збройних конфліктів в Україні. *Актуальні проблеми забезпечення прав і свобод та законних інтересів приватних осіб в Україні*: збірник матеріалів круглого столу. Т. 2. (Київ,

30 берез. 2018 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2018. С. 8–9.

163. Махмурова-Дишлюк О. П. Особливості правового режиму тимчасово окупованих територій України російським агресором. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали круглого столу, присвяченого пам'яті д-ра юрид. наук, професора, заслуженого працівника народної освіти України В. К. Матвійчука (Київ, 22 листоп. 2024 р.). Київ, 2024. С. 168–169.

164. Махмурова-Дишлюк О. П. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2020. № 6 (34). Vol. 3. С. 128–133 (Республіка Польща).

165. Махмурова-Дишлюк О. П. Права і свободи людини та громадянина в умовах збройного конфлікту в Україні як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Правова позиція*. 2020. № 4 (29). С. 34–36.

166. Махмурова-Дишлюк О. П. Проблематика адміністративно-правових відносин при забезпеченні прав і свобод громадян в умовах російсько-української війни. *Безпека в інтелектуальному вимірі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 11 жовт. 2024 р.) / Київ. ун-т інтелектуальної власності та права ; Академія адміністративно правових наук. Київ, 2024. URL: https://www.ssaals.com.ua/wp-content/uploads/Tezy.pdf.

167. Махмурова-Дишлюк О. П. Римський статут Міжнародного кримінального суду в системі адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 33–37.

168. Махмурова-Дишлюк О. П. Складові адміністративно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації в умовах збройних конфліктів в Україні.

Адміністративно-правова наука: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. матеріалів конф. (Київ, 28 жовт. 2019 р.) / Академія адміністративно-правових наук. Київ, 2019. С. 5–8.

169. Махмурова-Дишлюк О. П. Цифрова безпека як один із вагомих чинників адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн та воєнних конфліктів. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 132–136.

170. Машніцька Н. В. Сутність переконання як методу адміністративної діяльності міліції. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2012. № 3 (58). С. 204–211.

171. Мележик Т. Яку зброю ЗСУ отримали від країн Заходу. *ТСН* : [сайт]. URL: https://tsn.ua/ato/yaku-zbroyu-zsu-otrimali-vid-krayin-zahodu-perelik-2074318.html.

172. Мельник С. М. Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2022. № 6. URL: https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/330.

173. Мельник Ю. Правове регулювання діяльності місцевих органів виконавчої влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2006. 18 с.

174. Мельниченко Б. Адміністративний акт як основна форма публічного управління. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2021. Т. 32 (71), № 1. С. 57–62.

175. Мерник А. М. Обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів: загальнотеоретичні аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2024. 36 с.

176. Методика визначення шкоди та збитків, завданих об’єктам енергетичної інфраструктури України внаслідок збройної агресії Російської

Федераці : затв. наказом Міністерства енергетики України, Фонду державного майна України від 22 лют. 2023 р. № 57/342 ; зареєстр. в Міністерстві юстиції України 1 трав. 2023 р. № 708/39764. *Офіційний вісник України.* 2023. № 47. Ст. 2621.

177. Методологія. *Словник іншомовних слів* : [сайт]. URL: https://slovnyk.me/dict/foreign_melnychuk/методологія.

178. Методологія. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980)* : [сайт]. URL: http://sum.in.ua/s/metodologhija.

179. Михайлов Д. За рік війни інфраструктурі України завдано збитків майже на $144 млрд. *Суспільне. Новини.* : [сайт]. URL: https://suspilne.media/422019-za-rik-vijni-infrastrukturi-ukraini-zavdano-zbitkiv-majze-na-144-mlrd-kse/.

180. Міжнародне гуманітарне право. *Товариство Червоного Хреста України* : [сайт]. URL: https://redcross.org.ua/ihl/general-information/.

181. Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) : [сайт]. URL: https://blogs.icrc.org/ua/

182. Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт Путіна. *Фундація DEJURE* : [сайт]. URL: https://dejure.foundation/tpost/gkvdkupo71-mzhnarodnii-krimnalnii-sud-vidav-order-n.

183. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина / Ю. М. Бисага, М. М. Палінчак, Д. М. Бєлов, М. М. Данканич. Ужгород : УжНУ, 2003. 57 с.

184. Мінветеранів запустило інформаційну кампанію «Шана та повага». *Міністерство у справах ветеранів України* : [сайт]. URL: https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/minveteraniv-zapustilo-informatsiynu-kampaniu-shana-ta-povaga.

185. Міністерство у справах ветеранів України : [сайт]. URL: https://mva.gov.ua/ua.

186. Мінреінтеграції презентувало напрацювання щодо створення системи моніторингу і документування порушень прав людини на ТОТ. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України* : [сайт]. URL: https://minre.gov.ua/news/minreintegraciyi-prezentuvalo-napracyuvannya-shchodo-stvorennya-systemy-monitoryngu-i.

187. Мінреінтеграції провело інструктаж з мінної безпеки у ліцеї міста Кремінна на Луганщині. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України* : [сайт]. URL: https://minre.gov.ua/news/minreintegraciyi-provelo-instruktazh-z-minnoyi-bezpeky-u-liceyi-mista-kreminna-na-luganshchyni.

188. Міняйло М. П. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на звернення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 20 с.

189. Мірер П. Дітей потрібно вивезти. У Слов'янську опікунів, що відмовляються від евакуації, позбавлять обов'язків – рішення комісії. *Суспільне. Новини* : [сайт]. URL https://suspilne.media/432390-u-slovansku-opikuniv-so-vidmovlautsa-vid-evakuacii-pozbavlat-obovazkiv-ditej-vivezut-primusovo-risenna-komisii/.

190. Мірошниченко Б. Від ідеї до пострілу: як проєктують, виробляють та продають зброю в Україні. *Економічна правда* : [сайт]. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2024/09/16/719358/.

191. Мірошніченко Б. Зірковий час для військових заводів. Як Україна може виробляти більше зброї? *Економічна правда* : [сайт]. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2023/07/31/702728/.

192. Мобілізація у квітні 2024 року: чи буде посилена та кого можуть призвати. *Еспресо ТВ* : [сайт]. URL: https://espreso.tv/mobilizatsiya-2024-chi-bude-posilena-ta-shcho-ochikuvati.

193. Мокляк В. В. Протидія терористичній діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. 18 с.

194. Монастирська В. Як отримати компенсацію за зруйноване житло? *Юридична газета* : [сайт]. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/neruhomist-ta-budivnictvo/sprava-v-tomu-shcho-u-mene-nemae-domu-yak-otrimati-kompensaciyu-za-zruynovane-zhitlo-shcho-kazhut-su.html.

195. Муженко М. Ми маємо унікальний досвід і героїчні приклади спільного виконання бойових завдань. *Державна прикордонна служба України* : [сайт]. URL: https://dpsu.gov.ua/ua/my-maiemo-unikalniy-dosvid/.

196. Муженко про стрімкий наступ росіян у перші дні війни, їхні нинішні резерви і шкоду надмірного оптимізму. *ТЕКСТИ* : [сайт]. URL: https://texty.org.ua

197. Муляр Г. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права на охорону здоров’я : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 18 с.

198. Мурашенко А. Між хаосом та зарегульованістю: як бути волонтером у 2024-му році. *Rubryka.* : [сайт]. URL: https://rubryka.com/blog/yak-buty-volonterom-u-2024-rotsi/.

199. Муха В. Гломба Роман Михайлович. *Енциклопедія Сучасної України* / [редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.] ; НАН України ; НТШ. Київ : Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: https://esu.com.ua/article-77775.

200. На окуповану частину Донеччини і Луганщини доставлено ще понад 30 тонн гуманітарного вантажу. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово*

окупованих територій України : [сайт]. URL: https://minre.gov.ua/news/na-okupovanu-chastynu-donechchyny-i-luganshchyny-dostavleno-shche-ponad-30-tonn-gumanitarnogo-0.

201. Надання грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам за рахунок коштів міжнародних організацій. *Wiki* : [сайт]. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9D%D0%D0%B9.

202. Національна гвардія України. Історія, сучасний стан, основні нормативні акти, коментарі і роз'яснення. Київ : Професіонал, 2022. 330 с.

203. Нацполіції формуються нові бригади, які найближчим часом підсилять Сили оборони. *LB.UA* : [сайт]. URL: https://lb.ua/society/2024/06/22/620246_natspolitsii_formuyutsya_novi.html.

204. Обєкт. *Великий тлумачний словник української мови*. *Slovnyk.* : [сайт]. URL: https://slovnyk.me/dict/vts/об_єкт.

205. Обстріл Херсону вночі не вщухав більш як годину: є сильні руйнування. *Рубрика* : [сайт]. URL: https://rubryka.com/2024/02/01/obstril-hersonu-vnochi-ne-vshhuhav-bilsh-yak-godynu-ye-sylni-rujnuvannya/.

206. Олефіренко Е. О. Адміністративно-правові гарантії реалізації прав і свобод громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2006. 18 с.

207. ООН: Порушення Росією прав людини на ТОТ мають довгострокові наслідки для України. *Ukrinform* : [сайт]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3842451-porusenna-rosieu-prav-ludini-na-tot-maut-dovgostrokovi-naslidki-dla-ukraini-oon.html.

208. Осауленко С. Адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2010. 19 с.

209. Основи міжнародного гуманітарного права. *Бюро Центрального агентства Міжнародного Комітету Червоного Хреста з розшуку для*

міжнародного збройного конфлікту в Україні : [сайт]. URL: http://ua.icrc.org/2017/08/11/ihl-basics-ukr/.

210. Основи міжнародного гуманітарного права. *Полтавський регіональний центр підвищення кваліфікації* : [сайт]. URL: https://pdp.nacs.gov.ua.

211. Основні права військовослужбовців в українському законодавстві. *Міністерство оборони України* : [сайт]. URL: https://www.mil.gov.ua/content/social_adaptation/dov_pravo.pdf.

212. Офіційно. *Служба безпеки України* : [сайт]. URL: https://ssu.gov.ua/novyny/ofitsiino.

213. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, віра в перемогу, ставлення до виборів (березень 2024р.). *Центр Розумков*. : [сайт]. URL: https://razumkov.org.ua/novyny/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-vira-v-peremogu-stavlennia-do-vyboriv-berezen-2024r.

214. П’яті роковини вбивства Горлівського депутата Володимира Рибака: ким був Герой України. *5 Канал* : [сайт]. URL: https://www.5.ua/suspilstvo/piati-rokovyny-vbyvstva-horlivskoho-deputata-volodymyra-rybaka-kym-buv-heroi-ukrainy-190705.html.

215. П’ять ознак «Гібридної війни». *Трибуна* : [сайт]. URL: https://tribuna.pl.ua/news/5-oznak-gibridnoyi-vijni/.

216. Пабат О. В. Адміністративно-процесуальні гарантії прав та свобод громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2008. 20 с.

217. Пам’яті Олега Громадського, легендарного полковника у відставці. *Ukrinform* : [сайт]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3678686-pamati-olega-gromadskogo-legendarnogo-polkovnika-u-vidstavci.html.

218. Панасицька О. Женевські конвенції: як їх порушує росія. *VoxCheck* : [сайт]. URL: https://voxukraine.org/zhenevski-konventsiyi-yak-yih-porushuye-rosiya-a-zvynuvachuye-v-tsomu-ukrayinu.

219. Панова Н. С. Дисциплінарна відповідальність державного службовця як інститут адміністративного права. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2015. № 1 (13). С. 342–352.

220. Панченко М. Огляд порушень прав людини, вчинених російською федерацією на окупованих територіях України за березень 2023 року (на підставі відкритих джерел). *Восток SOS* : [сайт]. URL: https://vostok-sos.org/oglyad-porushen-prav-lyudyny-vchynenyh-rosijskoyu-federacziyeyu-na-okupovanyh-terytoriyah-ukrayiny-za-berezen-2023-roku-na-pidstavi-vidkrytyh-dzherel/.

221. ПАРЄ закликала конфіскувати державні активи росії. *Інститут законодавчих ініціатив.* : [сайт]. URL: https://confiscation.com.ua/news/PACE_calls_for_confiscation_of_russian_sovereign_assets/.

222. Пасіка С. П. Адміністративно-правове регулювання соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 20 с.

223. Патерило І. В. Сутність та особливості адміністративних актів як основних інструментів діяльності публічної адміністрації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія : Право. 2015. Т. 3, вип. 31. С. 10–14. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35198/1/%D0%A1%D0%A3%D0%A2%D0%9D%D0%86%92.pdf.

224. Пилипенко В. П. Воєнні злочини за Римським статутом Міжнародного кримінального суду: питання теорії та практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2024. 36 с.

225. Питання визначення повноважень деяких органів у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України : постанова Кабінету Міністрів України від 12 верес. 2023 р. № 975. *Урядовий портал* :

[сайт]. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pytannia-vyznachennia-povnovazhen-deiakykh-orhaniv-u-sferi-dotrymannia-norm-mizhnarodnoho-s975-120923.

226. Питання щодо застосування дисциплінарних стягнень до військовослужбовців обговорили на круглому столі. *Верховний Суд України* : [сайт]. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news.

227. Під обстріли Росії торік потрапили понад 50 складів та автоколон місії ООН в Україні. *Укрінформ* : [сайт]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3811489-pid-obstrili-rosii-torik-potrapili-ponad-50-skladiv-ta-avtokolon-misii-oon-v-ukraini.html.

228. Підвищення податків – це диверсія проти внутрішньої економіки України у війну", – економіст Кухар. *Політ Арена* : [сайт]. URL: https://politarena.online/pidvyshchennia-podatkiv-tse-dyversiia-proty-vnutrishnoi-ekonomiky-ukrainy-u-viynu-ekonomist-kukhar-70043/.

229. Пільги та виплати членам сімей загиблих військовослужбовців. *Уповноважений Верховної Ради з прав людини* : [сайт]. URL: https://ombudsman.gov.ua/ua/page/sehl/zaxisnikam-vitchizni/pilgy-ta-vyplaty-chlenam-vijskovovsluzhb.html.

230. План перемоги складається з п'яти пунктів і трьох таємних додатків. *Президента України* : [сайт]. URL: https://www.president.gov.ua/news/plan-peremogi-skladayetsya-z-pyati-punktiv-i-troh-tayemnih-d-93857.

231. Політологія : навч. посіб. / [Є. Перегуда, В. Панібудьласка, В. Семко та ін.]. Київ : КНУБА, 2011. 216 с.

232. Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 10 груд. 2003 р. № 1895 ; втратила чинність. *Урядовий портал* : [сайт]. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/3680671.

233. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2015 р. № 1052. *Урядовий кур'єр.* 2015. 25 грудня (№ 242).

234. Положення про Міністерство внутрішніх справ України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 878. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2015-п#Text.

235. Положення про Міністерство оборони України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 26 листоп. 2014 р. № 671. *Урядовий кур'єр.* 2014. 10 грудня (№ 230).

236. Положення про роботу Мар'їнської міської військово-цивільної адміністрації Покровського району Донецької області : затв. розпорядженням керівника міської військово-цивільної адміністрації від 30 квіт. 2021 р. № 46. *Мар'їнська міська військово-цивільна адміністрація* : [сайт]. URL: https://maryinska-gromada.gov.ua/polozhennya-pro-robotu-vca-09-46-41-17-05-2021.

237. Портников В. Давайте ще раз про поступку територіями Путіну в обмін на мир. *NV* : [сайт]. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/putin-hoche-zahopiti-vsyu-ukrajinu-portnikov-pro-te-yak-zavershiti-viynu-50437254.html.

238. Порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2015р. № 367. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367-2015-%D0%BF#Text.

239. Порядок здійснення державного контролю/моніторингу за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки, соціальних послуг та за дотриманням прав дітей : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 6 жовт. 2021 р. № 1035. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2021-%D0%BF#Text.

240. Порядок і умови призначення та виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовців Державної спеціальної служби транспорту в період дії воєнного стану : затв. наказом Міністерства оборони України 25 трав. 2023 р. № 308 ; зареєстр. в Міністерстві юстиції України 08 черв. 2023 р. № 954/40010. *Офіційний вісник України.* 2023. № 60. Ст. 3391.

241. Порядок надання компенсації за знищені об’єкти нерухомого майна : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30 трав. 2023 р. № 600. *Урядовий кур’єр.* 2023. 15 червня (№ 119).

242. Порядок представлення до нагородження та вручення державних нагород України : затв. указом Президента України від 19 лют. 2003 р. № 138. *Офіційний вісник України*. 2003. № 8. Ст. 302.

243. Порядок призначення та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2016 р. № 336 ; в ред. від 17 берез. 2023 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2016-%D0%BF#n10.

244. Порядок проведення конкурсу в Національну поліцію України. *Національна поліція України* : [сайт]. URL: https://nabir.np.gov.ua/index.php?r=site%2Fcondition.

245. Потатенко В. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. *Національний інститут стратегічних досліджень* : [сайт]. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinskoho-volonterstva-na-osnovi-metodolohiyi-novykh-sotsialnykh.

246. Пояснювальна записка до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження

військової служби, мобілізації та військового обліку» від 30 січ. 2024 р. № 3633-IX. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://chat.openai.com/c/b882c5df-7491-438e-accc-654c1120b2c.

247. Права, можливості та обов'язки громадян України, які виїхали до ЄС через війну. *Edinburgh* : [сайт]. URL: https://edinburgh.mfa.gov.ua/news/prava-mozhlivosti-ta-obovyazki-gromadyan-ukrayini-yaki-viyihali-do-yes-cherez-vijnu.

248. Правознавство : навч. посіб. / [В. В. Галунько, Ю. О. Фрицький, О. О. Сорока, О. М. Єщук та ін.]. Київ : Університет «Україна», 2013. Ч. 2. 220 с.

249. Правознавство. Професійний курс : навч. посіб. / [В. В. Галунько, М. В. Рудич, А. Л. Терещенко, В. П. Сердюк та ін.]. Київ : Університет «Україна», 2013. 200 с.

250. Працювати над Державною цільовою програмою по забезпеченню житлом разом домовились представники уряду та Парламенту під час зустрічі в Мінветеранів. *Міністерство у справах ветеранів України* : [сайт]. URL: https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/pracyuvati-nad-derzhavnoyu-cilovoyu-programoyu-po-zabezpechennyu-zhitlom-razom-domovilis-predstavniki-uryadu-ta-parlamentu-pid-chas-zustrichi-v-minveteraniv.

251. Президент обіцяє дати квартири всім ветеранам АТО й ООС. *Українська правда* : [сайт]. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2021/12/1/7315836/.

252. Президент присвоїв звання Героя України командирові 1-ї штурмової роти ДУК "Правий сектор" Дмитрові Коцюбайлу. *Вовинарня* : [сайт]. URL: https://novynarnia.com/2021/12/01/koczyubajlo-geroj-ukrayiny/.

253. Президент України : фондова лекція з навчальної дисципліни «Конституційне право України». Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 24 с.

254. Примусова мобілізація. Законодавство. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main?find=2&dat=00000000&user=a&

text=%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0+%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F&textl=1&bool=and&org=0&typ=0&yer=0000&mon=00&day=00&dat_from=&dat_to=&datl=0&numl=2&num=&minjustl=2&minjust=.

255. Принцип. *Словник української мови* : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.] ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1976. Т. 7. Поїхати–Прирobляти. С. 693.

256. Про «непопулярні заходи» для мобілізації, стратегію перемоги та завдання ЗСУ на 2024 рік. Головнокомандуючий Збройними силами України Валерій Залужний написав статтю для CNN. *NV* : [сайт]. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/zaluzhniy-napisav-stattyu-cnn-pro-strategiyu-peremogi-u-viyni-ta-zavdannya-zsu-na-2024-rik-novini-ukrajini-50389201.html.

257. Про адміністративні послуги : Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-IX. *Голос України.* 2022. 15 червня (№ 123).

258. Про Азов. *Азов* : [сайт]. URL: https://azov.org.ua/pro-nas/.

259. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64. *Президент України* : [сайт]. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

260. Про відзначення державними нагородами України : указ Президента України від 10 квіт. 2024 р. № 224. *Президент України* : [сайт]. URL: https://www.president.gov.ua/documents/2242024-50373.

261. Про військовий обов’язок і військову службу : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.

262. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 3 лют. 2015 р. № 141-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 87.

263. Про внесення змін до Закону України "Про громадянство України" щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України : проєкт Закону України реєстр. № 6368 від 2 груд. 2021 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73322.

264. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 841 і від 29 липня 2022 р. № 854 : постанова Кабінету Міністрів України від 7 берез. 2023 р. № 209. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2023-%D0%BF#Text.

265. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квіт. 2011 р. № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. Ст. 435.

266. Про громадські об’єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради У*країни. 2013. № 1. Ст. 1.

267. Про День пам’яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України : указ Президента України від 23 серп. 2019 р. № 621. *Президент України* : [сайт]. URL: https://www.president.gov.ua/news/all.

268. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квіт. 2003 р. № 661-IV. *Голос України.* 2003. 06 травня (№ 83).

269. Про діяльність спеціалізованих служб та формувань системи цивільного захисту Кам’янець-Подільського району в умовах воєнного стану : наказ Кам’янець-Подільської районної військової адміністрації від 1 квіт. 2022 р. № 61. *Кам’янець-Подільська районна військова адміністрація* : [сайт]. URL: https://rada.info/upload/users_files/21319591/fd3c1c4d686115ea7e1b275b0b53e6e4-123.pd.

270. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

271. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892.

272. Про запровадження комендантської години на території мкрн «Корабел» (Острів) та заборони громадян щодо в'їзду на територію Нафтогавань та Гідропарк : наказ Херсонської міської військової адміністрації Херсонського району Херсонської обл. від 19 черв. 2023 р. № 80-Н. *Херсонська міська військова адміністрація Херсонського району Херсонської області* : [сайт]. URL: https://miskrada.kherson.ua/wp-content/uploads/2023/06/80-n-vid-19.06.2023-komendantska-hodyna-ostriv.pdf.

273. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2023 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 берез. 2023 р. № 221-р. *Урядовий портал* : [сайт]. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uriadu-na-2023-rik-221r-140323.

274. Про Збройні Сили України : Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*.1992. № 9. Ст. 108.

275. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лют. 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

276. Про Міністерство у справах ветеранів України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2018 р. № 1175. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-п#Text.

277. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

278. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20–21. Ст. 190.

279. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовт. 1993 р. № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.

280. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

281. Про Національну гвардію України : Закон України 13 берез. 2014 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.

282. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Р*ади України. 2015. № 40–41. Ст. 379.

283. Про Національну раду з відновлення України від наслідків війни : указ Президента України від 21 квіт. 2022 р. № 266. *Офіційний вісник України*. 2022. № 49. Ст. 2698.

284. Про облік осіб, життю та здоров'ю яких завдано шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : проект Закону реєстр. № 10256 від 13 листоп. 2023 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43188.

285. Про організацію та проведення продовження заходів загальної мобілізації на території Дніпропетровської області : розпорядження начальника обласної військової адміністрації від 8 верес. 2023 р. № 325/0/527/23. *Дніпропетровська обласна державна адміністрація* : [сайт]. URL: https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/vidkriti%20dani/mobilizaciya/2023/09.2023/rozporyadjhennya.pdf.

286. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та

Луганській областях : Закон України від 18 січ. 2018 р. № 2268-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 10. Ст. 54.

287. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 9 квіт. 1992 р. № 2262-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 29. Ст. 399. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text.

288. Про поводження з військовополоненими 1949 року : Третя Женевська Конвенція ООН від 8 черв. 1977 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 62. Ст. 2179.

289. Про Положення про проходження громадянами України військової служби в Державній прикордонній службі України : указ Президента України від 29 груд. 2009 р. № 1115. *Урядовий кур'єр.* 2009. 31 грудня (№ 245).

290. Про порядок видачі посвідчень і нагрудних знаків ветеранів війни : постанова Кабінету Міністрів України від 12 трав. 1994 р. № 302. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-94-%D0%BF#Text.

291. Про правовий режим воєнного стану : Закон України 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

292. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 берез. 2000 р. № 1550-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. Ст. 176.

293. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. *Голос України.* 2023. 19 вересня (№ 32).

294. Про призначення І. Дударя начальником Асканія-Нової селищної військової адміністрації Каховського району Херсонської області : розпорядження Президента України від 23 верес. 2022 р. № 197. *Президент України* : [сайт]. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1972022-rp-44141.

295. Про присвоєння Д. Коцюбайлу звання Герой України : указ Президента України від 30 листоп. 2021 р. № 608. *Президент України* : [сайт]. URL: https://www.president.gov.ua/documents/6082021-40761.

296. Про продовження строку проведення загальної мобілізації : указ Президента України від 26 лип. 2023 р. № 452. *Президент України* : [сайт]. URL: https://www.president.gov.ua/documents/4522023-47797.

297. Про Раду національної безпеки і оборони України, Про національну безпеку України, Про оборону України, Про Збройні Сили України, Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : наук.-практ. комент. Київ : Професіонал, 2020. 446 с.

298. Про ратифікацію Женевської конвенції про поліпшення долі поранених та хворих у військовий час від 12 серпня 1949 року та Протоколів про захист жертв збройних конфліктів (до чотирьох конвенцій) : Закон УРСР від 8 черв. 1977 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

299. Про розвідку : Закон України від 17 верес. 2020 р. № 912-IX. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#n442.

300. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

301. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190.

302. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 берез. 1999 р. № 548-XIV. *Відомості Верховної Ради України.* 1999. № 22–23. Ст. 194.

303. Про утворення військових адміністрацій : указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 68. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text.

304. Про утворення військових адміністрацій населених пунктів у Луганській області : указ Президента України від 3 верес. 2022 р. № 665. *Президент України* : [сайт]. URL: https://www.president.gov.ua/documents/6652022-44137.

305. Про утворення та реорганізацію військово-цивільних адміністрацій у Донецькій області : указ Президента України від 19 лют. 2021 р. № 61. *Президент України* : [сайт]. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1882022-41917.

306. Про ухвалення за основу проекту Закону України «Про облік осіб, життю та здоров'ю яких завдано шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» : постанова Верховної Ради України від 25 квіт. 2024 р. № 3675-IX. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3675-IX#Text.

307. Прокудін О. С. Адміністративно-правове забезпечення підготовки особового складу підрозділів сил охорони правопорядку до виконання службово-бойових завдань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2022. 18 с.

308. Прокуратура АРК нагадала про справи за переслідування кримських татар. *УкрІнформ* : [сайт]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3298867-prokuratura-ark-nagadala-pro-spravi-za-peresliduvanna-krimskih-tatar.html.

309. Процес прийняття рішень під час бойових дій. Київ : Міжнародний Комітет Червоного Хреста, 2018. 68 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/books/process0808.pdf.

310. Публічна адміністрація в Україні: становлення та розвиток: монографія / [В. М. Алексєєв та ін.] ; за заг. ред. А. В. Толстоухова, Н. Р. Нижник, Н. Т. Гончарук. Дніпропетровськ : Монолит, 2010. 400 с.

311. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права : навч. посіб. Львів : Медицина і право, 2021. 256 с.

312. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави. Київ : Атіка, 2001. 176 с.

313. Радковець Ю. Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України. *Наука і оборона*. 2014. № 3. С. 36–42.

314. Ракша Н. С. Адміністративно-правове забезпечення права громадян на освіту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2007. 20 с.

315. Ребуха Л. З., Рудакевич Ю. В. Філософія соціальної відповідальності. *Західноукраїнський національний університет* : [сайт]. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/41469/2/MNPKRSES_2023_Rebukha_L-Philosophy_

316. Ржевська В. С. Право держави на самооборону в світлі розвитку юридичних гарантій міжнародної безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2003. 22 с.

317. Римський статут Міжнародного кримінального суду : вчинено від 17 лип. 1998 р. ; ратиф. Україною 21 серп. 2024 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

318. Ринажевський Б. М. Адміністративно-правове регулювання діяльності військової служби правопорядку у Збройних Силах України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 40 с.

319. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 21 груд. 2023 р. № 115865888. *Роздільнянська районна державна адміністрація.* :

[сайт]. URL: https://rozdilna-rda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/50-dysczyplinarna-vidpovidalnist-derzhavnyh-sluzhbovcziv.pdf.

320. Робота над Реєстром ветеранів війни на завершальному етапі: зустріч Мінветеранів і Kitsoft. *Міністерство у справах ветеранів України* : [сайт]. URL: https://mva.gov.ua/ua/news/robota-nad-reyestrom-veteraniv-vijni-na-zavershalnomu-etapi-zustrich-minveteraniv-i-kitsoft.

321. Роль журналістів в російсько-українській війні. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/232094.html.

322. Роль професійних журналістів і блогерів під час війни. *Ukrinform* : [сайт]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3716082-rol-profesijnih-zurnalistiv-i-blogeriv-pid-cas-vijni.html.

323. Романова О. М. Юридичні аспекти мобілізації в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 73–78.

324. Російські активи мають бути передані Україні. Звернення до світових лідерів й урядів. *Київський безпековий форму* : [сайт]. URL: https://ksf.openukraine.org/categories/publications/rosiiski-aktyvy-maiut-buty-peredani-ukraini-zvernennia-do-svitovykh-lideriv-y-uriadiv.

325. Росія має в повному обсязі відшкодувати шкоду, заподіяну життю та здоров'ю українців. *Комітет Верховна Рада України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів* : [сайт]. URL: https://komspip.rada.gov.ua/news/main_news/76557.html.

326. Руденко Є. Європарламент: Росія веде проти України гібридну війну. *BBC* : [сайт]. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/01/150115_european_parliament_russia_ukraine_dk.

327. Рудой К. М. Адаптація адміністративного законодавства України у сфері охорони особистих прав громадян до норм Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 20 с.

328. Савинець О. Теоретико-правові засади адміністративн-правового забезпечення мобілізації збройних сил України. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 202–209. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/3_2018/part_1/38.pdf.

329. Семенов Вячеслав Анатолійович (23.07.1969 – 17.02.2015). Герой України : указ Президента України від 11 берез. 2016 р. № 86. *Ukrgeroes* : [сайт]. URL: http://www.ukrgeroes.com.ua/SemenovVA.html.

330. Сидорук М. Міжнародні стандарти прав і свобод людини та громадянина. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності* : тези доп. учасників XXV наук.-практ. конф. курсантів та студентів (м. Харків, 17 трав. 2018 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Наук. т-во студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів, докторантів і молодих вчених. Харків, 2018. С. 60–61. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2018/pdf/54.pdf.

331. Силіч І. І. Гарантії забезпечення прав і свобод громадян в адміністративному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2008. 20 с.

332. Синєгубов О. Будівництво фортифікацій на Харківщині: Синєгубов пояснив, за що відповідає ОВА, як укладають угоди та купують деревину. *Суспільне. Харків* : [сайт]. URL: https://suspilne.media/489786.

333. Синьов О. Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на права і свободи громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2001. 20 с.

334. Сич М. Зміни у виплатах для переселенців: що варто знати? *Радіо Свобода* : [сайт]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/zminy-u-vyplatakh-dlya-pereselentsiv-shcho-varto-znaty/32537572.html.

335. Сікорський О. Адміністративно-правовий статус Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 20 с.

336. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.

337. Собенко Н. Заборона на польоти над Україною збережеться до 2029. *Суспільне. Новини* : [сайт]. URL: https://suspilne.media/442005-zaborona-na-poloti-nad-ukrainou-zberezetsa-do-2029-eurocontrol/.

338. Собенко Н. Кабмін дозволив примусову евакуацію дітей із зон активних бойових дій. *Суспільне. Новини* : [сайт]. URL: https://suspilne.media/406890-kabmin-dozvoliv-primusovu-evakuaciu-ditej-iz-zon-aktivnih-bojovih-dij/.

339. Сокуренко В. В. Публічне адміністрування сферою оборони в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2016. 40 с.

340. Солодовнік М., Ємець В. За час вторгнення на Харківщині загинули 8 рятувальників: майже всі – внаслідок повторних ударів Росії. *Суспільне. Харків* : [сайт]. URL: https://suspilne.media/kharkiv/790793-za-cas-vtorgnenna-na-harkivsini-zaginuli-8-ratuvalnikiv-majze-vsi-vnaslidok-povtornih-udariv-rosii/.

341. Список війн XXI століття. *Wikipedia. Вільна енциклопедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD_XXI_%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D1%82%D1%8F.

342. Сталевий кордон: усе, що потрібно знати про нову бригаду Держприкордонслужби. *Львівська обласна військова адміністрація* : [сайт]. URL: https://loda.gov.ua/news/56964.

343. Стан. *Словник української мови* : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.] ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1978. Т. 9. С. С. 644.

344. Статус. *Словник української мови* : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.] ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1978. Т. 9. С. С. 671.

345. Статут звання Герой України : затв. указом Президента України "Про звання Герой України" від 02 груд. 2002 р. № 1114. *Урядовий контактний центр* : [сайт]. URL: https://ukc.gov.ua/knowdledge/odnorazova-groshova-vynagoroda-osobam-yakym-prysvoyeno-zvannya-geroj-ukrayiny/.

346. Степаненко К. В. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2009. 19 с.

347. Стеценко В. Ю. Адміністративно-правове забезпечення запровадження в Україні обов'язкового медичного страхування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 40 с.

348. Стороженко С. В. Адміністративно-правове забезпечення екологічних прав громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 19 с.

349. Стратегія воєнної безпеки України : затв. указом Президента України від 25 берез. 2021 р. № 121/2021. *Президент України* : [сайт]. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661.

350. Стрельцов Є. До питання про сутність та види міжнародних конфліктів. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. 2014. № 4 (33) С. 133–137.

351. Строковик Національної гвардії України (НГУ) збив уже сім ворожих повітряних цілей, зокрема й одну крилату ракету. *Ukrinform* : [сайт]. URL:

https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3538742-nacgvardiec-zbiv-sist-vorozih-litakiv-i-krilatu-raketu.html.

352. Сукманова О. В. Методи публічного адміністрування охорони права власності в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія : Юридичні науки. 2018. № 2 (3). С. 104–108.

353. Сьогодні (20 квітня) – Міжнародний день вдячності волонтерам. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України* : [сайт]. URL: https://minre.gov.ua/2024/04/20/sogodni-mizhnarodnyj-den-vdyachnosti-volonteram/.

354. Тараненко С. М. Захист прав і свобод громадян у провадженні в справах про адміністративні правопорушення та їх забезпечення в діяльності міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2000. 20 с.

355. Тарасенко В. С. Класифікація органів виконавчої влади у сфері наукової та науково-технічної діяльності в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4 (91). С. 202–212. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2020.4.19.

356. Титикало Р. С. Захисна функція юридичної допомоги в адміністративно-деліктному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 18 с.

357. Товариство Українського червоного хреста : [сайт]. URL: https://redcross.org.ua/.

358. Топольницька М. І. Зміна правових систем в умовах збройного конфлікту: досвід країн колишньої Югославії та України (2014 – перша половина 2021 рр.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2023. 18 с.

359. У районі ООС упродовж року СБУ вилучила зі схронів бойовиків понад 137 кг вибухівки і майже 100 тисяч боєприпасів. *Служба безпеки України*

: [сайт]. URL: https://ssu.gov.ua/novyny/u-raioni-oos-protiahom-roku-sbu-vyluchyla-zi-skhroniv-boiovykiv-ponad-137-kh-vybukhivky-i-maizhe-100-tysiach-boieprypasiv.

360. У Херсонській області підрозділи Державної служби з надзвичайних ситуацій із зони підтоплення врятували 672 людини, серед яких 30 дітей і 40 маломобільних осіб. *Ukrinform* : [сайт]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3721277-iz-zoni-pidtoplenna-na-hersonsini-vratuvali-vze-672-ludini-dsns.html.

361. Україна здатна виробляти 4 млн дронів на рік та збільшила випуск боєприпасів. *Мілітарний* : [сайт]. URL: https://mil.in.ua/uk/news/ukrayina-zdatna-vyroblyaty-4-mln-droniv-na-rik-ta-zbilshyla-vypusk-boyeprypasiv-zelenskyj/.

362. Ульянов О. І. Адміністративно-правовий захист міліцією прав громадян у сфері громадського порядку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2002. 18 с.

363. УПА: коротко про головне. *Радіо Свободи* : [сайт]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/30667647.html.

364. Уповноважений: росія утримує українських військовополонених у колоніях загального режиму. *Уповноважений верховної ради України з прав людини* : [сайт]. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-rosiya-utrimuye-ukrayinskih-vijskovopolonenih-u-koloniyah-zagalnogo-rezhimu.

365. Уряд виділив 12,5 млн грн одноразової допомоги сім’ям загиблих Захисників України та воїнам, які отримали інвалідність. *Міністерство у справах ветеранів України* : [сайт]. URL: https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/uryad-vidiliv-125-mln-grn-odnorazovoyi-dopomogi-simyam-zagiblih-zahisnikiv-ukrayini-ta-voyinam-yaki-otrimali-invalidnist.

366. Уряд виділив ще 21 мільйон гривень на компенсації за безоплатне розміщення ВПО у закладах. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України* : [сайт]. URL: https://www.vin.gov.ua/bilshe/186-zagalni-documentu/1968-funktsionalni-povnovazhennia-nachalnyka-oblasnoi-viiskovoi-administratsii.

367. Уряд затвердив законопроєкт щодо посилення соціальної захищеності українських ветеранів та їхніх сімей. *Міністерство у справах ветеранів України* : [сайт]. URL: https://mva.gov.ua/ua/news/uryad-zatverdiv-zakonoproyekt-shchodo-posilennya-socialnoyi-zahishchenosti-ukrayinskih-veteraniv-ta-yihnih-simej.

368. Формування росією «юнармії» на тимчасово окупованих територіях є проявом геноциду. *Ukrinform* : [сайт]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3609376-formuvanna-rosieu-unarmii-na-timcasovo-okupovanih-teritoriah-e-proavom-genocidu-lubinec.html.

369. Формула миру. *Міністерство закордонних прав України* : [сайт]. URL: https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/formula-miru.

370. Функціональні повноваження Начальника обласної військової адміністрації. *Вінницька обласна військова адміністрація* : [сайт]. URL: https://www.vin.gov.ua/bilshe/186-zagalni-documentu/1968-funktsionalni-povnovazhennia-nachalnyka-oblasnoi-viiskovoi-administratsii.

371. Футбольний клуб «Авангард» назавжди закріпив перший номер у команді за Степаном Чубенком. *Вчасно* : [сайт]. URL: https://vchasnoua.com/donbass/61637-naviky-pershyi-kramatorskyi-avanhard-vyviv-z-obihu-1-i-nazavzhdy-zakripyv-ioho-za-stepanom-chubenko.

372. Харківщина: внаслідок повторного російського удару загинули рятувальник та поліцейський. *МВС України* : [сайт]. URL: https://mvs.gov.ua/news/xarkivshhina-vnaslidok-povtornogo-rosiiskogo-udaru-zaginuli-riatuvalnik-ta-policeiskii.

373. Херсон: рятувальник поранений через повторний російський удар. *Радіо Свобода* : [сайт]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-kherson-poranenyi-riatuvalnyk/33032845.html.

374. Херсонська міська військова адміністрація забезпечила видачу пенсій в смт Антонівка. *Херсонська міська військова адміністрація* : [сайт]. URL: https://miskrada.kherson.ua/news/khersonska-miska-vijskova-administratsiia-zabezpechyla-vydachu-pensij-v-smt-antonivka/.

375. Херсонська міська військова адміністрація надає адресну грошову допомогу жителям громади у зв'язку із хворобами. *Херсон. Громада* : [сайт]. URL: https://hgi.org.ua/news.php?id=4709.

376. Цього тижня консули відвідають 19 українських політв'язнів у російських СІЗО. *УкрІнформ* : [сайт]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3074745-cogo-tizna-konsuli-vidvidaut-19-ukrainskih-politvazniv-u-rosijskih-sizo.html.

377. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : підписана в Гаазі, 18 жовт. 1907 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

378. 4–5 липня 2022 року Швейцарія спільно з Україною прийняла Міжнародну конференцію з питань відновлення України у м. Лугано. *Матеріали конференції*. 2023. https://ua.urc-international.com/ukraine-recovery-conference-2022-mizhnarodna-konferenciya-z-pitan-vidnovlennya-ukrayini.

379. Чому чоловіки бояться мобілізації і що з цим робити. *Дзеркало Тижня* : [сайт]. URL: https://zn.ua/ukr/war/chomu-choloviki-bojatsja-mobilizatsiji-i-shcho-z-tsim-robiti-vidpovidi-psikholoha.html

380. Шаповал В. М. Філософія права. Частина І. Історія філософсько-правових вчень : лекції з історії філософії права : навч. вид. Харків : Нац. ун-ту внутр. справ, 2005. 156 с.

381. Шість співробітників ДСНС загинули внаслідок обстрілу на Херсонщині – голова ДСНС. *Радіо Свобода* : [сайт]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-dsns-rozminuvannya-6-zahyblyh-obstril-rf/32399818.html.

382. Школик А. М. Адміністративно-правове забезпечення управлінської діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2000. 17 с.

383. Шпулак Н. Військова адміністрація в Нетішині: для чого створили і як ділитимуть повноваження з місцевим самоврядуванням. *Суспільне. Хмельницький* : [сайт]. URL: https://suspilne.media/khmelnytskiy/596373-vijskova-administracia-v-netisini-dla-cogo-stvorili-i-ak-dilitimut-povnovazenna-z-miscevim-samovraduvannam/.

384. Штекель М. Грузинські добровольці захищають Україну на Донбасі. *Радіо Свободи* : [сайт]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/28400810.html.

385. Що потрібно знати про мобілізацію та оповіщення громадян для виконання військового обов'язку в цей період? *Опора* : [сайт]. URL: https://www.oporaua.org/viyna/shcho-potribno-znati-pro-mobilizatsiiu-ta-opovishchennia-gromadian-dlia-vikonannia-viiskovogo-oboviazku-v-tsei-period-24028.

386. Що таке європейські цінності? *Міжнародний фонд Відродження* : [сайт]. URL: https://www.irf.ua/shho-take-yevropejski-czinnosti-video-eksplejner/

387. Юринець Ю. Л. Забезпечення культурних прав громадян засобами адміністративного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 16 с.

388. Як стати надавачем послуг із психологічної допомоги для ветеранів і членів їх сімей та отримати відшкодування від Мінветеранів. *Міністерство у справах ветеранів України* : [сайт]. URL: https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/yak-stati-nadavachem-poslug-iz-psihologichnoyi-dopomogi-dlya-veteraniv-i-chleniv-yih-simej-ta-otrimati-vidshkoduvannya-vid-minveteraniv.

389. Як Україна пережила зимовий терор росії. *Центр протидії дезінформації* : [сайт]. URL: https://cpd.gov.ua/articles/yak-ukrayina-perezhyla-zymovyj-teror-rosiyi/.

390. Янковський О. Окупаційна «поліція» на півдні. Добровільна зрада чи примус? *Радіо Свобода* : [сайт]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-okupatsiyna-politsiya-mariupol-kherson-enerhodar/31886789.html.

391. Яромир Букреєв: «Я захищаю землю своїх предків – Україну». *Радіо свободи* : [сайт]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/28111101.html.

392. Armed Conflict. *Amnesty International*. URL: https://www.amnesty.org/en/what-we-do/armed-conflict/.

393. Audi R. Philosophy, a Brief Guide for Undergraduates. *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*. 1982. № 56 (2). P. 273–XVIII. URL: https://philpapers.org/rec/AUDPAB.

394. Crimes. *Global Investigative Journalism Network*. URL: https://gijn.org/resource/lessons-learned-from-syrian-journalists-investigating-russian-war-crimes/#:~:text=Lessons%20Learned%20from,April%206%2C%202022.

395. Dickinson P. The 2008 Russo-Georgian War: Putin’s green light. *Atlanticcouncil.* URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-2008-russo-georgian-war-putins-green-light/

396. Dostri O. Hamas's October 2023 Attack on Israel the End of the Deterrence Strategy in Gaza. 2023. *Army University Press*. URL: https://www.armyupress.army.mil/journals/military-review/online-exclusive/2023-ole/dostri/.

397. Elran M., Sheffer G. Military. Service in Israel: Challenges and Ramifications. *INSS.* URL: https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/INSS%20memo159.pdf.

398. Enforcing Human Rights Standar cing Human Rights Standards in the F ds in the Former Y ormer Yugoslavia: The via: The Case for an International War Crimes Tribuna. *Denver Journal of International Law & Policy.* 2022. Volume 22. Number 2. Article 3. URL: https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1747&context=djilp.

399. Fuller J. F. C. The Generalship of Alexander the Great. London : Eyre & Spottiswoode, 1958. 320 p.

400. Geneva Convention. History. *A&E Television Networks*. August 1, 2024. URL: https://www.history.com/topics/world-war-ii/geneva-convention.

401. Geneva Conventions 1864–1977. *Encyclopaedia Britannica.* URL: https://www.britannica.com/event/Geneva-Conventions.

402. Halunko V. The Patriotic War of Ukrainian People. *Recht der Osteuropäischen Staaten.* URL: http://www.reos.uni-goettingen.de/wp-content/uploads/135-141-2015-02.pdf.

403. Hamdo A. Lessons Learned from Syrian Journalists Investigating Russian War Crimes. *Global Investigative Journalism Network.* URL: https://gijn.org/resource/lessons-learned-from-syrian-journalists-investigating-russian-war-crimes/#:~:text=Lessons%20Learned%20from,April%206%2C%202022.

404. Human Rights and Armed Conflict. *Icelandic Human Rights Centre.* URL: https://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/human-rights-in-relation-to-other- topics/human-rights-and-armed-conflict

405. In Ukraine and Syria, Civilians Pay for Russia's Crimes. *Inkstick.* URL: https://inkstickmedia.com/in-ukraine-and-syria-civilians-pay-for-russias-crimes.

406. Israel's strategic challenge blaise misztal. *Warontherocks*. URL: https://warontherocks.com/2023/10/israels-strategic-challenge/.

407. Jansen D. What Is Research Philosophy? Positivism, Interpretivism & Pragmatism – Explained Simply. *Grad Coach.* URL: https://gradcoach.com/research-philosophy/.

408. Kazdobina J., Jakob J. Hedenskog Challenges of the Ukrainian Mobilization. *SCEEUS.* URL: https://sceeus.se/en/publications/challenges-of-the-ukrainian-mobilization/.

409. Lessons and significance of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. *ECHR.* URL: https://ecpl.com.ua/en/news/lessons-and-significance-of-the-international-criminal-tribunal-for-the-former-yugoslavia/

410. Makhmurova-Dyshliuk O., Zubov O., Domuschi L. The Legal Aspect of Sanctions Against Russia and the Development of the Space Industry. *Advanced Space Law*. 2022. Vol. 9. P. 39–47.

411. Margaret Thatcher, The Iron Ladoo. *Bureau of Educational and Cultural Affairs*. 2024. URL: https://etsa.state.gov/ivlpprofiles/margaret-thatcher

412. Mohammed Mesbahi. Research Methods in Philosophy. 2015. URL: https://www.dohainstitute.edu.qa/Documents/SOSHSyllabi/Philosophy/PHIL611_Fall2015_EN.pdf.

413. Philosophy: A brief guide for undergraduates the American Philosophical Association's committee on the status and future of the profession. American

Philosophical Association, 2017. URL: https://www.apaonline.org/page/undergraduates.

414. Rome Statute of the International Criminal Court. *United Nations Human Rights.* 1998. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/rome-statute-international-criminal-court.

415. Russia and historical revisionism on the example of the International. *Criminal Court for former Yugoslavia.* URL: https://atlanticinitiative.org/russia-and-historical-revisionism-on-the-example-of-the-international-criminal-court-for-former-yugoslavia/.

416. Safire W. ESSAY; Friends, More Than Interests. *The New York Time.* 1991. URL: https://www.nytimes.com/1991/02/07/opinion/essay-friends-more-than-interests.htm.

417. Sanders T. In Ukraine and Syria, Civilians Pay for Russia's Crimes The horror unfolding now in Ukraine is both indiscriminate and illegal, but it is not unprecedented. *Inkstick.* URL: https://inkstickmedia.com/in-ukraine-and-syria-civilians-pay-for-russias-crimes/.

418. Syrian regime, Russia guilty of 'war crimes' in Idlib over Ariha bombing. *Newarab*. URL: https://www.newarab.com/news/syrian-regime-russia-guilty-war-crimes-ariha.

419. Teremetskyi V., Myronova G., Batryn O., Udrenas G., ***Makhmurova-Dyshliuk O.***, Yatskovyna V. Legal guaranteeing for providing socially significant medical services during martial law and post-war recovery of Ukraine. *Journal of Law and Sustainable Development*. 2023. Vol. 11. Iss. 6. P. 1–15. DOI: https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i6.1231 *(Наукометричнабаза Scopus)*.

420. Teremetskyi V., Novichenko A., ***Makhmurova-Dyshliuk O.***, Bodnar-Petrovska O., Skryl S., Rudenko M. Partnership relations between the National Police and the community in the de-occupied territories of Ukraine. *Archives des Sciences: A*

Multidisciplinary Journal. 2024. Vol. 74. Iss. 5. P. 50–56. DOI: https://doi.org/10.62227/as/74508 (*Наукометричнабаза Scopus*).

421. Teremetskyi, V.I., Bandurka, S.S., Pidhorodynskyi V.M., ***Makhmurova-Dyshliuk O. P.***, Marushchak N. V., Kravchuk V. M., Holovko M. B. Lawyer-Judge Relations and Their Impact on the Quality and Efficiency of Justice. *Journal of Lifestyle and SDGs Review.* 2024. Vol. 8. No. 3. P. 137–138. DOI: https://doi.org/10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n01.pe04604 (*Наукометрична база Scopus*).

422. Teremetskyi V., NovichenkoA., Bodnar-PetrovskaO. *Makhmurova-DyshliukO.*, Hrihorova H. Police and civil society partnership: peculiarities of implementation in modern conditions. *Edelweiss Applied Science and Technology*. 2024. Vol. 8. No. 4. P. 1379–1386. DOI: 10.55214/25768484.v8i4.1512 (*Наукометрична база Scopus*).

423. The Conflicts. What is the former Yugoslavia ? *The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia* : [сайт]. URL: https://www.icty.org/en/about/what-former-yugoslavia.

424. The Conflicts. *The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*. URL: https://www.icty.org/en/about/what-former-yugoslavia/conflicts.

425. The Hague Conventions of 1899 and 1907. *The Practical Guide to Humanitarian Law.* URL: https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/the-hague-conventions-of-1899-and-1907/.

426. The Tribunal irreversibly changed the landscape of international humanitarian law. *The International Criminal Tribunal*. URL: https://www.icty.org/en/about.

427. Timeline of 20th And 21st Century Wars. *Imperial War Museums.* URL: https://www.iwm.org.uk/history/timeline-of-20th-and-21st-century-wars

428. Types of Philosophical Research & Philosophical Research Paradigms. *Edugyan*. URL: http://www.edugyan.in/2017/02/types-of-philosophical-research.html.

429. War crimes committed by Russia, Assad gov't in Syria. *Aljazeera*. URL: https://www.aljazeera.com/news/2020/5/11/war-crimes-committed-by-russia-assad-govt-in-syria-amnesty.

430. Why is Ukraine struggling to mobilize more troops? *Le Monde*. 2024. URL: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/03/31/why-is-ukraine-s-effort-to-mobilize-more-troops-facing-trouble_6666954_4.html.

431. William R. What Is Russia's Wagner Group Doing in Africa? *Council on Foreign Relations*. 2023. May 23. URL: https://www.cfr.org/in-brief/what-russias-wagner-group-doing-africa.

432. With New Name, Same Russian Mercenaries Plague Africa. *Africa Defense Forum.* URL: https://adf-magazine.com/2024/01/with-new-name-same-russian-mercenaries-plague-africa/.

433. Žukauskas, P., Vveinhardt, J., & Andriukaitienė, R. Philosophy and Paradigm of Scientific Research. Management Culture and Corporate Social Responsibility. Intech Open, 2018. DOI: 10.5772/intechopen.70628.

434. გეგმის რეალიზების შემდეგ სტრატეგიის შემუშავება – VPO 2009–2012 წლის ოქტომბერში. *Matsne.* 2010. URL: https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/2254098?publication=0.

435. დევნილთა სტატისტიკა სტატუსის ჩამორთმევის, შეწყვეტისა და შემოსავლების მიხედვით. *IDFI.* URL: https://idfi.ge/ge/idps_in_georgia_statistics.

436. დევნილთა უფლებები. *Legalaid.* URL: https://legalaid.ge/ka/services/184/% 1%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98.

437. პრეზიდენტის ყოველწლიური ანგარიშის ფაქტების შემოწმება: იძულებით გადაადგილებული პირები. *Transparency*. URL: https://www.transparency.ge/ge/blog/%
%93%E1%83%92%E1%83%%94%E1%83%91%E1%83%98.

438. საქართველოს 2011 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ. საქართველოს კანონი. *Matsne.* 2023. URL: https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1156814?publication=4

439. საქართველოს კანონი. საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან იძულებით გადაადგილებულ პირთა – დევნილთა შესახებ. *The Legislative Herald of Georgia.* URL: https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2244506?publication=7.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

Статті в періодичних наукових фахових виданнях України:

1. Махмурова-Дишлюк О.П. Права і свободи людини та громадянина в умовах збройного конфлікту в Україні як об’єкт адміністративно-правового забезпечення. *Правова позиція*. 2020. № 4(29). С. 34-36.

2. ***Makhmurova-Dyshliuk O.,*** Zubov O., Domuschi L. The Legal Aspect of Sanctions Against Russia and the Development of the Space Industry. *Advanced Space Law.* 2022. Vol. 9. P. 39-47.

3. Махмурова-Дишлюк О.П. Адміністративно-правовий статус Міністерства внутрішніх справа в аспекті забезпечення прав свободи людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки.* 2024. № 1. Т. 35(74). С. 89-94.

4. Махмурова-Дишлюк О.П. Видання адміністративних актів як інструментів публічного адміністрування забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни. *Право і суспільство.* 2024. № 1. Т. 2. С. 113-118.

5. Махмурова-Дишлюк О.П. Адміністративно-правовий режим воєнного стану, як комплексний інструмент публічного адміністрування забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян та прав і законних інтересів фізичних осіб в умовах російсько-української війни. *Київський часопис права.* 2024. № 1. С. 185-190.

6. Махмурова-Дишлюк О.П. Адміністративно-правовий статус Міністерства оборони в аспекті забезпечення прав свободи людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний вісник.* 2024. № 1. С. 128-135.

7. Махмурова-Дишлюк О.П. Досвід колишніх республік Югославії адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн та воєнних конфліктів. *Ампаро.* 2024. № 2. С. 49-53.

8. Махмурова-Дишлюк О.П. Засади захисту права на життя, здоров'я, честі і гідності комбатантів в умовах російсько-української війни. *Право та державне управління.* 2024. № 2. С. 274-279.

9. Махмурова-Дишлюк О.П. Класифікація та тенденції міжнародного досвіду забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян та прав і законних інтересів осіб в умовах війн та воєнних конфліктів – на прикладах Сирії та деяких держав Африки. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 321-326.

10. Махмурова-Дишлюк О.П. Римський статут Міжнародного кримінального суду в системі адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 33-37.

11. Махмурова-Дишлюк О.П. Методологічні засади наукового аналізу адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах російсько-української війни. *Право і суспільство.* 2024. № 4. С. 481-485.

12. Махмурова-Дишлюк О.П. Досвід Ізраїлю щодо адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн та воєнних конфліктів. *Київський юридичний журнал*. 2024. Вип. 5. С. 113-118.

13. Махмурова-Дишлюк О.П. Досвід Грузії щодо адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах

війн та воєнних конфліктів. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України*. 2024. Вип. 15. С. 42-50.

14. Махмурова-Дишлюк О. П. Цифрова безпека як один із вагомих чинників адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн та воєнних конфліктів. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 132-136.

15. Махмурова-Дишлюк О.П. Адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України в аспекті забезпечення прав свободи людини і громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2024. № 67. С. 16-20.

16. Махмурова-Дишлюк О.П. Місце і роль Женевських конвенцій у забезпеченні прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Юриспруденція. 2024. № 69. С. 166-169.

17. Махмурова-Дишлюк О.П. Видання нормативно-правових актів як інструментів публічного адміністрування забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного конфлікту в Україні. *Актуальні проблеми держави і права.* 2024. Вип. 101. С.103-109.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

18. Махмурова-Дишлюк О.П. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах збройних конфліктів в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2020. № 6(34). Vol. 3. С. 128-133 (Республіка Польща).

19. Teremetskyi V., Myronova G., Batryn O., Udrenas G., ***Makhmurova-Dyshliuk O.***, Yatskovyna V. Legal guaranteeing for providing socially significant medical services during martial law and post-war recovery of Ukraine. *Journal of Law*

and Sustainable Development. 2023. Vol. 11. Iss. 6. P. 1-15. DOI: https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i6.1231 *(Наукометричнабаза Scopus)*.

20. Teremetskyi V., Novichenko A., ***Makhmurova-Dyshliuk O.***, Bodnar-Petrovska O., Skryl S., Rudenko M. Partnership relations between the National Police and the community in the de-occupied territories of Ukraine. *Archives des Sciences: A Multidisciplinary Journal.* 2024. Vol. 74. Iss. 5. P. 50-56. DOI: https://doi.org/10.62227/as/74508 (*Наукометричнабаза Scopus*).

21. TeremetskyiV., NovichenkoA., Bodnar-PetrovskaO. ***Makhmurova-DyshliukO.***, Hrihorova H. Police and civil society partnership: peculiarities of implementation in modern conditions. *Edelweiss Applied Science and Technology*. 2024. Vol. 8. No. 4. P. 1379-1386. DOI: 10.55214/25768484.v8i4.1512 (*Наукометрична база Scopus*).

22. Teremetskyi, V.I., Bandurka, S.S., Pidhorodynskyi V.M., ***Makhmurova-Dyshliuk, O.P.***, Marushchak, N.V., Kravchuk, V.M., Holovko, M.B. Lawyer-Judge Relations and Their Impact on the Quality and Efficiency of Justice. *Journal of Lifestyle and SDGs Review.* 2024. Vol. 8. No. 3. P. 137-138. DOI: https://doi.org/10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n01.pe04604 (*Наукометрична база Scopus*).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Махмурова-Дишлюк О.П. Особливості методології аналізу адміністративно-правового забезпечення прав громадянин в умовах збройних конфліктів в Україні. *Актуальні проблеми забезпечення прав і свобод та законних інтересів приватних осіб в Україні*: збірник матеріалів круглого столу. Т. 2. (Київ, 30 берез. 2018 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2018. С. 8-9.

24. Махмурова-Дишлюк О.П. Складові адміністративно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації в умовах збройних конфліктів в Україні. *Адміністративно-правова наука: сучасний стан та перспективи розвитку*: збірник матеріалів конференції (Київ, 28 жовт. 2019 р.). Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2019. С. 5-8.

25. Махмурова-Дишлюк О.П. Адміністративно-правовий статус міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. *Актуальні питання адміністративного, морського і космічного права в умовах протидії коронавірусу COVID19*: Міжнародна науково-практична он-лайн конференція (Київ, 24 квіт. 2020 р.). Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. С. 9-11.

26. Махмурова-Дишлюк О.П. Деякі особливості прав комбатантів в умовах війни. *Проблеми захисту прав різних верств населення в умовах воєнного стану*: матеріали круглого столу (Київ, 22 трав. 2023 р.). Київ: *«Видавництво Людмила»,* 2023. С. 31-33.

27. Махмурова-Дишлюк О.П. Проблематика адміністративно-правових відносин при забезпеченні прав і свобод громадян в умовах російсько-української війни. *Безпека в інтелектуальному вимірі:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 11 жовтня 2023 р.). Київ: Київський університет інтелектуальної власності та права. Академія адміністративно правових наук. 2023. С. 150-151.

28. Махмурова-Дишлюк О.П. Деякі аспекти адміністративно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації, які забезпечують права і свободи людини і громадянина в умовах російсько-української війни. *Безпека в інтелектуальному вимірі:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 3 листопада 2023 р.). Київ: «Видавництво Людмила», 2023. С. 198-199.

29. Махмурова-Дишлюк О.П. Особливості правового режиму тимчасово окупованих територій України російським агресором. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики:* матеріали круглого столу, присвяченого пам’яті д.ю.н., професора, заслуженого працівника народної освіти України В.К. Матвійчука (Київ, 22 листопада 2023 року). Київ: ДП «Експрес-об’ява», 2023. С. 168-169.

Додаток Б

Соціологічне опитування

БЛАНК

соціологічного опитування стосовно адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни

Шановний респонденте! Вашій увазі надається бланк соціологічного дослідження. Опитування є анонімним, відповідно просимо Вас надати правдиві відповіді стосовно соціальної зумовленості, кількості та якості надання поліцейських послуг в Україні. На кожне питання просимо дати відповідь «Так» або «Ні» через виставлення відповідної позначки (наприклад, «+» або «V»). Якщо Вам важко надати однозначну відповідь, то пропускайте її. Результати вашої активної громадянської позиції будуть використані для вдосконалення ефективності адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни.

Визначте рівень захисту Ваших прав, свобод та законних інтересів державою в умовах російсько-української війни	
ЗАДОВІЛЬНИЙ	НЕЗАДОВІЛЬНИЙ
Чи отримували Ви допомогу (фінансову, організаційну, інформаційну психологічну та ін.) від адміністративних органів після початку повномасштабного вторгнення російський терористів в Україну (після 24 лютого 2022р)?	
ТАК	НІ

Чи підтримуєте Ви продовження комендантської години в районах, віддалених від лінії бойового зіткнення ?	
ТАК	НІ

У який спосіб має здійснюватися загальна мобілізації в Україні?		
Примусово мобілізувати усіх військовозобов'язаних відповідно до потреб Збройних Сил України й інших сил оборони України	Установити більш суворі адміністративно-правові обмеження щодо військовозобов'язаних. Посилити юридичну відповідальність за ухилення від мобілізації	Утвердити систему дієвих фінансових та організаційних стимулів та переваг (останнє тільки на період воєнного стану), зокрема виплати значної суми одноразової допомоги зразу після мобілізації або підписання контракту

Чи доцільно встановлювати економічне бронювання для військовозобов'язаних осіб, які особисто чи їх роботодавці будуть сплачувати значні суми на потреби військовослужбовців Збройних Сил України, інших сил оборони України ?	
ТАК якщо вони будуть цільовими публічними фінансами, які будуть розподілятися виключно на	НІ адже це буде чинником соціальної несправедливості.

додаткові виплати: сім’ям загиблих героїв; поранених військовослужбовців; для додаткового преміювання військовослужбовців. Використання цих коштів за іншим призначенням має бути заборонено.	

РЕЗУЛЬТАТИ

соціологічного опитування стосовно адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни

Було опитано 1786 респондентів, які мають право голосу, з різних регіонів України (крім тимчасово окупованих території АРК та окремих районів Донецької, Запорізької, Херсонської, Луганської області та районів, в яких ведуться бойові дії). Пропорційно всіх основних вікових та соціальних груп. Період опитування – перше півріччя 2023 р. і перше півріччя 2024р. Результати дослідження викладено в таблиці 1.

Таблиця 1

Визначте рівень захисту Ваших прав, свобод та законних інтересів державою в умовах російсько-української війни	
ЗАДОВІЛЬНИЙ	НЕ ЗАДОВІЛЬНИЙ
56%	44%
Чи отримували Ви допомогу (фінансову, організаційну, психологічну, інформаційну та ін.) від адміністративних органів після початку повномасштабного вторгнення російський терористів в Україну (після 24 лютого 2022р)?	
ТАК	НІ
67%	33%
Чи підтримуєте Ви продовження комендантської години в районах віддалених від лінії бойового зіткнення ?	
ТАК	НІ
22%	78%
У який спосіб має здійснюватися загальна мобілізації в Україні?	

Примусово мобілізувати усіх військовозобов'язаних відповідно до потреб Збройних Сил України інших сил оборони України	Встановити більш суворі адміністративно-правові обмеження щодо військовозобов'язаних. Посилити юридичну відповідальність за ухилення від мобілізації	Утвердити систему дієвих фінансових та організаційних стимулів, переваг та соціальних гарантій зокрема виплати значної суми одноразової допомоги зразу після мобілізації або підписання контракту
17%	14%	69%
Чи доцільно встановлювати економічне бронювання для військовозобов'язаних осіб, які особисто чи їх роботодавці будуть сплачувати значні суми на потреби військовослужбовців Збройних Сил України, інших сил оборони України ?		
ТАК якщо вони будуть цільовими публічними фінансами, які будуть розподілятися виключно на **додаткові виплати**: сім'ям загиблих героїв; поранених військовослужбовців; та для додаткового преміювання військовослужбовців. Використання цих коштів за	НІ так як це буде чинником соціальної не справедливості	

іншими призначення має бути заборонено	
47%	53%

Додаток В

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

до проєкту Закону України «Про внесення змін і доповнень до законів України щодо забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб за рахунок гуртожитків закладів освіти, які не використовуються за призначенням»

Зміст положення (норми) чинного акта законодавства	**Зміст відповідного положення (норми) проєкту акта**
ЖИТЛОВИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ **Відомості Верховної Ради (ВВР), 1983, Додаток до № 28, ст.573**	
Відсутня	**Стаття 8-2. Переведення у жилі будинки споруд, що належать державі та територіальним громадам** **За наявності висновку про можливіть приведення споруд у відповідність державним будівельним нормам, у жилі будинки в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України споруди, що належать державі те територіальним громадам вони можуть бути переобладнані та передані для заселення у встановленому порядку.**

Відсутня	**Статею 127-1. Передача гуртожитків закладів освіти, що не використовуються територіальним громадам** **Гуртожитки закладів освіти, що не використовуються за призначенням можуть передаватися територіальним громадам для переобладнання в жилі будинки виключно з метою забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, в порядку та на підставах, що визначені чиним законодавством**
ЗАКОН УКРАЇНИ **Про передання об'єктів права державної та комунальної власності** **Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 34, ст.228**	
Стаття 2. Об'єкти передачі 1. Об'єктами передачі згідно з цим Законом є: цілісні майнові комплекси підприємств, установ, організацій (далі - цілісні майнові комплекси підприємств), їх структурних підрозділів;	Стаття 2. Об'єкти передачі 1. Об'єктами передачі згідно з цим Законом є: цілісні майнові комплекси підприємств, установ, організацій (далі - цілісні майнові комплекси підприємств), їх структурних підрозділів;

…	….
об’єкти житлового фонду (зокрема гуртожитки як об’єкти нерухомого майна, житлові комплекси та/або їх частини) та інші об’єкти соціальної інфраструктури (*навчальні заклади*, заклади культури (крім кінотеатрів), фізичної культури та спорту, охорони здоров’я (крім санаторіїв, профілакторіїв, будинків відпочинку та аптек), соціального забезпечення, дитячі оздоровчі табори), які перебувають у повному господарському віданні чи оперативному управлінні державних підприємств, установ, організацій (далі - підприємств) або не увійшли до статутного капіталу господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації), зокрема не завершені будівництвом.	об’єкти житлового фонду (зокрема гуртожитки**,** як об’єкти нерухомого майна, житлові комплекси та/або їх частини) та інші об’єкти соціальної інфраструктури **(заклади освіти**, заклади культури (крім кінотеатрів), фізичної культури та спорту, охорони здоров’я (крім санаторіїв, профілакторіїв, будинків відпочинку та аптек), соціального забезпечення, дитячі оздоровчі табори), які перебувають у повному господарському віданні чи оперативному управлінні державних підприємств, установ, організацій (далі - підприємств) або не увійшли до статутного капіталу господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації), зокрема не завершені будівництвом.
…	...

Стаття 4. Ухвалення рішень про передачу об’єктів права державної власності у комунальну власність	Стаття 4.Ухвалення рішень про передачу об’єктів права державної власності у комунальну власність
1. Передача об’єктів з державної у комунальну власність здійснюється за рішенням: Кабінету Міністрів України - щодо об’єктів, визначених у абзацах другому - п’ятому частини першої статті 2 цього Закону (крім нерухомого майна, призначеного виключно для розміщення дошкільних навчальних закладів);	1. Передача об’єктів з державної у комунальну власність здійснюється за рішенням: Кабінету Міністрів України - щодо об’єктів, визначених у абзацах другому - п’ятому частини першої статті 2 цього Закону (крім нерухомого майна, призначеного виключно для розміщення дошкільних навчальних закладів);
Відсутня	**об’єкти енергетики (зокрема електропідстанції), що перебувають на балансі закладів освіті, які обслуговують потреби інших абонентів можуть бути передані у комунальну власність чи платну власність енергопостачальних та інших компаній, відповідно до порядку, що затверджується Кабінетом Міністрів України;**
органів, уповноважених управляти державним майном, самоврядних організацій - щодо об’єктів, визначених в абзаці шостому частини першої статті 2 цього Закону, та нерухомого майна, призначеного виключно для розміщення дошкільних навчальних закладів.	органів, уповноважених управляти державним майном,
….	

	самоврядних організацій - щодо об’єктів, визначених в абзаці шостому частини першої статті 2 цього Закону, та нерухомого майна, призначеного виключно для розміщення дошкільних навчальних закладів. **…..**
ЗАКОН УКРАЇНИ **Про освіту** **Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380**	
Стаття 80 Майно закладів освіти та установ, організацій, підприємств системи освіти 1. До майна закладів освіти та установ, організацій, підприємств системи освіти належать: … 4. Об’єкти та майно державних і комунальних закладів освіти не підлягають приватизації чи використанню для провадження видів діяльності, не передбачених спеціальними законами, крім надання в оренду з метою надання послуг, які	Стаття 80 Майно закладів освіти та установ, організацій, підприємств системи освіти 1. До майна закладів освіти та установ, організацій, підприємств системи освіти належать: … 4. Об’єкти та майно державних і комунальних закладів освіти не підлягають приватизації чи використанню не за освітнім призначенням, крім надання в оренду з метою надання послуг, які не можуть бути забезпечені

не можуть бути забезпечені безпосередньо закладами освіти, пов’язаних із забезпеченням освітнього процесу або обслуговуванням учасників освітнього процесу, з урахуванням визначення уповноваженим органом управління можливості користування державним або комунальним нерухомим майном відповідно до законодавства.	безпосередньо закладами освіти, пов’язаних із забезпеченням освітнього процесу або обслуговуванням учасників освітнього процесу, з урахуванням визначення органом управління можливості користування державним нерухомим майном відповідно до законодавства.
Відсутні	**Гуртожитки закладів освіти, що не використовуються за призначенням, можуть бути передані територіальним громадам для переобладнання в жилі приміщення (квартири) виключно з метою забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, в порядку та на підставах, що визначені чиним законодавством.**
5. Кошти, отримані від використання вивільнених приміщень ліквідованих державних та комунальних закладів освіти,	**Об’єкти енергетики (зокрема електропідстанції), що перебувають на балансі закладів освіті, які обслуговують потреби інших абонентів можуть бути передані у комунальну власність**

використовуються виключно на освітні потреби. …	**чи платну власність енергопостачальних та інших компаній, відповідно до порядку, що затверджується Кабінетом Міністрів України** 5. Кошти, отримані від використання вивільнених приміщень ліквідованих державних та комунальних закладів освіти, використовуються виключно на освітні потреби. …
Стаття 70. Матеріально-технічна база і правовий режим майна закладів вищої освіти … 2. Майно закріплюється за державним або комунальним закладом вищої освіти на праві господарського відання і не може бути предметом застави, а також не підлягає вилученню або передачі у власність юридичним і фізичним особам без згоди засновників закладу вищої	Стаття 70.Матеріально-технічна база і правовий режим майна закладів вищої освіти … 2. Майно закріплюється за державним або комунальним закладом вищої освіти на праві господарського відання і не може бути предметом застави, а також не підлягає вилученню або передачі у власність юридичним і фізичним особам без згоди засновників закладу вищої освіти та вищого

освіти та вищого колегіального органу самоврядування закладу вищої освіти, крім випадків, передбачених законодавством. Майно державного або комунального закладу вищої освіти, зокрема того, що має статус національного, яке не використовується для провадження видів діяльності, передбачених цим Законом, та не забезпечує статутну діяльність, може безоплатно передаватися у встановленому законодавством порядку *Відсутні* іншому державному або комунальному закладу вищої, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) освіти, науковій установі або науковій організації державної форми власності за умови його подальшого використання виключно для	колегіального органу самоврядування закладу вищої освіти, крім випадків, передбачених законодавством. Майно державного або комунального закладу вищої освіти, зокрема того, що має статус національного, яке не використовується для провадження видів діяльності, передбачених цим Законом, та не забезпечує статутну діяльність, може безоплатно передаватися у встановленому законодавством **порядку для вирішення завдань здійснення державної політики за державними програмами забезпечення житла тимчасово переміщених осіб.** **Таке майно може передаватися** іншому державному або комунальному закладу вищої, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) освіти, науковій установі або науковій організації державної форми власності за умови його подальшого

провадження видів діяльності, передбачених спеціальними законами та/або Законом України "Про наукову і науково-технічну діяльність". ….	використання виключно для провадження видів діяльності, передбачених спеціальними законами та/або Законом України "Про наукову і науково-технічну діяльність". ...
3. Заклад вищої освіти у порядку, визначеному законом, та відповідно до статуту має право: 14) через внесення нематеріальних активів (майнових прав на об’єкти права інтелектуальної власності) брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційних структур різних типів (наукових, технологічних парків, бізнес-інкубаторів тощо). *Відсутня*	3. Заклад вищої освіти у порядку, визначеному законом, та відповідно до статуту має право: … 14) через внесення нематеріальних активів (майнових прав на об’єкти права інтелектуальної власності) брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційних структур різних типів (наукових, технологічних парків, бізнес-інкубаторів тощо); **15) за згоди первинного власника відчужувати гуртожитки виключно для потреб внутрішньо переміщених осіб та об’єкти енергетики (зокрема електропідстанції) у**

	встановленому Кабінету Кабінетом Міністрів порядку при реалізації державних та місцевих програм.
ЗАКОН УКРАЇНИ **Про професійну (професійно-технічну) освіту** **Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 32, ст. 215**	
Стаття 49. Відносини власності в галузі професійної (професійно-технічної) освіти … Майно (об’єкти, споруди, основні фонди) закладів освіти і установ професійної (професійно-технічної) освіти, що перебувають у державній або комунальній власності, може вилучатися засновником лише за умови подальшого використання цього майна і коштів, одержаних від його реалізації, на розвиток професійної (професійно-технічної) освіти.	Стаття 49.Відносини власності в галузі професійної (професійно-технічної) освіти … Майно (об’єкти, споруди, основні фонди) закладів освіти і установ професійної (професійно-технічної) освіти, що перебувають у державній або комунальній власності, може вилучатися засновником лише за умови подальшого використання цього майна і коштів, одержаних від його реалізації, на розвиток професійної (професійно-технічної) освіти, **а також на виконання загальнодержавних програм та невідкладних завдань з**

Відсутня	**забезпечення тимчасово переміщених осіб житлом, в разі наявності висновку про можливість використання споруд для забезпечення житлом.**
У разі ліквідації закладів професійної (професійно-технічної) освіти державної або комунальної форми власності та установ професійної (професійно-технічної) освіти їх майно (об'єкти, споруди, основні фонди) та кошти, одержані від його реалізації, використовуються *на розвиток професійної (професійно-технічної) освіти.*	У разі ліквідації закладів професійної (професійно-технічної) освіти державної або комунальної форми власності та установ професійної (професійно-технічної) освіти їх майно (об'єкти, споруди, основні фонди) та кошти, одержані від його реалізації, використовуються **на потеби загально державних програм та завдань.**
У разі ліквідації закладів професійної (професійно-технічної) освіти, заснованих на приватній формі власності, грошові кошти та інше майно, що належать їм на праві власності, використовуються у порядку, визначеному статутом закладу освіти**.**	У разі ліквідації закладів професійної (професійно-технічної) освіти, заснованих на приватній формі власності, грошові кошти та інше майно, що належать їм на праві власності, використовуються у порядку, визначеному статутом закладу освіти.

ЗАКОН УКРАЇНИ **Про повну загальну середню освіту** **Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст.226**	
Стаття 61. Майно закладів загальної середньої освіти 1. Правові засади володіння, користування і розпорядження майном закладів загальної середньої освіти визначаються Законом України "Про освіту", цим Законом та іншими актами законодавства. 2. Майно, зокрема земельні ділянки, ліквідованих державних, комунальних закладів загальної середньої освіти або тих, діяльність яких зупинена, відповідно до рішення засновника може бути використане для забезпечення здобуття освіти, надання послуг у сферах соціального захисту, культури, спорту та охорони здоров'я, зокрема на засадах державно-приватного партнерства. *Відсутня*	Стаття 61. Майно закладів загальної середньої освіти 1. Правові засади володіння, користування і розпорядження майном закладів загальної середньої освіти визначаються Законом України "Про освіту", цим Законом та іншими актами законодавства. 2. Майно, зокрема земельні ділянки, ліквідованих державних, комунальних закладів загальної середньої освіти або тих, діяльність яких зупинена, відповідно до рішення засновника може бути використане для забезпечення здобуття освіти, надання послуг у сферах соціального захисту, культури, спорту та охорони здоров'я, зокрема на засадах державно-приватного партнерства. **За можливості перепрофілізації та переобладнання їх споруд у житло, вони можуть бути передані**

У разі неможливості використання майна ліквідованих комунальних закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості на цілі, зазначені в абзаці першому цієї частини, відповідна місцева рада після громадського обговорення може прийняти обґрунтоване рішення про використання такого майна (крім майна санаторних шкіл та спеціальних закладів загальної середньої освіти) для інших потреб суспільного життя, зокрема через передачі в оренду. ….	**власнику для реалізації державних завдань розміщення та забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб.** У разі неможливості використання майна ліквідованих комунальних закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості на цілі, зазначені в абзаці першому цієї частини, відповідна місцева рада після громадського обговорення може прийняти обґрунтоване рішення про використання такого майна (крім майна санаторних шкіл та спеціальних закладів загальної середньої освіти) для інших потреб суспільного життя, зокрема через передачі в оренду. ….
ЗАКОН УКРАЇНИ **Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб** **Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1**	

Стаття 11. Повноваження центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб …. 9. Органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень: формують фонди житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, зокрема через викупу (придбання), оренди, будівництва нового житла, реконструкції будинків і гуртожитків, переведення нежилих приміщень у жилі, передачі житла в комунальну або державну власність, капітального ремонту об'єктів житлового фонду	Стаття 11. Повноваження центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб …. 9. Органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень: формують фонди житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, зокрема через викупу (придбання), оренди, будівництва нового житла, реконструкції будинків і гуртожитків **(зокрема переданих від закладів освіти),** переведення нежилих приміщень у жилі, передачі житла в комунальну або державну власність, капітального ремонту об'єктів житлового фонду

Додаток Г

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
вул. Г. Кірпи, 2 А, м. Київ, 03035
Тел.: (093) 738-7995,
(044) 465-7995

SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW
2 a, Kirpy str., Kyiv, 03035
Tel.: +38 093 738-7995,
+38 044 465-7995

АКТ
упровадження результатів дисертаційного дослідження Махмурова-Дишлюк Олени Петрівни з теми «Адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни» в науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права

Комісією Науково-дослідного інституту публічного права складено цей акт про те, що матеріали дисертації Махмурова-Дишлюк Олени Петрівни з теми «Адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни» (на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) мають потрібний теоретичний рівень і наукову значущість та використовуються в науково-дослідній діяльності під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень.

Здійснюючи обговорення наданих матеріалів дисертаційного дослідження, члени комісії зазначили актуальність та складність аналізованої проблематики, підкреслили наукову новизну і слушні висновки. Загалом комісією було визначено, що окремі положення цього наукового дослідження використовувалися для подальшого наукового розвитку теорії адміністративного права у сфері публічного адміністрування захисту та гарантування прав громадян в умовах воєн та збройних конфліктів.

ВИСНОВОК: Результати дисертаційного дослідження Махмурова-Дишлюк Олени Петрівни на тему: «Адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук вважати впровадженими в науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на теоретичне та методологічне вирішення проблем публічного захисту прав, свобод та законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни.

Виконуючий обов'язки президента
Науково-дослідного інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор Сергій КОРОЄД

Додаток Д

АКАДЕМІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НАУК
вул. Г. Кірпи, 2 А, м. Київ, 03035
Тел.+38 044 228 10 31
E-mail: academyal@ukr.net

ACADEMY OF ADMINISTRATIVE LAW SCIENCES
2 a, Kirpy str., Kyiv, 03035
Tel. +38 044 228 10 31
E-mail: academyal@ukr.net

02.02.24 № 6/23 На №_____від_____

АКТ

упровадження дослідження упровадження результатів дисертаційного дослідження Махмурова-Дишлюк Олени Петрівни з теми «Адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни» в правозастосовну діяльність ГО «Академії адміністративно-правових наук»

Комісією Академії адміністративно-правових наук було розглянуто питання про результати використання матеріалів дисертаційного дослідження Махмурова-Дишлюк Олени Петрівни з теми «Адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни» у правозастосовній діяльності. Під час обговорення наданих матеріалів було з'ясовано, що окремі положення дослідження було використано в розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення взаємодії громадських організацій та військових адміністрацій щодо захисту внутрішньо переміщених осіб в умовах російсько-української війни.

Під час обговорення наданих матеріалів комісією було підкреслено вагомість результатів наукового аналізу для подальшого розвитку громадянського суспільства в Україні в надзвичайно складний період російсько-української війни. Визначено, що окремі положення вказаного наукового дослідження були використані для підвищення ефективності взаємодії громадських організацій та військових адміністрацій щодо захисту внутрішньо переміщених осіб в умовах російсько-української війни.

ВИСНОВОК: матеріали дисертаційного дослідження Махмурова-Дишлюк Олени Петрівни з теми «Адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни» вважати впровадженими у правозастосовну діяльність ГО «Академії адміністративно-правових наук».

Вчений секретар Академії,
доктор філософії з галузі знань «Право» **Ігор ГЛОБЕНКО**

Додаток Е

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
вул. Г. Кірпи, 2 А, м. Київ, 03035
Тел.: (093) 738-7995,
(044) 465-7995

SCIENTIFIC INSTITUTE
OF PUBLIC LAW
2 a, Kirpy str., Kyiv, 03035
Tel.: +38 093 738-7995,
+38 044 465-7995

АКТ
упровадження результатів дисертаційного дослідження Махмурова-Дишлюк Олени Петрівни з теми «Адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни» у навчальний процес Науково-дослідного інституту публічного права

Комісією Науково-дослідного інституту публічного права складено цей акт про те, що матеріали дисертації Махмурова-Дишлюк Олени Петрівни з теми «Адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни» (на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) було використано в процесі викладання навчальної дисципліни «Актуальні проблеми адміністративного права» на третьому освітньо-кваліфікаційному рівні.

Під час обговорення наданих матеріалів комісією було констатовано, що окремі положення вказаного дослідження були успішно використані у навчальному процесі Науково-дослідного інституту публічного права з викладання навчальної дисципліни «Актуальні проблеми адміністративного права».

ВИСНОВОК: Результати дисертаційного дослідження Махмурова-Дишлюк Олени Петрівни з теми «Адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук вважати впровадженими у навчальну діяльність Науково-дослідного інституту публічного.

Виконуючий обов'язки президента
Науково-дослідного інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор Сергій КОРОЄД